T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ
(NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ ORTAK PROGRAMI)

ATTİLÂ İLHAN'IN ESERLERİNDE MİLLÎ MÜCADELE VE CUMHURİYET

HAZIRLAYAN

ELİF ALTIN

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. YÜKSEL TOPALOĞLU

EDİRNE 2020

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

20 / 11 / 2020

Elif ALTIN

Tezin Adı: Attilâ İlhan'ın Eserlerinde Millî Mücadele ve Cumhuriyet

Hazırlayan: Elif Altın

ÖZET

Türk Edebiyatı'nın ve Türk düşünce hayatının önemli isimlerinden Attilâ İlhan, 1940'lı yılların sonlarından itibaren ülkemizde şiir, roman, eleştiri, köşe yazısı ve deneme türlerinde yazdığı çeşitli eserleri ile okunan ve sevilen bir sanatçıdır.

Attilâ İlhan, Türk Edebiyatına kazandırdığı eserlerinin yanı sıra aydın kimliği ile toplum yaşayışına ayna tutar. Toplumcu bir yazar olarak, Meşrutiyet'ten 1960'lı yıllara kadar Türkiye'de yaşanan siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel sorunlara eserlerinde yer vererek çözüm yolları sunar.

Bu çalışmamızda, Attilâ İlhan'ın eserlerinden yola çıkılarak Millî Mücadele ve Cumhuriyet döneminde yaşanan olayların, Attilâ İlhan'ın kurgusal eserlerine nasıl yansıdığı incelenmektedir. Üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde Attilâ İlhan'ın hayat hikayesi, tarih anlayışı ve edebi şahsiyeti anlatılmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünde, Attilâ İlhan'ın Millî Mücadele'yi kurmaca eserlerinde ele alışı üzerine odaklanılmıştır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise eserlerinden yola çıkılarak Attilâ İlhan'ın Cumhuriyet döneminin siyasi ve toplumsal meseleleri hakkında değerlendirmeleri dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Attilâ İlhan, Millî Mücadele, Cumhuriyet

The Name Of The Thesis: The National Struggle and Republic in Attilâ İlhan's Literary Works

Prepared By: Elif Altın

ABSTRACT

Attilâ İlhan is one of the important names of Turkish Literature and Turkish thought movements. He is an writer who has been read and loved with his various works; poetry, novel, review article, column and essay, in our country since late 1940s.

Attilâ İlhan, mirrors life of the society with his intellectual identity, along with his important works for Turkish Literature. As a socialist writer, he offers solutions in his works by giving place to political, economic, social and cultural problems faced in Turkey between Constitional Monarchy and 1960.

In this thesis, it is examined that; how events occured in The National Struggle and Republican period, reflected in the fictional works of Attilâ İlhan. The study consists of three parts. The first part focuses on Attilâ İlhan's life story, his conception of history and his literary personality. The second part of the study focuses on how Attilâ İlhan gives place to The National Struggle in his fictional works. In the third part of the study, Attilâ İlhan's evaluations about political and social issues in Republican period are examined, based on his works.

Keywords: Turkish Literature, Attilâ İlhan, The National Struggle, The Turkish Republic Period

ÖN SÖZ

Attilâ İlhan, 50 yılı aşkın sanat hayatı boyunca yalnızca çeşitli türlerde yazdığı edebî eserleri ile adından söz ettirmiş bir sanatçı değildir. O, aynı zamanda döneminin sosyal, siyasal ve toplumsal konuları hakkındaki düşünceleri ile Türk toplumuna ayna tutmuş bir aydındır.

Attilâ İlhan, Türk edebiyat ve fikir hayatına damgasını vuran bir eylem adamıdır. Cumhuriyet döneminin yetiştirdiği bir aydın olarak ülkenin sorunlarına çözüm arayışlarını hayatı boyunca sürdürmüştür. Titiz ve özverili bir çalışmanın ürünü olan edebî eserleri, siyasi yazıları ve düşünceleriyle kendisinden sonra gelen bütün kuşakları etkilemeyi başarmıştır.

Attilâ İlhan, 1908'de Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan süreci 1960'lara kadar sürdürerek, bu süreçte yaşanan tarihî, kültürel, siyasi, toplumsal olayları romanlarına dâhil eder. Bunların yanı sıra yazdığı fikir yazıları ile güncel olayları anlatır. Tüm bunları yaparken marksist diyalektikten gelen anlayışla toplumsal konuları, eserlerinin arka planına tarihi koyarak bütünsel bir bakış açısıyla ele alır.

Attilâ İlhan, toplamda yazdığı 12 romanında tarihî gerçeklikleri kurgulayarak ele alır. *Sokaktaki Adam, Zenciler Birbirine Benzemez* romanlarının arka planında ve *Aynanın içindekiler* roman serisinin tamamında tarihten faydalanarak toplumsal, kültürel ve siyasi olaylara eserlerinde yer verir.

Bu 12 romana ek olarak Selim İleri'nin "görsel roman" olarak nitelendirdiği *O Sarışın Kurt*' u da çalışmamıza dâhil ettik. *O Sarışın Kurt* eserinde ele alınan konuların büyük bir bölümünün diğer romanlarında yer alan ifadeleri aynen barındırdığını tespit ettik ve ilgili kısımları çalışmamıza dâhil ettik.

Bu tezin hazırlanmasındaki esas amaç Cumhuriyet döneminin önemli aydın ve yazarı Attilâ İlhan'ın kurmaca metinlerinde yer alan Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemi gelişmelerini konu edinme biçimini bütünlüklü olarak yansıtmaktır. Toplumsal hayatı gözleyen ve onu eserlerine taşıyan Attilâ İlhan, diğer sosyal konuların yanı sıra yakın dönemi merkeze alan ve işleyen bir yazardır. O, yakın tarihimizin büyük hadiselerinden olan Millî Mücadele ile Cumhuriyet'i eserlerinde konu edinir ve farklı bir yaklaşımla işler. Bu anlamda çalışmamız, Attilâ İlhan'ın tarihî ve toplumsal konular hakkında değerlendirmelerini ve bakış açılarını içermektedir.

Bu düşüncelerden hareketle hazırladığımız çalışmamız 'Ön Söz', 'Giriş', 'Sonuç' ve 'Kaynakça' dışında üç ana bölümden oluşmaktadır.

'Giriş' kısmında çalışmamızın kapsamına değinilmiş, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerini Attilâ İlhan'ın eserleri veya şahsı bağlamında inceleyen tezlere, derleme çalışmalarına ve yazılara yer verilmiştir.

Çalışmamızın 'Attilâ İlhan'ın Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri' adlı ilk bölümünde Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemine dair oluşturduğu görüşleri belirtmek amacıyla Attilâ İlhan'ın hayat hikayesi ele alınmıştır. Bunun yanı sıra edebî şahsiyetine ve tarih anlayışına yer verilmiştir.

'Attilâ İlhan'ın Eserlerinde Millî Mücadele' adlı ikinci bölümde, Attila İlhan'ın Millî Mücadele üzerine yaptığı okumalardan yola çıkılarak tarihî gerçekliği kurmaca metinlerde ele alışı üzerinde durulmuştur. Millî Mücadele dönemi olaylarına getirdiği yorumlar ve eserlerinde yer alan tarihî şahsiyetler değerlendirilmiştir.

'Attilâ İlhan'ın Eserlerinde Cumhuriyet' adlı son bölümde ise Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan değişimlere ve Attilâ İlhan'ın tanık olduğu 50-60'lı yıllarda yaşanan toplumsal ve siyasal olayların, eserlerine yansıyış biçimine yer verilmiştir.

İncelememizde Attilâ İlhan'ın romanlarından ve fikri arkaplanı destekleyen metinlerden yararlanılmıştır. Metin çözümleme yöntemiyle yazarın kullandığı imge ve sembollerle satır aralarında kastettikleri, anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Attilâ İlhan'ın Millî Mücadele ve Cumhuriyet'e bakış açısını belirlerken kullandığımız en önemli kaynaklar yine onun yazmış olduğu fikir yazıları olmuştur.

Çalışmamı şekillendirirken kıymetli fikirlerinden istifade ettiğim, çalışma konumun belirlenmesinden en son aşamaya kadar yardım ve desteğini benden esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Yüksel Topaloğlu'na teşekkürü borç bilirim.

Tüm hayatım boyunca olduğu gibi bu çalışmamı hazırlarken de desteklerini benden esirgemeyen sevgili aileme, her zaman bana inandıkları ve yanımda oldukları için minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Elif ALTIN

Edirne, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖN SÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
KISALTMALAR ..... **viii**
GİRİŞ **1**
BİRİNCİ BÖLÜM **6**
1. ATTİLÂ İLHAN'IN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ **6**
1.1. AİLESİ VE DOĞUMU 6
1.2. ÇOCUKLUK YILLARI VE ÖĞRENİM HAYATI 8
1.3. PARİS YILLARI VE SONRASI 15
1.4. TARİH ANLAYIŞI 27
1.5. EDEBÎ ŞAHSİYETİ 31
İKİNCİ BÖLÜM **36**
2. ATTİLÂ İLHAN'IN ESERLERİNDE MİLLÎ MÜCADELE **36**
2.1. MİLLÎ MÜCADELE'NİN GENEL MANZARASI 36
2.1.1. Millî Mücadele Sürecinde Mekân ve Çevre 36
2.1.2. Millî Mücadele Sürecinde Halkın Durumu 48
2.2. CEPHEDE MÜCADELE EDENLER 53
2.2.1. Kuvayımilliye 53
2.2.2 Çeteler 59
2.2.3. Savaşlar 61
2.3. İÇ CEPHEDE / CEPHE GERİSİNDE MÜCADELE EDENLER, TEŞEKKÜLLER VE FAALİYETLER 70
2.3.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti 70
2.3.2. Kongreler 72
2.3.3. Tarihî Şahsiyetler 75
2.3.3.1. Mustafa Kemal Atatürk 76
2.3.3.2. İsmet İnönü 84
2.3.3.3. Enver Paşa 85
2.3.3.4. Çerkes Ethem 87
2.3.3.5. Mustafa Suphi 91
2.3.3.6. Halide Edip Adıvar 94
2.3.3.7. Nâzım Hikmet 96
2.3.3.8. Yunus Nâdi 98
2.4. MİLLÎ MÜCADELE SÜRECİNDE AZINLIKLAR VE İŞGALCİLER 100
2.4.1. Azınlıklar 100
2.4.2. İşgalciler 102
2.5. MİLLİ MÜCADELE SÜRECİNDE ALGILAR VE TAVIRLAR 105
2.5.1. Türk Halkının Millî Mücadele Algısı 106

2.5.2. Yabancıların Millî Mücadele ve Türk Algısı 111

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 115

3. ATTİLÂ İLHAN'IN ESERLERİNDE CUMHURİYET 115

3.1. CUMHURİYET ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEMLERDEKİ SİYASİ, SOSYAL EĞİLİMLER VE OLAYLAR 115

3.1.1. Siyasal Hayatın Değişmesi 115

3.1.1.1. Cumhuriyet İdaresine Dair Görüşler 116

3.1.1.2. Cumhuriyet İnkılapları 118

3.1.1.3. Batılılaşma Düşüncesi 127

3.1.1.4. Sosyalizm 132

3.1.1.5. İşçi Hareketleri 144

3.1.1.6. Öğrenci Hareketleri 150

3.1.1.7. Millî Şef Dönemi 154

3.1.1.8. II. Dünya Savaşı Yılları 160

3.1.1.9. Menderes Dönemi ve 27 Mayıs Darbesi 167

3.1.1.10. Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya Girişi 178

3.1.1.11. Demirel Dönemi ve 12 Mart Muhtırası 181

3.1.2. Toplumsal Hayatın Değişmesi 185

3.1.3. Aydın Sorunları 199

SONUÇ 209

KAYNAKÇA 218

KISALTMALAR

BU : *Bıçağın Ucu*

DSE : *Dersaadet'te Sabah Ezanları*

FHL : *Fena Halde Leman*

GP : *Gazi Paşa*

HHV : *Haco Hanım Vay*

KS : *Kurtlar Sofrası*

KUTV : Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi

OKB : *O Karanlıkta Biz*

OSK : *O Sarışın Kurt*

RP : *Allah'ın Süngüleri Reis Paşa*

SA : *Sokaktaki Adam*

SP : *Sırtlan Payı*

YTB : *Yaraya Tuz Basmak*

ZBB : *Zenciler Birbirine Benzemez*

GİRİŞ

Attilâ İlhan, Cumhuriyet döneminde hemen hemen her türde verdiği edebî eserlerinin yanı sıra özgün düşünceleri ile de ön plana çıkmış bir aydındır. Çok yönlülüğü, meraklı, cesur, genel kabullere uymayı reddeden kişiliği ile geçmişi ve şimdiyi kendi özgün görüşleri ile sentezlemeyi amaçlayan bir sanatçıdır.

Türk toplumunun sorunları üzerine çalışmalar yaparak çözüm önerileri sunmuş, kendisinin de belirttiği gibi herkes için makul şeyler söylemesine rağmen ömrü kovuşturmalarla geçmiştir. Ancak yine de inandığı değerleri savunmaktan geri durmamış, Türklüğü yüceltmek ve Atatürk'ten miras kalan ulusal birleşim sürecini devam ettirmek için var gücüyle çalışmıştır. Toplumcu bir sanatçı olarak okuyucusu ile arasına mesafe koymamış, ulusal bir cephe oluşturmayı planlamıştır.

Gençliğinin ilk yıllarından itibaren tartışmaların, eleştirilerin merkezinde yer alarak daima bir öncü gibi hareket eder. İlhan, bu özelliğini hayatı boyunca korumuştur. Taşıdığı yüksek aydın sorumluluğu ile Türk insanının sorunlarına, siyasi, ekonomik ve kültürel konulara eserlerinde yer verir.

Attilâ İlhan'ın Millî Mücadele dönemine ve tarihe ilgisi, ilk Paris seyahatinin ardından başlar. Marksizm etkisiyle tarihî romanlar ele almaya karar verdiği andan itibaren kapsamlı okumalar ve araştırmalar yapar. Bugün eserlerinde gördüğümüz zengin düşünce dünyası ve bilgi birikimi bu titiz çalışmanın ürünüdür.

Lise yıllarında şiirleri ile tanıştığı Nâzım Hikmet, hayatındaki dönüm noktalarından biri olur. Nâzım etkisinde şiirler yazar ve onu kurtarmak için Paris'e gider. Paris'te sosyalizm hakkında okumalar yapar, Türk tarihini araştırır ve Batı medeniyeti hakkında bilgiler edinir. Türkiye'ye döndükten sonra edindiği bilgileri ulusal sentez ve çağdaşlaşma konuları etrafında yorumlar.

Attilâ İlhan'ın düşünce dünyasına tesir eden bir diğer şahsiyet Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'tür. Onun antiemperyalist tutumu, işaret ettiği çağdaşlaşma, millî değerlerin ulusal sentezle birleştirilmesi konuları üzerinde durur. Atatürk devrimi ile sosyalizm ve Galiyev'in mazlum milletler öğretisi arasındaki bağı açıklar. Atatürk dönemi politikaları ile Atatürk sonrası politikaları karşılaştırarak siyasi ve toplumsal anlamda Türkiye'nin yolculuğunu incelemiştir.

Türkiye siyasetinin en çalkantılı yıllarının sıkıntıları ile geçen ömründe, 40 karanlığı, muhtıra ve darbeler dönemine tanıklık eder. Bu dönemlerde sanatını icra etmeye ve fikirlerini özgürce dile getirmeye çalışan Attilâ İlhan, siyasi olayların baskısını her zaman üzerinde hissetmiştir.

Bürokrasi ve burjuva arasında yaşanan mücadele ile toplumun millet ve ümmet aşamalarını eserlerinde ele alır. Tanzimat'la başlayan Batılılaşma tarihinde aydının yeri ve rolü üzerinde yoğunlaşarak aydının Batı taklitçisi olarak halktan uzaklaşmasına şiddetle karşı çıkar. Batılılaşma yerine Doğu ve Batı sentezi düşüncesini savunduğu düşüncelerini, roman karakterleri üzerinden okuyucuya anlatır.

II. Dünya Savaşı ve İsmet İnönü'nün Batıcı politikalarını Mustafa Kemal'in inkılapçılığı ile karşılaştırarak eleştirel bir gözle değerlendirdiği görülür. Bu dönemin köksüz yeniliklerle dil, sanat ve kültürde Yunan-Latin merkezli bir politika gütmesini eleştirir. Doğu ve Batı sentezini yok saymanın sanatta ve toplumsal hayatta yarattığı bunalıma değinir.

Millî Mücadele ve Anadolu'yu konu edindiği ödüllü şiiri *Cebbar oğlu Mehemmet*'le başlayan Attilâ İlhan'ın sanat hayatı, yine Millî Mücadele konusunu ele aldığı *Gazi Paşa* Romanı ile son bulmuştur.

Tezimizde öncelikle Attilâ İlhan'ın kendisine ait sanat, kültür, siyaset, edebiyat, şiir, dil, eleştiri gibi çeşitli konularda yazı ve dergilerde yazdığı yazılar dikkate

alınmıştır. Attilâ İlhan'ın birçok yazısı kitap halinde toplandığı için bu kitaplar tezimize toplu bir kaynak görevi görmüştür.

Çok yönlü bir aydın ve edebiyatçı olan Attilâ İlhan üzerine bugüne kadar muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar yalnızca Türk Dili ve Edebiyatı bilim dalıyla sınırlı kalmamış, eserleri ve düşünceleri Sosyoloji, Eğitim Bilimleri, Tarih, Siyasal Bilimler, Ekonomi, Gazetecilik gibi bilim dalları tarafından da değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda konumuzla ilişkili doğrudan veya dolaylı yoldan birçok kaynağa başvurduk. Bu kaynaklardan ilki Tülin Arseven'in 2004 yılında hazırlamış olduğu *Attila İlhan'ın Romancılığı*[1] adlı doktora tezidir. Bu çalışmada İlhan'ın roman sanatı üzerinde durulmaktadır. Köy romancılarından farklı olarak toplumcu gerçekçiliğe getirdiği yeni soluk değerlendirilmektedir. İki bölümden oluşan tezin ilk bölümünde Attilâ İlhan'ın roman hakkındaki düşünceleri ve bunları eserlerinde uygulayışı yer almaktadır. İkinci bölümde ise romanları tek tek ele alınarak yapıyı kuran ögelerin değerlendirildiği görülmektedir. Bu bağlamda Tülin Arseven'in çalışması Attilâ İlhan'ın roman sanatını anlamlandırmamızda bize yardımcı oldu.

Attilâ İlhan'ın romancılığı üzerine yoğunlaşan bir diğer kapsamlı çalışma Sema Özher'in 2009 yılında hazırladığı *Romancı yönüyle Attilâ İlhan*[2] adlı doktora tezidir. Üç bölümden oluşan tez, Attilâ İlhan'ın romanlarının çözümlenmesi ve söz dizimi gibi dil ve üslup unsurlarının belirlenmesinden oluşmaktadır. Tez bu yönüyle Attilâ İlhan'ın romanlarını incelerken faydalandığımız önemli bir kaynak olmuştur.

Kutbettin Turan'ın 2011 yılında hazırladığı *Attila İlhan'ın Romanlarında Yakın Tarih*[3] adlı tezi, romanlardaki tarihî olayların kronolojik bir şekilde incelenmesini

[1] Tülin Arseven, *Attila İlhan'ın Romancılığı*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2004.
[2] Sema Özher, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009
[3] Kutbettin Turan, *Attila İlhan'ın Romanlarında Yakın Tarih*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2011.

içermektedir. Tez, Attilâ İlhan'ın eserlerinde 2. Meşrutiyet'ten 12 Mart Muhtırasına kadar olan süreç içerisindeki olayları ele almasının yanı sıra, tarihî şahsiyetlere ve mekânlara da değinir. Bu yönüyle Kutbettin Turan'ın çalışması, İlhan'ın romanlarındaki tarihî gerçekliği yansıtması nedeniyle tezimize kaynaklık etmiştir.

Selim İleri'nin Attilâ İlhan'la yaptığı *Nâm-ı Diğer kaptan "Attilâ İlhan'ı Dinledim*[4] adlı söyleşisi, Attilâ İlhan'ın kendi ağzından hayat hikayesini anlattığı bir eserdir. Bu eser Attilâ İlhan'ın kendi hayatını, çevresini, ailesini, sanatını yorumlaması dolayısıyla çalışmamıza kaynaklık etmiştir. Attilâ İlhan'ın açıklamalarından faydalandığımız bu söyleşi hakkında *"Ondaki 'Cumhuriyet ruhu' ve ulusal değerlere bağlılık; en çok bunu deşmeye çalıştım..."* diyen Selim İleri, Attilâ İlhan'ın hayatına tanıklık etmemizi sağladı.

Yakup Çelik editörlüğünde hazırlanan *Attila İlhan*[5] adlı kitap, içerisinde Attilâ İlhan'a yakın isimlerin ve sanat camiasının Attilâ İlhan hakkındaki yazılarını içermesi nedeniyle çalışmamıza kaynaklık etmiş kıymetli bir eserdir. Kültür Bakanlığı yayınlarından yayımlanan kitapta Tülin Arseven, Turgut Göğebakan, Sema Uğurcan, Gürsel Aytaç, Sema Özher, Nesrin Feyzioğlu, Doğan Hızlan, Şerif Aktaş, Biket İlhan, Turan Karataş, İsmail Çetişli gibi araştırmacıların incelemelerine yer verilmiştir.

Hakan Reyhan'ın *Attilâ İlhan'ın Siyasal Düşüncesi* [6] adlı eseri Türkiye'de ulusalcılığın kökenlerine değinmesi ve Attilâ İlhan'ın ulusalcılık düşüncesini incelemesi açısından önemli bir eserdir. Attilâ İlhan'ın siyasete bakış açısını yansıtması nedeniyle çalışmamıza kaynaklık etmiştir. Kitap, Attilâ İlhan romanlarının siyasal düşünce ve toplumsal gerçekçi edebiyat metodolojisi açısından incelemesinin yanı sıra Fikrî yazıları üzerinden siyasal düşüncesini belirlenmesini içermektedir. Reyhan, değerlendirmelerinde Attillâ İlhan'da edebiyat ve siyasetin iç içe olduğunu

[4] Selim İleri, *Nâm-ı Diğer Kaptan "Attilâ İlhan'ı dinledim",* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2002.
[5] Yakup Çelik, *Attilâ İlhan*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
[6] Hakan Reyhan, *Attilâ İlhan'ın Siyasal Düşüncesi,* Phoenix Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2012.

dile getirmekte ve bu iki unsuru roman ve fikri yazılarından yola çıkarak çözümlemektedir.

Gökay Durmuş'un, *1960-1980 Dönemi Türk Romanında Tarihsel Algı ve Türk Tarihinin Önemli Aşamaları*[7] adlı çalışması Attilâ İlhan'ın 1960-1980 dönemini kapsayan romanlarının tarihsel değerlendirmesini barındıran bir eserdir. Bu eser Attilâ İlhan'ın tarihi kurgulayışını ele alması nedeniyle çalışmamıza kaynaklık etmiştir. Eser tarihe kuramsal yaklaşımlar yaparak 1960-1980 yılları arasında yazılan romanlarda tarihsel dönemleri değerlendirir. Attilâ İlhan'ın *Sırtlan Payı*, *Bıçağın Ucu*, *Kurtlar Sofrası* adlı romanları yazıldığı tarih bakımından bu döneme dahildir.

[7] Gökay Durmuş, *1960-1980 Dönemi Türk Romanında Tarihsel Algı ve Türk Tarihinin Önemli Aşamaları,* Ekin Yayınevi, 1. Baskı, Bursa 2017

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ATTİLÂ İLHAN'IN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ ve ESERLERİ

1.1. Ailesi ve Doğumu

15 Haziran 1925 tarihinde, İzmir'in Menemen İlçesinde dünyaya gelen Attilâ İlhan, Muharrem Bedri Bey ve Emine Memnune Hanım'ın ilk çocuklarıdır. Cengiz ve Çolpan isimli iki kardeşi vardır. Attilâ İlhan'ın Baba tarafı, Sivas'ın Gürün ilçesinden göçerek İzmir'e yerleşmiştir. Babası Bedri Bey, bir dönem İzmir vali muavinliğinde bulunmuş, savcılık, avukatlık ve kaymakamlık yapmıştır. Dedesi kadı, dedesinin babası müftü, onun babası da müderris olarak bilinmektedir. Soy olarak ulema sınıfına mensup bir aileden gelmektedir. Bir yandan yerel değerlerle yetişirken diğer yandan Meşrutiyet ve Cumhuriyet kazanımlarını aile içinde yaşayarak edinmektedir.

Ailesi ulema sınıfından olduğu için Attilâ İlhan'ın babası da geleneği devam ettirmek üzere İstanbul'da hukuk mektebine gönderilmiştir. Babası hukuk mektebine gittiği yıllarda aydın çevrelerle iletişim içerisinde bulunma imkânı yakalamıştır. "Müstearı Nejat" ismini kullanarak Nedim tarzında, aruz ölçüsüyle şiirler yazar.[8]

Babasının gazetecilik yönü ve eve sık sık giren dergiler nedeniyle erken dönemde İlhan'ın düz yazıya olan merakı artar. Ayrıca babasının yanı sıra annesi de şiirle ilgilenmektedir. Kendisinin de sanatla ilgilenmesini genetiğe bağlayan Attilâ İlhan, ailesinin sanat hayatına etkisini şu sözlerle dile getirir:

[8] Selim İleri, *Nâm-ı Diğer Kaptan "Attilâ İlhan'ı Dinledim",* Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2002, s. 19.

"Benim şiirle ilgilenmem de, romanla ilgilenmem de oradan geliyor. Çünkü evde babam mütemadiyen şiir okurdu, annem birçok şiiri ezbere bilirdi. Bu yüzden okula başlar başlamaz ben de şiirlerle ilgilendim."[9]

Bedri Bey'in ulema bir ailede, geleneksel değerler ile yetişmesi ve aydın çevreyle olan etkileşimi nedeniyle Attilâ İlhan, babasını modern ve laik olarak tanımlar. Babasının Attilâ İlhan'ı da geleneksel ve modern değerlerin bir arada bulunduğu bir ortamda yetiştirmesi daha sonraları Attilâ İlhan'ın "ulusal sentez" anlayışını geliştirmesinde önemli bir rol oynar:

"Bir yandan da bohem çevrelerle içli dışlı, içki âlemleri, sohbetler. İçki âlemlerinde saraya mensup bazı şehzadelerle dostlukları oluyor ve bu, netice itibariyle, babamın diğer iki kardeşinden biraz farklı, biraz aristokrat bir tavır almasına sebep oluyor. Hayatı boyunca böyleydi…"[10]

Attilâ İlhan'ın hayatına etki eden bir diğer kişi dadısı Emine Nine'dir. Emine Nine, Bedri Bey'in çocuklarının geleneksel değerleri öğrenmelerini sağlamak için bulduğu bir çözümdür. İlhan, babasının modern ve serbest yaşantısının yanı sıra Emine Nine'den bir köylü dindarlığı öğrenir. Emine Nine, Menemen'in Emirâlem Köyü'nden bir köylüdür. Hamarat ve yaratıcı bir kadındır. İlhan, çocukluğu Karşıyaka'da geçse de tatillerde gittiği Menemen'deki bağı ve Emine Nine'sini şöyle hatırlamaktadır:

"O zaman Türkiye'de çocukları büyütmek için Karşıyaka'daki yalı sahipleri Avusturya'dan madamlar, fraulein'lar getiriyorlar; babam Menemen'den köylü bir kadını tercih etmiş ve biz onunla çok güzel büyüdük, çok eğlendik. Kendisi de çok hoş

[9] Selim İleri, *age.*, s. 10-11.
[10] Selim İleri, *age.*, s. 19.

bir kadındı. O ve ninem, ve bağ olmasa, Menemen olmasa, toprağı, toprak insanlarını, çalışan insanı, hakiki Türkü belki de tanıyamayacaktık…"[11]

Attilâ İlhan'ın büyük dedesi Hasan Fehmi, Yunanlıların Menemen'i işgali sırasında öldürülecekler listesindedir. İlhan'ın büyük dedesinin kabahati Kuvayımilliye için *"Menemen'e gelsinler de ben de bir ay besleyeyim!.."*[12] demesidir. Yunanlılar, evi basmaya geldiklerinde bir çatışma yaşanır. Mermilerin tükenmesi ile eve giren Yunanlılar, dedesi ve dayısını kapıya dizip kimi önce öldürelim diye düşündükleri sırada, yoldan geçen bir Fransız subayının mahkeme kararı yoksa infaz yapılamayacağını söylemesi üzerine kurtulmuşlardır. Attilâ İlhan, çocukluğundan beri bu hikâyeyi dinlediğini, Menemen'e gelip giderken bu eski, terkedilmiş evi mermi delikleri içerisinde gördüğünü söylemektedir. Bu hikâyenin İlhan'ın millî duyguları üzerinde önemli etkisi olur:

"Ama bunlar benim yabancım değildi: Menemen'e gittiğim zaman, büyükdedem Hasan Fehmi'nin hikâyesi anlatılıyor; büyükdedem silahla Yunan'a nasıl karşı koymuş, sabaha kadar… Menemen'e girerken de çıkarken de o evin önünden geçiyoruz, kurşun izleri orada, ev perişan, delik deşik, hep anlatılıyor, evi görüyorum…"[13]

1.2. Çocukluk Yılları ve Öğrenim Hayatı

Attilâ İlhan, babası kaymakam olduktan sonra çocukluğunun geçtiği İzmir Karşıyaka'dan ayrılmak zorunda kalmış ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşamıştır. İlhan'ın Anadolu'ya ilk seyahati babasının tayin olduğu yer olan Konya Ilgın'a olur. *"Eğer babamın tayiniyle Anadolu'ya intikalimiz olmasaydı, ben ben olamazdım"*[14]

---

[11] Selim İleri, *Nâm-ı Diğer Kaptan "Attilâ İlhan'ı Dinledim",* Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2002, s. 21.
[12] Selim İleri, *age.*, s. 25.
[13] Selim İleri, *age.*, s. 23.
[14] Selim İleri, *age.*, s. 28.

diyeceği bu yolculuk, Attilâ İlhan'ın Anadolu imgesinin şekillenmesinde önemli rol oynar. Anadolu ile ilgili ilk izlenimi yoksulluk ve sefalet kokusu olur. *"Anadolu güzel müzel değildi, çok zor durumdaydı, işler kötüydü, yoksulluk diz boyu, toprak evlerdeki hayatlar çok çetindi"*[15] diyerek izlenimlerini dile getirmektedir.

Attilâ İlhan, 3 yıl kaldıkları Ilgın'da ortaokul olmadığı için okuma imkânı bulamamıştır. Ilgın'daki ilk senesinde hiçbir okula gidemez ancak ikinci sene babasının bulduğu çare üzerine ailesinden ayrılarak Karşıyaka'da bir okula kaydedilir. Okula Menemen'deki Emine Nine'sinin yanından gidip gelir. Ortaokulu okuduğu yıllarda şiir yazma düşüncesi büsbütün belirginleşmiş, sinemaya ilgisi başlamıştır. Sinemada *Meçhul Dünyalar* filmini izledikten sonra *Merih'e Seyahat* adını verdiği ilk romanını yazar. Ancak bu romana evine yapılan aramalar sırasında el konmuştur.[16]

Attilâ İlhan, ortaokulun ardından İzmir'deki Atatürk Lisesi'ne kaydolur. İlhan'ın lise hayatı, II. Dünya Savaşı'nın gergin yılları içerisinde geçmektedir. Türkiye, Mihver ve Müttefik Devletlerin yarattığı baskı nedeniyle savaşın doğrudan etkisi altındadır. Sovyetler ve Almanya arasındaki çekişme, Türkiye'de öğrenci hareketleri ve propaganda çalışmaları şeklinde tezahür etmektedir. Bu dönemde Attilâ İlhan, şiirlerini okuduğu Nâzım Hikmet'ten dolayı sol düşünceye ilgi duymakta ve Nâzım Hikmet tarzında şiirler yazmaktadır.

Lisede mektuplaştığı kız arkadaşı Vacide'ye Nâzım Hikmet şiirleri göndermesi ve bu şiirlerin okul yöneticileri tarafından ele geçirilmesi üzerine başı siyasi polisle derde girer. Komünizm propagandası ve örgüt üyeliği suçlamalarıyla Attilâ İlhan, Vacide ve arkadaşı Cemşit gözaltına alınırlar. Uzun süren sorguların ardından üçü de tutuklanır:

[15] Selim İleri, *age.*, s. 31
[16] Selim İleri, *age.*, s. 34.

"Örgütle ilgili… Hayır. Ama komünistlik lafları var, aramızda bunları konuşuyoruz, konuşuyorduk. Nâzım hayranlığı, Nâzım'ın şiirlerini okuma, savaşta Sovyetler' den yana olma… Ama örgüt asla."[17]

Tutuklama kararının ardından Attilâ İlhan, İzmir Cezaevi'ne yerleştirilir. Tecrit şartları içerisinde geçirdiği günlerde, İlhan'ın hayatına etkisi olan önemli kişilerden biri olarak değerlendirdiği, cezaevinde çalışan Ömer isimli bir TKP üyesi ile tanışır. Daha doğrusu İlhan'ın deyimiyle "tanıştırılır". Ömer'in düşünceleri ve davranışları İlhan'ı oldukça etkiler ve onun sol düşünce hakkında bilgi sahibi olmasını sağlar:

"Böylece, şiir meraklısı, Nâzım Hikmet hayranı iki çocuğu Türkiye Komünist Partisi ile tanıştırmış oldular. Ondan sonra, yani cezaevinden çıkıncaya kadarki süre içinde Ömer bizimle çok meşgul oldu. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, hayatımın sonraki safhasında, davranışlarım üzerinde en etkili olan adamlardan biridir: Bir mücadele adamı nasıl olmalıdır? Solcu bir aydın ne demektir? Tutarlılık nasıl sürdürülür? Bir militanın nasıl davranmasını gerekmektedir?.. Bu konularda basit fakat çok etkileyici şeyler anlatmıştır."[18]

Bir aya yakın kaldığı İzmir Cezaevi'nden tahliyesini sağlamak için Attilâ İlhan'ın avukatları, onun hasta olduğunu ve psikolojik bunalım geçirdiğini bildirirler. İlk duruşmada arkadaşı Cemşit ile birlikte serbest bırakılırlar. Ardından savcılıktan gelen tebliğ nedeniyle Manisa Akıl Hastanesi'ne yatması gerekir. Doktorunun raporu ile hastaneden çıktıktan 1 yıl sonra tekrar mahkeme görülür. Arkadaşı Cemşit beraat etmesine rağmen İlhan'ın cezası hem yaşının küçük olması hem de doktorun yazdığı rapor sebebiyle ertelenir.

Görülen davalar, Attilâ İlhan'ın komünistliğinin tescillenmesine neden olur, okula geri dönmesi riskli bulur. İlhan'a Türkiye'nin hiçbir yerinde okuyamayacağına dair bir

[17] Selim İleri, *age.*, s. 46.
[18] Selim İleri, *age.*, s. 48.

belge verilerek eğitim hakkı elinden alınır. Babasının yoğun uğraşları neticesinde, 3 yıl sonra eğitim hakkını geri kazanır ancak bu süre zarfında hayatının en zor günlerini yaşar. Çolpan'ın ilkokula başlaması, Cengiz'in de ortaokul için Adana Bahçe'den Osmaniye ilçesine gitmesi ile tamamen yalnız kalan İlhan, hislerini şöyle anlatmaktadır:

"Büyük Bir dışlanmışlık duygusu. Ben suç işlemedim, bana karşı suç işliyorlar hissi içindeyim ama, bu beni ideolojik olarak katılaştırıyordu. İçten içe bir sertlik içindeyim. Eskiye oranla daha fazla kitap okuyordum. İnsanlarla olan ilişkilerim kopmuş, iyice içe dönmeye başlamıştım. Mesela Ilgın'dayken her tarafı dolaşırdım, arkadaşlıklar kurardım. Bahçe'de hiç kimseyle temasım olmadı."[19]

Attilâ İlhan, okumalar yaptığı bu süre içerisinde edebiyatla olan ilişkisini sürdürür. 1941 yılının Ekim ayında *Yeni Edebiyat* dergisinde önce şiiri daha sonra da gazetede bir düzyazısı yayımlanır. İnsanlar tarafından komünist olarak bilinmesi nedeniyle olumsuz gelişmeler yaşayan Attilâ İlhan'ı bu iki gelişme hem oldukça şaşırtır hem de yazmak konusunda cesaretlendirir.

Büyük bir yalnızlık duygusu içerisinde geçen bu 3 yıllık süreçte Attilâ İlhan'ın lise okumak için girişimleri olur fakat hepsi sakıncalı görülmesi nedeniyle reddedilir. İstanbul'daki amcasının girişimiyle Boğaziçi Lisesi'ne kaydolmuş ancak burada yalnızca 2 ay eğitim görebilmiştir.

"Belgeli" olarak eğitim alması engellenen İlhan'ın amcası okula bu durumu söylememiş, böylelikle liseye kayıt olabilmiştir. Ancak dosyasının okula ulaşması neticesinde zorunlu olarak okulla ilişiği kesilmiştir. Kısa süren İstanbul macerası nedeniyle hayal kırıklığı yaşayan Attilâ İlhan, aynı zamanda hayatındaki dönüm noktalarından bir diğerine tekabül eden Nihal Atsız ile tanışır. Boğaziçi Lisesi'nde

[19] Selim İleri, *age.*, s. 59.

Nihal Atsız'ın öğrencisi olması ve Türkçülüğün en önemli isimlerinden biri ile aynı ortamda bulunması onun millî düşünce sistemini tanımasında etkili olur.

Kısa süren lise macerasının ardından Attilâ İlhan, artık öğrenim hayatının tamamıyla son bulduğuna kanaat getirir. Babasının görev yaptığı Adana Bahçe'ye roman yazma ve şiirlerini yayınlama kararı ile döner.

Bahçe'ye gittiği yıl yani 1943, İkinci Dünya Savaşı'nın en şiddetli zamanlarıdır. Burada Sovyet Radyosu'nun Türkçe yayınlarını, Sovyetlerin faşist kuvvetlere karşı mücadelesini ve kahramanlıklarını dinler. Liseden beri elinden düşürmediği Nâzım Hikmet şiirleri ona yol göstermekte ve ona benzer şiirler yazmaktadır. Ancak İlhan'ın şiirlerini okuyan Ömer Faruk ona Nâzım Hikmet etkisinden kurtulmasını ve çevresinde gördüklerini şiirleştirmesinin faydalı olacağını söyler. Attilâ İlhan, Ömer Faruk'u dinleyerek Adana'da Kurtuluş Savaşı hikâyelerini, yerel anlatıları dinler ve babasının da yönlendirmesi ile Bayburtlu Zihni tarzını örnek alarak halk şiirlerine yönelir. Dinledikleri ve gördüklerinden yola çıkarak onu asıl şöhretine kavuşturan *Gâvur Dağlarından Rivayet* başlıklı şiirini yazar:

"Babam bazı günler keşfe gidiyor, köylere atla gidiliyor. Beni de götürmeye başladı, ilkbahara doğru. Sürekli Gâvur Dağları'nı gezmeye başladık. Babam keşif yaparken, ben köylülere sorardım: Savaşta burada neler oldu? Fransızlar nereye kadar geldiler? Çeteler var mıydı?.. Bunların sonucunda yavaş yavaş ortaya Gâvur Dağlarından Rivayet adını vereceğim şiirlerin doneleri gelmeye başladı."[20]

Bu şiirler daha sonra amcası tarafından 1946 yılında CHP şiir yarışmasına gönderilir. Attilâ İlhan, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurullah Ataç, Behçet Kemal Çağlar, Ahmet Kutsi Tecer gibi edebiyat büyüklerinin yer aldığı jüri tarafından ikinciliğe layık görülür. *Gâvur Dağlarından Rivayet* başlığı altında yer alan ödüllü *Cebbar Oğlu*

[20] Selim İleri, *age*., s. 70.

Mehemmed şiiri, işgal altındaki Anadolu topraklarında kurtuluş mücadelesi veren bir Kuvayımilliye kahramanını anlatmaktadır.

"Bu destan, 19-20 yaşlarında, toplumculuğa hayatını koyarak girmiş bir delikanlının, ilk ciddi denemesi sayılmalı. Bilgimin kıtlığına, kökten şehir çocuğu olmama aldırmadan, gözlemlerime sentezlerime dayanarak, Gavurdağı insanını biraz tarihi biraz yoksulluğu, biraz toplumsal çelişmesiyle vermek istiyordum."[21]

Yarışmanın birincisi *Yaş Otuz Beş* şiiriyle Cahit Sıtkı Tarancı, üçüncüsü ise *Çakır'ın Destanı* şiiriyle Fazıl Hüsnü Dağlarca olmuştur. Kendi deyimiyle *"şiir hayatına paraşütle indirildiği"*[22] bu eseri, aynı zamanda daha sonra gerek düşünce yazılarında gerek romanlarında sıklıkla karşımıza çıkacak olan Millî Mücadele ve Kuvayımilliye'nin ilk prototipini oluşturur.

Attilâ İlhan'ın henüz lise dönemindeyken yazdığı bu şiiri, onu edebiyat çevrelerine tanıtmasının yanı sıra bir ömür boyu sürecek bir talihsizlik olarak peşini bırakmayacaktır. Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Cahit Sıtkı Tarancı gibi iki büyük ismin yanında adının geçiyor olması birtakım insanlar tarafından önyargıyla karşılanmış, kendisine ağır eleştiriler yapılmıştır.

Babası tarafından sürdürülen uzun bir mücadelenin ardından okuma hakkını geri kazanan Attilâ İlhan, Işık Lisesi'ne kaydolur. Ülkede devam eden komünizmle mücadele siyaseti kapsamında birkaç kez gözaltına alınır. 22 yaşında birincilik ile mezun olduğu lisenin ardından, astronomi/uzay bilimleri alanında eğitim görmek istese de babasının istediği ile İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girer.

[21] Attilâ İlhan, *Duvar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005, s. 172.
[22] Selim İleri, *Nâm-ı Diğer Kaptan "Attilâ İlhan'ı Dinledim",* Kültür Yayınları, 1 Baskı, İstanbul 2002, s. 96.

Üniversiteye gittiği yıllarda ödüllü şiiri *Cebbar Oğlu Mehemmed'*i de içerisinde bulunduran *Duvar* adlı ilk şiir kitabını kendi imkânları ile yayımlar. *Duvar*'a kadar dergilerde yayımladığı şiirlerini "A.İ Beteroğlu" mahlasıyla yazar. En çok iletişim içerisinde olduğu dergi *Gün*'de düzenli olarak yazar. Dergi vasıtasıyla Hilmi Ziya Ülken'in asistanı Hasan Tanrıkut ile tanışır. Edebi eserleri içerisinde siyasal ve sosyolojik bir çerçeve çizmesinde Ülkenci ekolün etkisi oldukça fazladır. Tanrıkut'un tarihe bakışı diyalektik materyalisttir ve Sovyet ekolüyle uygunluk göstermektedir.[23]

Üniversite yıllarında edebiyattan sonra en fazla ilgilendiği alan sinema olmuştur. Yazarlık yönü ve iyi bir gözlem yeteneğine sahip olması, sinemaya ilgi duymasına neden olur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da faşizmin alt edilmesi, faşist liderlerin ve rejimlerin birer birer yıkılmasına neden olur. Batı konjonktürünü takip etmeyi amaçlayan Türkiye Avrupa'ya ayak uydurma çabası içerisindedir. Bu amaç dahilinde çok partili hayata geçiş yapılması planlanmaktadır. Bu dönem faaliyete geçen ilk sosyalist parti Esat Adil tarafından 1946'da kurulan Türkiye Sosyalist Partisi'dir. Aynı yıl Şefik Hüsnü önderliğinde kurulan diğer parti ise Türkiye Sosyalist Köylü ve Emekçi Partisi'dir. Bu partinin yayın organı *Yığın* adlı dergidir.

Attilâ İlhan'ın *Yığın* ile kurduğu münasebet, sol ile ilgili yazdığı yazılara kaynaklık eder. Okula devam ettiği sıralarda, İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı ülkeleri ile etkileşimi arttırmak üzere kurulan Türkiye Sosyalist Partisi ve onun yayın organı *Gün* gazetesi ve daha sonra devamı niteliğindeki *Gerçek* gazetesi ile olan bağlantısı sayesinde örgütlü sol ile tanışır.

1946 yılının aralık ayında çıkarılan sıkı yönetim kararı ile sosyalist partiler, sendikalar ve *Gün*, *Yığın* gibi sol yayınların tamamı kapatılır. Bu gelişmelerin ardından

[23] Hakan Reyhan, *Attilâ İlhan'ın Siyasal Düşüncesi*, Phoenix Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2012, s. 64.

İlhan'ın sık sık değindiği "İnönü diktatörlüğü" ve "40 karanlığı" başlar. Yapılan keskin değişimle birlikte baskıcı rejimin geri gelmesi karşısında Türk aydının tutumunu ve döneme hâkim olan anlayışı şöyle açıklamaktadır:

"...çok sonradan fark edeceğim ki, o zamanki İstanbul'da aydınlar, hatta komünist aydınlar, büyük ekseriyetle, komprador kültürüyle yetişmiş çocuklar, diyebilirim ki, komprador komünistleri. Çoğu Batı'daki hareketlere heves ederek komünist olmuş; memleketteki sefalet veya işçi sınıfından ileri gelen bir olay değil. Hâlbuki Nâzım Hikmet gibi kişiler başka. Mesela TKP buradan Rusya'ya işçi gönderiyor, o işçiler orada eğitim görüyorlar, memlekete hem işçi olarak hem de belli bilinçle dönüyorlar."[24]

Attilâ İlhan'ın sosyalist aydın gözlemi romanlarında karakter olarak işlediği ve yazılarında devamlı olarak eleştirdiği aydın profili ile tamamen örtüşmektedir. Aydının yetişmesi, sorunları, yabancılaşması, halka ve ülkesine karşı olan sorumlulukları eserlerinde yer verdiği konulardandır.

Bu gelişmelerin ardından Attilâ İlhan, hiç sevmediği Hukuk Fakültesi'ni yarıda bırakarak Paris'e gitme kararı alır. Zihninde bir imge olarak yer alan Paris'e giderek hem 40 karanlığının boğuculuğundan uzaklaşmayı hem de Paris'teki harekete katılarak Nâzım Hikmet'i kurtarmayı hedeflemektedir.

1.3. Paris Yılları ve Sonrası

40 karanlığı olarak adlandırdığı anlayışın ülkede etkisini yeniden göstermesinin üzerine İlhan, Paris'e hareket eder. Paris'te Türkiye Komünist Partisi'nin Fransa kolunu oluşturan Türk gençleri, İlerici Jöntürkler Birliği adı altında faaliyet

[24] Selim İleri, *Nâm-ı Diğer Kaptan "Attilâ İlhan'ı Dinledim",* Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2002, s. 99.

göstermektedir. Bu gençler, Nâzım Hikmet'i haksız yere yattığını düşündükleri hapishaneden kurtarmayı hedeflemektedir. Bu faaliyetin başlaması, edebi anlamda etkilendiği şairi kurtarmak için İlhan'ın Paris'e gitmesine neden olur.

Attilâ İlhan, Paris'te uzun süreli kalmaya, hukuk fakültesini Sorbonne'da okumaya karar verir. Sorbonne'da hukuk fakültesinin 3 yıl olması yani üniversiteyi daha erken bitirme imkânı sebebiyle ailesini ikna eder. Böylece 1949'un ekim ayında İlhan'ın Paris'e ilk yolcuğu başlar.

İlk Paris yıllarında yanında bulunan kardeşi Cengiz ve yakın arkadaşı Cahit ile hayal ettikleri gibi bir şehir bulamazlar. *"Çok gri, çok kapalı, karanlık, kötü bir hava… berbat bir yer, yani öyle bir his içerisindeyiz"*[25], üstelik kalacak yer sıkıntısı çekmiş ve ikametleri belli olmadığı için üniversiteye kabul edilmemişlerdir.

Kardeşi Cengiz bir süre sonra Türkiye'ye dönmüş, Attilâ İlhan ve arkadaşı Cahit ise Nâzım Hikmet'i kurtarma isteğiyle Paris'te kalmaya devam etmiştir. İlerici Jöntürkler Birliği ile temasa geçerek harekete katılırlar.

Attilâ İlhan'ın katılımıyla hareketin ilerleyişi hızlandırır. Türkiye Komünist Partisi içerisindeki ideolojik ayrımlar nedeniyle İlhan, hareketin o kadar da inanmışlıkla devam etmediğini fark eder. Harekete ağırlık verilmesi için birliğin içinde doğrudan bir kurtarma hareketi oluşturulması gerektiğini dile getirir. Bunun üzerine "Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komitesi" kurulur. Komite, İlhan'ın da içlerinde bulunduğu 11 üyeden oluşmaktaydı.

İlhan, tüm bu olayların yansıra Paris'i keşfetme fırsatı bulur, değişik ideolojileri ve yabancı fikirleri analiz eder. Paris'te tanıştığı kişilerden en önemlisi şüphesiz ki Margot adındaki feminist kadındır. Paris'teki zorlu yaşamında ona yardımcı olan bu

[25] Selim İleri, *age.*, s. 105.

kişi ile kısa sürede güçlü bir dostluk kurar. Attilâ İlhan, Margot'tan çok şey öğrendiğini, onunla ufkunun açıldığını, Fransızcayı bile onun sayesinde öğrendiğini söylemektedir.[26] Margot, İlhan'a marjinal olarak bildiği hayatı öğretmiş, önyargılarını kırmasına ve bir sanatçı olarak yetişmesine katkıda bulunmuştur.

Attilâ İlhan, Margot'un kendisi üzerindeki derin tesirin farkına vardığında bir sonraki Paris'e gidişlerinde Margot ile görüşmemiş ancak hayranlık duyduğu bu kadını, biraz yerlileştirerek roman, dizi ve senaryolarında bir karakter olarak işlemiştir.

Attilâ İlhan, bir yandan iyiden iyiye geliştirdiği Fransızcası ile Paris'te sol yayınları okur diğer yandan Fransız Komünist Partisine bağlı İşçi Üniversitesi'ne gider. İlhan, buradaki okumalarından yola çıkarak Fransızların Rus komünistliğini uygulamasını eleştirir. Fransızların kendi değerleri etrafında bir sistem oluşturmaları gerektiğini savunur. Fransa ile Rusları oluşturan burjuvazilerin, siyasal, sosyal yapının tamamen farklı olduğunu, bu nedenle farklı komünizmler geliştirmeleri gerektiğini dile getirir. İlhan'ın bu düşünceleri Fransız komünistleri tarafından hoş karşılanmamıştır.

İlhan, parti içerisinde dile getirdiği Asyalı ve Avrupalı toplumların farklılığı nedeniyle sosyalizmlerinin de birbirlerinden farklı olması gerektiği fikrini ulusal sol düşünceye kadar vardırır. Fransa'da sosyalizme tamamen duygusal yaklaşır, tabiatın faşist olduğuna ve bunun sosyalizmle düzeltilebileceğine inanır.

Attilâ İlhan'ın düşünce dünyasını tamamen değiştiren hadise yine Paris'te yaşanır. Bu kez Türklere ait bir gerçekliği fark eder. Bir Fransız komünisti ona devrimci liderimizi ve onun ideolojisini sorması üzerine İlhan, İstanbul'daki arkadaşı Fikret Uray'dan Mustafa Kemal Atatürk'ün *Nutuk, Söylev ve Demeçler*'ini yollamasını ister:

[26] Selim İleri, *age.*, s. 115.

"Geceleri oturdum, Gazi'yi okuyorum, orada başladım Gazi'yi okumaya. Yani sonradan geldiğim sentezlerin başlangıcı o çok ince, hassas sorudur. Birdenbire çok daha netleşti: Asya'daki kurtuluş savaşlarının özelliğiyle Avrupa'daki Marksizm'in kendine mahsus özelliği; yani Avrupa, onlar klasik şemaya göre gelişiyorlar, halbuki Asya klasik şemaya uygun değil, başka türlü…"[27]

Yaptığı araştırmalar Attilâ İlhan'ı Türk insanını oluşturan temelleri incelemeye yöneltir. Buradan hareketle günümüz Türkiye'sinin altyapısına önce Millî Mücadele dönemini, daha sonra Osmanlı ve Orta Asya Türk medeniyetlerini koyar. İlhan'ın yaşadığı bu aydınlanma, Yahya Kemal Beyatlı'nın Paris'te okudukları ve öğrendikleri ile Türkiye'ye döndüğünde yaşadığı aydınlanmaya benzetilebilir. Yahya Kemal de düşünsel dünyasını Paris'teki okumalarıyla şekillendirmiştir.

"Bizim tarihimizde niye resim yok diye kahrolununluyordu. Tam bir Batılılık esprisi hüküm sürüyordu. Bunun saçmalığını anlatabilmem için Batı'ya gitmem gerekiyormuş. Çünkü Batı'ya gidince birden fark ettim ki, öyle yekpare bir Batı yok. Herkesin sanatı var, herkesin kendi sanatı da kendine özgü bir mantık içinde gelişiyor. Tarihi kimsenin inkâr ettiği yok. Kimse kendi tarihini tepeden tırnağa karalamıyor…"[28]

Attilâ İlhan, Türkiye'ye döndüğünde düşünce yazılarında altyapı konusuna değinir, *Sokaktaki Adam* ve *Zenciler Birbirine Benzemez* kitaplarındaki karakterleri ve olayları tarihi altyapıya dayandırmadığı için eksik sayar. Bundan sonra yazacağı kitaplarda bu altyapıyı işlemeye özen gösterir. Yine bu doğrultuda *Aynanın İçindekiler* roman serisini yazar. Ülkesine ve bağlı olduğu ideolojiye yabancı olduğunu keşfettiği ilk Paris macerası, ikamet iznin sona ermesi ve yeniden izin alamaması nedeniyle sona erer.

[27] Selim İleri, *age.*, s. 122.
[28] Selim İleri, *age.*, s. 272.

Attilâ İlhan'a Paris'ten dönerken İlerici Jöntürkler Birliği tarafından bir görev verilir. İlerici Jöntürkler, hareketin başarıya ulaşacağına inanıyordu. Bu yüzden istekleri, Nâzım Hikmet'in Türkiye Komünist Partisi'nin başına geçmesiydi. Eğer bu olay gerçekleşirse partinin içinde yaşanan anlaşmazlıklar sona erecekti. İşte bu teklifi Nâzım Hikmet'e söyleme görevi İlhan'a verilmiştir.

Attilâ İlhan, Türkiye'ye döndüğü gibi Kemal Tahir vasıtasıyla Nâzım Hikmet'le iletişim kurar. Ona Fransa'daki komünistlerin isteklerini iletir. Ancak Nâzım Hikmet'in cevabı böyle bir görüşmenin Türkiye'de olamayacağı, görüşmenin Paris'te yapılması gerektiği yönündedir. Bu durum Attilâ İlhan'ın ikinci kez Paris'e gitmesine neden olur.

Attilâ İlhan, tekrar Paris'e gitmeden önce Paris maceralarını kaleme almayı düşünür ve *Abbas Yolcu* adlı anı kitabını yazmaya başlar. İlhan'ın bu anıları basit bir gezintiden, maceradan ibaret değildir. Düşünce dünyasını ve bakış açısını yansıtmaktadır. Bu yazılar onun daha sonra sistemli olarak ifade edeceği siyasi ve sosyal duruşunun da ilk habercisidir:

"Oysa bu yazılar benim için bir sis bombasıydı. Sisin gerisinde başka bir şey yapmaya çalışıyordum. Kendi yolumda gitmeye, dünya görüşüme hazırlanıyordum."[29]

Attilâ İlhan, ülkeye döndüğünde ilk olarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden kaydının silinip silinmediğini öğrenir. Edebî çalışmasına devam ederken bir yandan da 1950 Demokrat Parti affıyla cezaevinden çıkan Nâzım Hikmet'ten haber beklemektedir. Nâzım Hikmet'ten haber aldıktan sonra tekrar Paris'e gitmenin yollarını aramaya başlar.

[29] Selim İleri, *age.*, s. 131.

Bu sırada arkadaşı Hasan Tanrıkut vasıtasıyla *Gerçek* gazetesini çıkarmaya çalışan TKP başkanı Esat Adil ile tanışır. *Gerçek* gazetesinin çıkışına tanık olması İlhan'a gazetecilik anlamında deneyim kazandırır. Gazetede Asım Bezirci ile çalışmış, gazetenin en sert yazılarını Asım ile birlikte yazmıştır. Dönemin politikalarını eleştiren bu yazılar nedeniyle ikisi hakkında soruşturmalar açılmıştır.

Attilâ İlhan, oldukça takdir ettiği Yugoslavya tipi sosyalizmin lideri Mareşal Tito'nun bir söylevini Fransızcadan çevirdiği için kovuşturmaya uğrar. Yazının Sovyet çevrelerini rahatsız etmesi ve baskıya maruz kalması nedeniyle *Gerçek* gazetesi kapatılır. Bu gazetecilik macerasının ardından İlhan, hazırlıklarını nihayet tamamlayarak ikinci Paris yolculuğuna başlar.

Paris'e ikinci gidişinde Attilâ İlhan artık bambaşka birisidir. Paris'te gördüklerini Türkiye ile birleştirip analiz etmiş ve gazeteciliği iyiden iyiye öğrenmiştir. Türkiye edebiyat çevrelerinde *Abbas Yolcu* ve çeşitli dergilerde yayımlamaya devam ettiği şiirleri ile tanınırlığı artmaktadır.

Attilâ İlhan'ın 1951 yılında ikinci kez Paris'e gittiği sıralarda, Türkiye'de politik dengeler oldukça değişmiştir. Soğuk Savaş politikaları ve Demokrat Parti'nin uyguladığı politikalar nedeniyle siyasal ve toplumsal çevrelerde köklü değişimler yaşanmaktadır. 1951 tevkifatı yaşanmakta, solculara yönelik geniş kapsamlı soruşturmalar başlatılmaktadır. Bu doğrultuda sol düşünceli birçok aydın ve politikacı tutuklanır. Attilâ İlhan da bu çevreyle teması nedeniyle muhtemelen soruşturmaya dâhil edilecekti. İlhan'ın Paris'te olması bu çalkantılı dönemi atlatmasını sağlar.

Attilâ İlhan, Paris'te bir yandan Marksizm üzerine akademik okumalar yapmakta bir yandan da edebî çalışmalarına devam etmektedir. *Sokaktaki Adam* romanını bitirir ve sanat çalışmaları üzerinde yoğunlaşır. Türkiye'ye döndüğünde bir edebiyat akımı oluşturmayı ilk kez Paris'te tasarlar. Sorbonne Üniversitesi Filmoloji bölümünde misafir öğrenci olarak sinema öğrenir. Burada öğrendikleri daha sonra Türkiye'de

yaptığı sinema eleştirmenliği ve senaryo yazarlığı konusunda kendisine fayda sağlamıştır.

Attilâ İlhan, okumalarında sosyalizm ve sosyalizm uygulamaları arasında bulunan farklılıkları tespit eder. Bu farklılıklar daha sonra *Hangi Batı*'da ve çeşitli yazılarında dile getirdiği sosyalizmin kapital bir üretim düzeni içerisinde gelişmesi ve nihayetinde faşizme dönüşmesi hakkındadır.

Türkiye'ye döndükten sonra 50'li yıllar boyunca sinema ve edebiyat alanına ağırlık verir, *Sokaktaki Adam*, *Yağmur Kaçağı* ve *Sisler Bulvarı* adını taşıyan kitaplarını yayımlar. Bu zamana kadar şair ve siyasi kimliği ile tanınan Attilâ İlhan'ın ilk romanı olan *Sokaktaki Adam* hakkında çeşitli eleştiriler yapılır. Bu eleştirilerden Attilâ İlhan'ın edebî hayatına etki edecek olanı *Mavi* dergisinde Ahmet Oktay imzalı olarak yayımlanan bir eleştiridir. Attila İlhan, bu eleştiriye yazdığı cevapla birlikte *Mavi* ile iletişime geçer.

Paris'te tasarladığı toplumsal gerçekçilik düşüncesini uygulayabileceği bir yer olduğunu düşünerek *Mavi* dergisinde devamlı olarak yazmaya başlar. Mavicilerle birlikte İstanbul Baylan Pastanesi'nde edebiyat tartışmaları başlatır. Tartışmalara edebiyat çevresi büyük ilgi göstermiş, bu toplantılarda İkinci Yeni ve sosyalist sanatçılara yoğun eleştiriler yapılmıştır.

Attilâ İlhan'ın yapmaya çalıştıklarını "ulusal sentez" içerisinde düşünerek buna "toplumsal gerçekçilik" demesi edebiyat çevrelerini harekete geçirir. *Mavi* dergisi komünizm propagandası yapmakla eleştirilir. Tepkilerin ardında dergiden ve hareketten ayrılanlar olsa da İlhan, toplumsal gerçekçilik üzerine yazılarını yalnız başına yazmayı sürdürür.

"Mavi'yle başlamış hareketi düşünüyorum. O artık benim hastalığım haline gelmişti: Türkiye'de toplumcu bir edebiyatın Marksist- Kemalist bir buluşma

içerisinde nasıl örgütlenebileceğini araştırıyordum. Esaslarını, ideolojik temellerinin neler olması gerektiğini tespit etmeye uğraşıyordum."[30]

Vatan gazetesinde yazdığı günlük film eleştirileriyle Türkiye'nin ilk sinema eleştirmenlerinden biri olur. Bir yandan Ali Kaptanoğlu adıyla yazdığı senaryo çalışmalarını da sürdürmektedir. Bu imza ile ses getiren birçok senaryo yazar. 1958-1962 yıllarında yazdığı senaryolar arasında *Yalnızlar Rıhtımı*, *Şoför Nebahat*, *Ver Elini İstanbul* gibi senaryolar vardır. Attilâ İlhan, siyasi çalışmalarını oldukça geri plana attığı bu dönemini "İstanbul bohemi" olarak değerlendirmektedir. Yine bu dönemde *Ben Sana Mecburum* ve *Bela Çiçeği*'ni yayımlar.

Üçüncü kez Paris'e gitmeye hazırlanan Attilâ İlhan, bu kez Paris'te daha uzun kalmayı planlamaktadır. Paris'i tam anlamıyla bilen biri olmanın bilinciyle Paris'e hareket eder. Burada Fransız çevrelerine girmeyi tasarlar, aynı zamanda siyasi ve toplumsal tarihimizi konu edinecek *Aynanın İçindekiler* roman serisini yazmaya başlar. Serinin ilk romanı *Bıçağın Ucu*'nu Paris'te Fransızca yazar.

Fransızcasını o kadar ilerletmiştir ki artık şiirleri aklına Fransızca olarak gelmeye başlamıştır.[31] Özünden uzaklaşma korkusu ve babasının vefat haberini alması üzerine Türkiye'ye geri döner.

Fransa'da M'Ba adında Afrikalı bir kızla tanışır. Kurtuluş mücadelelerinde Mustafa Kemal Atatürk'ü benimsemeleri Attilâ İlhan'ı etkiler. Bu durum Üçüncü Dünya devriminin lideri Sultan Galiyev'in siyasal düşüncesini Mustafa Kemal devrimine eklemesine ve bunlar arasındaki bağlantı kurmasına yardımcı olur. 1965 yılında Türkiye'ye döndüğünde ideoloji yönünden tamamlanmış ve bunları ifade etmeye hazırlanan bir yazar hüviyetine kavuşmuştur.

[30] Selim İleri, *age.*, s. 182.
[31] Selim İleri, *age.*, s. 210.

Attilâ İlhan, 3. kez Paris'ten ayrılırken bu sefer İstanbul'a değil İzmir'e döner. Çünkü İstanbul demek onun için Yeşilçam demektir. Sinemaya ağırlık verirse yazmaya başladığı *Aynanın İçindekiler* serisini tamamlayamamaktan endişe etmektedir. Bu nedenle hem sinema çevrelerinden hem de İstanbul'un bohem hayatından biraz uzaklaşmak istemektedir. Daha izole bir hayat tarzıyla birlikte kendisini yazmaya başladığı romanlarına verir. *Demokrat İzmir* gazetesinde yazmaya başlar, bir yandan da edebiyat çalışmalarını tamamlamaya yoğunlaşır. Hayatının bu döneminde mümkün olduğunca güncel politikadan uzak durmaya çalıştığı için gazetenin magazin müdürlüğünü tercih eder.

Annesiyle birlikte yaşadığı İzmir'de, Fransa'da yazımını tamamladığı *Bıçağın Ucu*'nu Türkçe olarak tekrar kaleme alır. Ayrıca serinin ikinci kitabı *Sırtlan Payı* üzerinde çalışmalarına başlar ve *Demokrat İzmir* gazetesinin mizah ve edebiyat bölümüyle de ilgilenmektedir. Onun edebiyat bölümünde de yer alması gençlerin gazeteye ilgi göstermesine neden olur. Sonradan üne kavuşacak Muzaffer İzgü, Veysel Çolak, Erol Çankaya, Ayşe Kilimci, Hüseyin Yurttaş gibi yazarlar ilk kez okuyucu karşısına çıkmıştır.[32]

Attilâ İlhan, gazete sahibi İlhan Bey'in vefatı üzerine gazetenin başyazılarını yazma görevini devralır. Başyazıları farklı bir isimle yazar. O sıralarda CHP'nin "ortanın solu" ve "demokratik sol" adını verdiği siyasetiyle ilgilenmektedir. İlhan, bu sol kavramını kendisinin benimsediği "özgürlükçü sosyalizm"e yakın bulur. Bu sırada Doğan Avcıoğlu yönetiminde çıkarılan *Yön* dergisinde de yazar, buradaki yazıları daha sonra *Faşizmin Ayak Sesleri* adıyla kitaba dönüştürülür.

12 Mart Muhtırası olarak bilinen askerî müdahalenin ardından, sıkı yönetim ilan edilmiş, aydınlara yönelik baskılar, tutuklamalar artmıştır. Bu dönemde *Demokrat İzmir*'in 12 Mart hakkındaki tutumu gazeteyi ve Attilâ İlhan'ı oldukça önemli bir

[32] Selim İleri, *age.*, s. 216.

konuma getirmektedir. Gazete Muhtıra'ya ve sıkıyönetime karşı çıkar. Özellikle İlhan, başyazılarıyla önemli eleştirilerde bulunur. *Demokrat İzmir* bu tutumundan dolayı birkaç kez kapatılır[33]

Gazetenin Muhtıra'ya karşı tavır alması, Attilâ İlhan'ın siyasi görüşü ile doğrudan alakalıdır. Askeri müdahalenin her bakımdan kötü olduğunu ve ordunun siyasetten uzak kalmasının bir zorunluluk taşıdığını savunmaktadır. Onun bu düşüncesi Mustafa Kemal Atatürk'ün güçlü bir ülke için ordunun siyasetle bağının kesilmesi gerektiğini savunuyor olması ile paralellik taşımaktadır.

Attilâ İlhan, Muhtıra döneminin ardından siyasetten tekrar uzaklaşır. Bu sıralarda Bilgi Yayınevi'nden gelen teklifi kabul eder. Biket Hanım ile evlenerek 1973 yılında Ankara'ya taşınır. İzmir'deyken bitirdiği *Kurtlar Sofrası* romanını ve *Yasak Sevişmek* adlı şiir kitabını yayımlar. *Umut* çevirisi nedeniyle mahkemelik olur.

Attilâ İlhan, *Aynanın İçindekiler* serisini Ankara'da tamamlayarak Bilgi Yayınevi'nden yayımlar. Bunun yanında İlhan'ın şiir kitapları ve politik denemeleri de Bilgi Yayınevi'nden yayımlanır. *Tutuklunun Günlüğü* şiir kitabı Türk Dil Kurumu Şiir Ödülü'nü, *Sırtlan Payı* Yunus Nadi Roman Ödülü'nü kazanmıştır.

Ankara'dayken TRT ile iletişimi olur. TRT, İlhan'a Türkiye'de daha önce yapılmamış "talk show" formatında bir program teklifinde bulunur. İlhan bu teklifi söyleyeceği şeylerin TRT için sorun yaratabileceğini bildirerek kabul eder. İlhan, "Çalar Saat" programıyla Türk televizyonlarında izleyiciyle buluşmaya başlar. Program büyük bir etki yaratmasına rağmen, programın içeriğine müdahale edilmekte, zaman zaman konular reddedilmektedir. İlhan, bu nedenle programı bırakır.

[33] Selim İleri, *age.*, s. 225.

Attilâ İlhan, Ankara'da olduğu süre boyunca *Demokrat İzmir* gazetesine yazı göndermeye devam eder, aynı zamanda *Ulus* gazetesinde yazmaya başlar. Ancak yazıları CHP ile ters düştüğü için *Ulus*'u bırakmak zorunda kalır. Ardından İstanbul'da çıkan *Yeni Ortam* gazetesinde yazmaya başlar fakat *Yeni Ortam'*daki yazılarına müdahale edilmesi üzerine buradan da ayrılır. Daha sonra Ankara'da *Dünya* gazetesinde yazmaya başlar. Buradaki formata göre Samet Ağaoğlu liberal, Attilâ İlhan ulusal yazılar yazmış ve iki zıt görüşün bakış açısı okuyucuya sunulmuştur.

12 Eylül Darbesi sonrası tekrar İstanbul'a taşınma kararı alarak Bilgi Yayınevi'nden ayrılır. Henüz İstanbul'a taşınmadan *Fena Halde Leman* kitabını çıkarır. *Fena Halde Leman,* Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* serisinden sonra yazmayı planladığı bir başka serinin ilk kitabıdır. Bu romanında cinselliği doğallığı ile konu ediniyor olması kitabın bazı kesimlerden tepki görmesine neden olur:

"Aslında yine sosyal bir roman yazıyordum, toplumcu bir roman. Fakat öbür toplumcu romancıların yapamadığı bir şeyi yapıyordum: Doğa diyalektiğini de işin içine koyuyordum. Cinsel diyalektiği ilk defa gündeme getiriyordum. Büyük tepki gösterilecek bir roman yazdığımın farkındaydım, nitekim gösterildi de. Fakat doğru dürüst bir laf da söyleyemediler."[34]

Serinin diğer kitabı *Haco Hanım Vay* da aynı tepkileri alır. Ancak serinin son kitabı *İclâl*'iyse yazmaya fırsat bulamamıştır.

1990'ların başında yazmaya başladığı *Cumhuriyet* gazetesinde ölümüne değin yazmaya devam eder. *Cumhuriyet,* İlhan'ın en uzun soluklu yazdığı yayın organıdır. *Cumhuriyet*'teki yazıları "ulusal sol" veya "ulusalcı" olarak adlandırılan siyasal düşünce hareketi mensuplarınca karşılık bulur. *Cumhuriyet*'teki yazılarında siyasi bir figür olarak kabul görür ve düşünceleri insanlar tarafından tartışılır. İlhan, toplumcu

[34] Selim İleri, *age.*, s. 239.

bir yazar olmasının gereği olarak okurlarıyla sürekli iletişim hâlinde olmayı önemsemektedir. Okuyucularıyla mektup ve telefon aracığıyla görüşmüş ve karşılıklı fikir alışverişinde bulunmuştur.

İstanbul'a taşınmalarından kısa süre sonra eşi Biket'le ayrılırlar. Hayatına yalnız devam etme kararı aldığı bu yıllarda *Tele Flaş, Yıldızlar Gece Büyür* ve *Baykuşlar Saltanatı* dizilerinin senaryosunu yazar. Büyük ısrarlar üzerine yazmış olduğu Atatürk'ün Millî Mücadele yıllarını anlatan *O Sarışın Kurt* adlı senaryosunun filmi çekilememiş, kitap olarak basılmıştır.

İlhan'ın ölümünden 1 yıl öncesine kadar devam eden ve 15 yıl boyunca kesintisiz olarak yayınlanan söyleşi programı "Zaman İçinde yolculuk" televizyon tarihinde önemli yayınlardan biri olarak yerini alır. İlhan, her bölümde başka bir konu ile günlük hayattan edebiyata kadar uzanan konuları sistematik olarak ve halkın anlayacağı bir dille izleyiciye aktarmıştır.

Attilâ İlhan, yazın hayatı boyunca Sovyet Devrimi, Galiyev, Türkçülük, Mustafa Kemal Devrimi, Kemalizm, ulusalcılık, sendikal hareket gibi konularda ileriye sürdüğü özgün görüş ve fikirleriyle dönemine öncülük etmiştir. Ancak İlhan, tüm bunlara rağmen sürekli aşk şairi, romancı, deneme yazarı olarak anılmasının sıkıntısını çekmiştir. Oysa onun aşk şiirlerinde bile toplumcu bir duyuş, görüş yer almaktadır:

"Ben 1946'dan itibaren adı ortada olan bir yazar oldum, bir sanatçı oldum. Aşağı yukarı 1980'lere kadar sürekli yok sayıldım. Aleyhimde sayısız yazı yazıldı. Ancak 1980'lerden sonra bir iltimas başladı. Yahu bu adam galiba fena değil, gibisinden bir şey oldu. 80'lerde, 90'larda benim lehime bir hareket gelişti. Fakat bu hareketin çok dikkate değer bir özelliği vardır. Bu hareket, Attilâ İlhan'ı 'aşk şairi' olarak ele alır. Aşk şairi olarak tanıtır ve başka konulara yaklaşmaz. Şiirimin toplumcu tarafını görmez, romancılığımdan, fikriyatımdan hiç söz etmez. Bunları yok sayar. Bunları

karıştırırsam, tatsız şeyler olacak gibisinden bir düşüncesi vardır. O kadar ki, benim en az satan şiir kitabım Tutuklunun Günlüğü'dür. İsminden dolayı, fazla politik…"[35]

"Parolası: vatan; işareti: namus" dediği *Bir Millet Uyanıyor* adlı kitap serisine öncülük yaparak yaşamının son anına kadar siyasete ve entelektüel düşünceye hizmet etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ihtiyacı olan çözümleri üretmek üzere ortak noktaları Atatürkçülük olan milliyetçileri, solcu aydınları, bilim adamlarını ve uzmanları bir araya getirerek bir platform oluşturmayı amaçlamıştır. Bu platform Attilâ İlhan'ın savunduğu Müdafaa-ı Hukuk doktrinin devamı niteliğindedir. Ancak yönetmenliğini yaptığı bu kitap serisini tamamlamaya ömrü vefa etmez.

12 Ekim 2005'te İstanbul Kanlıca'da kardeşi Çolpan'ın evinde geçirdiği kalp krizi sonucu 80 yaşında vefat eder. Ölmeden önce tamamlamak üzere olduğu son kitabı *Gazi Paşa* ölümünden sonra yayınlanır ve en çok satılan kitabı olur.

Gavur Dağlarından Rivayet ile başlayan sanat hayatı, yine aynı düzlemde yer alan *Gazi Paşa* romanı ile son bulur. Tüm üretkenliği ile başladığı edebiyat hayatı içerisine çok yönlülüğü ve şaşmaz görüşleri ile nesillerin saydığı ve sevdiği bir figür, bir sanatçı mertebesine ulaşan Attilâ İlhan, savunduğu değerlerden asla vazgeçmeyen bir aydın olarak yazdığı eserlerle Türkiye'nin sanat ve siyaset hayatına ayna tutmuştur.

1.4. Tarih Anlayışı

Tarih, milletleri millet yapan olgulardan biridir. Tarihini iyi bilen bir millet kendini tanıyacak ve taklitçilikten uzaklaşarak öze ulaşacaktır. Attilâ İlhan, kültürel bileşim

[35] Selim İleri, *Nâm-ı Diğer Kaptan "Attilâ İlhan'ı Dinledim",* Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2002, s. 258.

düşüncesini savunduğu için tarihe önem verir. İlhan'a göre kültürel bileşime varmanın yolu millî değerleri muhafaza etmekten geçmektedir.

Attilâ İlhan'ın hedefi tarihî bir roman yazmaktansa toplumcu bir roman yazmaktır. Tarihten faydalandığı eserlerinde varış noktası daima toplumdur. Toplumcu bir aydın olarak geçmiş ve günümüz arasında bağ kurmayı önemsemektedir. İlhan'a göre milletler bu yolla önce içinde bulunduğu toplumu daha sonra da bir birey olarak kendisini tanıyacaktır. "*Bir insan eserini tarihi perspektif içine oturtmazsa, yazdığı roman olur ama bireysel ya da bireyselin romanı olur, toplumsal ya da toplumcu olmaz"*[36] diyerek toplumcu sanatçının ve toplumcu eserin tarihle olan ilişkisini ortaya koyar.

Attilâ İlhan, Millî Mücadele yıllarına tanık olmamıştır. Eserlerini, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde dinlediği hikâyeler ve yaptığı derin araştırmalar sonucu oluşturmuştur.

Attilâ İlhan'ın Millî Mücadele'yi konu edindiği eserleri Halide Edip, Yakup Kadri'nin eserlerinden farklıdır. Bu yazarların eserleri tarihî roman olmasının ötesinde kronik denilen devir romanlarıdır. Bir romanın tarihî roman olarak değerlendirilebilmesi için olayın yaşandığı devirden daha sonra yazılması ve geçen zamanın ışığında yeniden yorumlanması gerekmektedir.[37]

Attilâ İlhan'ın *Aynanın İçindekiler* serisinin her bir romanının ilk sayfasında yer alan *"Bu kitapta anlatılanların gerçek kişilerle ve olaylarla hiçbir ilgisi yoktur. Onları ben, büyük bir aynanın içinde gördüm. Üstelik ayna dumanlıydı ve olmayan bir şehirde*

[36] Attilâ İlhan, "Toplumcu Roman Tarihi Perspektifle Yazılabilir", *Hürriyet Gösteri (Tarihi Roman Özel Sayısı)*, Sayı 197-198 Nisan-Mayıs, 1997, s.63-65.
[37] Hülya Eraydın Argunşah, *"Türk Edebiyatında Tarihî Roman"* (Marmara Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1990, s. 10.

geziniyordu." [38] ifadesi, tarihî gerçeğin yeniden üretilerek kurgulandığının ve yorumlandığının bir işaretidir.

Attilâ İlhan, tarihsel olayları kronolojik sıra içerisinde, tarihin gerçek kahramanlarını kullanarak anlatmaktadır. Onun Millî Mücadele'yi işlediği romanlarında belli bir zaman dilimi içerisindeki olayları ve tam kadro tarihî şahsiyetleri görmek mümkündür. Selim İleri, Attilâ İlhan'ın tarihî roman yazma aşamalarını *O Sarışın Kurt* romanına yazdığı ön sözde şöyle belirtir:

"Kurtuluş Savaşı'nı, Atatürk'ün yaşantısını ezbere bilmesine karşın, sil baştan, okumalar kasırgasına tutuldu. Bu okumalar, Millî Mücadele'nin çok öncesine uzanıyor, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş noktasından başlıyor, o kadar iyi bildiği Mütareke dönemini yeniden kuşatıyor, nihayet Kurtuluş Savaşı yıllarına varıyordu"[39]

Attilâ İlhan, tarihî okumalarına romanlarının içinde de yer vermektedir. Bölüm aralarında doğrudan tarihî kaynaklardan, vesikalardan, telgraf yazışmalarından ve dönemin gazetelerinden alıntılar yer almaktadır. Bu alıntılar romanın tarihsel ve toplumsal tabanını kuvvetlendirmektedir. Alıntı sonrasında başlayan bölümün, nasıl bir ortam içinde geliştiğini, olayların ve karakterlerin hangi tarihî koşullar içerisinde değerlendirilmesi gerektiği hakkında fikir vermektedir. Attilâ İlhan, romanlarına kaynaklık eden bilgilerin neler olduğunu şöyle sıralamaktadır:

"Tarihteki gizli kadın cemiyetlerini ve geleneklerini açıklayanlardan Masonluğa, Bektaşiliğe, Yahudilere ve Dönmelere; her çeşit Birinci Dünya Savaşı anılarından Kore Savaşı anılarına; İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf fırkalarına, Teşkilat-ı Mahsusa'ya ilişkin kitaplardan, Cumhuriyet döneminin şu ya da bu evresine değin kitaplara kadar, bir sürü yayın. Dahası Osmanlı saraylarının, konaklarının iç dekorasyonu, haremin yaşayışı, ya da TKP'nin fi tarihindeki muhaliflerince yapılmış

[38] Attilâ İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2016, s. 7.
[39] Attilâ İlhan, *O Sarışın Kurt*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 20. Baskı, İstanbul 2017, s. 7.

kaçak kongresi üzerine krokiler, tefrikalar, ifşaatlar! Bu arada, elbet, bir sürü de 'kronoloji': Bunlar 'pusula' görevi yapıyor."[40]

Attilâ İlhan, topladığı bilgilerden tarihsel bir bileşime vararak elde ettiği verileri romanlarındaki olaylar ve kahramanlarla özdeşleştirmektedir. Tarihî kaynaklardan edindiği bilgileri ne tür aşamalardan geçirerek romanlaştırdığını şöyle açıklamaktadır:

"Romanın yazacağım bölümü hangi tarihsel zaman parçasına denk düşüyorsa, önceden o döneme ilişkin kitapları sıkıca okuyorum, alıntı yapılacaksa sayfanın kenarını kıvırıyorum, ötesi yine belleğin çalışmasına kalıyor; kahramanların yaşantısı bence bilindiğine göre, iş bu yaşantısının o tarihsel çerçeve içine yadırganmayacak biçimde oturtulmasına bağlıdır, bu da zor olmuyor çok. Asıl zor olan, benim büyük çözüm adını verdiğim genel bileşim, yakın tarihimizin bütününü toplumsal açıdan çözümlemek, bundan içinde kahramanların yüzdüğü tarihsel bir bileşime gidebilmek!"[41]

Toplumsal değişimleri diyalektik içerisinde anlatarak toplumculuğun bütün imkanlarını kullanan Attilâ İlhan'da Marksizm'den gelen tarihsel perspektif anlayışı geniş yer tutmaktadır. *Aynanın İçindekiler* serisinde Türkiye tarihini 2. Meşrutiyet yıllarından başlatarak 1960'a kadar sürdürür. Bu süreç içerisinde aydın sorunu, batılılaşma, yabancılaşma, kompradorluk, kültürel bileşim, sermaye konularını ele alarak bugünkü Türk milletini oluşturan değerlerin arka planını gözler önüne sermeyi amaçlamıştır.

[40] Attilâ İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2018, s. 9.
[41] Attilâ İlhan, *age.*, s. 9.

1.5. Edebî Şahsiyeti

Cumhuriyet döneminde yetişen büyük sanatçılardan biri olan Attilâ İlhan, şair kimliğinin yanı sıra roman, deneme, inceleme, söyleşi gibi nesir türlerinde de eserler vererek geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmayı başarmıştır. Düşünce adamı ve aydın kimliği ile topluma karşı sorumluluğunu yerine getirmek için var gücüyle çalışmıştır. Toplumcu gerçekçi anlayışı benimseyerek toplumsal konuları merkeze aldığı eserler yazmıştır.

Attilâ İlhan'ın, ilk şiiri *Balıkçı Türküsü*, *Yeni Edebiyat* dergisinde 1 Ekim 1941 tarihinde yayımlanır. 1946'da katıldığı Cumhuriyet Halk Partisi Şiir Yarışması'nda *Cebbar Oğlu Mehemmed* isimli şiiriyle ikincilik ödülünü kazanır. Gavur Dağları'nda ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde dinlediği hikâyeler ve izlenimler doğrultusunda yazdığı bu şiiri büyük ses getirerek okuyucuların ve sanatçıların dikkatini çekmesini sağlar.

Şiirinde başta Nâzım Hikmet olmak üzere Dünya çapındaki birçok sosyalist sanatçının etkisi vardır. Eserlerinde halk edebiyatı ve divan edebiyatından alınmış unsurlar da bulmaktadır. *Gâvur Dağlarından Rivayet* adlı şiirinin de yer aldığı ilk şiir kitabı *Duvar*'ı 1948'de kendi imkânları ile yayımlar.

Garip ve İkinci Yeni şiir akımlarına karşı Mavi hareketini başlatır. *Mavi* dergisi etrafında toplanan bu hareket, birçok yazarın katılımı ile toplumcu şiir anlayışının gelişmesine katkıda bulunur.

Toplum diyalektiğini yansıtan romanları, yaşamı boyunca edindiği büyük bir bilgi birikiminin ve titiz bir çalışmanın ürünüdür. Paris'te öğrendikleri ve yaptığı uzun tarihsel araştırmalar çerçevesinde romanlarını yazar. İlk iki romanı *Sokaktaki Adam* ve *Zenciler Birbirine Benzemez*'den sonra tarihî konuları işlemeye ağırlık verir.

Babasının işi nedeniyle Anadolu'yu gezmeleri sonucu Türkiye'yi ve Türk insanını tanıyan Attilâ İlhan'ın *Aynanın içindekiler* adını taşıyan nehir roman serisinde, II. Meşrutiyet'ten 1960'lı yıllara uzanan geniş bir tarihî zaman diliminin siyasal ve sosyal olayları anlatılır.

Her bir kitabın birbirini tamamlayacak şekilde oluşturulduğu bu roman serisinde yer alan *Sırtlan Payı* ve *Bıçağın Ucu* romanları 1950-1960 yılları arasında meydana gelen olayları, *O Karanlıkta Biz* 1940 karanlığını, *Yaraya Tuz Basmak* Kore Savaşı'nı, *Fena Halde Leman* 27 Mayıs ve sonrasını, *Haco Hanım Vay* ve *Dersaadet'te Sabah Ezanları* Osmanlı Dönemi ve Meşrutiyeti, *Reis Paşa* ve *Gazi Paşa* ise Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı konularını ele almaktadır. Bu romanların her biri geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmış, eleştirmenler tarafından değerlendirilmiştir.

Deneme, anı, söyleşi ve incelemelerinde de toplumu ilgilendiren konular üzerinde durmuş, "Hangi" serisi ile siyaset, sanat, kültür, edebiyat gibi toplumu ilgilendiren birçok konuyu eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmiştir. Edebiyatta bireyselleşme ve toplumculuk, sol düşüncenin, sağ düşüncenin ve laikliğin temelleri, Atatürkçülük konuları üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca *Bir Millet Uyanıyor* adını verdiği kitap projesinin yöneticiliğini üstlenmiştir.

Sinema ve televizyonculuk ile görsel sanatlara da ilgi duyan Attilâ İlhan, "Çalar Saat" ve "Attilâ İlhan ile Zaman İçinde Yolculuk" adıyla yayımladığı kültür-sanat programları ile izleyiciyle buluşmuştur.

Kartallar Yüksek Uçar, Yalnızlar Rıhtımı, Ver Elini İstanbul, Paranın Kiri gibi çok izlenen ve sevilen yapımların senaryolarını yazmıştır. Ancak sinemanın fazla teferruatlı olması ve edebî çalışmalarını aksatması üzerine sinemacılıktan bir süre sonra uzaklaşmıştır.

Vefatından kısa süre önce Atatürk ve Millî Mücadele hakkında Kültür Bakanlığı tarafından çekilecek bir filmin senaryosunu yazması için kendisine teklif

götürülmüştür. Attilâ İlhan'ın büyük bir özveri ile oluşturduğu bu senaryo, projenin iptali üzerine ölümünden sonra kitap olarak yayınlanmış ve eleştirmenler tarafından "görsel roman" kategorisinde değerlendirilmiştir.[42]

Çeşitli gazete ve dergilerde "Tila Han, Ali Kaptanoğlu, Nevin Yıldız, Ömer Haybo, Beteroğlu, Abbas Yolcu" gibi takma isimler kullanan Attilâ İlhan, özellikle *Gün, Hizmet, Gerçek, Yön* ve bir dönem yayın yönetmenliğini yaptığı *Demokrat İzmir* gazetesinde yazdığı yazılarında güncel konular üzerine görüşleriyle okurla buluşmuştur.

1975 yılında *Sırtlan Payı* adlı romanı ile Yunus Nadi Roman Armağanı'nı kazanmıştır. 1974 yılında Tutuklunun Günlüğü adlı şiiri ile Türk Dil Kurumu Şiir Ödülü sahibi olmuştur. Ayrıca 2003 yılında Sertel Demokrasi Ödülü'ne layık görülmüştür.

Eserleri

1. Şiir Kitapları

Duvar (1948),
Sisler Bulvarı (1954)
Yağmur Kaçağı (1955)
Ben Sana Mecburum (1960)
Bela Çiçeği (1962)
Yasak Sevişmek (1968)
Tutuklunun Günlüğü (1973)
Böyle Bir Sevmek (1977)
Elde Var Hüzün (1982)
Korkunun Krallığı (1987)

[42] Attilâ İlhan, *O Sarışın Kurt*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 20. Baskı, İstanbul 2017, s. 5.

Ayrılık Sevdaya Dahil (1993)
Kimi Sevsem Sensin (2002)

2. Romanları

Sokaktaki Adam (1953)
Zenciler Birbirine Benzemez (1957)
Kurtlar Sofrası (1963)
Bıçağın Ucu (1973)
Sırtlan Payı (1974)
Yaraya Tuz Basmak (1978)
Fena Halde Leman (1980)
Dersaadet'te Sabah Ezanları (1981)
Haco Hanım Vay (1984)
O Karanlıkta Biz (1988)
Allah'ın Süngüleri-Reis Paşa (2002)
Gazi Paşa (2006)

3. Hikâye

Yengecin Kıskacı (1999)

4. Gezi Yazısı

Abbas Yolcu (1957)

5. Deneme – İnceleme – Eleştiri

Hangi Sol (1970)
Hangi Batı (1972)
Faşizmin Ayak Sesleri (1975)
Hangi Seks (1976)
Hangi Sağ (1980)
Gerçekçilik Savaşı (1980)
Hangi Atatürk (1981)
Batının Deli Gömleği (1981)

İkinci Yeni Savaşı (1983)

Sağım Solum Sobe (1985)

Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler (1985)

Ulusal Kültür Savaşı (1986)

Sosyalizm Asıl Şimdi (1991)

Aydınlar Savaşı (1991)

Kadınlar Savaşı (1992)

Hangi Edebiyat (1993)

Hangi Laiklik (1995)

Hangi Küreselleşme (1997)

Bir Sap Kırmızı Karanfil (1998)

Ufkun Arkasını Görebilmek (1999)

Sultan Galiyef- Avrasya'da Dolaşan Hayalet (2000)

Yıldız Hilâl ve Kalpak (2004)

6. Özgün Senaryo ve Tv Dizisi:

Yalnızlar Rıhtımı (1959)

Ateşten Damla (1960)

Şoför Nebahat (1960)

Devlerin Öfkesi (1960)

Rıfat Diye Biri (1962)

Ver Elini İstanbul (1962)

Paranın Kiri (1979)

Sekiz 15 Sütuna Manşet (TV dizisi 6 bölüm, 1982)

Kartallar Yüksek Uçar (TV dizisi 12 bölüm, 1983- 1984)

Yarın Artık Bugündür (1986)

Yıldızlar Gece Büyür (TV dizisi 16 bölüm, 1992)

Kurtlar Sofrası (1999)

Teleflaş (TV dizisi 13 bölüm 1993)

O Sarışın Kurt (2007)

İKİNCİ BÖLÜM

2. ATTİLÂ İLHAN'IN ESERLERİNDE MİLLÎ MÜCADELE

Attilâ İlhan, tarihimizin en önemli olaylarından biri olan Millî Mücadele'yi her Türk gibi son derece önemli bulmuş, eserlerinde yoğun bir şekilde ele alarak dikkatlere sunmuştur. O, Millî Mücadele kazanımlarını *Bıçağın Ucu*, *Sırtlan Payı*, *Kurtlar Sofrası*, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, *O Karanlıkta Biz, Haco Hanım Vay*, *Reis Paşa, Gazi Paşa*, *O Sarışın Kurt* eserlerinde ele almıştır. Biz çalışmamızda bu eserleri merkeze alarak belli alt başlıklar altında inceleyeceğiz.

2.1. MİLLÎ MÜCADELE'NİN GENEL MANZARASI

Millî Mücadele yıllarında yaşan olaylar ve gelişmeler gerçeğe yakın bir şekilde Attilâ İlhan'ın eserlerinde yer alır. Attilâ İlhan, yaptığı okumalar, incelediği tarihî vesikalar, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde dinlediği hikayeler ve İzmir'deki anıları doğrultusunda Millî Mücadele hakkında genel bir görüş edinir.

Attilâ İlhan Millî Mücadele'nin genel manzarasını anlatırken mekâna ve halkın durumuna önem verir. Anlatacağı olaylara bir çerçeve çizer. Bunun yanı sıra bölüm aralarında tarihî vesikalardan alıntılar yaparak anlatımı güçlendirir. Millî Mücadele'nin genel manzarasını, yabancıların harabeye çevirdiği köyleri, halkın tutumunu eserlerinde ele aldığı görülür.

2.1.1. Millî Mücadele Sürecinde Mekân ve Çevre

Türk milletinin vatan savunmasında verdiği mücadele, Attilâ İlhan romanlarının temel konusudur. İlhan, Millî Mücadele'yi konu edindiği romanlarında işgal öncesi ve sonrası hâliyle bir Anadolu portresi çizer. Bizzat Millî Mücadele dönemine tanık

olmamasına rağmen Menemen'de dinlediği anılar, okuduğu tarihî kitaplar ve vesikalardan yararlanarak olayları gerçeğe yakın bir şekilde eserlerine yansıtır.

Mekân ve çevre anlatımlarında Attilâ İlhan'ın roman tekniği dikkat çekmektedir. Toplumcuğun imkanlarını sonuna kadar kullanarak göstermeye dayalı bir anlatım kullanır. Satırlarda okuyucu adeta anlatılan çevrede geziniyor gibidir. Çevreyi orijinal betimlemelerle okuyucuya gösterir, yorumda bulunmaktan kaçınır. Olayın gelişimini eserin karakterlerine, olayların yorumlanmasını okuyucunun iradesine bırakmaktadır.

Attila İlhan'ın, Millî Mücadele'yi konu edindiği eserlerinde mekân olarak üç şehir ön plana çıkmaktadır. Bu şehirler İstanbul, Ankara ve İzmir'dir. Bu üç şehir Millî Mücadele sürecinde farklı özellikleri ile birer simge durumundadır. İstanbul payitaht olması nedeniyle eskinin simgesidir, Osmanlı'dır. İzmir zulmün, mücadelenin ve yeniden doğuşun simgesidir. Ankara ise yenidir, tüm Anadolu ve Türkiye Cumhuriyeti'dir.

Mondros Mütarekesi'ni imzalayan heyet, İstanbul'un işgal edilmeyeceğinin garantisini almıştır. Fakat gerçekte bu böyle olmamış, İstanbul İngilizler tarafından 13 Kasım 1918'de işgal edilmiştir. Bu işgalin Millî Mücadele için kritik noktası İstanbul'un payitaht olmasıdır. Payitahtın işgali tüm ülkeyi zapt etmek ve direnişin hızını kesmek için yapılan bir hamledir.

İstanbul'da işgalin ilk günleri oldukça hareketli geçmektedir. İşgal kuvvetlerinin İstanbul'a girişi esansında yaşananlar yeni bir dönemin başlangıcını simgelemektedir. İşgal kuvvetleri deniz yoluyla şehre girer. Türk milleti için son derece acı ve talihsiz olan bu işgali Attilâ İlhan *Reis Paşa* romanında dikkatlere sunar. Roman boğazda düşman donanmasının bir görüntüsü ile başlar:

"Boğaziçi'nde, Dolmabahçe'den Beykoz'a, Müttefik Donanması'nın o bunaltıcı; dretnot, kruvazör, muhrip ve destroyer kalabalığı. İngiliz Amiral Gemisi, bunların arasında, arduvaz grisi bir heyulâ; güvertesindeki yerinden, gemilere ışıkla işâret

veren, bahriyeli muhâbere neferi. Öteki İngiliz gemilerinden, yanıp sönen cevap işâretleri, zor fark ediliyor. Havada, duman kokusu, siren sesi, motor uğultuları." (RP, s. 37)[43]

Boğazdan giriş yapan düşman kuvvetleri karaya çıkarak yavaş yavaş şehrin her sokağına sızmaktadır. Şehrin kritik noktalarına yapılan bu yerleşim, işgalin kalıcı bir nitelikte yapıldığının göstergesidir:

" Sirkeci Rıhtımı'nda, bir başka kâbus yaşanıyordu: İngiliz Ordusu'na ait nakliye kamyonları, yan yana dizilmiş. Çatanalar rıhtıma yanaştıkça, karaya çıkan silâhendazlar, kamyonlara bindirilmekte; her kamyon, birbiri ardı sıra, Bâbıâli/Divanyolu istikametine dağılmaktadır. Aynı olay, bezdirici bir yeknesaklıkla, Galata Rıhtımı'nda, Dolmabahçe Rıhtımı'nda, tekrarlanıyor. İşgâl kamyonları, ilkinde, Karaköy ve Perşembe Pazarı; ikincisinde, Beşiktaş ve Beyoğlu istikâmetinde uzaklaşıyorlar." (RP, s.18)

Bu işgal kuşkusuz vatanperver kuvvetleri ve aydınları öfkelendirmektedir. Nitekim *Bıçağın Ucu* romanının Millî Mücadele'ye katılan komutanlarından Binbaşı Ferid ülkenin başına gelenlerden oldukça rahatsızdır. *Bıçağın Ucu'*nda Bir İstanbul vapurunda müttefik zırhlılarını, İngiliz dretnotunu, Fransız kruvazörlerini, İtalyan muhbirini görüp sinirlenmektedir. Çanakkale'de düşmana geçit vermeyen bir devletin askeri olarak payitahtın başına gelenlere inanamamaktadır:

"Dayanamadı, sövdü: İstanbul'a geldi geleli, işgalin en çok bu yani kanına dokunuyor, Çanakkale'de onca kan ve ateş pahasına geçiremedikleri bu gemilerin,

[43] Attilâ İlhan, *Allah'ın Süngüleri "Reis Paşa"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Baskı, Ocak 2019. Çalışmamızda bütün alıntılar bu baskıdan yapılacaktır.

payitahtın göbeğinde demirleyip taretlerini saraylara çevirmiş olduklarını görünce, cinleri tepesine toplanıyordu." (SP, s. 121)[44]

Reis Paşa romanının karakterlerinden Falih Rıfkı Bey, Neşriyat Müdürü'nün odasından Boğaz'ı ve İstanbul'un işgalini izlemektedir. Gördüklerini "Garb'ın zaferi" olarak nitelendirir. Üç kıtaya hükmetmiş bir imparatorluğun içine düştüğü durum can sıkıcıdır, işgal gemileri taretlerini şehre çevirmiş tehditkâr duruşuyla İstanbul'un başına gelen büyük felaketi gözler önüne sermektedir:

"Günbatımının, mora koyulaşan kızıllığı, Müttefik Donanması'na vurmuş; kruvazörden kruvazöre, yanıp sönen işâret ışıkları: akşam muhâberesi, başlamış! Denizde, faaliyet devam ediyor: gelip giden çatanalar, haberci motorları, bahriye sandalları, vs. Tam Dolmabahçe Sarayı'nın karşısında, taretlerini şehre çevirmiş, Amiral Gemisi'ni seçiyorlar: taretleri hareketli, toplar, her an ateş edebilirmiş gibi, sağa sola kımıldıyor, tehditkâr." (RP, s. 37)

Anadolu gazetelerinde yer alan İngilizlerin İstanbul'u işgal ettiği haberleri, halk tarafından tepki ile karşılanır. Gazeteler yoluyla halk uyanışa ve cenge davet edilmektedir. İşgal kuvvetleri şehri zapt etmek, halkın örgütlenmesini engellemek adına öncelikle önemli devlet daireleri ve gazeteleri etkisiz hale getirmeyi amaçlar. Bu hususu yazar, *Reis Paşa*'da dikkatlere sunar. İstanbul'u işgal eden düşman kuvvetleri ilk olarak Nizamiye'ye müdahale eder:

"10. Kafkas Fırkası'nın Nizâmiyesi'nde, mûtad olmayan bir hareket göze çarpacaktır: bazı İngiliz kamyonları gelmiş, diğerleri geliyor: Gurkha'lar, garip sarıkları ve yağlı bıyıklarıyla, birer hayâl; silahlarına tutunmuş, kamyonlardan yere âdeta akıyorlar: düzenli ve tertipli olarak, Nizâmiye basılıyor." (RP, s. 19)

[44] Attilâ İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2018. Çalışmamamızda bütün alıntılar bu baskıdan yapılacaktır.

Nizamiye'ye yapılan bu baskın sırasında direnmeye çalışan Osmanlı askerleri, işgal kuvvetleri tarafından birer birer vurulmaktadır:

"Nöbetçilerin durdurma çabası, beyhude; sabah sessizliğini fena halde kirleten, kof birkaç silâh sesi: zararsız hâle getirilmişlerdir. İşgâl kuvvetleri, Karargâh'ın her tarafına, çabuk ve çevik, bir karanlık halinde dağılıyor. Müfrezesine, sağı solu gösterip, işgâli yöneten İngiliz subayı; ani bir düdük çaldı. Kısa süren, bir müsâdeme sonunda; uyku sersemi silahına davranmış, Osmanlı askerleri, vurulup düşüyorlar." (RP, s. 19)

Mondros Mütarekesi'nin 5. Maddesine göre Osmanlı askerlerinin teslim olması gerekir. Bu sebeple *Reis Paşa*'da İngilizler, askerî birliklere baskın yapmaktadır. Mütareke maddelerinin güvencesinde, direnen askerlere ateş açılmaktadır:

"İngiliz silâhendazları, bu defa, 10. Kafkas fırkası Karargâhı'nda; Osmanlı'nın, Efrat Koğuşu'nu basmışlardı: yataklarından, can havliyle dışarı uğramış neferlere, rastgele ateş ediliyor. Can pazarı. Türkler direnmeye çalıştılarsa da, nâfile! Bahriyelilerin bir iki mangası, mızıka erlerinin koğuşuna dalmıştı: aynı sahnelerin tekrarı, sanki bir fikr-i sâbit: Türk neferleri dizilip, kurşunlanıyor: Üç ölü, iki yaralı!.." (RP, s. 19)

Bu sırada İngilizlerin kuşattığı İstanbul'da bir işgale uyanan Türk halkı, şaşkınlık içerisindedir. Çaresiz bir şekilde olan biteni seyretmekte, anlamlandırmaya çalışmaktadırlar:

"Dersaadet. Harbiye Nezâret-i Celilesi, İngiliz Bahriye silâhendazlarınca kuşatılmıştır. Nizâmiye, onların eline geçmiş. Mutantan ve murassâ, Nezâret'in cümle kapısı önünde, iki taraflı, bir askeri kordon dikkati çekiyor. Geride, Saraçhane istikametinde, başlarında Gurkha nöbetçiler, İngiliz nakliye kamyonları sıralanmış. Beyazıt Meydanı, mahzun, eflâtuna çalar, bir güvercin yağmuru. Ahâli, mütehayyir ve müteellim, kaldırımlara dizilmiştir: görmez gibi bakıyorlar. Boşluğa." (RP, s. 21)

İstanbul'da işgal günden güne hızlanmaktadır. İlhan, işgalin izlerini şehrin üzerine çöken bir sis ile saklar. Bu sis ile düşman eline düşen payitahtın utancını gizler. Şehrin önemli noktalarına nişancılar yerleştirilmiştir. Önemli devlet daireleri zapt edilmektedir:

"Boğaz'ın üstündeki soğuk pus, sinsi bir ısrarla, şehrin üzerine yayıldı; eriyip dağılacağına, işgâlle iç içe, sanki vahim bir ayıbı, gözlerden saklıyor. İngiliz silâhendazları, Ayasofya Camii'nin hassas noktalarına, makineli tüfekleri tüfekleri yerleştiriyorlar minarelerin şerefelerinden, bulutlar sarkmış. Harbiye'de, Harbiye-i Şahâne'nin bütün etrafı, İngiliz birliklerince sarılmıştır; dağdağalı bir kamyon, Gurkha ve bahriyeli kalabalığı; orada da, önemli köşeleri, makineli tüfek yerleştiriliyor." (RP, s.33)

Ancak işgaller bunlarla sınırlı kalmamakta, İstanbul'un en masum yerleri, bazı gerekçelerle darmadağın edilmektedir. Nitekim *Reis Paşa*'da İngilizler, Anadolu'ya silah ve mühimmat kaçırıldığı gerekçesiyle yetimler yurdunu zapt edip bombalamakta, yetimhaneden gökyüzüne alevler ve dumanlar yükselmekte, yurt tahliye edilmektedir:

"Hindu İngiliz askerleri, yetimler yurdunu, çabucak ele geçirmişler. Kruvazörden salvo ateş, buna rağmen devam edecektir: isâbet alan yetimhaneden, küstah ve ürkütücü, alevler; tepeden, denize akıyor; boğucu bir yangın kokusu: yer yer çatlamış bazı duvarlar, paldır küldür, yıkılıyorlar. Süngülerin kızıl parıltılı dürtüsüyle çıkarılan, yetimler ve öğretmenleri; ateş altında, bir 'semt-i meçhule' götürülmektedir." (RP, s. 22-23)

İşgalin ilanı neticesinde Beyazıt Kulesi'ndeki Türk bayrağı, işgal kuvvetleri tarafından indirilir. İslam'a ve Türkiye'ye karşı yapılan bu onur kırıcı hareket, işgalin tamamlandığının, işgal kuvvetlerin şehre hâkim olduğunun habercisidir:

"Kulenin yukarısında, aşağıya doğru sallandırılmış, bir Türk bayrağı dalgalanmaktadır. Büyük ve nazlı! Birden orada peydahlanan İngiliz zâbitleri,

bayrağı çözüp, yukardan aşağıya bırakıyorlar: Bayrağın, salına salına yere inişi, ne korkunç bir mahcubiyet ne haysiyet kırıcı bir utanç!" (RP, s. 35)

İşgalin ardından İstanbul, karakterlerin gözünde bir anda Constantinople'e dönüşür. İstanbul, tüm İslami yapısına rağmen artık Türk halkına yabancı bir Avrupa şehridir. Bu durum işgal kuvvetlerinin idareyi ele aldığını göstermektedir. İstanbul'da devam eden gece eğlencelerine yabancılar ve Türkler birlikte katılmaktadırlar. İstanbul artık işgalcilerin ve azınlıkların emrindeki bir şehirdir:

"'Constantinople', neresinden bakılırsa bakılsın, Kahire ile 'kaabil-i kıyas' bir yer sayılamaz; burası bir 'metropol', minarelerine rağmen, sanki Batılı bir şehir; hele 'Müttefiklerin yönetimine intikalinden' sonra, büsbütün böyle! Parisiana'nın, Paris'deki bir gece kulübünden farkı nedir?" (RP, s. 78)

İstanbul'da gayrimüslimlerin yoğunlukta yaşadığı yerlerde alafranga bir yaşayış görülmektedir. Madamlar, matmazeller, üniformalı zabitler İstanbul ahalisini oluşturmaktadır. Mağazalar yabancı dilde yazılmış tabelalarla, balkonlar İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan bayrakları ile doludur:

"Mağazaların çoğunda, Fransızca, Rumca, Ermenice tabelalar göze çarpıyor; ışıklı reklamlar, renk renk, etrafı aydınlatmış; bazı İşhanlarının, bazı binaların kapı ve balkonlarına, İngiliz, Fransız, İtalyan, en çok da Yunanistan bayrakları asmışlar; bazıları, yukarıdan aşağıya, boydan boya sarkıtılıyor. Belli belirsiz, ilkbahar kokusu. Bazı müzikli pasta salonlarından, kıpır kıpır piyanolar; ecnebi şarkıcıların söylediği şarkılar: Damia mı, yoksa Mistinguette mi?" (RP, s. 141)

Bu yoğun işgal görüntüsü, kuşkusuz vatansever, onurlu aydınları ve subayları derinden üzer, yaralar. Onların yaşadıkları şehri garipsemelerine yol açar. Binbaşı Ferid'in psikolojisi buna iyi bir örnektir. Nitekim İstanbul'da yaşanan işgalin ardından Kuvayımilliyeci Binbaşı Ferid şehre yabancılaşır. Bu yabancılaşma İstanbul'un işgaliyle ile ortaya çıkmıştır. Bilhassa Beyoğlu ve çevresinde tamamen yabancıların

kuralları ve yaşayışları hüküm sürmektedir. Bu nedenle *Bıçağın Ucu*'nda Dersaadet, Ferid'in gözüne Frenk şehirleri gibi görünür:

"Binbaşı Ferid, Mülâzım İhsan Bey'in anlattıklarını asla özümseyemez, o insanları, o çevreyi, o şehri, bildiği ve yaşadığı Dersaadet değilmiş de, sanki frenk kitaplarında sözü edilen başka insanlar, başka bir çevre ve şehirmiş gibi alırdı. Oysa geleli savaşın İstanbul'u ne kadar değiştirdiğini, hele mütareke ve işgalin her şeyi nasıl altüst ettiğini gözleriyle görüyor, bu defa da yanlış, hiç tanımadığı, yabancı bir şehre geldiğini sanıyordu." (BU, s. 142)[45]

Bıçağın Ucu'nda aynı yabancılaşma Suat'ın benliğinde devam eder. İşgal altındaki İstanbul bir yabancılaşma görüntüsü içerisinde anlatılır. Payitahtın işgalinin ardından başlayan umutsuzluk içerisinde Suat, İstanbul'a manevi anlamlar atfeder ve İstanbul'u ruhani yönüyle görür. Ezan sesleri azalmış fakat daha içten ve daha anlamlı hale gelmiştir:

"Dersaadet, o eski Dersaadet değil, Suat nasıl başkasıysa, o da başka bir şehir. Galata Köprüsü'nün korkuluklarına yaslanıp bakınca, yabancı bir yerdeyim sanıyor. Bu camiler, o camiler mi? Ne münasebet! Minareler, iyice bilenmişler mi nedir, daha sivri ve ince; kubbeler, daha oturaklı ve ağır; ezan sesleri, belki daha hafif, ama çok daha dokunaklı ve içten." (BU, s. 79)

İstanbul'la birlikte İzmir, Attilâ İlhan'ın çocukluğunun geçtiği şehir olması nedeniyle Millî Mücadele'yi ele aldığı romanlarında önemli bir yer tutar. Rum nüfusun fazla olduğu şehir, Yunan kuvvetlerinin işgali altında anlatılır. *Gazi Paşa*'da Yunan'ın zalimliklerine rağmen yorgun İzmir'de sonbahar mevsiminin güzelliği betimlenir:

[45] Attilâ İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2018. Çalışmamızda bütün alıntılar bu baskıdan yapılacaktır.

"Sonbaharın, yorgun güzelliği: bahçedeki bazı ağaçların, yaprakları sararmaya yüz tutmuş, bazı çiçekler solmuş. Hava, kapalı: yağmur bulutları, akşam aydınlığını örtüyor. Ara sıra çakan kuru şimşekler, elektrik mavisi birer yaldız. Uzaktan, tehditkâr gök gürültüleri." (GP, s. 447)[46]

Yunanlılar bilhassa İnönü yenilgisinin ardından Afyonkarahisar hattına kadar şehri yakıp yıkar. Bu yangınlardan hem Rumlar hem de Türkler etkilenmiştir. Alevler şehri ve halkı yutan bir canavara benzetilmektedir:

"Aya Tria Kilisesi, yoğun duman ve yükselen alevler içinde kayboluyor; çatısı çöktü galiba; civardaki Aya Fotini Kilisesi'nin de, kaderi aynıdır, infilâkı müteakip, korkunç ağızlarını ve kocaman kanatlarını açmış, alevden canavarlar; etrafı sarıyor; büyük bir hızla büyüyüp, yükseliyorlar; boğucu ve kara bir duman, sokakları kapladı: göz gözü göremez!" (GP, s. 345)

İzmir'den tüm ülkeye yayılan işgallerin genel bir görüntüsü *Kurtlar Sofrası*'nda Ümid'in hayallerinde verilir. Cehennemi andıran görüntüsü ile Anadolu'da çatışmalar, yangınlar yaşanmaktadır:

"Bir Eylül sabahı şafak sökerken, kan, ter ve toz içindeki Mustafa Kemal'in süvarisi, bilmediği, hiç görmediği eski bir İzmir'e giriyor. Dört nala giriyor. Limanda hâlâ yabancı kruvazörleri. Alsancak üzerinde, yangın kokusu. Rum mahallelerinde, tek tek çatlayan tüfekler. Durabilirsen dur! Menemen'de salâ veriliyor. Uşak yanıyor. Alaşehir yanıyor. Telgraf ve telefon hatları, uç uca ekleniyor; ufak, ısrarlı heyecanlı

[46] Attilâ İlhan, *Gâzi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2017. Çalışmamamızda bütün alıntılar bu baskıdan yapılacaktır.

tıkırtılar. Ankara'dan, Sivas'a ve Erzurum'a, Adana'ya ve Antalya'ya, Şark ve Garb cephesi kumandanlarına, uzun ve o derece önemli şifreler iletiyor." (KS, s. 306)[47]

Mücadelenin simge şehri İzmir'in işgali, halkın harekete geçmesini ve birlik olmasını sağlamıştır. İzmir'in işgali tüm yurtta protesto edilmiştir. Attilâ İlhan'ın bu simge şehri virane haliyle romanlarına konu edindiğini görmekteyiz.

Ankara, yeni kurulacak devletin merkezi olması nedeniyle önemli bir şehirdir. Bu şehir hem Anadolu'yu hem de mücadeleyi simgelemektedir. Attilâ İlhan, Millî Mücadele sürecindeki Anadolu'yu, Ankara görüntüsü içerisinde anlatmaktadır. Ankara, ülkenin tamamı demektir.

Osmanlı, İstanbul'un işgali ile son bulmuştur fakat Millî Mücadele ruhu Ankara'da devam etmektedir. Yunanlıların Ankara'ya doğru ilerlemesindeki amaç başkenti ele geçirerek işgali tamamlamaktır. Bu nedenle Yunanlıların Ankara'ya ilerleyişi Attilâ İlhan'ın Millî Mücadele'yi konu edindiği romanlarında önemli bir kırılma noktasıdır.

Memlekette yapılan işgallerin ardından Ankara ile İstanbul arası şifreli telgraflar ile durum değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu sırada *Reis Paşa*'da Ankara, yoksulluk ve yalnızlık içerisinde anlatılmaktadır. Bu yalnızlık siyasi anlamda mücadele veren bir şehrin yalnızlığıdır:

"Camlarda, Ankara: kar altında, mazlum ve yoksul; toprak damlı evler, kar çamuru sokaklar; çıplak kavakların çevresinde, yalan yanlış, karga sürüleri bağrışıyorlar; bozkırın ezeli yalnızlığı içindeki, Anadolu kasabası." (RP, s. 29)

[47] Attilâ İlhan, *Kurtlar Sofrası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 15. Baskı, İstanbul 2017. Çalışmamızda bütün alıntılar bu baskıdan yapılacaktır.

Gazi Paşa'da Millî Mücadele heyecanı içerisinde Anadolu'ya geçmeye çalışan Vâlâ ve Nâzım'ın hayal ettiği Ankara ile gerçekte karşılaştıkları Ankara görüntüsü arasında ciddi bir fark vardır. Bu manzara karşısında Ankara serencamının ciddi bir hayal kırıklığı ile sonuçlandığını itiraf ederler. Ankara, tüm güzelliğinin yanında harap hâldedir. Bu tezat onları hayrete düşürür. Millî Mücadele'nin merkezi olan bu şehir oldukça durgun ve boş gözükmektedir:

"Nasıl bir manzara, hayret! Pul pul, erimiş gümüş pırıltıları savuran, narin bir akarsu; sıra sıra, boy boy, saçlarını suya sarkıtmış, salkım söğütler; vadiyi sımsıkı saran, âdeta mıknatıslı, ışıl ışıl kayalar! Oysa Ankara, ne kadar çorak ve kıraçtı; yanlış kalabalığına, beklenmedik 'ehemmiyetine' rağmen, âdeta tenha; bir bakıma köhne, harap ve bakımsız! Tuhaftır ama, her ikisinin de hafızasında, Kastamonu; -İnebolu da,- çok daha renkli ve aydınlık duruyordu." (GP, s. 85)

Reis Paşa'da Mustafa Kemal Paşa'nın, Nâdi Bey'le yaptığı bir görüşme sırasında Ankara hakkında söylediği sözler, Türk milletinin makûs talihi hakkında önemli bir saptamadır. Fazlasıyla yok sayılmış, mahrum bırakılmış olan Ankara'da Mustafa Kemal Paşa, bir milletin dirilişini görür:

"... hakikatte boş görünen o saha dolu, çöl sanılan o âlemde saklı ve kuvvetli bir hayat vardır ki, o millettir; eksik olan teşkilât..." (RP, s. 12)

Millî Mücadele'nin başladığı sıralarda Anadolu hiç güvenli değildir. Bu sebeple aydınlar, Anadolu'ya geçip mücadeleye katılmaya çekinmektedirler. Newyork Times muhabiri Marie-Laure, Millî Mücadele hakkında haberler yapabilmek için Anadolu'ya geçmek istemektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı kongreleri yerinde görmek istemektedir ancak arkadaşları buna karşı çıkar.

Reis Paşa'da Ankara'ya geçmeye çalışan Dr. Adnan ve Halide Edip, Lefke Demiryolu köprüsünde oldukça kötü bir manzara ile karşılaşırlar. Rivayetlerin doğru çıktığını, İngilizlerin dinamitle demir yolu köprüsünü havaya uçurduğunu görürler.

Köprüde işgalin izleri görülmektedir. Güç de olsa trenler hareket edebilmesine bakarak İngilizlerin başarısız olduğu yorumunda bulunurlar:

"Akşam güneşinin, görünmesiyle kaybolması, bir oluyor: damar damar, pembe; eflâtun bir ufuk; sürüklenerek giden, alacalı mor bulut kalabalığı. Bir iddiaya göre, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle; bir başkasına göre İngilizlerin dinamitleyerek, ortasından yıktığı, kederli demir köprü: yıkılan akşam nehre düşmüş, seyrüseferi engelliyor. Köprünün öteki tarafında, boğum boğum, kara duman kusan, eski püskü lokomotif, ona bağlı birkaç vagon." (RP, s. 92)

İşgal kuvvetleriyle olan mücadelenin yanı sıra Anadolu'da devam eden iç isyanlarla da uğraşılmaktadır. Yunan kuvvetlerinin Ankara'ya ilerleyişinin sürdüğü günlerde Ankara, yanı başındaki Yozgat'ta çıkan isyanları bastırmak konusunda zorlanmaktadır. Ankara'yı kıskaç içine alan bu isyan nedeniyle asayiş sağlanmaya çalışılmaktadır. Nitekim *Reis Paşa*'da Yozgat çevresinde isyanlara sebep olup, yağmalama yapan Çapanoğlu tayfasından bazıları şiddetli bir çatışmanın ardından teslim olmuşlardır. Divan-i harp kararıyla idam edileceklerdir. Bu esnada yangından geriye kalan harabe ve terk edilmiş bir şehir görüntüsü anlatılmaktadır:

"Havada, bir is ve duman kokusu dolaşıyor. Aşağı mahallelerden, silâh sesleri; rüzgârın açık bulup çarptığı, pencere kanatları! Çarşıdan el ayak çekilmiş, enikonu karanlık; yağma edilmiş birkaç dükkândan, öteberi toplayanlar, çoğu çocuk! Gizli bir barut kokusunun, sinsi ve görünmez bir adam gibi, ardı sıra geldiğini, neden sonra fark etti; zaman zaman, yangının sürdüğü evlerden, yanık tahta, bez ve et kokusu duyuluyor: son birkaç aydır, nereye gitse, hep aynı sesler, aynı kokular, aynı sehpalar!.." (RP, s. 285)

Attilâ İlhan'ın mekân tasvirlerinde anlatılan olay ile doğanın uyumu dikkat çeker. Anlatılan olay eğer bir çatışma sahnesine aitse doğa daha vahşi daha korkunç yönleriyle betimlenmektedir. Anlatılan olay günlük yaşayışı niteliyorsa mekân ve doğa daha sakin ve sessiz, olağan akışında anlatılmaktadır. Bu duruma Yozgat'ın

anlatıldığı kısımlarda rastlanır. İsyanla boğuşan şehir karanlık, dumanlı ve kasvetliyken şehirde isyanın bastırılmasının ardından sakinlik hakimdir. Kuş cıvıltıları yeniden duyulur, güneş açar. Böylece şehirde kötü hâlden iyi hâle geçiş tamamlanmış olur:

"Yozgat'ın isyan bölgesinde, şafak henüz sökmüştü: Arapseyfi Boğazı'ndan, ince beyaz bir sis yükseliyor: çiğ buğusu olmalı. Sabahın mavi aydınlığına, kuş cıvıltıları dağılmış, pırıl pırıl; görünmez, besbelli küçük bir akarsuyun, tatlı şırıltısı yürüyüp gidiyor. Vahşi bir kuş çığlığı, ormanın derinliğinde, bir kılıç gibi parladı. Uzaktan, kalın ve ağır yaklaşan, bu gürültü nedir? Yoksa Kuva-yı Seyyâre'nin nal sesleri mi?" (RP, s. 30)

Attilâ İlhan, Millî Mücadele sürecini bir umut öğretisi olarak ele almaktadır. Bu, tarihinde Millî Mücadele gibi şanlı ve önemli bir olayı barındıran halkın bilmesi gereken bir öğretidir. Her türlü kötü duruma karşı verilmiş ve kazanılmış bir zaferdir. Millî Mücadele'de yer alan mekân tasvirleri onun bu düşüncesine paraleldir. Yaptığı Millî Mücadele araştırmalarından yola çıkarak mekânı elinden geldiğince gerçeğe yakın olarak betimlemiştir. Toplumcu bir yazar olduğu için tüm mekân tasvirleri nesneldir. Durumu olduğundan daha dramatize hale getirmeye çalışmaz. Attilâ İlhan'ın amacı okuyucunun bir mezalimi, bir işgali okuyarak ona acıması veya kin beslemesi değildir. Onun asıl amacı ileriye dönük çıkarımlar yapılmasıdır.

Attilâ İlhan, okuyucuya kendisinde barınan ruhu göstermeyi amaçlamıştır. Millî Mücadele'nin nasıl koşullar altında verildiğini göstererek geçmişten ders almayı ve Cumhuriyet kazanımlarının yitip gitmesini önlemek için aydınların üzerine düşen görevin neler olduğunu anlatmak istemiştir.

2.1.2. Millî Mücadele Sürecinde Halkın Durumu

Millî Mücadele sürecinde gerek cephede gerekse cephe gerisinde gösterdiği çaba ile Türk halkı, Anadolu hareketinin baş mimarı olmuştur. Türk milleti, Osmanlı'nın

son dönemlerinde arka arkaya süren savaşlarla yorgundur. Ülkenin ekonomisi kötüdür. Bu vaziyetin üzerine yapılan işgaller halkın büyük çoğunluğunda bir bıkkınlık oluşturmuştur. Bu nedenle savaş kelimesi yerine mücadele kelimesinin kullanılması tercih edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin halkı ihmal etmesi ve aydın kesimin de halka mesafeli yaklaşması sonucu toplumsal anlamda da sorunlar yaşanmıştır.

Attilâ İlhan'da halkın işgallere ve Millî Mücadele'ye verdiği tepki iki yönlüdür. Romanlarında yer alan halkın bir bölümü mücadeleye destek olur ve doğrudan Kuvayımilliye'ye katılır. Bir kısmı ise mücadeleye karşı mesafelidir ya da doğrudan işgal kuvvetlerini destekler. Bu durum zararlı ve yararlı cemiyetlerin varlığı ile açıklanabilir. Millî Mücadele'ye inanmayanlar manda fikrini ve Osmanlı Hükümeti'ni desteklemişlerdir.

Halk kıtlık ve yokluk içindedir. Kaderine terk edilmiş, unutulmuş Anadolu, Rum çeteleri ile mücadele halindedir. İlhan bu hususu *Reis Paşa*'da dikkatlere sunar. Köylere saldıran çeteler evleri ateşe vermekte, köy ahalisini öldürmekte ve alı koymaktadır. Bu kaos ve korku ortamında halk, çetelere karşı canını ve malını korumaya çalışmaktadır:

"Ateşe verilmiş, yanmakta olan bir köy: sokaklarsa, delice at süren, sağı solu ateşe veren, yerli palikaryalar. Duman bulutları, karanlığı kızıla boyayan alevler! Ev, ev, kaçışan ahâli: Çocuğunu elinden tutmuş, bebeği kucağında, köylü kadın; anasını korumak isterken, dipçikle indirilen, genç oğlan; atından inmiş, Rum çetecinin, kolundan tutup sürüklemeye çalıştığı, gelinlik kız; tutuşmuş bir ahırın kapısında, sırtından vurdukları, ihtiyar köylü; seyrek beyaz sakalı, bütün kan; duman ve ateş anaforundan, paldır küldür kaçışan, sığır ve inekler…" (RP, s. 41)

Anadolu'da asayiş kötüdür. *Gazi Paşa*'da Kuvayımilliye'nin köye girişi ile görülen manzarada halk kaygılı ve yorgun olarak romana yansır. Halk, felaketin habercisi sayılan direniş hazırlığı içerisinde bunalmaktadır:

"Taşhan'a inip, atları ahıra bıraktılar, etraflarında aynı telâş ve tedirginlik: kilim sarılı denkleri, geviş getiren dalgın öküzleri, uzun övendireleriyle, göç kağnıları; toz duman içinde, söyledikleri marşlar ufalanıp giden, müfrezeler (anam beni yetiştirdi / bu ellere yolladı!); pencerelerde, yüzü kaygılı, bakışları yorgun bir halk, ki besbelli büyük bir felâket önsezisi içindedir, bunalıyor." (GP, s. 233)

Reis Paşa'da Bir bahar günü günlük yaşamına devam eden Anadolu kasabasının üzerinde dolanan Yunan uçağı, alçalarak halkın üzerine padişahın beyannamesini atmaktadır. Romanda yer alan bu sahnenin bir benzerinin Yakup kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* romanında yer aldığını biliyoruz. Bu esnada halk, üstlerine yağan beyannameleri anlamlandıramamakta, olan biteni meraklı gözlerle izlemektedir:

"Sabah ezanıyla kalkmış, köyün ağaç oluklu, tahta yalaklı çeşmesi başında, su sırasını bekleyen köylü kızları; omuzlarında testileri, ellerinde ağaçtan kovalar; uçuşarak üstlerine yağan, beyannameleri izliyorlar; köylü çocukları, itişip tepişerek, aralarında yakalamaca oynuyorlar: kim daha çoğunu yakalayacak?" (RP, s. 151)

İsyan bölgesinde asayiş bozulmuştur. Halk çaresizlik içerisinde olan biteni kabullenmiş ve sinmiştir. Asiler tamamıyla kendi kurallarını uygulamaya başlamıştır. Halk, varı yoğu elinden alınıp canına kastedilmesi ve onları bu durumdan kurtaracak birinin yokluğu nedeniyle umutsuzdur. Bu umutsuzluğun bir diğer nedeni de İstanbul Hükümeti'nin ve padişahın işgalciler tarafında yer almasıdır. Çerkes Ethem'in *Reis Paşa*'da yer alan Yozgat'taki isyan hakkındaki sözleri bu durumu doğrular niteliktedir:

"İsyan sahasında vaziyet, tahmin ettiğimden daha vahim! Halk bu isyanın, bastırılamayacağını inanmış görünüyor; bu sebeple, müzâheret görmüyoruz. Mülki teşkilât, tamamıyla sinmiş, âdeta yok olmuş. Âsiler, itimad ettikleri adamlarını, vâli, kaymakam, kumandan yapmışlar. Maliye hazinesine el atmışlar. Halktan cebren silâh ve asker topluyorlar…" (RP, s. 277)

Attilâ İlhan, Anadolu halkını reel şartlarda ele almayı uygun görmüş, kuru bir hamasete başvurmamıştır. Halk olanlara üzülmekte, direnişçilere yardım etmektedir. Fakat bir yandan da günlük yaşamına devam etmeye çalışmaktadır. Halk ne olursa olsun sonucu kabullenmiş gibi görünmektedir:

"Karaoğlan Çarşısı'nda, hasad sonrasının uğultulu kalabalığı: isyanların, yarı yarıya tahrip ettiği, talihsiz bir hasad; kış alışverişine inmiş, yorgun köylüler; aralarında, sigarasını avucunda içen, parmak parmağa tutuşmuş, izinli birkaç nefer: cepheye mi gidecekler, cepheden mi dönmüşler?" (RP, s. 494)

Halkın bu perişan görüntüsü içinde dikkat çeken önemli bir yön de azınlıkların tavrı ve davranışlarıdır. Nitekim *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda işgalleri fırsat bilen Ermeniler, Türkler ile çatışmaya başlamıştır. Wilson İlkeleri'ne göre karışıklık çıkartarak bulundukları bölgeyi ele geçirmeyi amaçlamaktadırlar. Bunun sonucu halk canını kurtarmak için kaçmaya başlamıştır. Anadolu'da asayiş ve can güvenliği tamamen ortadan kalkmıştır:

"Adana'dan haber çok: sokağa çıkma yasağı, idare-i örfiyye, iki halk arasında müsademe, vs… Ermenilerle Türkler birbirini kırıyor; ahâli, dağlara kaçmaya başlamış; büyük göç diyorlar! ..." (DSE, s. 106)[48]

Millî Mücadele karşıtlarınca İngiliz taraftarlığı yapılmaktadır. Bu durum neticesinde *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda belediye reislerine İngiliz taraftarlığının kuvvetlendirilmesini isteyen telgraflar gönderilmektedir. Anadolu'da Kuvayımilliye'nin etkisinin artması sonucu halkın bu isteğe destek göstereceğinden şüphe edilmektedir:

[48] Attilâ İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2015. Çalışmamızda bütün alıntılar bu baskıdan yapılacaktır.

"...maalesef, hayır! Milletin üzerine zillet ve meskenet çökmüştü. İzmir'in işgali intibaha vesile teşkil eylerse, ne saadet!" (DSE, s. 106)

Millî Mücadele gerek milletin gerek ülkenin içinde bulunduğu durum neticesiyle kurtuluş için son şanstır. *Gazi Paşa*'da yaşlı usta *"... kefereyi bu sefer de mağlup edemezsek, hiç edemeyiz... Allah encâmımızı hayretsin! ..."* (GP, s. 201) diyerek umutsuzluğunu ve kazanılması zor bir mücadeleye başladıklarını belirtmektedir.

Millî Mücadele'nin örgütlenmesinde şüphesiz ki en büyük rolü telgraf ve gazeteler üstlenmektedir. Haberleşme araçlarına el konulması bilhassa Anadolu ve payitaht arasındaki bilgi alışverişini keserek direnişin aksamasına ve zorlaşmasına yol açmaktadır. *Reis Paşa*'da İngilizlerin İstanbul'u işgali üzerine telgrafhanelere ve gazetelere baskınlar düzenlemesi ve burada çalışan Manastırlı Hamdi Bey ve arkadaşlarının İngilizlerce tutuklanması olaya tanıklık eden halk tarafında hayret ve üzüntü içerisinde izlenmektedir:

"Merak, hayret, biraz da korku içinde, ahaliden üç beş kişi, olayı uzaktan seyrediyor: rengi atmış, siyah cübbesinin etekleri, yerleri süpüren; sarığı kirli, sakalı seyrek, bir imam; oturduğu yerde siftinen, uyuz sarı bir sokak köpeği; çocuğunu, sımsıkı elinden tutmuş, peçesinin arkasında gizli, 'taşralı' bir 'taze'; ve dal gibi narin, iri bağdem gözleri, hülyalı ve mahzun; hafif Eflâtuna çalan, sarmaşık moru 'avrupa' giyinmiş; omzunda pelerini, yüzünde tülü, o genç kız: yirmi bir yaşında var yok, dokunsalar ağlayacak!" (RP, s. 33)

Attilâ İlhan, halkın gücüne ve yapabileceklerine inanır. Halkın durumunu araştırmalarında gördüğü gibi anlatır. Romanlarında ele aldığı Türk halkı yoksuldur, yorgundur fakat aciz değildir. Halkın bu duruma düşmesinin aydınların ve Osmanlı'nın suçu olduğunu bilir ve bu nedenle halkı hiçbir zaman eleştirmez. Hepsi birer vatansever olarak elinden geldiğince Millî Mücadele'ye destek olmuştur. Bunun yanı sıra halk, Mustafa Kemal Paşa'ya sonsuz bir inançla bağlıdır ve Millî Mücadele'nin itici gücü konumundadır.

2.2. CEPHEDE MÜCADELE EDENLER

Kurtuluş savaşının başarıya ulaşmasında cephe gerisinde mücadele eden halkın direnişi ve desteği kadar cephede mücadele eden oluşumların ve kahramanların da büyük etkisi olmuştur.

Attilâ İlhan romanlarında cephede mücadele eden oluşumlar arasında Kuvayımilliye ve çeteler vardır. Bu oluşumlar Anadolu'da sıcak çatışmaların içerisinde bulunmuş, işgalin ilerlemesini durdurmuş ve asayişin sağlanması için faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Daha sonra düzenli orduya katılan bu birlikler cephede düşmana karşı savaşlar vermiş ve Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında önemli rol oynamıştır.

Attilâ İlhan, tarihî perspektif çerçevesinde ele aldığı eserlerinin karakterlerini tarihin gerçek kahramanlarından seçer. Bu tarihî şahsiyetler, tarihte yüklendikleri misyonla romanlarda yer alarak mücadeleye yön vermektedir.

2.2.1. Kuvayımilliye

I. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Mütarekesi neticesinde Osmanlı ordusu terhis edilmiştir. Tümen ve alayların sayısı ancak birkaç yüzle ifade edilebilmektedir. Padişahın da düşmanla savaş durumunda olunmadığını ilan etmesinin ardından uygun ortam yakalayan işgal kuvvetleri, Anadolu'ya ayak bastıkları andan itibaren halk tarafından yürütülen bir mücadele ile karşı karşıya kalmıştır.

Tüm imkânsızlıklara rağmen halk topyekûn düşmana karşı direnişte bulunmuştur. Örgütlenmesinin başında Mustafa Kemal Paşa'nın yer aldığı ve millî bir cephenin doğmasına yol açan bu kuvvetlere Kuvayımilliye denir. Halkın, askerin, efelerin ve çetelerin oluşturduğu bu direnişin ortak noktası vatan savunmasıdır.

Düzensiz ve silahlı olarak örgütlenen Kuvayımilliye milisleri, düzenli ordu kurulana kadar toprakların savunuculuğunu yapar ve düşmana karşı önemli zaferler kazanır. Doğrudan halkın içinden çıkan Kuvayımilliye yapılanmasına Attilâ İlhan şu sözleri ile değinmektedir:

"İstanbul'da hükümet merkezi vardı ve bütün kuvvetler oraya bağlanmıştı. Hükümet merkezi, düşmanların kuvvetli çemberi içinde, vatanı savunacak, ulusun ve devletin bağımsızlığını koruyacak toplam güçlere (kuvve-i umumiye), ulusa emrediyorlardı. Böyle verilen emirlerle milletin araçları ve devlet, asıl görevini yerine getiremiyordu. Bu savunma araçlarının başında gelen ordu kuşkusuz asıl görevini yerine getiremiyordu. İşte bunun içindir ki, vatanı savunma ve korumadan ibaret olan asıl görev, doğrudan doğruya ulusun kendisine yönelmiş oluyordu. Ulus orduya, kendi içinden teslim ettiği bireylerini, düşman saldırısına uğrayan bölgelerin savunmasına, düşman saldırısına uğrayan kardeşlerinin hayatının savunmasına memur etmeye mecbur olmuştur. İşte buna Kuva-yı milliye (ulusal kuvvetler) diyoruz. Ve bütün evren de böyle diyor." [49]

İstanbul'dan Anadolu'ya geçerek Kuvayımilliye'ye katılmak isteyen birçok insanın kaçak yollarla ve gizlenerek Anadolu'ya ulaşması gerekiyordu. Yolda bulunan düşman kuvvetleri ve çeteler nedeniyle bu yolculuk oldukça tehlikeliydi fakat memleketin kurtuluşu için zorunluydu. *Bıçağın Ucu*'nda Anadolu'ya geçmek isteyen Mim Mim grubunun sabırsızlanması bir İstanbul manzarası içerisinde verilir. Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethetmek için yaptırdığı Rumeli Hisarı, bu kez vatan müdafaası için bir kez daha önemli bir simge durumuna gelir:

"Beykoz'da, Mim Mim Grubu'nun Anadolu'ya kaçırdığı Kuva-yı milliye'ciler sabırsızlanıyor. Rumelihisarı'nda, Fatih Sultan Mehmed'in duvarcı ve dülgerleri,

[49] Attilâ İlhan, *Hangi Atatürk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 17. Baskı, İstanbul 2018, s. 227.

Bizans üzerine açılacak büyük savaşın namlı hisarını ya bugün yükseltecek ya yarın.'' (BU, s. 216)

Sırtlan Payı'nın vatansever karakteri Binbaşı Ferid, İstanbul'daki faaliyetleri sırasında yaşadığı bunalım nedeniyle Anadolu'ya geçerek Kuvayımilliye'ye katılma arzusu hissetmektedir:

"Şimdiyse içinden silahını kapıp Anadolu'ya geçmek; Aydın'da, Bergama'da, Ayvalık'ta, Yunanlılarla vuruşmaya başlamış olan Kuva-yı Milliye'ye katılmak geliyordu." (SP, s. 107)

Attilâ İlhan, Millî Mücadele'yi bir destan olarak nitelendirir. *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda Kuvayımilliye, Anadolu görüntüsü içerisinde kahramanlık destanı özelliklerinde tasvir edilmektedir:

"Anadolu içlerinde bir yerlerde, cam soğuğu, il mavisi gökyüzüne karga ve sığırcık dağıtan kavaklardan, kara kalpaklı Kuva-yı Milliye süvarileri fena at koparmışlardır: Fişeklikleri sağlı sollu çapraz, boyunlarında 'sahra' dürbünü, omuzlarında mavzer." (DSE, s. 411)

Romanlarda yer alan Kuvayımilliye tasvirleri çok güçlü ve kahramancadır. Karakterleri büyüleyen bir yapısı vardır. *Reis Paşa* karakterlerinden Kumandan Mahmut Bey, demirkırı atıyla ve heybetiyle halk anlatılarında rastlanan kahramanlara benzemektedir:

"Kuva-yı milliye Müfrezesi'nin Kumandanı Mahmut Bey, orada: demirkırı atına binmiş, boyu bosu yerinde bir adam; etrafında maiyeti, zâbitleri, gittikçe kalabalıklaşan atlıların, arasında ilerliyor; çevresine bakınmakta, âdeta bir şeyi, ya da birisini aramaktadır: süvâriler, ona saygıyla yol veriyorlar." (RP, s. 60)

Benzer bir anlatım Kuvayımilliye'nin yer aldığı çatışmalarda da kullanılmaktadır. Kuvayımilliye, Millî Mücadele süresince şiddetli çatışmaların içerisinde yer alır. Bu çatışmalar esnasında doğa, mücadelenin şiddetine uyar, coşkulu ve canlıdır. Milisler ise kahramanca mücadele hâlindedir:

"'Kuva-yı Milliye müfrezesi', vadinin, kuş cıvıltılarının uçuştuğu, dar bağazına girmişti; en önde, sık ağaçlığın yoğun yeşiline kuşkuyla bakarak ilerleyen, Mülâzım Şefik Bey görülüyordu: soluk sarışın, gök mavi gözlü, gençten biri! Anzavur Ahmet 'Paşa', o an kılıcını ileriye uzatıp, bağırıyor: "-ateşş!.." Vâdinin iki yamacından, amansız bir mermi yağmuru, aşağıdaki müfrezenin üzerine yağmaya başladı; daha ilk ateşte, Mülâzım Şefik Bey dahil, üç kişinin vurulup bineğinden düştüğünü gördüler; başıboş kalan atlar sağa sola savruluyor." (RP, s. 149)

Gerçekte olduğu gibi romanlarda da halkın Kuvayımilliye'ye katılımı oldukça yüksektir. Anadolu'yu desteklemeyerek İstanbul Hükümeti tarafında yer alan paşalar ve insanlar Kuvayımilliye hareketini zararlı bir oluşum olarak değerlendirmekte, milislerle çatışma vazifesini bir onur olarak görmektedirler. *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda Osmanlı Devleti, Kuvayımilliye'ye katıldığı düşünülen bazı paşaların azledildiği görülmektedir. Türklerin Kuvayımilliye'ye katılmama ihtimalinin mümkün olamayacağı düşünülmektedir:

"Kuva-yı milliye'ye müzahir olmalarından şüphe ediliyor. Türk olacaksın da Kuva-yı Milliye'ye müzaheret etmeyeceksin, lâf mı bu?" (DSE, s. 384)

İngilizlerin baskısı ile İstanbul Hükümeti, Millî Mücadele ve Kuvayımilliye'ye karşıt bir tavır takınır. Gerçekte olduğu gibi *Reis Paşa*'da Şeyhülislâm "*kim ki Kuva-yı milliye'ye dahildir veya ona muâvenet eder, katli vacip ola!.."* (RP, s. 126) hükmünde bir fetva verir. Millî Mücadele yanlıları bu fetvayı dehşet içinde karşılar. Karmaşaya neden olacağından ve halkın tavrının değişeceğinden endişelenmektedirler.

Reis Paşa karakterlerinden Postacı Nazım ve atlıları Yozgat vilayetinde Kuvayımilliye aleyhtarı tebliğler dağıtmaktadır. Hoca, bir cuma namazı verdiği hutbede direnişçileri "dinsiz Bolşevikler" olarak nitelendirmektedir. Dahası Osmanlı ordusunun Kuvayımilliye'ye karşı harekete geçtiği yalanını söyleyerek halkı galeyana getirmeye çalışmaktadır:

"Ümmet-i Muhammed'in, malına canına ırzına, mukayyet olmak zarurettir; Kuva-yı milliye dedikleri 'Bolşevikler'de, ne din var, ne iman; bunlar dinsiz imansız kâfir sürüsü! Denâetlerinden, Zât-ı Şahâne'nin, bir günâ haberi yoktur! Bilesiniz ki, tekrar seferberlik ilân edip, hepinizi askere alacaklar. Koyun salması, kırk beş kuruşa, yol vergisi, iki yüz kuruşa çıkarılacaktır! Keyfiyetin vahâmeti, Bâbıâli'ye intikâl etmiş, ittihâz edilen karar mûcibince, Hilâfet ordusu, Samsun karibine varmıştır; bizim üzerimize düşen, bu ordunun piştarlığını almak, Yıldızeli'nden sıvas üzerine yürümektir ancak bu sâyededir ki…" (RP, s. 232)

Mustafa Kemal Paşa, Yozgat isyanının yaşandığı sıralarda bu fetva ve hutbe girişimlerinin İngilizlerin işi olduğunu ve düşmanı Kuvayımilliye ile acilen boğmak gerektiğini düşünür. Düşman kuvvetlerinin tüm bu çabalarına rağmen, halkın mücadeleyi desteklemesi sürmektedir. Halk, işgal altındaki bir payitahttan emir almak istememektedir. Farklı kesimden insanları bir araya toplayan fetva değil yine halkın kendisi olur:

"Şehirden, savruk ve dağınık, bir karşılayıcı kalabalığı, akıyor: bütün arabalar seferber olmuş, çoğuna ikişer üçer kişi binmiş; yayalar, hesaba sığmaz: siyah astragan kalpaklı, avcı ceketli, külot pantolonlu Kuva-yı Milliyeciler; çarığı yırtık, külahı sarkmış, bıyıkları duman duman, 'başıbozuk' ahali; sünnet-i şerif üzere kesilmiş, Müslüman bıyık ve sakalları; cübbe ve sarıklarının 'mehâbeti' ile, hemen dikkati çeken, din adamları." (RP, s. 136)

Çerkes Ethem'in Kuvayımilliye'ye katılması halkın mücadeleye olan inancını ve desteğini arttırmaktadır. Çerkes Ethem, İzmir civarında tanınan ve sevilen bir kişidir.

Halk *Reis Paşa*'da Kuvayımilliye'nin şehre girişini büyük bir coşku ile karşılamaktadır. Gazeteler Çerkes Ethem'in ziyareti sebebiyle Ankara'nın en güzel günlerden birini yaşadığını yazmaktadır. Çerkes Ethem ve Kuva-yı Seyyare, halkın farklı kesimlerinden insanların bir araya toplandığı istasyona vardığında *"yaşa Ethem Bey!" "...yaşasın Kuva-yı Seyyâre!"* (RP, s. 261) tezahüratları yapılır.

Kuvayımilliye müfrezeleri, Mahmut Bey'in çetesi, Ethem Bey'in çetesi, Aslan Kaptan'ın çetesi olarak adlandırılırlar ancak Attilâ İlhan'a göre olumsuz anlamda çete faaliyeti gütmemektedirler. Bu müfrezeler, merkezden emir alırlar ve haber ağına dahildirler. Halk tarafından desteklenir ve yardım görürler. Bulundukları bölgenin coğrafi koşullarına hâkimdirler.

Reis Paşa'da yer alan Çapanoğlu tayfası çetecilik faaliyetleri güden bir oluşumdur. Çapanoğlu tayfası, Yozgat bölgesindeki Arapseyfi Boğazı'nda tekrar toplanır. Çerkes Ethem'in süvarilerine boğazda büyük bir pusu kurulur. Çerkes Ethem, bu sırada her şeyden habersiz şekilde ilerlemektedir. Pusuya düşürülen Kuva-yı Seyyare ile Çapanoğulları arasında büyük bir çatışma yaşanır:

"Vahşi kuşun acı çığlığı, ormanın nefti derinliğinden, üst üste iki defa, birer kılıç gibi parladı: aynı anda Boğaz'ın iki yakasından, Kuva-yı Seyyâre üzerine ateş açtılar: Atlılar Şaşkın, telâşlı; ihânete uğramışların gazabıyla, rastgele ateş ediyor. İlk salvoda, birkaçı vurulmuştur; kan revan içinde, atlarından düştüler; başıboş atlarının, sağa sola kaçıştıkları görüldü; diğerleri, derhal atlarından inip, bulabildikleri sütrelere giriyorlar; 'müsâdeme' kızıştı. O sırada, vâdinin iki yakasından Çapanoğulları'nın adamları, ateş ede ede, Boğaz'ın içine inmekte; ölüm kapanını, Kuva-yı Seyyâre'nin üzerine kapatmaktadırlar: 'muazzam' ateş cayırtısı. Mavzer ve benzeri uzun namlulu silahların yanında el bombaları da kullanılıyor." (RP, s. 306-307)

Yozgat isyanı, Kuva-yı Seyyare tarafından başarılı bir şekilde bastırılır ve isyanı başlatan Çapanoğlu tayfası teker teker teslim olur. Cezalarını Divan-ı Harb-i Örfi

belirleyecektir ancak Çerkes Ethem, abisi ile birlikte divan kararını beklemeden, bu isyancıları idam eder. Bu olayın ardından Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele kadrolarının Çerkes Ethem'e itimadı kalmaz.

Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları, çete birlikleriyle mücadeleyi götürebildikleri yere kadar götürdüklerini, isyanları bastırıp şehirlerde huzur sağladıklarını ancak bu andan itibaren cephede başlayacak savaşlara karşı çete birliklerinin yetersiz kalacağını düşünmektedirler. Özellikle Yunan cephesinde yapılacak savaşlarda İngiltere destekli şiddetli savaşların yaşanacağını öngörmektedirler. Yaşanan gelişmelerin kaçınılmaz bir sonucu olarak düzenli orduya ihtiyacı olduğu kararı alınmış ve Kuvayımilliye devri kapanmıştır.

Attilâ İlhan, eserlerinde sıklıkla söz ettiği bir güç olan Kuvayımilliye'yi destansı özellikleri ile ele alır. Attilâ İlhan'a göre Kuvayımilliye sadece direniş gösteren bir hareket değildir. Kaynağını ve gücünü doğrudan halktan alan bir halk ordusudur. Cumhuriyet sonrası olaylarda dahi kendisini gösteren bir ruhtur. Attilâ İlhan'a göre 2. Dünya Savaşı sonrası farklı olaylarda ve şahsiyetlerin bünyesinde de kendisini göstermeye devam etmektedir.

2.2.2 Çeteler

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından başlayan işgaller ülkede kaos ortamı yaratmıştır. Osmanlı'da asayişin bozulması ile halkın can ve mal güveliğini zedeleyen çete faaliyetleri oluşmaya başlamıştır.

Attilâ İlhan romanlarında çete faaliyeti güden kişiler Rumlardır. Bu çeteler İzmir ve çevresindeki Rum halkı da kullanarak zalimliklerini mesnetsiz nedenlere dayandırmaya çalışmaktadır.

Yunanlıların İzmir'i işgalinin üzerine faaliyetlerini hızlandıran Rum çetelerinin Anadolu'daki varlığı köylerde ve şehirlerde asayişin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Rum çetelerinin faaliyetlerini Attilâ İlhan *O Sarışın Kurt* romanında dikkatlere sunar. Çeteler, içinden geçtikleri bütün köyleri, kasabaları ateşe vererek, halka zulmederek Millî Mücadele'yi sekteye uğratmaya çalışmaktadır:

"Ateşe verilmiş, yanmakta olan bir köy: Sokaklarda, delice at süren, sağı solu ateşe veren, yerli Rum çetecileri. Duman bulutları, karanlığı kızıla boyayan alevler! Ev ev, kaçışan ahali. Çocuğunu elinden tutmuş, bebeği kucağında bir köylü kadın. Anasını korumak isterken, dipçikle indirilen, genç oğlan. Atından inmiş Rum çetecinin, kolundan tutup sürüklemeye çalıştığı, gelinlik kız. Tutuşmuş bir ahırın kapısında, sırtından vurdukları ihtiyar köylü. Duman ve ateşin içinde telâşla kaçışan sığır ve inekler." (OSK, s. 9)[50]

Bilhassa halkın canına ve malına kasteden çetelerden biri *Reis Paşa*'da Anadolu'ya geçişi sırasında Fikriye ile karşılaşır. Fikriye ve yanında ona refakat eden yaverleri çete tarafından rehin alınır. Belli bölgeler çetelerin kontrolü altına girmiştir. Apostol ve çetesi Anadolu'daki siyasi boşluktan yararlanarak silahlanmış ve bulunduğu bölgede kendi kurallarını uygulamaya başlamıştır:

"Çeteciler, ormanın ve pusun alacasından, namluları onlara dönük çıkmış, çevrelerini çepeçevre sarmışlardı. Eyeri telkâri işlemeli; üzengileri gümüş atının üzerinde, yörenin en namlı eşkıyası 'Kaymeni' Apostol, 'müheykel' yükseliyordu; bütün dişleriyle, bembeyaz sırıtarak, ağır ağır yaklaşıyor; kendinden emin, diyor ki: - ... kimmiş bu palikaryalar?.. ha?.. burada, 'Kaymeni' Apostol'un borusu öter, bilmezler mi?" (RP, s. 398)

[50] Attilâ İlhan, *O Sarışın Kurt*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 20. Baskı, İstanbul 2017. Çalışmamamızda bütün alıntılar bu baskıdan yapılacaktır.

İngilizlerin seyahat vesikasını alıp geri vermemeleri ve bölgede çetelerin varlığı ile Anadolu'da yer değiştirmek oldukça zorlaşır. Zaman ve mesafe uzar. Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen Anadolu'ya geçiş devam etmektedir:

"Mevsim elverişsiz, o yörede 'muvafık, muhalif çeteler', cirit atıyor; buna rağmen, seyahatten vazgeçilmedi; sadece 'güzergâh' değiştiriliyor: yolculuk, Karadeniz Ereğlisi'ne kadar, karadan yapılacak; sonra deniz: Fransız Paquet Kampanyası'nın, Karadeniz seferini yapan, yolcu vapurlarından birisiyle…" (RP, s. 397)

Millî Mücadele'nin zafer ile sonuçlanmasının ardından Rum çeteleri, Batı Anadolu'yu yakıp yıkmıştır. Amaçları hem mağlubiyetin acısını çıkarmak hem de terk ettikleri Anadolu'dan geriye bir enkaz bırakarak Türkiye'nin toparlanmasına engel olmaktır.

Millî Mücadele'de zararlı faaliyetler güden çeteler Attilâ İlhan romanlarında esasen kontrol altına alması kolay olmasına rağmen Anadolu'nun içinde bulunduğu durum nedeniyle önlenemeyen, halka maddi ve manevi zarar veren oluşumlar olarak ele alınmaktadır. Mücadele zafere ulaştıkça çeteler, Anadolu'da etkisini kaybetmiştir.

2.2.3. Savaşlar

Millî Mücadele sürecinde etkin olan Kuvayımilliye birlikleri bir halk ordusuydu. Kuvayımilliye içerisinde yer alan askerler, efeler, çeteler, halk ile birlikte büyük fedakarlıklarla vatan savunması gerçekleştirmiştir. Bu kuvvetler başlangıçta işgallere karşı koymak ve direnişi yavaşlatmak için yeterliydi ancak bu düzensiz birliklerle cephede galip gelmek mümkün değildi.

16 Mayıs 1920'de çıkarılan kararla bütün ihtiyaçları Millî Savunma Bakanlığı'nca karşılanmak üzere Kuvayımilliye'nin düzenli orduya bağlanması kararı alınmıştır. Düzenli ordu ile Batı cephesinde Yunanlılara karşı 1. İnönü ve 2. İnönü Muharebeleri,

Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz kazanılmıştır. Bu savaşlar neticesinde Türkiye, düşman kuvvetlerinden tamamen temizlenmiştir.

Attilâ İlhan cephede verilen mücadeleye romanlarında yer vererek savaşın koşullarına ve Türklerin kahramanlıklarına değinir. *Gazi Paşa* romanında Yunan taarruzunu başlatan gelişmeleri ele alır. Yunanistan'da iktidar değişir, Kral Constantin Türk-Yunan savaşı devam ettiği sürece İngilizlerden destek alacağını ve iktidarını sağlamlaştıracağını düşünerek Türklere karşı taarruz kararı alır. Bunun üzerine *Gazi Paşa* romanında Komutan Papulos, Kuvayımilliye'nin en kuvvetli milis grubu Çerkes Ethem'in ayaklanmasını fırsat bilerek saldırıya geçer. Amaçları Eskişehir'i işgal ederek demiryolu ulaşımını kontrol altına almak ve Ankara'ya ulaşmaktır. Düşman kuvvetleri İnönü mevkiinde büyük bir savunma ile geri püskürtülür. Cepheden anlatımlarda İnönü Savaşı'nın nasıl bir şiddette ve ortamda yaşandığı gözler önüne serilmektedir:

"Ağır topçu, Yunan mevzilerini, birkaç saattir dövüyordu: ufuklardan, büyüyerek yankılanan, top sesleri; yoğun duman, kalın barut kokusu, öldürücü ateş! Sağ ve sol cenahtan, kılıç çekmiş süvari müfrezeleri, düşman siperlerine dolu dizgin saldırıyorlar; gafil avlanmış Yunan piyadesi, ümitsiz direniyor. Birden, en önde alay sancağı; süngü takmış piyade, 'Allah Allah' nidalarıyla, âdeta uğuldayarak, taarruza geçecektir; sağda solda, infilâk eden top mermileri; eli yüzü kan içinde, yaralılar; ebediyete savrulmuş, şehitler." (GP, s. 119)

İnönü Muharebeleri neticesinde Batı Cephesinde kurulan düzenli ordunun ilk büyük mücadelesi zafer ile sonuçlanır. Böylece Yunan ordusu, Anadolu'da düzenli ordu ile karşılaşarak ilk yenilgisini almış olur. Türk ordusu, Yunanı ve Çerkes Ethem'i yenerek azim ve kararlılığını gözler önüne serer. Bu başarı ile TBMM otoritesini sağlamlaştırır. Halkın orduya güveni ve Millî Mücadele'ye desteği artar. Anadolu'da Türkler'in zaferi neticesinde asayiş bir miktar sağlanmış, otorite boşluğu giderilmiştir. Bu yenilgi Yunan'a büyük bir çöküntü yaşatır. Savaş, dış basında yankı bulmuş,

Avrupa gazetelerinde Türk başarısının önemi ve Yunanistan'ın hayallerinin son bulduğu yazılmıştır.

Büyük zafere rağmen ordunun yorgunluğu ve cephane eksikliği nedeniyle Türk ordusu geri çekilen Yunan'ı takip edememiştir. Yunan, Avrupa'da bozulan imajını düzeltmek amacıyla yenilgiyi kabul etmemiş ve Türklere Sevr'i kabul ettirmek amacıyla tekrar saldırıya geçmiştir.

İnönü Savaşları'nda Türk ordusunun gücünü gören Yunan ordusu bu kez savaşa daha iyi hazırlanarak, seferberlik ilan eder. Türk ordusunun kaynaklarının tükendiğini düşünen Yunan kuvvetleri, son darbeyi indirmek amacıyla harekete geçerek Eskişehir ve Kütahya Muharebesi adı verilen savaşta Afyon, Kütahya ve Eskişehir'i ele geçirir.

Kütahya mevkiinde Yunan taarruzunun başlamasının ardından, *Gazi Paşa*'da Telgrafhaneye Yunan saldırısının haberi gelmekte, üstelik saldırının genel bir saldırıya benzediği bildirilmektedir. Fevzi Paşa, durum hakkında bilgilendirme yapmak için Mustafa Kemal Paşa ile görüşür ve ona Yunan ilerleyişini şu sözlerle anlatır:

"Bursa'dan, İnönü istikâmetine iki fırka… Uludağ üzerinden, Tavşanlı istikâmetine bir fırka hücuma geçti… Ayriyeten, Gediz'den Kütahya istikâmetinde bir fırka… daha da mühimi, Altıntaş'tan beş fırka, Seyitgâzi; bir fırka da Afyon istikâmetinde harekâta başlamış bulunuyor… Yenişehir ve İnegöl, maalesef düştü… Yunan 3. Fırkası, Eskişehir'in şarkında, keşif taarruzları yapmaktadır…" (GP, s. 146)

Fevzi Paşa, saldırıların yönüne bakarak harekatın asıl hedefinin Kütahya ve Eskişehir'i ele geçirmek olduğunu söylemektedir. *Gazi Paşa*'da halk, Eskişehir'de çatışma seslerinin başlamasıyla beraber yavaş yavaş şehri terk etmektedir. Bu sırada Eskişehir Hilâl-i Ahmer Hastanesi'ne yaralılar taşınmakta ve hummalı bir şekilde yaralıların tedavi edilmesi için uğraşılmaktadır. Bu esnada Yunan tayyareleri, savaş ahlakına uymayarak hastaneye saldırır. Yanan hastane, saldırının devam ettiği dakikalarda tahliye edilmektedir:

"Tren değil, işittikleri ses, tekrar yaklaşan Yunan tayyarelerinin uğultusuymuş; bu defa, bir hayli uzakta, ardı ardına iki infilâk daha, sonra yoğun bir sessizlik; o sessizlikte, akla ziyan bir manasızlık hissini veren, serçe cıvıltıları…" (GP, s. 156)

"Uzaktan, askeri borazanlar, dokunaklı ve titrek; daha uzaktan, ağır topçunun salvoları, düzenli ve ürkütücü! Gecenin derinliğinde ufuk, sanki yangın yalazı. Avluda askerler, ellerinde söndü sönecek fenerlerle, görünüp kayboluyorlar; postallarının uzaklaşan sesleri, paldır küldür; ara yerde, ne dedikleri tam anlaşılamayan, iri lâkırdılar, bazen ana avrat küfür…" (GP, s. 159)

Millî Mücadele'nin birden fazla alanda verilmesi sebebiyle *Gazi Paşa* romanında İsmet Paşa "*biz seferberlik yapamıyoruz, düşman yaptı*" diyerek içinde bulundukları durumun vahametini açıklar. Mütemadi harpler halkı perişan etmiştir. Bu durumun üzerine Eskişehir'in de düşmesi ve belki Kütahya'nın da düşebilecek olmasının meclisteki yankılarının şiddetli olacağından çekinilir.

Gerçekte olduğu gibi *Gazi Paşa* romanında anlatılan şiddetli çatışmalar sonucunda Türk ordusunun yer yer geri çekilmek zorunda kalması halkta ve askerde moral bozukluğu yaratır. Asker yetersizliği, takviye kuvvetlerinin yorgunluğu, cephanenin tükenmesi mücadeleyi aksatsa da ordu direnişini yılmadan sürdürmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın Sakarya'nın doğusuna çekilmek gerektiğini açıklaması üzerine Türk ordusu, bu direktife uyarak daha fazla yıpranmadan çekilir. Böylece ordu hem zaman kazanır hem de Yunan'ın dengesini bozar:

"…bizatihi askerî olarak, bizim vazifemiz nedir?.. Yunan taarruzu karşısında, mukavemet… ve münasip bir harekât ile onları tevkif ile iptal etmek… yani, orduyu meydana getirmek için zaman kazanmak!... Şimdi de, işte bunu yapacağız…" (GP, s. 160)

Düşman kuvvetleri, Sakarya'nın doğusuna çekilen Türk ordusunu takip ederse hareket noktasından uzaklaşmış olacak ve hataya düşecektir. Ordu, ikmal gerekliliği

nedeniyle zaman kazanmak istemektedir. Bu taktikle Türk ordusu yenilişi avantaja çevirmeyi planlamaktadır:

"…hakikat şu ki, ağır zayiat verilmiş, lâkin müstakbel muharebeler için, ordu, müsait mevzilere intikal edebilmiştir… bu kadarı bile, şerait nazar-ı itibare alınırsa, âdeta bir muvaffakiyettir… esasen, zafer-i kat2i mevzubahis oldukta… harbin, en müsait mahalde kabul edilmesi, zaruret addolunduğuna göre… icab-ı hâlinde, daha da geri çekilebileceğimiz, derpiş olunmuştu…" (GP, s. 169)

Yunan generali Papulas'ın, cepheyi Sakarya ırmağının gerisine doğru süpürmesi gerçekte olduğu gibi *Gazi Paşa*'da da tartışmalara yol açar. Meclisteki muhalefet, İsmet Paşa'nın azlini istemekte, Fevzi Paşa'yı da vazifeye sahip çıkmadığı için eleştirmektedir. Sakarya'da olası bir mağlubiyet, Enver Paşa'nın Müslüman Kızıl Ordu'suyla Kafkasya'dan Anadolu'ya yürüme ihtimalini doğurmaktadır. (GP, s. 223)

Ordunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesi halkta korkuya ve mecliste muhalefete neden olur. *Gazi Paşa*'da Sakarya'ya kadar ilerleyen Yunan tehlikesi nedeniyle başkentin Kayseri'ye taşınması gündeme gelir. Romanın kişilerinden Fevzi Paşa, meclisteki konuşmasında her ihtimalin düşünülmesi gerektiğini ve meclisin derhal Kayseri'ye taşınması gerektiğini söyler. Bunun ardından mecliste bir kavga başlar. Vekiller bu durumu kaçmak olarak nitelendirip paşaların aylardır meclisi oyaladığından şikâyet etmektedirler. Diyap Ağa'nın *"efendiler, hele şunu bilek: biz buraya kaçmaya mı geldik, ölmeye mi?"* diye sorması üzerine Fevzi Paşa *" Pekâla! Ben, ölümden korkan adam değilim; ordunun sevk-ü idaresinden mes'ul benim… eğer bunun bir cezası varsa, onu çekmeye de hazırım…"* (GP, s. 171) cevabını vererek meclis güvenliğini sağlamak ister. Bu sırada Ankara'da savaş hazırlığı başladığı görülür:

"O yaz Ankara, birdenbire, bir 'cephe gerisi' şehrine dönmüştü. Herşey, bir ölüm kalım savaşının, vahim öncesini çağrıştırıyor; havada, ağır yaralı taşıyan 'Hilâliahmer' arabalarından, yanmış barut, tentürdiyot ve terli postal kokusu;

mühimmat yüklü hayatlet kağnılar, sabaha karşı, ağaran geceyi iniltileriyle ince ince dilimliyorlar; kimbilir hangi cephedeki, hangi kanlı 'terdip harekâtı'ndan henüz dönmüş; cepheye 'takviye gidecek' bir müfrezenin, söylediği marş kırık dökük yankılanıyor:" (GP, s. 187)

Ankara'nın cephe gerisi şehrine dönüşmesi üzerine Attilâ İlhan'ın "Ankara'nın Taşına Bak" türküsünü bir leitmotiv olarak kullandığını görmekteyiz. Ordunun ve halkın savaşa hazırlandığı anlarda halk hep bir ağızdan bu türküyü söylemektedir:

"...Ankara'nın taşına bak,

Gözlerimin yaşına bak,

Türk Yunan'a esir olmuş,

Şu Allah'ın işine bak..." (GP, s. 187)

Mustafa Kemal Paşa, Yunan'ı Anadolu'da imha etmenin peşindedir. Bunun için savaş planları yapmaktadır. Fakat vaziyet vahimdir, dahası yabancı basının bazı manipülasyonları vardır. *Gazi Paşa*'da Yunan komutanı basına Türkleri mağlup ettiğini belirterek zafer konuşması yapmaktadır. Attilâ İlhan bu noktada Sakarya'nın doğusuna çekilmenin düşmanı şaşırtmak için ne kadar önemli ve doğru bir hamle olduğunu gözler önüne sermektedir. Düşman, tahmin edildiği gibi, galip olduğunu düşünerek vahamete kapılmaktaydı:

"Papulas'ın raporunu okumuş muydunuz? Hayır mı? haiz-i ehemmiyet değil, ben okudum, hülâsaten diyor ki, 'Türkleri mağlup ettim, Sakarya'nın şarkına yerleştim' vesaire... halbuki bizim planımız, iki safhalıdır; farkında olmadığı şu: İlk safha, düşmanı çarpışmaya mecbur etmek; çarpıştıkça kırmak ve bilahare beli üzerine atılmak! ..." (GP, s. 246)

Sakarya'da savaşın başlamasıyla birlikte *Gazi Paşa* romanında ortalık cehenneme döner. Attilâ İlhan canlı betimlemeler ile yaşanan şiddetli çarpışmaları gözler önüne serer. Yangın ve patlamalar ile birlikte cephede çetin bir mücadele verilmektedir:

"İstasyon, bir cehennem! Bombalar isabet ettikçe, âdeta içiçe infilâklar; havaya, çok uzaklara savrulan, demir ve çelik aksam; vagonların birisinde, öfkeli bir yangın başlangıcı! Görevli neferlerin bazıları, sütreye çekilmiş; bazıları kaçışıyordu; ikinci bomba onların üzerine düştü; infilâk, havaya savrulan cesetler; kan gölü, yaralılar! Yaşananları, büsbütün 'dehşetengiz' kılan, tayyarelerin, kulakları sağır eden gürültüsü; bombaların düşerken salıverdiği ıslıklar; isabet almış bir öküz, canhıraş böğürüyor." (GP, s. 165)

Tüm imkansızlıklara rağmen zaferle sonuçlanan Sakarya Meydan Muharebesi, milletin ve ordunun moralini yükseltir. Bu zaferin ardından Yunan, Türk üstünlüğünü kabul ederek taarruzdan savunma durumuna geçer. *Gazi Paşa*'da Mustafa Kemal Paşa'nın düşmanın halinin pek iyi olmadığını söylemesi üzerine mecliste büyük bir sevinç yaşanır. Sözlerini tamamlamasının ardından meclis *"yaşasın Türk Milleti, yaşasın Türk Ordusu"* sözleri ile yankılanır. Halk ise fener alayı düzenleyerek zaferi kutlamaktadır:

"Yatsıya doğru, fener alayı sökün etti; ellerinde -is, duman ve alev- meş'âlelerle; asker, başıbozuk, kalpaklı, fesli, sarıklı -hatta çarşaflı ve yeldirmeli- fakat mutlaka çoşkun, bir insan seli, ağır ağır akıyordu." (GP, s. 257)

Gerçekte olduğu gibi *Gazi Paşa*'da da Sakarya Savaşı'nın sonuna değin savunma ve örgütlenme dönemi devam eder. Savunmanın ardından son hamle olarak taarruz aşamasına geçilir. Bu aşama için bir hazırlık evresi geçirilmesi gerekmektedir. Kesin sonuç almak için silahlı güçlerin kuvvetlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bunun yanı sıra eksiklerin tamamlanması için seferberlik yapılması gerekmektedir. Bu hazırlıklar yaklaşık 1 yıl sürer. Ancak bu süreçte meclis içerisinde Mustafa Kemal Paşa'ya muhalif olan millet vekilleri eleştirilerini arttırmaktadır:

"...Niçin taarruz etmiyoruz? Gâzi niçin cepheye gitmiyor? Derhal bir harp encümeni intihap olunmalı, askerî siyasetin münakaşası yapılmalıdır. Şimdilik, nazar-ı dikkatinizi çekmekle iktifâ ediyorum; bilâhere nokta-i nazarımı arzedeceğim..." (GP, s. 278)

Zaferin ardından Millî Mücadele'ye inancı tamamen artan halk tüm yokluğa ve imkansızlıklara rağmen varını yoğunu vererek taarruz hazırlığına destek olur. Uğraşlar sonucu, ordunun ihtiyacı olan malzeme toplanır. Cephe gerisinde güvenlik önlemleri alınır. Türk tarafının hazırlıklarını gören Yunan kuvvetleri, büyük bir hınç ile Trakya ve Anadolu'daki halka karşı katliama girişir.

Türkiye, İtilaf Devletleri ile taarruzdan önce birçok görüşme yaparak sorunun barışçıl yollarla çözülmesini talep eder. Ancak İtilaf Devletleri barışa yanaşmamaktadır. *Gazi Paşa*'da Halide Edip'in harp hakkında Marie-Laure'ye söyledikleri, Türklerin hangi amaçlar doğrultusunda taarruz kararı aldığını açıklamaktadır:

"...sulh istiyor, onu istihsal için çalışıyoruz, harp bizim için pahalıdır ama, elimizde kalmış yegâne vasıta odur... Geçen sene, bizimle istihza ediyorlardı, halbuki şu an, harbi kazanmanın arefesindeyiz... Son erkeğe, son kadına kadar çarpışacağız..." (GP, s. 259)

Türk halkının sulh için savaş vermekten başka çaresi kalmamıştır. *Gazi Paşa*'da Attilâ İlhan, cephede yaşanan mücadeleyi anlatır. Mustafa Kemal Paşa ve komutanların 26 Ağustos 1922'de taarruz kararı almasıyla Afyon üzerinden saldırı başlar:

"O anda, Türk ağır topçusu, kumandayı ele almış; bütün bataryalarıyla, Yunan hatlarına, bomba yağdırmaya başlamıştı: gerilim ve korku; bir telaş, göğe savrulan kuşlar; altüst eden, ateş ve ölüm çemberi!" (GP, s. 287)

Taarruz sonucu Yunan ordusu, büyük bir yenilgiye uğrayarak İzmir'e doğru kaçmaya başlar. Kaçarken Türklerin toparlanmalarını engellemek amacıyla geçtikleri her yeri yakıp yıkarak arkalarında bir enkaz bırakırlar:

"Türk piyadesi ağır top ateşine rağmen, dalgalar halinde, Yunan siperlerine taarruza geçmiş: süngü savaşı! Bir başkasında, ric'at halindeki Yunan müfrezelerine, Türk süvarisinin elde kılıç taarruzu, onları dağıtışı; bir diğerinde, Yunanlı'nın çekilirken ateşe verdiği köyler; savurulan duman, yanan cami, yıkılmış minare!" (GP, s. 292)

Türk Ordusu, müthiş bir takip harekâtı sürdürür. 15 gün içerisinde Yunanlılar Anadolu'dan tamamen silinir. Halk bir yandan yanan köyleri söndürmeye çalışır diğer yandan büyük bir mutluluk içerisindedir. Mücadele o kadar uzun ve yorucu bir süreçtir ki halk, imkânsız görünen bağımsızlığı kazanıp Anadolu'yu kurtarmış olduklarına inanamamaktadır:

"Yunanlıların ateşe verdiği evler, kıpkızıl ayakta: boğucu duman ve ateş; etrafta, yaya, atlı, sivil ve asker kim varsa, su tenekelerini, elden ele taşıyarak, yangını söndürmeye çabalıyor: askerlerin bazıları yaralı, ya başları sargılar içinde, ya kolları, sargılar, yer yer kanlı; siviller, yangından şakın ve mahzun; 'istirdattan mutlu ve umutlu!.." (GP, s. 29)

Büyük zaferin ardından Dünya, emperyalizme karşı zafer kazanan Türkiye'yi kutlar. Bu zafer yalnızca Anadolu'yu düşmandan temizlememiş aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna da zemin hazırlamıştır.

Attilâ İlhan, cephe ve savaş anlatımlarında tamamıyla kronolojiyi ve tarihî gerçeklikleri takip etmektedir. Hayali kahramanlara yer vermeyerek tarihî şahsiyetleri, Millî Mücadele komutası sürecinde yer aldıkları şekliyle olay örgüsüne dahil etmektedir. İlhan'ın böyle bir yol izlemesinin nedeni Türk halkının her bir ferdinin "Müdafaa-i Hukuk" adını verdiği bu ruhu iyi bilmesi gerektiğini düşünmesidir. Bu

amaç doğrultusunda tarihî kitaplardan okuduklarını gerçeğe en yakın biçimde kurgulayarak anlatmayı tercih etmiştir.

2.3. İÇ CEPHEDE / CEPHE GERİSİNDE MÜCADELE EDENLER, TEŞEKKÜLLER VE FAALİYETLER

2.3.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti

Mondros Mütarekesi'nin ardından Türkiye'nin parçalanmak istendiği, Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verileceği, Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti ve Karadeniz'de Pontus Rum devletinin kurulacağı anlaşılmıştır. Osmanlı Hükümeti'nin içine düştüğü zaaf ve halkı işgallere direnmemeye, sükûnete çağırması üzerine Türk halkı, perişan ve çaresiz durumundan kurtulmak için harekete geçer.

Büyük bir çoğunluğunu İttihat ve Terakki üyelerinin oluşturduğu aydınların harekete geçmesiyle ilk cemiyetler kurulmaya başlanır. Bu cemiyetler, başlangıçta propaganda yoluyla Türklerin haklılığını Dünya kamuoyuna duyurmayı amaçlamaktaydı.

Attilâ İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları* romanında Millî Mücadele'nin çok öncesinde yapılanmaya başlayan İttihat ve Terakki cemiyetinin Selanik ve Paris'teki faaliyetlerine ve örgütlenmesine uzanan bir süreci ele alır. Kitabın karakterlerinden Neveser, cemiyetin önemli kişilerinden Abdi Bey'le evlidir.

İttihatçıların I. Dünya Savaşı zamanında, en faal geçirdikleri dönemin ardından, Osmanlı Devleti kadrolarında yer almaları, cemiyetin Millî Mücadele'nin içerisinde bir güç olarak kendisine yer bulmasına sebep olur.

Sırtlan Payı'nda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlı Devleti'nde söz sahibi olması ve Enver Paşa'nın karakol teşkilatının gizli kumandanlığını yapıyor olması,

Mustafa Kemal Paşa'yı endişeye sürüklemektedir. Kendisinden saklamaya çalışsalar da durumun farkındadır. Binbaşı Ferid, malumat almaya çalışırken İttihatçılarla görüşmek zorunda kalır. İttihatçıların faaliyetlerinin Binbaşı Ferid'in gözünden anlatımı şöyledir:

"*Doktor Hayrullah, Kaymakam Hüsamettin Bey, Bahriyeli Muhiddin derken, İttihatçılara bulaşmıştı yine; sık sık, onların başka kendisinin başka bir şey yapmak istediğini seziyor, koşulların çetrefilliğinden mi, aklının yetmediğinden mi nedir, sezdiğini açık seçik, kolay anlaşılır bir kalıba dökemiyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın ta Anadolu içlerinde aynı kaygıya düşmüş olması, hem sevindirmiş hem irkiltmişti onu: düşmanın envaı mülkü sarmış, Osmanlı payitahtında bile bilmem kaç fırkaya bölünülmüş iken, bir de maazallah mücadele bayrağını açanlar tefrikaya düşerse…"* (SP, s. 378)

*Sırtlan Payı'*nda Binbaşı Ferid bir yemek masasında İttihatçı Abdi Bey'i dinlerken kendi gözünde "sıradan bir zabit" olan bu adamın nasıl olur da "vükela konaklarında" ağırlandığına, devlet sırlarına vakıf olduğuna şaşırmaktadır. Binbaşı Ferid cihan harbine katılmış, cephede savaşmış bir askerdir. Ancak hiçbir zaman bu şekilde ağırlanmamıştır. Attilâ İlhan'ın burada dikkati çektiği nokta iki karakter arasında bulunan bürokrat ve asker ayrımının Ferid'i bir yabancılaşmaya sürüklemesidir. (SP, s, 395)

Attilâ İlhan, İttihatçıların Osmanlı, Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti içerisindeki faaliyetlerini eleştirmektedir. İttihat ve Terakki'nin sözde Ermeni soykırımının ve I. Dünya Savaşı yenilgisinin sebebi olarak görülmesi, devletin İttihatçılara olan baskısını ve yargılamalarını arttırmaktadır. Son günlerde tartışılmaya başlanan manda ve himaye fikrinin Jön Türkler tarafından gündeme getirilmiş olması, İttihatçıların yakasının kolay kolay bırakılmayacağına işaret etmektedir.

Kısa süre içerisinde Millî Mücadele'de meydana tüm olumsuz eylemler İttihatçılara yüklenir. İttihatçıların Osmanlı'nın dağılma sürecini hızlandırması bu kötü üne

kavuşmalarına neden olur. Gerçekte de olduğu gibi *Sırtlan Payı* romanında Bekirağa Bölüğü, İttihatçılar'ın ileri gelenleriyle dolar. Bu insanların Malta'ya sürülmesi gündemdedir. Kararın alınmasında İngilizlerin etkisi vardır. İttihat ve Terakki'nin Millî Mücadele'nin yapılandırılmasında büyük bir payı olmasına rağmen zararlı faaliyetler güdebileceğinden endişe edilmektedir:

"... İttihatçılar rahat durmuyorlar! Taraf-ı Humayûnca, zaruri tedbirlerin ittihaz edildiği, muhakkak; Saray'da, Çit Kasrı müessir bir istihbarat teşkilatının merkez-i umumisi olarak faaliyete geçirildi, peyderpey oraya gelen malumat Hünkâr'a arzolunuyor; anlaşıldığına göre, İzmir'de Yunanlılara silah atılmasından, o mıntıkada aktedilen muhtelif kongrelere, hepsinin arkasında İttihatçıların parmağı var..." (SP, s. 126)

Attilâ İlhan'a göre İttihatçılar, komprador aydınlardır. Bu aydınlar halktan uzaktır ve yapılacak olan her eylemde kendi menfaatlerini ön planda tutmaktadırlar. Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı'nın dağılmasını hızlandıran bu cemiyetle bağlantısını Millî Mücadele sürecini başlatırken kesmiştir. Fakat cemiyetin etkinliği nedeniyle onlarla iş birliği yapmaya devam etmek zorunda kalmıştır.

Attilâ İlhan'a göre en büyük İttihatçı İsmet İnönü'dür. Cumhuriyet'in ilanının ardından Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet İnönü ile ters düşmesi ve farklı politikalar seyretmesi, temeldeki bu farklılıktan kaynaklanmaktadır. İlhan'a göre Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'ten sonra yaptığı her şeyi İttihat ve Terakkiye rağmen yapmıştır. Attilâ İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın işini zorlaştıran bu cemiyetin yerinde başka bir oluşum olsaydı sürecin daha sorunsuz bir şekilde ilerleyeceğini düşünmekteydi.

2.3.2. Kongreler

Millî Mücadele'nin haklılığını dünya kamuoyuna duyurmak ve halkın millî duygularını uyandırarak mücadeleye katılımını arttırmak amacıyla Türkiye'nin çeşitli

yerlerinde kongreler düzenlenmiştir. Bu kongrelere tanınan ve sevilen simaların katılımıyla halkın Millî Mücadele'ye ilgisinin arttırılması amaçlanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da bulunduğu zamanlarda, ülkenin dört bir yanında İzmir'in işgalini protesto etmek için çeşitli mitingler yapılmaktadır. Fakat mitingler millî bilinç ve birlik, beraberlikten yoksun olması nedeniyle İstanbul Hükümeti tarafından kısa sürede etkisiz hale getirilebiliyordu. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, Erzurum ve Sivas kongrelerini yaparak, Millî Mücadele'nin amacını ve yöntemini belirlemiştir. Kongrelerde alınan kararlar, vatanın ulusal sınırlar içerisinde parçalanamaz bir bütün olduğunu, bağımsızlık için imtiyaz tanınmayacağını ve herhangi bir devletin himayesinin kabul edilemeyeceğini içermektedir.

Kongreler, yabancı basında büyük yankı uyandırmıştır. Anadolu'da karışıklık çıktığı yönünde yorumlanan kongreler neticesinde yabancı devletler, İstanbul Hükümeti yetkililerine bu kongrelerin engellemesi gerektiğini bildirmiştir. İtilaf Devletleri'nin kongrelerden rahatsızlık duymasının bir diğer nedeni de bu hareketin mazlum milletler arasında yayılması sonucu sömürgelere ulaşan bir ayaklanma hareketini ortaya çıkarabilecek olmasıdır. Nitekim Türkiye, emperyalistlere karşı savaş vermekte ve Mustafa Kemal Paşa da kongrelerde yalnız Türk ulusu için değil, tüm Doğu halklarının kendi mücadelelerine örnek olacak nitelikte kararlar almaktadır.

Attilâ İlhan, roman kurgularında ağırlıklı olarak Sivas kongresini ele almaktadır. Çünkü Amasya Genelgesi, Erzurum Kongresi ve Batı Anadolu'da yapılan ufak çaplı kongrelerinin ardından varılan son nokta Sivas Kongresidir. Sivas Kongresi'nin kararları kesinlik içermekle birlikte kararlı mücadele aşamasına geçildiğinin habercisi olması nedeniyle önemlidir.

Sivas Kongresi'nin toplanacağı haberi uzun zamandır kamuoyu tarafından bilinmektedir. *Sırtlan Payı*'nda yabancı zabitlerden Kemalistlerin kongre toplayacağını duyan Binbaşı Ferid yüreğinde bir sevinç duyarak malumat edinmeye

çalışmaktadır. Manda fikrinin son zamanlarda yoğun bir şekilde dile getiriliyor olması endişeye sebep olmaktadır:

"Son günler zarfında, o kadar çok Amerikan mandası lafı edildi ki, müttefiklerin Sıvas Kongresi'nden bu mealde bir karar çıkacağından endişelenmiş olması muhtemeldir. Hem de ziyadesiyle…" (SP, s. 314)

Harbiye Nezareti'nde tasfiyeler sürerken İttihatçıların Osmanlı Devleti'ni yıkılmaya sürüklemesi tartışma konusu olmaktadır. Bu sırada Anadolu'da kongre düzenleneceği haberlerinin İstanbul'a ulaşması tedirginlikle karşılanmaktadır:

"Harbiye Nezareti'ndeki nüfuzlu zevatın, Anadolu'da güya kongre küşat edip, Devlet-i Aliyye'yi yeni gailelere sürüklemek isteyenlerle münasebettar olması nasıl feci, nasıl dehşetengiz bir ihtimaldir ki…" (SP, s. 366)

İtilaf Devletleri ile İstanbul Hükümeti kongrelerin toplanmasını engellemek için ellerinden gelen her yola başvurmuştur. Çünkü kongrenin toplanması ulusal bilinçlenme ve örgütlenmenin bir aşaması olduğu kadar, Anadolu'da mücadelenin şiddetlenmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın düşman devletlere karşı üstünlük kurduğunun habercisi olacaktır.

Sırtlan Payı'nda Sivas Kongresi'nin yapılacağının duyulması herkesi heyecanlandırır. Fakat kongrenin Kürt halkı rahatsız etme tehlikesi mevcuttur. Bu ihtimal dahilinde İngilizler, Bedirhanî aşiretinden Sivas'a giderek kongreyi basmasını istemektedir. Bu planla hem Millî Mücadele'nin örgütlenmesini sekteye uğratmayı hem de Mustafa Kemal Paşa'yı derdest etmeyi amaçlamaktadırlar:

"Şu kongre meselesi olmasa! Mustafa Kemal Paşa'nın, Sivas'ta da bir Müdafaa-i Hukuk kongresi yapacağı duyulalı, herkesi bir telaştır almıştı. Dışarıya renk vermeyen, gittikçe daha yaygın çarpıntısını el altından sürdüren, gizli bir telaştı bu.

İngilizler tek durmuyor, Babıâli üzerine baskı yapıyorlardı. Hanidir, Dahiliye Nezareti'nde bir şeyler dönüyordu ama, ne?" (SP, s. 298)

Son zamanlarda artan Amerikan mandası taraftarları ve aydınlar arasında dönen tartışmalar neticesinde Sivas Kongresi'nde manda ve himayenin kabul edilebileceğine yönelik bir kuşku duyulmaktadır. Halk, manda ve himaye hakkında ikiye bölünmüş durumdadır. Bir kısım mandaya sıcak bakarken diğer kısım şiddetle karşı çıkmaktadır. İngilizler, Amerika'yı saf dışı bırakmak istedikleri için olaya dahil olma çabasındadır.

Attilâ İlhan, manda ve himaye fikrine karşı çıkan bir aydındır. Manda ve himayenin gerçekleşmesi durumunda Türkiye'nin Afrika gibi sömürüleceğini ön gördüğü için eserlerinde kongreler üzerinde önemle durur. Kongreler, halkın yalnızca silahlı örgütlenmesini içermez. Halkın tam bağımsızlığı kavraması için önemli bir adımdır. Aynı zamanda yabancıların Türkiye üzerindeki planlarını bozmaktadır. Bu nedenle İlhan, düşmanın kongreleri engelleme çabalarını ve bu çabaların boşa çıkışıyla ilgili olayları roman kurgusuna katmaya özen göstermiştir.

2.3.3. Tarihî Şahsiyetler

Attilâ İlhan, Millî Mücadele dönemi anlatımlarını tarihî gerçekliklere ve zaman akışına uyarak kurgular. Dolayısıyla eserlerinin karakterlerini doğrudan Millî Mücadele'nin gerçek kahramanları arasından seçmeye özen göstermektedir. Karakter kadrosunu olabildiğince geniş tutarak eserlerinin inandırıcılığını arttırdığı kadar tarihe uygunluğu da sağlamıştır. Karakterlerine tarihte oynadıkları rollere göre bazı değerler atfetmektedir.

Eserlerinde büyük yer tutan Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Halide Edip Adıvar, Çerkes Ethem, Mustafa Suphi, Enver Paşa, Nâzım Hikmet, Yunus Nadi'nin yanı sıra Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir, Vâlâ Nurettin, Adnan Adıvar, Falih Rıfkı Atay, Fevzi Çakmak, Hakkı Behiç, Yahya Kemal Beyatlı, Fikriye Hanım, Makbule Hanım, Hayati Bey gibi şahsiyetleri de kurguya dahil ederek eserlerinin tarihî

gerçeklere uygunluğunu arttırır. Tezimizin bu başlığında Attilâ İlhan'ın romanlarında fazlaca yer aldığını tespit ettiğimiz şahsiyetleri ele alacak ve inceleyeceğiz.

2.3.3.1. Mustafa Kemal Atatürk

Millî Mücadele'nin önderi Mustafa Kemal Atatürk, Attilâ İlhan'ın görüşlerini benimsediği bir kişi olarak romanlarında ön planda yer alan karakterdir. Mustafa Kemal Paşa'yı başarılı bir komutan, bir askerî deha olmasının yanı sıra tüm insani yönleri ile anlatmaya çalışmaktadır.

Attilâ İlhan'a göre Mustafa Kemal Paşa'nın iç içe üç büyük eylemi vardır. Bunlardan ilki emperyalizme karşı verdiği kurtuluş savaşıdır. Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'yi düşman işgalinden kurtarmasının yanısıra emperyalistlere karşı verdiği mücadeleyle mazlum milletlere de örnek olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın İkinci eylemi padişaha, saltanata karşı yapmış olduğu demokratik devrimdir. Saltanatı ve meşrutiyeti yetersiz bulmuş, karşısına doğrudan demokrasiyi koymuştur.

Son önemli eylemi ise toplumun ümmet aşamasından millet aşamasına dönüşümüdür. Bu dönüşüm inkılapları ve ulusallık sürecini kapsayan tüm eylemlerini içermektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu üç eylemi gerçekleştirirken sahip olduğu en büyük güç ise 20. yüzyılın gördüğü ilk halk kurtuluş ordusu olan Kuvayımilliye'dir. Bildirisi ise Müdafaa-i Hukuk'tur. Attilâ İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın bu eylemleri nin özünde devrimci bir hareket olduğunu belirtmektedir:

"Savaşın emperyalizme karşı verilişi, 'ulusallık' bilincini pekiştirmiş; Padişah ve Halife'nin emperyalizmle iş birliği, hareketin 'demokratlaşmasını' sağlamıştır. Mustafa Kemal, İstanbul'daki hükümete başkaldırdığı zaman 'ihtilâlci'; devraldığı toplumu dönüştürmeye koyulunca, 'inkılâpçı'dır. Devrim, anti-emperyalist kurtuluş

savaşıyla eşzamanlı yürüdüğünden, 'kurtarıcılığı' ağır basmış, 'devrimciliğinin' gerçek boyutları gözden kaçmıştır."[51]

Mustafa Kemal Paşa'nın karakteri ve vatanseverliği *Kurtlar Sofrası*'nda *Birlik* gazetesi sahibi Hüsnü Faik'in yaptığı konuşma esnasında söylediği sözlerden anlaşılmaktadır. Hüsnü Faik, liderlerin iktidarları boyunca yalnızca kendi menfaatlerini düşünmesi ve devleti kendisinden ibaret olarak görmesinin yanlışlığını dile getirmektedir:

"... esas kıymeti, diyor, kendine veren ve mensup olduğu millet ve memleketi ancak şahsiyetiyle kaim gören adamlar, milletlerinin saadetine hizmet etmiş sayılmazlar." (KS, s. 94)

Bilinçsiz yöneticiler gelip geçici uygulamalara imza atarak merkezi otoritenin zayıflamasına neden olmaktadır. *Kurtlar Sofrası*'nda Mustafa Kemal Paşa'nın belirttiği gibi bir devlet adamı olarak attığı adımları sadece ferdi çıkarlarına göre kararlaştıran, gelecek nesiller için çalışmayan kişiler mahvolmaya mecburdur. Devletin devamlılığı yalnızca onun için çalışan insanlar tarafından sağlanabilir. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyeti emanet ettiği gençliğe ve gelecek nesillere vurgu yapmaktadır:

"...bütün insanlığın, diyor, varlığını kendi şahıslarında gören adamlar bedbahttırlar. Besbelli ki o adam, fert sıfatıyla mahvolacaktır. Herhangi bir şahsın, yaşadıkça memnun ve mesut olması için lazım gelen şey, kendisi için değil, kendisinden sonra gelecekler için çalışmaktır. Makul bir adam ancak bu suretle hareket edebilir..." (KS, s. 94)

[51] Attilâ İlhan, *Hangi Atatürk,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 17. Baskı, İstanbul 2018, s. 15.

Mustafa Kemal Paşa, hodbinliği bir felaket olarak nitelemektedir. Bahsettiği hodbinlik, orduda ve siyasette görev aldığı zamanlarda, cephede verdiği önerilerin dinlenmemesidir. Almanya'nın kazanmasına imkân olmadığını belirtmesine rağmen I. Dünya Savaşı'na girilmesi, Mondros Antlaşması'na karşı çıkmasına rağmen antlaşmanın imzalanması gibi göz göre göre yanlışlar yapılmıştır:

"Her taarruza karşı daima mukabil bir taarruz düşünmek lazımdır. Mukabil taarruz ihtimalini düşünmeden ve ona karşı emniyete şayan tedbir bulmadan hareket edenlerin akıbeti, mağlup ve münhezim olmaktadır." (KS, s. 94)

Bu sözlerden anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumun nedenini ülkeyi yönetenlerin yanlışları olarak nitelendirmektedir. Politikaların hızlı değişmesi, yalnızca geçici süreliğine var olan olumsuzluktan kurtulmak amacıyla yapılması ve köklü değişimlerin hedeflenmemesinin ülkeyi kaosa sürüklediğini ifade etmektedir:

"Asırlardan beri, diye kükrüyor, Türkiye'yi idare edenler çok şey düşünmüşlerdir. Fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye'yi! Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin düçar olduğu zararları ancak bir tarzda telafi edebiliriz. O da Türkiye'den başka şey düşünmemek!.." (KS, s. 95)

Mustafa Kemal Paşa'nın ilk defa tarih sahnesine çıktığı Hareket Ordusu'yla 31 Mart ayaklanmasına müdahale etmesi, Libya'da savaşması ve I. Dünya Savaş'ında bulunduğu Çanakkale cephesinde düşmana karşı gösterdiği başarı neticesinde gücü ve askerî dehasıyla dikkat çekmiştir. Millî Mücadele için harekete geçmesi düşman için endişe verici bir gelişme olmuştur. Bilhassa İtilaf Devletleri, onun ne denli başarılı bir komutan olduğunu bildiği için Anadolu'ya geçişini engellemeye çalışmıştır.

Bıçağın Ucu'nda Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a doğru yola çıkması ve 9. Kolordu için görevlendirilmesi yankı uyandırır. İngilizler onun şiddetle geri

çağrılmasını talep etmektedirler. Mustafa Kemal Paşa'nın attığı her adım tehlikeli görülmektedir:

"Yalnız Mustafa Kemal Paşa, eğer bildikleri Mustafa Kemal Paşa ise elbette geri dönmeyecek, bu yüzden durum besbelli daha gerginleşecekti." (BU, s. 147)

Dersaadet'te Sabah Ezanları'nda Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya Genelgesi'nde söylediği söz üzerine Hüsnü Faik Bey'in yaptığı değerlendirme, Attilâ İlhan'ın düşüncelerini doğrudan yansıtmaktadır. İlhan'ın II. Meşrutiyet'ten itibaren incelediği demokratikleşme süreci içerisinde ilk defa bir komutan, milletin kararını her güçten üstün tutmaktadır:

"...diyor ki, 'milletin istiklâlini, yine milletin azm-ü kararı kurtaracaktır!' Garp Türklerinin dokuz yüz senelik tarihinde, bu hakikat, ilk defa ifade ediliyor: böyle kat'i, bu kadar sarih ve şuurlu olarak!" (DSE, s. 388)

Attilâ İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın Kuvayımilliyeci ruhunu her zaman ön planda tutar. Mustafa Kemal Paşa, romanların tamamında bireysel hiçbir amaç gütmeden var gücüyle milleti için çalışmaktadır. Böbreğinden rahatsız olmasına rağmen istirahat etmez, meclisin açılışını ertelemez, sürekli çalışır, çeviriler yapar ve mücadele planını tasarlar. Mustafa Kemal Paşa, yalnızca meclisin başında durarak emir vermemiş, bizzat cephede düşmanla çarpışarak gazi olmuştur.

Attilâ İlhan, hayatının bir bölümünü geçirdiği Ankara'yı daima bir bürokrasi kenti olması nedeniyle durağanlığıyla hatırlar. *Reis Paşa*'da Attilâ İlhan'ın bu düşüncesine paralel olarak, Ankara Yunus Nâdi ve Halide Edip'e çöl gibi görünmektedir. Mustafa Kemal Paşa ise orada bir hayat, gelecek, tarih ve en önemlisi Türk insanını görmektedir:

"... hakikatte boş görünen o saha dolu, çöl sanılan o âlemde saklı ve kuvvetli bir hayat vardır ki, o millettir; eksik olan teşkilât..." (RP, s. 124)

Meclis'in kurulduğu zamanlarda Yunanlılarla yapılan çatışmalar Kuvayımilliyeciler tarafından devam ettirilmektedir. Bir yandan da iç isyanlarla uğraşılmaktadır. *Reis Paşa*'da meclis içerisinde bulunan muhalif kitle eleştirilerini arttırmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, her görüşü değerlendirerek ve herkese göre makul şeyler söyleyerek vekillerin onayını almayı başarmaktadır. Ruslarla ittifak yapılacağı düşüncesi meclisi karıştırır. Mustafa Kemal Paşa, bağımsızlıktan taviz verilmediği sürece, yabancı devletlerle iş birliği yapılabileceğini dile getirerek tam bağımsızlık vurgusu yapmaktadır:

"... fikrimiz samimidir; bunu defaâtle ifâde etmiş bulunuyorum, lâkin bir husus var ki, üzerinde hassaten durulması zarurettir: Komünist Beynelmileli'ne dahi dahil olabiliriz, evet! Fakat memlekete ecnebi eli sokmayız; bu, bir oyun değildir ama; ne olacaksak biz oluruz, ne yapacaksak biz yaparız, ecnebi eli karıştırmayız..." (RP, s. 483)

Reis Paşa romanında Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti'nden Sâlih Paşa ile görüşmesi esnasında kendisini TBMM Reisi olarak tanıtarak paşayı tanımamazlıktan gelir. Bu tavrı ile İstanbul Hükümeti'nin hükmen geçerliliğinin kalmadığına işaret etmektedir:

"Bendeniz İstanbul'da bir hükümet... sizleri de o hükümetin nâzırları olarak tanımamaktayım... eğer bu sıfatla bir müzâkere talebiniz varsa, bu talebi maalesef is'af edemem..." (RP, s. 524)

Attilâ İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele sürecindeki tavır ve eylemlerini Sultan Galiyev'in başlattığı Mazlum Milletler Hareketine bağlamaktadır. Mazlum milletlerin verdiği mücadelenin ilki Millî Mücadele'dir. *Reis Paşa*'da gazeteci Marie-Laure'nin pan-islamizm hakkında sorduğu soruya Mustafa Kemal Paşa'in verdiği cevap mazlum milletlerin emperyalist güçlerle olan mücadelesini gözler önüne sermektedir:

"Biz istiklâl-i tam istiyoruz, hudud-u millîmiz içinde, mes'ut ve müreffeh yaşamayı!... Düvel-i Muazzama'nın, kendisine tanıdığı hakları, bize de tanımasını… çünkü kürre-i arz, baştan başa, bizim gibi mazlum milletlerle doludur; onlar da, bizim gibi kolonyalizmden ve emperyalizmden, bir gün gelecek, halâs olacaklardır." (RP, s. 560)

Mustafa Kemal Paşa, attığı her adımda millete danışan, halkın tepkisini öngörmeye çalışan bir liderdir. Attilâ İlhan, Mustafa Kemal Paşa'yı bu yönü ile *Gazi Paşa* romanında ele alır. Mustafa Kemal Paşa, realist bir kumandandır. Mücadelenin hangi şartlar altında verildiğini iyi bilmektedir. Bu nedenle halktan istenen yardımın ve başkumandanlık yetkisinin tepki ile karşılanmasından çekinmektedir:

"…askeri, suret-i mutlakada donatmak lâzım; ve lâkin, nasıl? Doğru dürüst bir bütçe yok ki, kifayet etsin; acaba tekâlif-i milliye tasavvuru, bir çare-i hal olabilir mi? Mevki-i tatbike konduğu takdirde, ahalinin aksülameli ne olacaktır? Ya aleyhimize tecelli ederse?.." (GP, s. 168)

Yunan'ın Sakarya'ya kadar ilerlediği günlerde halk ve meclis oldukça umutsuzdur. Mustafa Kemal Paşa'nın mücadelenin başına başkumandanlık yetkileri ile geçme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu durum *"son ümidin de zeval bulduğu gibi bir zihniyetin"* doğması olarak nitelendirilir. (GP, s. 193)

Gazi Paşa romanında Mustafa Kemal Paşa, zaferin ardından Anadolu'nun düşman işgalinden kahraman askerlerimiz sayesinde kurtarıldığını ilan ederek mücadeleyi bireysellikten kurtarır, Türk ordusunu ve silah arkadaşlarını yüceltir. Konuşmasında Misak-ı Milli sınırları içerisinde mutlu ve hür bir şekilde yaşamak için gerekli koşulların sağlanacağını söylemektedir:

"Bu Anadolu zaferi, tarih arasında, bir millet tarafından tamamen benimsenen bir fikrin… ne kadar kaadir ve muhyi bir kuvvet olduğunun… en güzel misali olarak kalacaktır… Önümüze dikilen bütün mevanii, birer birer yıkıp aştıktan sonra… bugün

artık… Misak-ı Millî'nin çizdiği hudutlar dahilinde… mes'ut… müreffeh… ve hür yaşamak için… ne lâzımsa… bunların bütün hepsini istihsal edeceğiz…" (GP, s. 422)

O Sarışın Kurt'ta Mustafa Kemal Paşa, düşman işgalinden ülkeyi kurtardıktan sonra gerek silah arkadaşları gerek halk ile anlaşmazlıklar yaşayacağını düşünmektedir. Farklı düşünceden insanları birleştiren olgu, ortak bir düşmana karşı savaşıyor olmalarıydı. Vatan kurtulduktan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı inkılaplar nedeniyle arasının açıldığı ilk oluşum İttihat ve Terakki olur. Mustafa Kemal Paşa daima yenilikçidir, etrafındakiler ise eskiye bağlıdır. Attilâ İlhan, görüş ayrılıklarının altını çizerek Mustafa Kemal Paşa'nın bakış açısını gözler önüne sermektedir:

"…İttihatçılık, bir ocaktır; yetişmemizde dahli vardır, bu… bu gayr-ı kabil-i inkâr bir hakikat!.. Ne var ki, onlar Garplılaşmak temayülündeydi, biz medeniyetçi olacağız… Onlar komitacıydı, biz inkılâpçıyız… Onlar Osmanlılaşma taraftarıydı, biz milliyetçiyiz… eğer bu hakikatleri anlatabilirsek… millet dâvamızı tecviz edecektir." (OSK, s. 24)

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in ilanın ardından yenileşme ve değişimin yaşanacağını işaret etmektedir. Konuşmalarında yeni rejime uygun olarak atılması gereken adımları dile getirmektedir. Ancak Attilâ İlhan bu durumu talihsizlik olarak yorumlamaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın devrimini gerçekleştirdiği zamanlarda gerekli toplumsal sınıf yani ulusal burjuvazi henüz oluşmamıştır. Halk henüz cemaattir, özgür ve millî değildir. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın ulusal kültür sorunu ile karşılaşmasına neden olur. Attilâ İlhan "Atatürk Devrimleri" terimin kullanılmasına karşı çıkar. Ona göre Atatürk'ün önderliğinde yapılmış ulusal,

demokratik bir "halk devrimi" vardır. Bu devrim temelde Fransız İhtilali'ni esas almaktadır. [52]

Gazi Paşa romanında Mustafa Kemal Paşa, mecliste muhalefetin gözlerinin içine baka baka, mücadelenin bitimi itibariyle neler yapılacağını açıklamaktadır. Konuşmasında halkın hak ederek kazandığı mücadeleye layık olacak adımların atılmasının zaruri olduğunu, milletin iradesine saygı göstermeyenlerin cezalandırılacağını ifade eder:

"…hâkimiyet ve saltanat, hiç kimseye, ilim icabıdır diye, müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Kudretle ve zorla alınır… Nitekim Türk milleti, hâkimiyet ve saltanatı, isyan ederek, kendi eline bilfiil almıştır… Bu bir emrivakidir… Mevzubahis olan, millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız değildir… Mesele zaten emrivaki olmuştur… Şimdi mesele bu emrivaki olmuş hakikati, ifade etmekten ibarettir…" (GP, s. 455)

Bu konuşma mecliste büyük bir coşku ile karşılanır. Konuşmanın ertesi günü Birlik gazetesinde *"bundan sonra padişah, milletin kendisidir!"* manşetleri atılır.

Mustafa Kemal'in her koşulda hedefi tam bağımsızlıktır. Bu tam bağımsızlık ancak ulusal olursa başarıya ulaşacaktır. Bunun için köklü inkılaplar ve atılımlar gerekmektedir. Muasır medeniyet neresiyse orası örnek alınmalı ve ulusal kültür birleşimi sağlanarak ülkeye uygulanmalıdır.

Attilâ İlhan, muasır medeniyetin o zaman için Batı olduğunu fakat Mustafa Kemal Paşa'nın hiçbir zaman bunu Batı olarak ele almadığını, değişen koşullarla birlikte, medeniyet her neredeyse oraya ulaşılması gerektiğini dile getirdiğini söyler. Mustafa Kemal Paşa, bu yolda attığı adımlarla yabancı sermayeyi ulusallaştırmış,

[52] Attilâ İlhan, *age.,* s. 60.

emperyalistlerle ittifaktan kaçınmış ve Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu vb. kuruluşlarla ulusal kültürü oluşturmak için çalışmalar yapmıştır.

2.3.3.2. İsmet İnönü

Osmanlı Devleti'nin başarılı paşalarından İsmet İnönü, Mustafa Kemal'den sonra yakın tarihimizin en etkili devlet adamıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın en yakın arkadaşıdır ve Millî Mücadele'ye dair en kritik kararların alınmasında danıştığı ilk kişidir.

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet yıllarına kadar uzanan bir süreçte tarih sahnesinde kalmayı başarabilmiş olan İsmet İnönü, oldukça serin kanlı, dengeli, kahraman ve kararlı bir kişi olarak bilinmektedir. Onun bu kişilik özellikleri cumhuriyet dönemi faaliyetlerinde karşımıza çıkmaktadır.

İsmet Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyetine gizlice katılmıştır. Attilâ ilhan, onu bir İttihatçı paşa olarak ele almaktadır. Mustafa Kemal Paşa ile Cumhuriyet'in ilanından sonra düştükleri görüş ayrılıkları ve Millî Şef politikaları onun İttihatçı görüşünü yansıtmaktadır.

Şevket Süreyya, İsmet İnönü hakkında*: "İkinci adamın hayatı, bir bakışta sessiz gibi görünen bir akış içinde geçer. Kendi rengi, kendi ruh yapısı, kendi mizaç özellikleri içinde gelişir. Ama bu hayat, daima dolgun, daima hareketlidir."* [53] demektedir.

Attilâ İlhan'da benzer bir şekilde, İsmet Paşa'yı romanlarında bütün olayların arka planında önemli sorumluluklar üstlenen, görevine yürekten bağlı, vatansever bir vazife

[53] Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam,* Cilt I, Remzi Kitabevi, 9. Baskı, İstanbul 2001, s. 5.

adamı olarak değerlendirir. Millî Mücadele sürerken henüz bir siyaset adamı değildir. O cephede askerî üniformalar içerisinde gördüğümüz kumandandır.

Ethem Bey'den ve Batı Cephesinde verilen mücadeleden o sorumludur. Nitekim düzenli ordu kurulduktan sonra Batı Cephesi Kumandanlığına atanarak Yunanlılara karşı birinci ve ikinci İnönü zaferlerini kazanmıştır.

İsmet Paşa'nın hayatı Lozan anlaşmasından sonra değişir. Lozan ile siyasi bir figür olarak sivrilmeye başlar. Önce başbakan sonra cumhurbaşkanı olur. Tezimizin 2. bölümünde ayrıntılı olarak değindiğimiz Millî Şef adı verilen cumhurbaşkanlığı zamanında uyguladığı politikalar nedeniyle Attilâ İlhan, İsmet İnönü'yü faşizm ve vitrin Atatürkçülüğü adı altında değerlendirerek eleştirmektedir.

2.3.3.3. Enver Paşa

Enver Paşa, İttihat ve Terakki'nin başında bulunan önemli paşalardan biridir. İttihat ve Terakki, Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na girmesine ve savaştan yenik ayrılmasına neden olduğu için 1918'de kendini fesh etmiştir. Bu feshin ardından bazı paşalar kaçmış bazıları yargılanmış bazıları da Enver Paşa gibi emperyalizmle silahlı mücadeleye girişmiştir. [54]

Attilâ İlhan'ın eserlerinde anlattıklarına göre Enver Paşa'nın Hareket Ordusu, Almanlar, İngiliz Muhipleri Cemiyeti ve Bolşeviklerle yakinen ilişkisi vardır. Bu ilişkinin yönün bilinememesi nedeniyle Enver Paşa, Millî Mücadele ve TBMM'ye karşı tehdit unsuru oluşturmaktadır. İlhan bu noktayı *Reis Paşa*'da şöyle dikkatlere sunmaktadır:

[54] İlber Ortaylı- Erol Şadi Erdinç, *İttihat ve Terakki,* İnkılap Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul 2016, s. 76

"Bolşeviklerle 'teşrik-i mesai' konusunda, 'İttihatçılar' vakit kaybetmiyor: Dr. Fuat Sâbit'in, 'alelacele' bir Komünist fırkası kurup; Bolşevik Dışişleri Komiseri Çiçerin 'Yoldaş'la temas araması, bunu göstermiyor mu? Karakol Teşkilâtı'nın örgütlenişinde de, böyle erken davranmamışlardı: Miralay İlyaçef'le, işi hemen bağlamışlar! Eğer Enver Paşa, Mavera-yı Kafkas'da duruma egemen olursa; TBMM Hükümeti'nin çıplak sırtına uzatılmış, bir hançer tehdidi olmayacak mıdır?" (RP, s. 241)

Reis Paşa'da Attilâ İlhan'ın değindiği bir diğer mesele, Enver Paşa'nın en büyük hayali olarak nitelenen Cihan İslam İhtilali'ni gerçekleştirmek istemesidir. Bunun için Rusya'dan para yardımı almaktadır. Mustafa Kemal Paşa da Enver Paşa'nın gizli olarak sürdürdüğü faaliyetlerini değerlendirerek cihat ilan etme çabalarını hayal olarak nitelendirmektedir:

"Biz burada harici işgâller, dahili isyanlarla uğraşırken, Enver Anadolu'ya intikali tasavvur ediyor; Anadolu, âdeta bir yengeç sepeti, burada bizim, nelerle başa çıkmak mecburiyetinde kaldığımızı bilseydi, acaba?.. Orada bermutâd hayalât ile meşgûl ve meşbû! Cihat ilân ederek, Âlem-i İslâm'ı, Cihan İhtilâli'ne kaldıracakmış; bittabi, Rusların işine gelir; hayır mı, diyecekler? Dağıstan'dan, Kafkasya'dan miktar-ı münasip süvâri celb edip…" (RP, s. 414)

Attilâ İlhan, *Gazi Paşa*'ya aldığı bir vesikada Enver Paşa'nın gizli ordusundan bahseder. Türk ordusunun Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekildiği zamanlarda Enver Paşa, Kızılordu içerisindeki Müslüman kuvvetleri ile Anadolu'ya geçmek için Bolşeviklerle irtibat kurmaktadır. Ancak Sovyet Hariciye Konseyi, Türkiye'nin Bolşevik yardımını kabul etmeyeceğini düşünerek Enver Paşa'ya kendi ordusu ile Anadolu'ya geçmesini tavsiye etmektedir. Ahmet Ziya'ya göre Enver Paşa'nın engellenmesinin tek yolu Anadolu'da mutlak zafer kazanılmasıdır:

"iki tarafın mutabık bulunduğu tek nokta, İngiltere'yle müzakeratta muhkem durabilmek için, Anadolu'da Yunan'ın muvaffakiyetsizliğe uğraması! Bu da,

maazallah, Ankara Sakarya'da mağlup olursa, Müslüman Kızılordu'suyla Enver'in Kafkasya'dan üzerimize sarkması ihtimalini kuvvetlendiriyor…" (GP, s. 221)

Tarihte olduğu gibi *Gazi Paşa*'da da Enver Paşa ve Mustafa Kemal Paşa arasında kıyas söz konusudur. Bunun nedeni iki paşanın da 1. Dünya Savaşı'na katılmış olmalarıdır. Saygın ve ünlü bir paşa olan Enver Paşa, Sarıkamış'tan bir hezimet ile geri dönerken, Mustafa Kemal Paşa Çanakkale'de kendisini Millî Mücadele'nin lideri yapacak olan büyük bir zafere imza atmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlık yetkisinin mecliste görüşüldüğü sıralarda, Enver Paşa'nın şöhreti oturumu izleyen Yunus Nâdi'nin ağzından şu şekilde aktarılmaktadır:

"...uzamaz mı birader? Bunların kısm-ı âzamında, Enver Paşa bir Fikr-i sabit! Devr-i ilbalinde, onun sıfatı 'Başkumandan Vekili'ydi ya; Reis Paşa'nın 'başkumandanlığı'na katlanamıyorlar: bu kadar basit!..." (GP, s. 195)

Enver Paşa, Sakarya Muharebesi başladığında Batum üzerinden Anadolu'ya yaklaşmıştır. Amacı olası bir yenilgide ordusu ile Anadolu'ya geçmek ve ikiliğe son vererek Mustafa Kemal Paşa'nın yerine mücadelenin başına geçmektir. Ancak savaşın kazanılması ile Enver Paşa'nın bu hayali son bulmuştur.

2.3.3.4. Çerkes Ethem

Kuva-yı Seyyare kumandanı Çerkes Ethem, halk tarafından kahramanlıkları ile tanınan, şöhretli bir neferdir. Kuva-yı Seyyare'sini süvariler, piyadeler, zeybekler ve Çerkesler oluşturmaktadır. Çerkes Ethem, biraderleri Tevfik ve Reşit Beyler ile birlikte isyanların bastırılmasında önemli rol oynamıştır. Çerkes Ethem birlikleri işgaller süreci içerisinde kurulmuştur. Güney Marmara ve İzmir taraflarında özellikle Rum ve Ermenilerin neden oldukları zararlı eylemlere karşı vatanperver insanlar bir araya gelerek düşmana karşı bir cephe vücuda getirirler.

Attilâ İlhan'ın *Reis Paşa* romanında Çerkes Ethem *"Çerkeslere mahsus dikliğinin yanı sıra; aşırı sert ve cetvel gibi düz, bir adamdı: kesinlikle nüans bilmez, ayrıntı gözetmez: her şey ya siyahtır ya beyaz, iyi değilse mutlaka kötü!"* (RP, s. 256) olarak güçlü ve fevri bir kişi olarak betimlenir.

Çerkes Ethem, düşmana karşı gösterdiği başarılı direniş neticesinde halk tarafından tanınmış bir Kuvayımilliye kumandanıdır. *Reis Paşa*'da Ali Fuat Paşa'dan Geyve Boğazı'na tenkil emrini almasının ardından Sapanca ve Adapazarı'nı kurtarır. Bu sırada Düzce'nin durumu ve Çerkes Ethem'in şöhretinin isyancıların üzerinde yarattığı etki şöyle anlatılmaktadır:

"Düzce'de korku ve 'intizar'! Kahveler boş, sokaklarda, 'endişe verici' bir tenhalık: 'Çerkes' Ethem Bey'in 'dehşetengiz' şöhreti, ondan önce kasabaya varmıştı; duydukları kaygı hem isyânın elebaşlarını birbirlerine yaklaştırıyor hem muhtemel bir uzlaşmaya!" (RP, s. 216)

Çerkes Ethem'in Millî Mücadele hareketi içerisinde, Mustafa Kemal Paşa ve Kuvayımilliye'den yana taraf olması İstanbul'dan ümidini kesmiş olan halkın Millî Mücadele'ye umut bağlaması ve direnişi desteklemeleri yolunda adım atmalarına neden olur.

Halkın Kuva-yı Seyyare ve kumandanına gösterdiği alaka yoğundur. Çerkes Ethem'i taşıyan tren gara girdiğinde halk *"yaşa Ethem Bey, yaşa Kuva-yı Seyyare"* diyerek coşkulu tezahüratlar yapmaktadır. Hep bir ağızdan Çerkes Ethem için yazılmış ve bestelenmiş yeni bir marşı okumaktadırlar:

"... güneş ay gibi ülkeyi parlattı

Kahraman Ethem cihâdın senin

Garbı cihânı yerinden oynattı

Kahraman Ethem nejâdın senin…" (RP, s. 262)

Reis Paşa'da Çerkes Ethem, Kuva-yı Seyyare Düzce'ye girer girmez isyanda payı bulunan 60 kişiyi astırır. Çerkes Ethem'in Ankara'nın emrini beklemeden yaptığı idamlar Mustafa Kemal Paşa'yı rahatsız etmektedir. Halide Edip ve İsmet Paşa bu olayın meclisin itibarını zedeleyeceğini düşünmektedir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, Ethem Bey'in yıldızının parladığı şu son günlerde onunla ters düşmek istememektedir:

"Zaten çoğunluğu 'İttihatçı' meb'uslardan mürekkep 'Yeşil Ordu'yla ülfeti var; birâderi Reşit Bey, kurucu üyelerinden birisi; 'zevahir'de İslamcı Bolşevik, gerçekte Çerkes bir muhâlefet oluşturuyorlar; o yüzden belki suyuna gitmek, en iyisi; yeni hükümetin, ne pahasına olursa olsun, asilere karşı gücünü ve kuvvetini kanıtlaması iktizâ etmez mi?" (RP, s. 257)

Reis Paşa'da Çerkes Ethem, hırslı kişiliği ve Ankara'dan gelen emirleri uygulamadaki ihmali sebebiyle Millî Mücadele çevrelerinde tereddütle karşılanmaktadır. Çerkes Ethem, Attilâ İlhan'ın romanlarında kahramanlıklarıyla sevilen bir kişi olarak ön plana çıkmasına karşın ağabeyi Reşit Bey, Ethem'i Mustafa Kemal'e karşı sürekli kışkırtmaktadır. Çerkes Ethem, Kuva-yı Seyyare ile birlikte isyancı Çapanoğulları'na karşı çarpışırken ağabeyinin sözlerini düşünmektedir:

"Onu handiyse 'meskenet'le suçluyor. Neymiş de, 'Sarı Paşa'nın huzurunda, süt dökmüş kedi gibi duruyormuş; halbuki, bugünkü 'şerâit', 'sûret-i kat'iyyede', onun lehinde 'inkişâf ediyor': Kuva-yı Seyyâre'si O! Ahâlinin gözünde, daha şimdiden bir 'kahraman-ı millî' mertebesine yükseldi; bunu lâyıkıyla kıymetlendirmek iktiza ederken…" (RP, s. 307)

Reis Paşa'da Çerkes Ethem'in kafasını karıştıran bir diğer mesele ise Yunanlıların Çerkeslerle anlaşma sağlamak için ağız aramalarıdır. Yunanistan gerektiğinde Anadolu'da Çerkes varlığını tanımaya hazırdır. Mustafa Kemal Paşa onun hakkında

"kim bilir, belki Ethem'in davası başka: Ordu'yu ve Meclis'i küçümsüyor; Allah bilir, müstakil güç olmak iddiasındadır…" (RP, s. 311) yorumunda bulunmaktadır.

Reis Paşa'da Çerkes Ethem, hastalığı sebebiyle Kuva-yı Seyyare'yi Tevfik Bey'e bırakmak zorunda kalır. Ankara, Ethem'in komitacılık yaptığından şüphelenmektedir. Ankara'ya Ethem'in rahat durmadığı, birtakım temaslar yaptığı, Garp Cephesi'ni zapt ü rapt altına alınmayı planladığı haberleri gelmektedir.

Reis Paşa'da Mustafa Kemal Paşa'nın Bolşeviklerle teması üzerine Çerkes Ethem harekete el koyma kararı alır. Abisinin dolduruşlarına uyarak Mustafa Kemal Paşa'dan görüşme talep eder. Fakat Paşa, görüşmeyi reddeder. Bunun Üzerine Çerkes Ethem *"Bu yol sakimdir, vazgeçsinler: eskisi gibi, teşrik-i mesâi edelim! Nizâmiye askeri, bize karışmasın! Dinlerse, ne alâ: mesele kalmaz! Aksi takdirde…"* (RP, s. 476) diyerek silahların konuşacağını, suikast girişiminde bulunacağını ima etmektedir.

Reis Paşa'da abisinin ve Hacı Bey'in baskıları sonucu Ankara'ya giden Çerkes Ethem'in burada coşku ile karşılanması suikast konusunda cesaretini arttırır. Aklında yalnızca yapmak istedikleri vardır. Silahının emniyet kilidini açık bırakır "hemen o dakika" diye düşünmektedir. Ancak Mustafa Kemal Paşa ile görüştükleri sırada binanın etrafının sarılması nedeniyle Çerkes Ethem, çatışmaya katılarak suikastı gerçekleştiremez.

Gazi Paşa'da İngilizlerin Çerkesleri kullanarak Kuvayımilliye'yi dağıtma teşebbüsünün haber alınması üzerine İsmet Paşa, Eskişehir'e geçer. Kendilerine karşı bir tertip harekâtı yapılabileceğinin haberini alan Ethem oldukça şaşırarak "*yâni bunları bana karşı, Reis Paşa mı harekete geçirmiş oluyor?.."* (RP, s. 518) tepkisini verir.

Attilâ İlhan eserlerinde Çerkes Ethem'i bir hain olarak niteleyip yargılamamakta, bilakis onu Mustafa Kemal Paşa'ya hayran bir kumandan olarak ele almaktadır. Attilâ İlhan'a göre Ethem'in en büyük felaketi abileridir.

Çerkes Ethem'in kuvvetleri 61. Fırkaya karşı taarruza geçer, daha sonra da Yunan birliklerine katılır. Düzenli Ordu ve Çerkes Ethem'in çetesi arasında şiddetli çatışmalar yaşanır. Garp Cephesi'nde Yunan taarruzunun bitirilmesi sonucu Çerkes Ethem'in isyan teşebbüsü de başarısızlıkla sonuçlanır. Çerkes Ethem'in düzenli ordu tarafından yenilmesi meclisteki muhalefetin durulmasını ve düzenli ordunun desteklenmesini sağlamıştır.

2.3.3.5. Mustafa Suphi

Attilâ İlhan, Mustafa Suphi karakteri ile TBMM'nin Sovyet Rusya'yla olan ilişkisini ele almaktadır. İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın Galiyevci görüşten Mustafa Suphi vasıtasıyla haberdar olduğunu düşünmektedir.

Gazi Paşa'da Mustafa Suphi'nin Erzurum üzerinden Anadolu'ya girmek istemesinin halk tarafından tepki ile karşılandığını görüyoruz. Kazım Karabekir'in çektiği telgrafa göre Erzurumlu halk, Suphi ve arkadaşlarını taşlamıştır. (GP, s. 73)

Reis Paşa'da Mustafa Kemal Paşa Sovyetler Birliği MÜSKOM görevlisi Mustafa Suphi'yi şöyle hatırlamaktadır:

"Mustafa Suphi'yi Dersaadet'ten, hayâl meyal hatırlıyor; yoksa Türkocağı'ndan mı? Maliyeci derlerdi, Enver Paşa'yla arası açık; Yusuf Akçura'nın fırkasına girmiş, 'şedit muhalefet yapıyor'; neticede, Sinop'a sürüldü; meğer oradan Rusya'ya geçerek…" (RP, s. 246)

Mustafa Suphi, Galiyev'in yanında yer alan birisidir. *O Karanlıkta Biz*'de Ahmet Ziya, 1919 yılından kalma bir anısında Mustafa Suphi'nin Bolşeviklerle ve Sultan Galiyev ile olan bağlantısını anlatmaktadır:

"'Oflu' Maksud'u o dakika tanımıştım; öteki ikisini tanımıyorum, o tanıttı: Mustafa Suphi ile 'Sarı' Mustafa; üçü Uralsk'da sürgün arkadaşıymışlar, ihtilâli müteakip

MÜSKOM bunları buluyor; Sultan Galiyef'le Nur Vahidof, Mustafa Suphi'yi himayesine almış, Moskova'da büro açmışlar, Temmuz'da içtima, maksat Fırka'nın Kurucu Komitası'nı ve Programını hazırlamak…" (OKB, s. 169)[55]

Doktor Melek ise Attilâ İlhan'ın düşüncelerini yansıtır şekilde Mustafa Kemal Paşa ile Mustafa Suphi'nin görüşlerinin benzer olduğunu söylemektedir. Suphi yoldaşın Sultan Galiyev'in oğlu olduğunu ifade etmektedir:

"TKF'nin nüvesini teşkil eden yoldaşları, Mahmudof'la kulunuz Hocayef, Osmanlı esirleri arasından, birer birer intihap etmiş idik. Talimatı veren Sultan Galiyef'tir, bilahare Yeni Dünya'nın neşrine tavassut eden de, o: Maksad-ı aslisi 'mazlum milletlere' bir müdafaa-yı nefs, bir müdafaa-yı hukuk nazariyatı tedvin eylemek! İhtimal Mustafa Kemal'le, bu noktada mutabık idiler; aynı sebebe binaen Mustafa Suphi, Mustafa Kemal'e, Enver Paşa'dan çok yakındır…" (OKB, s. 399)

Mustafa Suphi, kurduğu komünist fırka ile Anadolu'ya geçmeyi planlamaktadır. Mustafa Suphi'nin Kars'tan Erzurum'a geçtiği günlerde Garp Cephesi'nde taarruz şiddetlenmektedir. *Gazi Paşa*'da yer alan bu gelişmeler Mustafa Kemal Paşa'yı rahatsız etmektedir. Türkiye, Komitern üyesi olmayı talep ederken, Rusya'nın Türk murahhası olarak Mustafa Suphi'yi tanınması sorun yaratmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre bu durum tam bağımsızlığa ters düşmektedir:

"O, 'müstevliye' karşı, Bolşeviklerle omuz omuza vuruşmak fikrindedir; 'bunlar' böyle bir 'teşrik-i mesai'yi, Rusların emrine girmek telâkki ediyorlar. Olmaz büle şey!" (GP, s. 35)

Reis Paşa'da Mustafa Suphi hakkında mecliste birçok tartışma yaşanmaktadır. Mustafa Suphi'nin silahlı muhalefet yaratacak olmasından endişe edilmektedir.

[55] Attilâ İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2015. Çalışmamızda bütün alıntılar bu baskıdan yapılacaktır.

Tehlikeli ve gizli eylemlerde bulunduğu düşünüldüğü için nerede olduğu ve ne yaptığı sürekli olarak izlenmektedir. Attilâ İlhan, bölüm aralarına koyduğu alıntılarda Mustafa Suphi hakkında çekilen şifreli telgraflara yer verir. (RP, s. 427)

Millî Mücadele döneminde Anadolu'da Yeşil Ordu ile gizli Komünist Partisi birleşerek adı Halk İştirakiyûn olarak belirlenmiştir.[56] Bu örgütlerin birleştirilmesiyle komünist hareketin tek elden ve daha programlı bir şekilde yürütülmesi amaçlanmaktadır. Millî Mücadele yanlısı olarak gözüken bu komünist oluşumlar, iktidar boşluğundan yararlanarak Anadolu'da ikinci bir hareketi yani komünist devrimi başlatma faaliyetlerine dönüşerek zamanla TBMM için yıkıcı bir etkiye neden olmuştur.

Gerçekte de olduğu gibi *Gazi Paşa* romanında Anadolu'da İştirakiyûn'a katılarak faaliyetler gösteren Mustafa Suphi öldürülmüştür. Faili meçhul bu cinayet, Sovyetler tarafından protesto edilir. Fakat cinayetin karasularımızda yaşamadığının ve TBMM'nin bilgisi dahilinde gerçekleşmediğinin bildirilmesi üzerine tepkiler son bulur. *Gazi Paşa*'da Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşa'nın hal ve tavırlarından yola çıkarak Mustafa Suphi'nin katledilmesinde rol oynadığını tahmin etmektedir:

"Enver'in mektuplarındaki üslup gittikçe küstahlaştı; bunda ağleb-i ihtimal, Bakû'da, arzu ettiği neticeyi alamayışı müessir oldu; Mustafa Suphi ve avanesinin katlinde, dahli olabilir mi? Vakıa biz de mumaileyhin, Ankara'ya vürudunu pek arzu etmiyorduk ama; Azerbaycan'a iadesi kifâyet ederdi, böyle bir cinayet, Moskova'yla aramızda bir kara gölgedir ki her iki tarafın da işine gelmez…" (GP, s. 168)

Gazi Paşa'da yer alan bazı rivayetlere göre Mustafa Suphi, Sovyetler adına Enver Paşa'yı engeller ve onun Anadolu ile ilgili kurduğu hayallere son verir. Ayrıca Mustafa Suphi, Mustafa Kemal Paşa'yı desteklemektedir. Bu sebeplerle Mustafa Suphi'nin

[56] Aybars, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I,* Ankara Üniversitesi Basımevi, 3.Baskı, Ankara 1994, s. 241.

İttihatçılar tarafından ortadan kaldırılmış olabileceği ihtimali romanda yer almaktadır. (GP, s. 384)

2.3.3.6. Halide Edip Adıvar

Halide Edip, Attilâ İlhan romanlarında mücadeleci ve cesur bir aydın olarak ele alınmaktadır. Halide Edip, Millî Mücadele'nin örgütlenmesinden Cumhuriyet'in inşasına kadar birçok vazifede bulunur.

Halide Edip, Millî Mücadele'nin başlarında, bilhassa manda fikrinin iyi anlaşılamaması ve İstanbul Hükümeti'nin de manda ve himaye taraftarı olması nedeniyle mandayı desteklemiştir. Anadolu'da örgütlenmeye başlayan Millî Mücadele hareketi başladıktan sonra tek çarenin manda olamayacağını düşünerek bu fikrinden vazgeçer. Ancak manda taraftarı olarak bilindiği için zaman zaman çevreden tepki toplamaktadır. Attilâ İlhan *Gazi Paşa* romanında bu konuyu dikkatlere sunar. Latife, mandayı desteklediği için Halide Edip'i iğneleyen sözler saf eder. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Halide Edip'in bu düşüncesinin bedelini fazlasıyla ödediğini söyler:

"…cephede…" dedi, "… kefaretini fazlasıyla ödedi… neler çekmiştir, tahammülü hiçbir havsalanın alamayacağı… öyle müşkül zamanlar olmuştur ki…" (GP, s. 410)

İstanbul'da yaptığı Sultan Ahmet Mitingi'nin ardından İngilizler, Halide Edip'in başına ödül koyar. Halide Edip bunu bildiği halde, ölüme meydan okuyarak Anadolu'ya geçme kararı alır. *Reis Paşa*'da Halide Edip ve Adnan Bey Adapazarı'ndan Kuvayımilliye himayesinde Ankara'ya varmak üzere yola çıkar. Geyve'de yıkılmış köprüyü izlerlerken *"Bu, küstahlığın da fevkinde bir şey… böyle bir tahribata nasıl tevessül edebilmişler?"* diyerek Anadolu'nun tahribatına tepki göstermiştir. (RP, s. 93)

Halide Edip gerçekte olduğu gibi romanlarda da yabancı gazeteleri dikkatle taramakta ve çeviriler yaparak Mustafa Kemal Paşa'ya sunmaktadır. Millî Mücadele'nin en önemli yayın organı olan Anadolu Ajansı'na ismini Halide Edip verir. Anadolu Ajansı'nın haber yükünü büyük oranda tek başına çekmektedir.

Halide Edip, Millî Mücadele süresince halkın bilinçlendirilmesi konusunda birçok görev üstlenir. Bunların en önemlilerinden biri Türk kadınlarının Millî Mücadele'ye katılımını sağlamaktır. *Gazi Paşa*'da sevilen bir figür olarak Anadolu'da kadınlarla buluşarak konuşmalar yapar. Ankara Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nde yaptığı konuşması mücadelede kadının önemini açıklamaktadır:

"Bu vatanın hamurunda biz yok muyuz? Hakikatte o hamuru yoğuran kim? Biz değil miyiz? Cephede döğüşen yiğitleri, kim doğurdu?.. binaenaleyh, mesuliyet erkekler kadar, kadınlara da düşüyor; bu işin vabâli, bizim de boynumuzdadır… harb öksüzlerine kim analık edecek? Yaralılarımıza kim bakacak? Şehitlerimizin ardından kim Kur'an okuyacak? Bu elbette, bizim, yani biz kadınların vazife-i aslîsidir…" (GP, s. 45)

Cephede bulunmuş biri olarak kadınlardan çarşaf, giysi, gönüllü hemşirelik ve para yardımı ister. Kadınlardan büyük bir sevgi ve duygu seli içerisinde yardımlar toplanır. Buna karşın Ankara'da erkeklerin gerekli yardımı toplayamamaları Halide Edip'in "istisnaî" bir kadın olmasına yorulur. Başkumandanlık Karargahı'nda Halide Edip'i karşılayan kadınların tepkisi bu durumun açıklayıcısıdır:

"Halide 'Onbaşı' arabadan inince, onu çepçevre sardılar; yaşlı ama dinç bir nine, Halide Onbaşı'yı sımsıkı sarılıp, iki yanağından öpecektir; o, da yaşlı kadının elini öpüp, alnına götürüyor. "(GP, s. 295)

Halide Edip, bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile askeri hizmetlere kabul edilir ve Garp Cephesi'ne onbaşı olur. Bu andan itibaren cephede mücadelesi başlar. Yaralıların tedavisi için çadırlarda bulunur, cepheden haberleri iletir.

2.3.3.7. Nâzım Hikmet

Attilâ İlhan'ın düşünce dünyasına ve sanatına etki eden en önemli isim şüphesiz Nâzım Hikmet'tir. Lise yıllarında başlayan hayranlığı, Paris yıllarında Nâzım Hikmet'i kurtarma hareketine katılması ile eyleme geçer ve ona olan ssevgisi ömrünün sonuna kadar devam eder. İlhan, romanlarında Nâzım Hikmet'i Millî Mücadele'ye katılmak isteyen bir şair olarak, arkadaşı Vâlâ Nurettin ile birlikte ele alır.

Gazi Paşa'da Nâzım ve Vâlâ'nın İstanbul'da karşılaştığı laubali neferler ve işgal manzarası, Anadolu'ya geçme kararı almalarına neden olur. 1921 yılının ilk günü Sirkeci rıhtımından kalkan Yeni Dünya vapuruna hececi şairler olarak binerler. Attilâ İlhan bu kısımda Vâlâ Nurettin'in yazdığı hatıralarından alıntı yaparak şairlerin gerçekte içinde bulundukları durumu gözler önüne serer:

"...Nâzım'la ben bunu, büyük haksızlık telâkki ettik; onların İstanbul'a iadesi, yüreğimize taş gibi oturdu; o anda, bütün insaniyetten nefret ettik; hiçbirinin yüzünü görmemek için, sahile yürüdük; sırtımızı devrik bir balıkçı kayığına verdik; sürgünler gemisinin garba doğru gidişini, gözlerimizin yaşını yekdiğerimizden gizleyerek, uzun uzun takip ettik..." (GP, s. 52)

Ankara'dan kendilerine ulaşan tezkere ile birlikte kışın şiddetli koşullarına rağmen önce İnebolu'ya varırlar. Burada bir süre kalarak Ankara'dan haber beklerler. Geçiş izni çıktıktan sonra gittikleri Ankara'da karşılaştıkları manzara hayal kırıklığı yaşamalarına neden olur. Zira Ankara'nın doğası büyüleyici, lakin şehir harap ve çoraktır:

"Ankara 'serencamı'nın, her ikisi için de ciddî bir 'sukût-u hayal' olduğunu; bir hayli sonra, 'muallim' tayin edildikleri Bolu İdadisi'ne giderken; Kızılcahamam kırsalında, yolda itiraf edeceklerdi." (GP, s. 85)

Ankara, Millî Mücadele'nin merkezi olduğu için çok değerlidir fakat karşılaşılan manzara itibariyle işgali, yoksulluğu, yorgunluğu çok ağır bir şekilde yaşamaktadır. Anadolu hareketinin simge şehri Ankara'da, Osmanlı Devleti tarafından ihmal edilmiş insanların kendine has yaşantısı sürüp gitmektedir:

"...Ankara'nın sevimsizliği- muazzam bir yangın felâketine de uğramış olduğundan- benzersizdi. Ahali bakımından da, bir zeytinyağı sirke karışmazlığı: şehir, idare merkezi haline geldiğinden, memurla doluşmuştu. Sokaklarda, her halleriyle, yerli halktan ayrılıyorlardı. Zeytinyağı gibi üste çıkma gayretindeydiler. Yerli halk ise onlara sirke kadar ekşiydi." (GP, s. 86)

Harcırah İnebolu'dan geleceği için mecburen Matbuat Umum Müdürlüğü'ne başvururlar. Bu sırada Müdür 'Taninci' Muhiddin Bey, Nâzım ile Vâlâ'nın başına büyük dert açacak olan manzum "Ankara'ya Davet Bildirisi"ni yazdırarak halka dağıtır. Bunun üzerine hem Muhiddin Bey sorguya çekilir hem de bildiri mecliste tepki toplar. Çözüm olarak Nâzım ve Vâlâ'nın Bolu'da muallim olmasına karar verilir.

Nâzım Hikmet kısa süren Ankara macerasında Mustafa Kemal Paşa'yla arzu ettiği gibi görüşme imkânı yakalayamaz. İsmail Fazıl Paşa'nın mecliste tanıttığı genç şairlere Mustafa Kemal Paşa *"yazacağınız şiirler bir maksada matuf olsun"* (GP, s. 89) tavsiyesinde bulunur. Bilindiği üzere Attilâ İlhan yazın hayatı boyunca toplumcu bir şair olarak Garip ve İkinci Yeni şiir hareketine karşı çıkar. Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğu cümle Attilâ İlhan'ın sanat anlayışını yansıtmaktadır.

Gazi Paşa'da Nâzım, hiçbir eylemde bulunmasa da varlığı ile halkı tedirgin etmektedir. Anadolu'da Millî Mücadele'ye fayda sağlayamadığını düşünerek muallimlikten istifa eder ve Rus İnkılabını görmek üzere Tiflis'e gitme kararı alır:

"Biz Bolu'da tutunamıyoruz: mürtecileri kendimize düşman ettik. Hele ordunun bozgunu devam ederse, lisenin tepesinde bizi de kör testereyle ensemizden kesecekler. Onun için istifa ediyoruz." (GP, s. 234)

Gazi Paşa'da Nâzım ve Vâlâ, Rusya'ya geçerek Millî Mücadele için başka bir koldan çalışırlar. Bu çalışmaların odağında bolşevikleştirme politikaları yoktur. Ordu bozguna uğrarsa Rusya'dan gelecek bir saldırıyı engelleme çabasındadırlar. Vâlâ, Ziya Gökalp'le karşılaşmasında Nâzım'la birlikte Kafkasya'ya gitmek istemelerinin mantıklı sebebini bulur:

"...Mustafa Kemal şayet bozguna uğrarsa, İttihatçılar Rusya'da düşmana karşı koyacak, ikinci bir dalga hazırlamak emelindeydiler: Lenin'in yardımıyla!.." (GP, s. 237)

Nâzım ve Vâlâ, Batum'a geçtiklerinde hayal kırıklığına uğrar. Düşündükleri komünist inkılabını burada göremezler. Millî Mücadele sürecinde Rusya'da kalarak komünizmin önemli isimleri ile temaslarda bulunurlar.

2.3.3.8. Yunus Nâdi

Attilâ İlhan'ın Millî Mücadele'yi konu edindiği romanlarında Yunus Nâdi, Halide Edip Adıvar'la birlikte basın yayın kolunu temsil etmektedir. Yunus Nâdi, Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısına uyarak İstanbul'dan Anadolu'ya geçer. Ankara'da Millî Mücadele'ye büyük katkıları olur.

Dersaadet'te Sabah Ezanları'nda Yunus Nâdi, İstanbul'un işgali sırasında tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilir. Hüsnü Faik'e göre tutuklanmasına Rıza Tevfik neden olmuştur. Tutuklanmalarından kısa süre önce Rıza Tevfik, teslim olması durumunda Yunus Nâdi'yi kurtaracağını söylemektedir. Bunun üzerine Yunus Nâdi teslim olma kararı alır. Kısa bir süre sonra serbest bırakılır ve yapılan çağrıya uyarak Anadolu'ya geçmeye karar verir. (DSE, s. 44)

Reis Paşa'da Yunus Nâdi, Kuşçalı Telgrafhanesi'ne gelerek Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmeyi talep eder. Temas sağlanır, telgrafta bağlılığını ve emir beklediğini dile getirir. Mustafa Kemal Paşa kendisine büyük bir hürmetle cevap verir. O sırada

yanında bulunan Ali Fuat Paşa *"zuhurata bakılırsa, Paşam, vaziyet, leyhimize inkişâf ediyor… Böyle yürekli münevverler, mevcut oldukça!.."* (RP, s. 52) diyerek Yunus Nâdi'nin ne kadar değerli bir kişi olduğunu dile getirmektedir.

Reis Paşa'da Yunus Nâdi, Ankara'ya gelmesinden kısa süre sonra Birlik gazetesini Ankara'ya taşır. Birlik, Millî Mücadele için oldukça önemli bir gazetedir. Millî Mücadele'nin en büyük yayın organı Anadolu Ajansı henüz yeni kurulmuş bir ajansken Birlik, Osmanlı'dan beri var olan ve bilinen bir gazetedir. Bunu bilen işgal kuvvetlerinin İstanbul'a ayak basar basmaz kapattığı ilk gazete Birlik olur. Bu durum gazetenin halk üzerinde ne kadar tesirli bir yayın organı olduğunu kanıtlamaktadır.

Yunus Nâdi, Millî Mücadele'nin yazınsal anlamda bağlantısını kuran ve değerlendirmesini yapan kişidir. Daima Mustafa Kemal Paşa'nın yanı başında bulunarak ona görüşlerini bildirmektedir. Yayınlanan yazıları okuyarak değerlendirmelerde bulunmaktadır. *Reis Paşa'*da Hâkimiyet-i Milliye nüshasına göz atarak mücadelenin seyri hakkındaki şu yorumu yapar:

"Yok canım, bedbin olmayalım! Bir kere Çorum sağlam, Mutasarrıf Cemal Bey, demir gibi! 'Kılıç Ali, Boğazlayan'da intizâr halindedir. Hele Kayseri, her türlü ümidin fevkinde, bir hamiyet gösteriyor: üç taburluk bir 'intikam alayı' teşkil edip, Kızılırmak boyuna sevk etmişler! Tasavvur edebiliyor musunuz, üç taburluk bir alay bunlara, bugün yarın mıntıkaya varacak, Kuva-yı Seyyâre'yi de dahil ederseniz…" (RP, s. 272)

Yunus Nâdi, gazetecilik faaliyetlerini Hakimiyet-i Milliye gazetesinin üst katındaki küçük bir odada sürdürmekte ve bu odada Yenigün isminde bir gazete çıkarabilmek için çalışmalar yapmaktadır. (RP, s. 280)

Anadolu'ya geçişinin ardından Yunus Nâdi, faaliyetlerini yalnızca düşünsel planda değil aynı zamanda eylemsel planda da göstermektedir. Saldırı anlarında elinde silahı ile düşmana karşı koymaktadır. (RP, s. 202)

2.4. MİLLÎ MÜCADELE SÜRECİNDE AZINLIKLAR VE İŞGALCİLER

Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda pek çok etnik azınlıkların yaşadığını biliyoruz. Fransız İhtilali ve verilen haklar ile bağımsızlık isteyen azınlık halk, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından başlayan işgaller neticesinde ayaklanmış ve işgalcilerle iş birliği içerisinde bulunmuştur. Azınlık faaliyetleri Anadolu'da Millî Mücadele'yi olumsuz etkilemiştir. Ayrıca İstanbul ve İzmir'de kendi yaşayış biçimlerini hâkim kılmaya çalışarak egemen olmak istemektedirler.

İşgalciler, Türkiye'ye ayak bastıkları andan itibaren ülkenin huzurunu kaçıracak birçok eylemde bulunur. Devletin organlarını ele geçirerek Millî Mücadele'yi sekteye uğratırlar. Azınlık halk ile birlik olarak Türk halkına baskı uygulamışlardır. Memleketin içinde bulunduğu durum nedeniyle kontrol altına alınamayan azınlık ve işgalci faaliyetleri Attilâ İlhan'ın eserlerinde halka karşıt bir güç olarak yer almaktadır.

2.4.1. Azınlıklar

Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan azınlıklar, devletin işgale uğramasının ardından örgütlenerek bazı zararlı faaliyetlerde bulunmuşlardır. En çetin mücadele İzmir'de, Yunanlılar ile yaşandığı için Attilâ İlhan, çoğunlukla Rum çetelerinin faaliyetleri ve Rum halkın yaşayışı üzerinde durur.

Attilâ İlhan Rumların Millî Mücadele süreci içerisindeki durumunu romanlarında dikkatlere sunar. *Haco Hanım Vay* romanında Rumların birçoğu Fransız, İngiliz işgalciler ile iş birliği yapmakta ve Venizelos'u desteklemektedir. İşgaller başladığı gibi Rum halkının işgalden yana tavır alması Osmanlıcılık düşünce akımın başarıya ulaşamamış olduğunun göstergesidir. *Haco Hanım Vay*'da yer alan karakterlerden Feridun Hakkı ve arkadaşı Rüknettin Şahab gittikleri meyhane de bu Rumlardan

birkaçı ile karşılaşır ve olay çıkaracaklarını sezerek kaçmaya yeltenirler ama başaramazlar:

"Rumlar, polisleri görünce, işi azıtıyor. Yağlı suratları sıvama ter, gagalarında sönmüş cıgaraları, kaşları çatık, gözleri iğne ucu; soy, sop, sülale, veryansın ediyorlar. Üstelik Türkçe. Kimisi edepsizliği elle sarkıntılığa vardırdı: itip kakmak, fesini süşürmek, gocuğunu çekiştirmek vs. Kimisi, iyice gemi azıya almış bardak, tabak; sürahi, eline geçirdiğini kırmaktadır." (HHV, s. 137-138)[57]

Yunanlılar, Millî Mücadele boyunca basında yanlı haberler yayımlatmaktadır. Kaybettikleri savaşları kazanmış, yaptıkları zulümleri ise kendilerine yapılmış gibi anlatmaktadırlar. *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda Atina gazetelerinde, Rumlar'ın Osmanlı tarafından mezalim ve işkenceye maruz kaldıkları yazmaktadır:

"...Rum Patriği Dorotheos Paris'ten avdeti esnasında Atina'ya uğrayacakmış, Rumları sürura garkeden bu, ilk defa vâki oluyor da! Küstahlığı hakikaten ileri götürdüler, verdikleri mektupta ısrarlı tebârüz ettirdikleri husus nedir, bilmek ister misiniz? Efendim, Türkiye Rumları, uğradıkları bunca mezâlim ve işkenceye rağmen Yunanistan'a daima sadık kalmışlar! Ayriyeten İngiltere, Fransa ve Amerika'ya bağlılıkları dercolunuyor. Nankörlüğün bu mertebesi..." (DSE, s. 106)

Azınlıklar, Anadolu'da yaşanan başıboşluktan faydalanarak çeteleşmeye başlamaktadır. *Reis Paşa*'da yer alan çetelerden birinin lideri olan Apostol, Anadolu'ya geçmeye çalışan Fikriye ve arkadaşları ile karşılaşarak onları esir alır. Apostol onları *"Sizi Kemal bile kurtaramaz!"* (RP, s. 400) diyerek tehdit eder.

I. İnönü Savaşı'nın başladığı sıralarda İzmir'e gelen Kral Konstantin'in yaptığı konuşma, Kordon'da havayı fişeklerle kutlanır. Konstantin, Rumları Anadolu'daki

[57] Attilâ İlhan, *Haco Hanım Vay,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005. Çalışmamızda bütün alıntılar bu baskıdan yapılacaktır.

mezalimden kurtarmak istediğini ifade eder. Bu sırada Rumlar Konstantin'e olan desteklerini göstermektedirler. Bu durum *Gazi Paşa* romanında şu şekilde dikkatlere sunulur:

"Pencerelerden, büyük ve mavi atlas, Yunan bayrakları yerlere sarkıyor; cümle kapısının üzerinde, mersin dalları ve çiçekler; çevresinde, ellerinde küçük Yunan bayraklarıyla, kadınlı erkekli, 'İzmir'li Rumlar. Efzon neferleri oteli kuşatmış; kapısının önünde, Kral Konstantin'i getiren, görkemli Limuzin!" (GP, s. 135)

Attilâ İlhan, romanlarında azınlık halk ve Türkler arasında bir sorundan bahsetmemektedir. Rum çeteleri ve Yunan askerleri doğrudan işgal devletleri etkisi altındadır. Attilâ İlhan romanlarında Türk halkına zarar veren oluşumların Rum halka da zarar verdiği görülmektedir. İzmir yandığı zaman iki taraf da yangından olumsuz etkilenir.

Attilâ İlhan, İzmir'de yaşananları yerinde dinleme imkânı bulmuştur. Halkı hiçbir zaman suçlamaz veya sorumlu tutmaz. Onlar verilen mücadelenin en önemli unsurudur. Halk arasından çıkan oluşumları, çeteleri ve cemiyetleri toplumsal olarak değil, işgal devletlerinin güttüğü politikalar açısından inceler. Çünkü halkın davranışlarını yönlendiren devleti yöneten insanlardır. Fransız İhtilali'nin yarattığı milliyetçilik akımının etkisiyle azınlıklar, hak iddiasında bulunur. Osmanlıcılığın hiçbir zaman başarılı olamaması Rumların Osmanlı kimliği altında bütünleşmesini engellemiştir.

2.4.2. İşgalciler

Mondros Ateşkes Antlaşmasının ardından Türkiye'yi işgal eden düşman kuvvetleri, Millî Mücadele'nin işleyişini yavaşlatan veya durduran eylemlerde bulunurlar. Attilâ İlhan'ın Millî Mücadele'yi konu edindiği eserlerde bu eylemlerin Kuvayımilliye'nin Mustafa Kemal Paşa ve diğer karakterlerin tavırlarını etkilediği görülmektedir. Bu durum çoğu zaman işgal kuvvetlerinin işlevselliğinin azaltılması

üzerine stratejiler kurulmasına ve halkın tepkisine yol açarak örgütlenmelere sebep olmaktadır.

Sırtlan Payı'nda işgal kuvvetlerinin İstanbul Hükümeti ile iş birliği içerisinde olduğu görülür. İşgalin Anadolu içlerine ilerlemesi nedeniyle halkın silahlı mukavemet hazırlığı yaptığı istihbaratı yayılmaktadır. İngilizlerin Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağırılması ve tekrar Anadolu'ya gönderilmemesi için Babıali'ye başvurdukları haberi yayılır. İngilizlerin bu girişimi üzerine Binbaşı Ferid, düşmanla yapılan iş birliklerinin daha önce de Osmanlı'ya zarar verdiğini dile getirmektedir:

"Mustafa Kemal Paşa'yı geri çağıracaklardı. Üstelik 'İstiklal-i devleti' kurtarmak amacıyla yapacaklardı. Sözde imparatorluğu kurtarmak için, Enver Paşa nasıl Almanların her dediğine boyun eğmiş, Alman Genelkurmayının tasarılarını gerçekleştireceğim diye o kadar Anadolu çocuğunu ceplerde kırmışsa, Damat Ferid Paşa öyle, İngilizlerin önünde diz çöküyor, onların tasarılarını gerçekleştireceğim diye elinden geleni ardına koymuyordu." (SP, s. 127)

İngilizlerin İstanbul Hükümetine yaptığı baskı, yararlı cemiyetlerin faaliyetlerinin, kongrelerin, haberleşme ve ulaşımın engellenmesi ile devam etmektedir. *Sırtlan Payı*'nda Binbaşı Ferid, yaşananları İngiliz, Fransız ve Amerikalıların Anadolu'da aslan payını almak istemeleri olarak yorumlar. Attilâ İlhan'a göre asıl karar verilmesi gereken mesele; bu durumu kabul edip etmemektir. İşgalciler başından beri tüm plan ve çıkarlarını bu istek üzerine kurmaktadır:

"İmparatorluğun na'aşından, her biri arslan payını kendisi almak istiyor, aşikâr bir şey: onlar arslan payını alıp, bize sırtlan payını bırakacaklar, karınlarını çatlayasıya doldurduktan sonra, beğenmediklerini!.."(SP, s. 307)

Dersaadet'te Sabah Ezanları'nda Anadolu'yu aralarında paylaşan İtilaf Devletleri'nin çıkarlarının çatışması, işgalciler arasında anlaşmazlıklar çıkmasına yol

açar. Fransızların işgal bölgelerinde şiddetli halk direnişi ile karşılaşması, işgalin yapılamayacağını Fransızlara hissettirmektedir:

"İngiltere'yle Fransa ihtilâfa düşmüşler! Fransızlar -ne de olsa- hukuk-u beşer taraflısı millet, galiba nokta-i nazarınızı müdafaa ediyorlar, İngilizler ise aksini: İcab-ı hâlinde 'mücrimlerin' Osmanlı toprağı haricinde naklini derpiş ediyorlarmış." (DSE, s. 53)

Attilâ İlhan, Fransa'da uzun süre bulunmuş biri olarak Fransızları iyi tanımaktadır. Fransızların, insan haklarını diğer milletlerden daha önce benimsediklerini düşünmektedir. Fransızlar, hata yaptıklarını Anadolu'ya geldiklerinde anlamıştır. Anadolu, Afrika gibi sömürgeleştirilemeyecektir çünkü misyonerlik faaliyetlerinin güdülmesi için geç kalınmıştır. İlhan'a göre Fransız İhtilali sırasında yaşanan olaylardan ders alan Fransızlar, şiddetli direnişlerle karşılaşmaları üzerine Anadolu'daki faaliyetlerini sonlandırma kararı almıştır.

İşgal bölgelerindeki siyasi faaliyetlerin yanı sıra işgalcilerin Türk halkına karşı saldırıları artmaktadır. *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nın kişisi Neveser'in duyduklarına göre *Aynalıçeşme'de İngiliz Bahriyelileri "iki taze'nin çarşaflarını yırtmış"*tır. (DSE, s. 74)

İngilizler, Bekirağa Bölüğü'nü basarak İttihatçıların büyük bir kısmını Malta'ya sürdürerek devlet adamlarını etkisiz hâle getirmeye ve İstanbul Hükümeti'ni kendilerine mecbur bırakmaya çalışırlar:

"Dün, 'alessabah', askerî kamyonlarla İngilizler Bekirağa Bölüğü'nü basmışlar, ellerinde götürecek olan 'mevkufların esamisi', devleti on yıl yönetmiş 'zevatı' hayvan yüklercesine kamyonlara doldurup, Tophane rıhtımına indiriyorlar; oradan, hepsi, kayık ve motorlarla açıkta demirlemiş bir sefineye sevk ediliyor: "Prencess Ena" (DSE, s. 129)

İstanbul'a gelen düşman donanmaları yavaş yavaş şehrin her yerine yayılmaya başlar. Kamyonlarda silahlı askerler eşliğinde Nizâmiye basılır ve Osmanlı askerlerini karargâhı çevreleyip vurmaya başlarlar. İşgal kuvvetlerinin bu pervasızlığı, *Reis Paşa*'da şöyle dikkatlere sunulur:

"Can pazarı: Türkler direnmeye çalıştılarsa da, nâfile! Bahriyelilerin bir iki mangası, mızıka erlerinin koğuşuna dalmıştı: aynı sahnelerin tekrarı, sanki bir fikr-i sâbit: Türk neferleri dizilip, kurşunlanıyor: Üç ölü, iki yaralı!.." (RP, s. 19)

İngilizler Anadolu'da iç savaş kışkırtıcılığı yapmaktadır. İç savaş başlarsa halk birbirine kırdırılacak ve işgalcilerin işleri kolaylaşacaktır. *Reis Paşa* romanında yer alan Şeyhülislam'ın fetvası, dağıtılan beyannameler, aşiretlerle iş birliği yapılması Anadolu'da iç savaş başlatabilmek içindir:

"Rusya'da General Denikin ya da Wrangel neyse… Anadolu'da Anzavur 'Paşa', o!.. adam başına 30 dolar veriyormuş, asker maaşının yüz katı… bu, dahili harp demektir…" (RP, s. 146)

İşgal kuvvetlerinin girişimleri neticesinde Millî Mücadele'de şartlar çetinleşir. Ancak Türk Milleti bu durumun üstesinden gelmeyi başararak işgalcilerin planlarını sekteye uğratır.

2.5. MİLLİ MÜCADELE SÜRECİNDE ALGILAR VE TAVIRLAR

Millî Mücadele sürecinde yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelere getirilen yorumlar algıların ve tavırların değişmesine, çeşitlenmesine yol açar. Attilâ İlhan, farklı bakış açılarına eserlerinde yer vererek halkın ve yabancıların takındığı tavrın nedenlerini gözler önüne sermeye çalışır.

Millî Mücadele sürecinde değişen bakış açıları, mücadelenin seyrini doğrudan etkiler. Millî Mücadele içerisinde yer alan her bir fert kendi görüşleri çerçevesinde belirli oluşumlara dâhil olmuştur. Halkın bir bölümü mücadeleyi desteklerken bir bölümü işgallerin ülkeyi içine düştüğü kötü durumdan kurtarabileceğini düşünmüştür.

Yabancılar ise yüzyıllardan beri Anadolu'yu işgal etme isteklerini sonunda gerçekleştirmişlerdir. Çeşitli girişimlerle Millî Mücadele'yi engellemeye çalışmış ve kazanılan zaferlerden rahatsız olmuşlardır. Bu bağlamda Millî Mücadele ve Türk halkına karşı olumsuz bir tavır takınmışlardır.

2.5.1. Türk Halkının Millî Mücadele Algısı

Attilâ İlhan'ın eserlerinde Batı ile iş birliği içerisindeki kişilerin tarihsel gerçeklikle de örtüşen şekilde Pera çevrelerinde takılarak işgal kuvvetleri ile olumlu ilişkiler kurdukları görülür. Attilâ İlhan'ın komprador olarak nitelendirdiği bu kişiler Batı özentisi ve millî duyarlılığa sahip olmayan kimselerdir. Attilâ İlhan bu kişileri ve Millî Mücadele sürecindeki durumlarını eserlerinde dikkatlere sunar.

Reis Paşa' kişilerinden Ahmet Ziya, Ankara'nın adamları tarafından istihbarat toplamak amacıyla çevrilir. O sırada yanlarından geçen insanlar yabancılarla birlikte eğlenmek için Pera'ya doğru gitmektedir. Ahmet Ziya, Anadolu'da bin bir zorlukla verilen mücadeleye karşılık, İstanbul'da normal bir yaşamın sürdürülmesini yadırgamaktadır:

"Akşam serinliğinde, Şişhâne'ye doğru yürüdüler; eflâtun bir loşluğun içinde, havagazı lâmbaları, solgun zambaklar gibi açılmışlardı; iki yanlarından rahat, kaygısız ve hayli süslü tatlısı Frenkleri, çift çift geçiyor; sanki ağır bir harb yaşanmadı, sanki işgâl yok, Anadolu'dan silâh sesleri durmak bilmiyor!" (RP, s. 181)

İşgal edilmiş İstanbul semtlerinin karamsar görüntüsünün aksine, azınlıkların yaşadığı semtler, rengarenk ve canlı hayatı ile öne çıkar. Bu semtler Fransız, İtalyan, İngiliz zabitlerinin, Levanten ve gayrimüslimlerin balolar düzenlediği yerlerdir. Bu balolara alafranga giyimli fesli Türkler de katılmaktadır.

Romanlarda halkın Osmanlı Devleti'nden tamamen umudunu kestiği ve çareyi kendi başına aradığı görülmektedir. İşgal altındaki İstanbul halkı arasında düşman birlikleri ile iş birliği yapan, onlarla dostane ilişkiler kuran İstanbulluların yanı sıra büyük bir çoğunluk manda taraftarlığı yapmaktadır. Manda taraftarları, yabancı bir devletin gözetimi altında kaostan kurtup refaha ulaştıktan belli bir süre sonra bu devletin himayesinden kurtulmayı düşünmektedirler. İstanbul Hükümeti'nin de manda ve himayeye sıcak bakması nedeniyle manda taraftarlarının sayısı epey artar.

İngiliz, Amerikan ve Fransız mandacılığına sıcak bakılırken Yunanlıların ilhak çalışmaları tepki toplamaktadır. Yunanlılara verilen tepki ve Anadolu'da büyüyen mücadele hareketi neticesinde bu insanların birçoğu manda taraftarlığı yapmaktan vazgeçer. Attilâ İlhan, Tanzimat paşaları ve aydın çevrelerin bu durumunu kendilerine olan güvenlerini kaybetmeleri olarak açıklar:

"Ülkelerini ve kendilerini, belirli güç merkezlerinden 'bağımsız' düşünemiyorlar bir kere, çünkü kendilerine güvenlerini yitirmişler, emperyalist sistem merkezinin gücünü ise gözlerinde büyütüyorlar." [58]

Bu yanlış tutumun karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı hareket, algıyı değiştirmek üzerine kuruludur. Attilâ İlhan *"O, bağımsız bir Türkiye düşüncesini getiriyor, güveni filân ya da falan büyük devletin himayesinde değil, Türk halkının 'azm-ü kararında' arıyordu."*[59] diyerek mücadelenin millîliğine vurgu yapmaktadır.

[58] Attilâ İlhan, *Hangi Sağ*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2018, s. 15.
[59] Attilâ İlhan, *age*., s. 16.

Tanzimat'tan beri süregelen batılılaşma politikalarının bir yansıması olarak Attilâ İlhan, sanatçı, aydın ve küçük aydın çevrelerin kendilerini Batılı kabul ettiklerini, Doğulu olmayı aşağıladıklarını ve Batı'ya özendiklerini söylemektedir. İlhan, hayatı boyunca ülkedeki Batı algısını değiştirmek için çalışır, hayatının bir dönemini Fransa'da geçiren biri olarak Batı'nın gerçeklerini anlatır. Batılı yani medeni olurken ulusal kalmaya çabalayan nesiller yetişmesini ister.

Attilâ İlhan, Sivas ve Erzurum kongrelerinde manda taraftarlarının üstün gelmesi olasılığını düşünür. Masum gibi görünen manda ve himaye kısa süre içerisinde ülkenin bütün millî temellerini yok edecek bir tehlikedir:

"Ülkeyi batılı bir devlet yönetecek, öbür bir çoklarında yaptığı gibi, kaşla göz arasında da 'batılılaştıracaktı': Hem de ne Batılılaştırmak, geçmişini, ulusal köklerini adamakıllı unutturasıya!" [60]

İstanbul Hükümeti'nin İngiltere ile iş birliği içinde olması, manda ve himayenin bilhassa halk tarafından iyi anlaşılmaması, aydın çevrede ise sıcak karşılanması sonucu Attilâ İlhan'ın roman karakterlerinden biri olan Halide Edip, bir süre manda ve himaye taraftarlığı yapmaktadır.

Dersaadet'te Sabah Ezanları romanının kişilerinden Gülistan Satvet, Fransa'da okuduğu için kendini Batılı sayar ve Türklerin kendi kendilerini yönetebileceklerine inanmaz. İkinci vatanı saydığı Fransa'nın Osmanlı devletini yönetmesini istemektedir. Bu sırada Abdi Bey gazetede manda ve himayenin faydalarını anlatan bir haberi okur:

"Genç Türkler, Amerikan mandat'sını istemişlerdir. Reis Wilson tarafından Senatoya bildirilen bu fikir, ekseriyet üzerinde iyi intiba bırakmıştır. Fakat bu hususta henüz kat'i bir karar yoktur. Amerikalıların mandat meselesine taraftar oluşları,

[60] Attilâ İlhan, *Hangi Batı,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2017, s. 88.

hiçbir menfaat takip etmeksizin, bir memleketin nasıl idare edileceğine ve halkının rüştünü isbat ettiği anda onlara nasıl istiklâl verileceğine bir numune göstermek arzusundan ileri gelmektedir." (DSE, s. 46)

Abdi Bey, Genç Türkler'in Almanya'ya kaçan İttihatçılar olabileceğini ve manda fikrinin Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü muhafaza için gerekli olacağını düşünmektedir. Prens Bragin ile yaptıkları bir konuşmada Bragin, misyonerlik yapmakta ve mandanın kabul edilmemesi hâlinde Osmanlı'nın Bolşevik haydutlarının elinden kurtulmayacağını söylemektedir:

"Dikkatinizi celbederim Ekselâns, harb bitti, büyük hanedanlar da bitti: Habsburglar, Hohenzolernler, Romanoflar nerede? Hepsi göçtüler. Osmanlılar da ayakta kalamaz, gidişat odur. Onun içindir ki, Sultan mukâvim görünen tek taçlı devletten, İngiltere'den himâye talep ediyor. Haklıdır." (DSE, s. 50)

Reis Paşa'da Hakkı Behiç ile Yunus Nâdi'nin yaptıkları konuşmada, Hakkı Behiç *"garp medeniyeti çökmüştür"* diyerek Rusya himayesi fikrini dile getirmektedir:

"…tek ümidimiz, Rusya'daki ihtilâldir, azizim! Bolşevikler, cihan tarihinde, yepyeni bir ufuk açmış oldu; bizim gibi, Avrupa'nın elinde oyuncak bir millet-i manzumeye, tek hâlas ve terâkki imkânı odur!.." (RP, s. 260)

Dersaadet'te Sabah Ezanları'nda Azınlıklar ve gazeteler aracılığıyla yapılan propaganda oldukça yoğundur. Fakat diğer yandan Millî Mücadele yanlıları manda fikrine karşı çıkarak halkı Millî Mücadele'ye çağırmakta, tam bağımsızlığı sağlamaktan başka yol olmadığı hakkında bilgilendirmektedirler.

Ahmet Ziya'nın, Alemdar'da okuduğu makalede *"İngilizleri isteriz"* denmesi ve Sait Molla başta olmak üzere belediye reislerine telgraf çekilerek İngiliz taraftarlığının kuvvetlendirilmesinin talep edildiği haberi üzerine Doktor Melek *"Nasıl cür'et eder?*

Memlekette arzu-yu umumi bu mudur? Biz orada zannederdik ki, mağlubiyet ve işgal herkesi intibaha getirmiştir…" (DSE, s. 106) diyerek tepki gösterir.

Binbaşı Ferid, vapurda, iskelelerde, kıyılarda gördüğü İngiliz, Fransız, İtalyan işgalciler karşısında sinirlenir. Neveser, Münevver Sâime Hanım'ın mitingde söylediği şu sözlerden oldukça etkilenir:

"…bizim tamamiyet-i mülkiyetimizi muhafaza edeceklermiş! Fakat hangi hudut dahilinde? Bu tasrih edilmedikçe, Türkiye'de sulh mümkün olmayacaktır. Efendiler, az söylemek, çok yapmak zamanı gelmiştir. Biz sadece ağlıyoruz, ağlamakla kazanılmaz hak, hıçkırıklarımızı dinleyecek kalp yoktur…" (DSE, s. 74)

Sultan Ahmet Mitingi sırasında bayraklar siyah tülbentle örtülerek Wilson Prensipleri'nin 12. maddesi protesto edilmektedir. İkdam gazetesinde Şair Mehmet Emin Bey'in şu söylevine yer verilmektedir:

"…yine mi kan, yine mi ateş? O halde, garba dönerek haykırmak ve şunları söylemek istiyorum: Ey Avrupa, ey Amerika! Bunların mesuliyeti yine sizin olacaktır!" (DSE, s. 88)

Dersaadet'te Sabah Ezanları'nda Halide Edip, Sultan Ahmet Mitinginde düşmana karşı silahlı mücadele verileceğini halka duyurur:

"…yedi yüz senenin tarihine ağlayan minarelerin altında yemin ediniz: Ecdadımızın namusuna ihanet etmeyeceğiz, bu uğurda icabederse canımızı vermekten içtinap etmeyeceğiz!" (DSE, s. 88)

Halkın geniş katılımıyla yapılan bu mitingler, Millî Mücadele'nin örgütlenmesinde ve halkın tepkisinin ortaya konmasında çok önemlidir.

Dersaadet'te Sabah Ezanları'nda Münif Sabri Bey'in Pera Palas'ta söyledikleri Neveser'in ağlamasına neden olur. Münif Sabri büyük bir kararlılıkla düşmanla mücadeleye girileceğini ve zaferin kazanılacağını dile getirmektedir:

"Âti-yi insaniyeti, kan ve vahşetle tehdit eden tasavvur ve niyetler, Türk'ün mevcudiyet-i bî-zavalini, vaki olsa bile nakisedâr edemez! Bunu böylece bilesiniz. Harb bitmedi, gayr-ı muayyen bir zemine intikal etti. Vatanı, hasm-ı bî-amanına sühuletle terketmek, bize yakışmaz. Şerait ne kadar aleyhimize tecelli ederse etsin, vuruşmak azmindeyiz. Değil mi ki 'biz Allah'tan başkasına kulluk etmeyiz', ve değil mi ki 'onun azabı kâfir ve münkirlere ulaşır', zafer mutlaka bizim olacaktır." (DSE, s. 371)

Yapılan mitinglerin ve Millî Mücadele'nin iyiden iyiye örgütlenmesinin sonucunda ilk başarıların alınmasının halk üzerinde etkileri olumlu olur. Halk, çoğunlukla da Batı yanlısı kişiler, birer birer bu düşüncelerinden vazgeçerek umutlarını Anadolu'ya bağlamaktadır. Bundan sonra olumlu Batı ve manda etrafında şekillenen algı değişerek yerini tepki alır.

2.5.2. Yabancıların Millî Mücadele ve Türk Algısı

Millî Mücadele süresince Türkiye'yi işgal eden yabancı devletler Mondros Ateşkes Antlaşması ve Wilson Prensiplerine dayanarak eylemlerini Dünya kamuoyuna haklı göstermişlerdir. Halkın örgütlenmesini engellemiş ve zulümler yapmışlardır.

İstanbul Hükümeti'nin desteği ile cesaretlenen yabancılar, Türklerin yaptığı mitinglerden oldukça korkarlar ve halkı engellemeye çalışırlar. Attilâ İlhan bu gerçeği *Dersaadet'te Sabah Ezanları'*nda şöyle ortaya koyar:

"Anlaşılan İzmir'in Yunan işgaline bırakılmasına Hükümet'in ve Dersaadet halkının gösterdiği infial', işgal makamlarını 'ziyadesiyle' ürkütmüş, mitinglerin

yasaklanması 'bu sebebe mebni', o kadar ki bir ara 'kalabalığın savlet edip', Bekirağa Bölüğü'nden tutukluları kurtarmasından korkuluyor!" (DSE, s. 51)

Sırtlan Payı'nda Fransız gazetesi Le Temps, Millî Mücadele'nin haklılığını ortaya koyan yazılar yayımlamaktadır. Ancak gazete, Türkleri haklı bulsa da işgal kuvvetlerinin niçin Türkiye'yi işgal etmekte bu kadar istekli olduğu hakkında yorumda bulunmamaktadır:

"…Türkler, diye sürdürdü, liderlere, silahlara, dağlara ve hâl-i harpte yaşamak an'anesine sahiptirler. Eğer ırkları parçalanmak ve Türklerden bir kısmının Hıristiyan ekalliyetler tarafından idare edilmesi isteniyorsa, çarpışacaklardır." (SP, s. 389)

Reis Paşa romanının kişilerinden Fransız Le Temps gazetesi muhabiri Marie-Laure, İngilizlerin Anadolu'da iç savaş çıkarmaya çalıştığını anlar. Şeyhülislamın fetvası neticesinde halkın ayaklanması beklenmektedir. Millî Mücadele'nin aleyhinde beyannameler dağıtılmaktadır. Marie, orada da bir halk, bir meclis olduğunu söylese de Amerikalı muhabir Jimmy Fowler, Osmanlı'nın kalbinin Dersaadet'te attığını ve Anadolu'daki meclisin geçersiz olduğunu düşünmektedir.

Marie-Laure'nin mücadeleyi yerinde görüp haber yapmak için Anadolu'ya geçmek istemesi üzerine arkadaşları ona tepki gösterir. Anadolu'nun tehlikeli olduğu söylemektedirler. Karışıklıkları çıkaranların Anadolu'da yaşayan halkın kurduğu çeteler olduğu basın yoluyla yansıtılmaktadır. Düşman kuvvetlerinin karışıklığa bir etkisi yokmuş gibi konuşulmaktadır:

"Ankara'ya gitmek. büyük macera; hiç tavsiye etmem! Hükümet, o mıntıkayı, Kuva-yı Milliye'ye karşı örgütlüyor: Türk, Rum, Çerkes, bir sürü çete! Canını seven Constantinople'da kalır." (RP, s. 82)

Türklerin kazandığı zaferler sonucu Fransızların ve İtalyanların Anadolu'dan çekilmesi üzerine Avrupalı devletlerin yaşadıkları endişe gözler önüne serilmektedir. Attilâ İlhan bu durumu *Gazi Paşa* romanında ele alır. Avrupa'da zar zor durdurulan Osmanlı Devleti'nin yeniden Avrupa'ya ilerlemesinden endişe duyulmaktadır. Edwin Jay *"Türkler, Trakya'ya geçerlerse… dururlar mı zannediyorsun?"* (GP, s. 398) diye sormaktadır.

Türklerin ardı ardına zafer kazanması ve Anadolu'da normalleşme yolunda adımlar atılıyor olması Reuter muhabiri Edd'i rahatsız etmektedir. Türklerin kahramanlığı ve onurlu davranışlarına dair basına yansıyan haberlere şaşırmaktadır. Türklerin Fransız binbaşının kılıcını almaması üzerine *"ne garip bir millet!"* (RP, s. 228) yorumunda bulunur. Fransızların, İtalyanların ardından Anadolu'yu boşaltması üzerine *"neden bu yönde işler, Çanakkale'den beri, böyle ters gitti?"* (RP, s. 228) diyerek hayıflanmaktadır.

Attilâ İlhan'a göre yabancıların Millî Mücadele döneminde ve daha sonraki süreçte en büyük yanılgıları Türkiye'yi bir kabile devleti olarak değerlendirmeleridir. Türklerin Afrika'daki kabileler gibi kolayca işgal edilip himaye altına alınabileceğini düşünmektedirler. Ancak Batı'nın planlarını bozan *"Türkiye'yi, geçmişi ve tarihi olmayan bir üçüncü dünya ülkesi gibi almak yanılgısına"*[61] sahip olmalarıdır.

Türkler, Orta Asya'dan getirdikleri medeniyet ile Anadolu'dan Afrika, Ortadoğu ve Avrupa'ya yayılan bir medeniyeti inşa etmişlerdir. Türkiye'ye yapılan müdahalelere halk tarafından şiddetle karşı çıkılması oldukça doğaldır. Türk Milletinin Kolayca başka bir kültür dairesine girmesini beklemek olanaksızdır. Attilâ İlhan'ın da eserlerinde değindiği gibi tarihin hiçbir döneminde büyük bir kültüre ve

[61] Attilâ İlhan, *Hangi Batı,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2017, s. 139.

medeniyete sahip milletleri esaret altında tutmak mümkün olmamıştır. Yabancıların bu yanılgıları nedeniyle Anadolu'ya gelip hezimete uğramaları kaçınılmaz olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ATTİLÂ İLHAN'IN ESERLERİNDE CUMHURİYET

Cumhuriyet döneminde sanat hayatına başlayan Attilâ İlhan, yaşadığı dönem içerisinde vuku bulan olaylara, değişimlere ve toplumsal sorunlara eserlerinde yer verir. Özellikle fikri yazılarında toplumsal konulara yer vermeyi bir aydın olarak kendine görev edinir. Bunun yanı sıra tanık olduğu olaylara Cumhuriyet dönemini konu edindiği eserlerinin kurgusunda yer verir. Attilâ İlhan, Cumhuriyet dönemi olaylarını Millî Mücadele döneminin bir devamı olarak ele alır. Bu iki dönemi birbirinden ayrı düşünmez. Dönemin meselelerine bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşır.

Cumhuriyet dönemini konularına yoğunlaştığı eserleri Sokaktaki Adam, Zenciler Birbirine Benzemez, Bıçağın Ucu, Sırtlan Payı, O Karanlıkta Biz, Fena Halde Leman'dır. Biz çalışmamızın bu bölümünde bu eserleri merkeze alarak belli alt başlıklar altında inceleyeceğiz.

3.1. CUMHURİYET ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEMLERDEKİ SİYASİ, SOSYAL EĞİLİMLER VE OLAYLAR

3.1.1. Siyasal Hayatın Değişmesi

Cumhuriyet'in ilanı ile yepyeni bir kültür dairesi içerisine giren Türkiye'de, yönetim şeklinin gerektirdiği toplumsal ve siyasi değişimler büyük bir hızla yaşanır. Yakın tarihimizdeki en köklü değişimlere sahne olan bu dönemde yaşanan olaylar ve toplum üzerindeki etkileri, Attilâ İlhan'ın eserlerinde yer alan önemli meselelerin başında gelmektedir.

Attilâ İlhan, ümmetten millete geçiş aşamasında yaşanan değişimleri *Aynanın İçindekiler* roman serisinde ele almaktadır. Herhangi bir kitabından okunmaya

başlanabilecek özellikte yazılan bu serinin içerisinde Cumhuriyet'in ilanıyla yaşanan değişimlerin, inkılapların ve siyasi olayların topluma yansıması başta olmak üzere, iktidarların uyguladığı siyasi politikalara eleştirel bir gözle bakılmaktadır.

Değişimleri toplumsal diyalektik içerisinde ele alan Attilâ İlhan, siyasi uygulamaları değerlendirerek, Tanzimat'tan 1960'lı yıllara kadar olan süreci inceler. Düşüncelerini fikir yazılarında dile getirmesinin yanı sıra romanlarında kurgular.

3.1.1.1. Cumhuriyet İdaresine Dair Görüşler

Kurtuluş mücadelesinin zaferle sonuçlanmasının ardından yeni kurulan devletin yönetimi söz konusu olur. Millî Mücadele ile birlikte azmi ve kararı önemsenen Türk milletine en uygun yönetim şeklinin Cumhuriyet olduğunda karar kılınır. 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen Cumhuriyet, millet egemenliğine dayalı bir yönetim anlayışı getirerek siyasi ve toplumsal tarihimizi alışılmamış bir biçimde değiştirir.

Attilâ İlhan *"Cumhuriyet toplumdur, kamuyu esas alır"* diyerek Cumhuriyet'in millet egemenliğine dayalı olduğuna vurgu yapmaktadır. Müdafaa-i Hukuk inkılapçılığının devamı olarak gördüğü Cumhuriyet'in devletçi, halkçı ve inkılapçı olma özellikleri üzerinde önemle durmaktadır:

"Cumhuriyet'in demokrasi tasarımı, farklı: Hem toplumsal hem toplumcu, üstelik 'beşeri': Müdafaa-i Hukuk İnkılâpçılığının 'cumhuriyeti' bildiniz gibi, devletçi, halkçı ve inkılâpçıdır; sadece bu üç vasıf bile, 'Cumhuriyet'in neyi öngördüğünü açıklamıyor mu? 'Halk Hâkimiyeti'nin -yâni 'Cumhuriyet'in- 'temel kurumları', 'bizzat' halk tarafından yönetilecektir!" [62]

[62] Attilâ İlhan, *Yıldız, Hilâl ve Kalpak,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005, s. 327.

Attilâ İlhan Cumhuriyet'in gerektirdiği değişimleri *Bıçağın Ucu* romanında dikkatlere sunar. Mustafa Kemal Paşa, mecliste yaptığı konuşmasında savaşın devamının maddi olduğu kadar manevi alanda da verileceğini söylemektedir. Yapılması planlanan inkılaplar için öncelikle Cumhuriyet idaresinin kurulması gerekmektedir. Mustafa Kemal Paşa konuşmasında inkılapların ve Cumhuriyet'in vurgusunu yapar:

"Önümüzdeki on sene içinde, görün bakın tahavvüle uğramadık bir şey kalacak mı? Evvelemirde, 'cumhuriyet' diyerek, devleti adlı adınca anacağız: Memâlik-i Mahrusa'yı Şâhâne yok artık, Türkiye Cumhuriyeti…" (BU, s. 50)

Bıçağın Ucu romanının kişilerinden Ferdi, Mustafa Kemal Paşa'nın inkılap ve Cumhuriyet hakkındaki düşüncelerini ve inanmışlığını *"Hele bu cumhuriyet sözünü ne seviyor, nasıl sihirli bir deyim, her şeyi bir anda değiştiriverecek bir tılsımmış gibi tekrarlıyor, şaşılacak şey!"* diyerek dile getirir. (BU, s. 50)

Kurtlar Sofrası'nda Asker çocuğu ve eski bir Kuvayımilliyeci olan Birlik gazetesi Başmuharriri Hüsnü Faik, kendini tanıtırken Cumhuriyet hakkında bazı fikirlerini dile getirmektedir. Değişen matbuat hayatında fikir gazetesi çıkarmanın ve satışları korumak çok zordur. Hüsnü Faik'in muhalefete başlaması gazeteyi tehlikeye sokmaktadır. Hüsnü Faik ise meselenin muhalefet etmek değil, doğru düşünceyi savunmak olduğunu belirtir. Korkak davrandığı şeklindeki yorumlara karşılık olarak Birlik gazetesi ile her zaman Cumhuriyetçi çizgide ilerlediklerini ifade etmektedir:

"Yeni nesiller, cumhuriyetçi olmanın mana-yı hakikisini, layıkıyla ihata edemiyor. Öyle meş'um devirler oldu ki, bu ülkede cumhuriyetçilik, düpedüz kahramanlıktı. Biz o zaman da cumhuriyetçi idik, o zaman da hakimiyet-i milliye'ye taraftar idik. Sonra, rica ederim, 1945'te diktatörlüğe başkaldıran gazetelerden birisi de, Birlik olmadı mı?" (KS, s. 31)

Hüsnü Faik, Cumhuriyet idaresini benimsemiş bir kişidir. Başka bir konuşmasında, Cumhuriyeti inkılapçı manada sahiplendiklerini belirtir. Cumhuriyet idaresinin tesisi için elinden geleni Birlik gazetesi ile birlikte yaptığını belirterek kendini ve gazetesini bir "inkılap mücahidi" olarak tanımlar:

"Halbuki biz millet hakimiyetine müstenit bir cumhuriyetin, bizzat Gazi'nin ifadesiyle siyaseti milli, halkçı ve iktisatçı bir devletin tesisine tevessül etmiştik. Bu arada bir inkılap mücahidi olarak Birlik de üstüne düşeni yaptı." (KS, s. 92)

Attilâ İlhan romanlarında yer alan karakterler siyasi ve toplumsal tarihimizin en karamsar günlerinde Cumhuriyet idaresine sığınmaktadır. Cumhuriyetçi olmakla ve Cumhuriyetin halkçı, inkılapçı, devletçi yapısını benimsemekle övünmektedirler. Kurtuluş mücadelesini başarıya ulaştıran Millî Mücadele kadrolarına ve Müdafaa-i Hukuk öğretilerine geri dönerek Cumhuriyeti muhafaza etmeyi amaçlamaktadırlar.

3.1.1.2. Cumhuriyet İnkılapları

Kurtuluş Savaşı'nın ardından ilan edilen Cumhuriyet'i korumak ve toplumda yerleşmesini sağlamak amacıyla büyük bir hızla inkılapçılık faaliyetlerine girişilmiştir. Bu amaçla yapılan inkılapların mahiyetinden çok korunması ve kesintisiz olarak devam ettirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Atatürk inkılapları, çağdaş uygarlık düzeyini yakalamayı amaçlamaktaydı. Çağdaş uygarlık düzeyi sürekli değişmekte olan bir olgudur. Bu nedenle inkılapçılıkta amaç sürekli yenilenmeyi sağlayabilmektir.

Attilâ İlhan, Cumhuriyet inkılaplarını sabit bir olgu olarak ele alan kesimi eleştirmektedir. Sürekli ileriye doğru atılımlar gerçekleştirmeyen uygulamaları başarısız bulmakta ve Batı taklitçiliği yaparak ulusallaşamayan aydın kesimi köksüz bireyler olmakla suçlamaktadır.

Cumhuriyet ve inkılaba giden yolda öncelikle yenileşmeye engel teşkil eden hilafetin kaldırılması gerekmektedir. Attilâ İlhan bu konuyu *O Sarışın Kurt* romanında dikkatlere sunar. Ali Fethi Bey, mecliste yaptığı konuşmasında hilafetin kaldırılacağından bahsetmektedir. Hilafetin mevcudiyeti millet egemenliğinin üzerinde bir kavramdır. Bu nedenle millet egemenliğine dayalı bir idarede varlığını sürdürebilmesi imkansızdır. Tam bağımsızlığın sağlanabilmesi için bu durumun kabullenilmesinden başka bir çare olmadığını dile getirmektedir:

"…bu ailenin kudreti… ve Türk milletine müteallik her fiili… mecvûdiyet-i milliyemiz için bir tehlikedir… bu itibarla, ayrıca bir Hilâfet makamı bulunmasının, sebebi yoktur. Hakikat budur. Türk milletinin… halâsını muhafaza edebilmek için… bu, hakikatı kabul etmekten başka çaresi kalmamıştır…" (OSK, s. 443)

Bu konuşmanın ardından hilafet lağvedilmiş ve halife yurdu terk etmiştir. Daha sonra arka arkaya inkılap hareketleri sürdürülür. Fikriye'nin tasnif ettiği gazetelerde inkılapları duyuran şu manşetler görülür:

"İKDAM gazetesi, Gâzi'nin ve Lâtife ile yan yana bir fotoğrafı, manşet: "TEKKE, ZAVİYE VE MEDRESELER KAPATILDI!

AKŞAM gazetesi, İsmet Paşa'nın ve Gâzi'nin fotoğrafları, manşet: "MECLİS, TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNUNU KABUL ETTİ!

TEVHİD-İ EFKÂR gazetesi, Müşir Fevzi Paşa'nın fotoğrafı, manşet: "DİYÂNET VE ASKERİYE, SİYÂSETTEN AYRILIYOR!" (OSK, s. 446)

Bıçağın Ucu romanını kişilerinden Kuvayımilliye neferi Binbaşı Ferid'in kesinleşen inkılapları birinci elden arkadaşlarına bildirdiği bir ana geri dönüş yapılmaktadır. I. Dünya Savaşı'na katılan Binbaşı Ferid'in Gazze Cephesinde tanık oldukları onu halifelik makamının işlevsizliği konusunda ikna eder. Lavrence'in dağıttığı altınların,

Araplara İslam birliğinden daha cazip geldiğine bizzat tanık olmuştur. Bu nedenle halifeliğin kaldırılmasını büyük bir sevinçle karşılar:

"…tamam, yol göründü senin halifeye. Takarrür etti: Meclis, halife-i rûyi zemîn hazretlerine ve maiyeti efradına sepet havası çalıyor. Laik oluyoruz, laik…" (BU, s. 51)

Binbaşı Ferid sözlerinin devamında kılık kıyafet inkılabı yapılacağının kesinleştiğinden bahsetmektedir. Halk, artık fes giymek yerine Avrupalılar gibi şapka giyecektir. Binbaşı Ferid'in coşkusu ve onu dinleyenlerin şaşkınlığı onun şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

"…işte o kadar, bu iş de bitti: Gazi kararını vermiş, tebliğ-i resmî neşredildi: başıbozuk takımı artık fes giymiyor, şapka giyilecek! Evet şapka, yüzüme ne bakıyorsunuz yahu, şapka diyorum, fötr, melon, panama, silindir, ne haltsa! Hele şu getirdiğime bir göz atın, dünyanın parasını saydım ha, sırf eniştem kafasına geçirince ne hâle gelecek göreyim diye…" (BU, s. 51)

Binbaşı Ferid, sözlerine büyük bir heyecanla devam ederken kararlaştırılan inkılaplar içerisinde asıl önemli olanın Cumhuriyet olduğunu ve her şeyin Cumhuriyet idaresini tesis edebilmek için yapıldığını bildirerek *"yaşasın cumhuriyet"* demektedir:

"Arkasından Cumhuriyet'in ilanı, eski harflerin kaldırılması, Kanun-u Medeni. Yoksa daha mı önceydi? İnsanın yaşadıklarıyla duydukları, birbirine nasıl karışıyor? Yalnız kulaklarına çocukluğundan yankılanan o sesler: Yaşasın Cumhuriyet! Yaşasın Gazi Paşa!" (BU, s. 51)

Binbaşı Ferid bu hatıralarının ardından Menderes dönemindeki yaşantısının gerçeklerine geri döner. Bir Kuvayımilliyeci olarak Menderes uygulamalarına şiddetle karşı çıkmaktadır. Atatürkçü prensiplerin yok sayılması ve laikliğin zedelenmesine

neden olan uygulamalara sinirlenmektedir. Yıllardır devam eden inkılap hareketleri, inkılabı yapan kadroların gözleri önünde silinip gitmektedir:

"Seçimlerde mücadelenin Atatürkçü cenahlarda, münhasıran Atatürkçü prensiplerle yapılması icap ederken, ne yaptı bunlar, sorarım, ha ne yaptı: Nerde mürteci buldularsa teşvik ettiler. Kur'an kursları açtılar, ezanı Arapça okuttular…Kemal Paşa'nın inkılâplarına sünger çektiler! Eksik olsun böle seçim kazanmak! Üst üste üç sefer seçim kazanmak değil bu, muvaffak olmasına ramak kalmış bir inkılâbın üç merhalede fiilen canına okumak!" (BU, s. 53)

Gazi Paşa romanının kişilerinden Vâlâ, Asya adında bir dergi çıkarmak isteği üzerine Ahmet Ziya ile sohbet etmektedir. Bu sırada olası bir harf inkılabı hakkında konuşurlar. Ahmet Ziya harf inkılabı yapılarak geçmişimizle alakanın kesilmemesi gerektiğini savunmaktadır:

"Latin harflerini ancak, kıraatı kolaylaştırmak maksadıyla, auxiliaire (yardımcı) olarak alabiliriz fakat… Sustu, dalgın dalgın, çayından bir yudum aldı: …fakat, diye cümlesini tamamladı: … Arap alfabesi ile alâkamızı kesemeyiz, çünkü böyle bir şey, kaç asırlık tarihimizle alâkayı kesmek olur…" (GP, s. 238)

Ahmet Ziya'nın Millî Mücadele sırasında dile getirdiği bu sözleri, Attilâ İlhan'ın da yazılarında değindiği Millî Şef dönemi yaşanacak olan dilde sadeleşme çalışmalarının ırkçılığa varmasına dair bir eleştiridir. Attilâ ilhan, İsmet İnönü döneminde dilde özleştirmecilik adı altında yapılan yabancılaştırmaya karşı çıkar. İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı gibi dilin demokratikleşmesini yani toplumsal gelişimin tabi akışına bırakılmasını desteklemektedir.[63]

[63] Attilâ İlhan, *Yıldız, Hilâl ve Kalpak,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005, s. 198.

Ahmet Ziya, *Sırtlan Payı*'nda inkılaplara farklı bir bakış açısı getirmektedir. Ona göre inkılaplar bazı konularda zarara uğramamıza neden olmuştur. Ahmet Ziya, inkılapların yarattığı toplumsal sonuçları ve altyapıları Suat'a anlatır. Ona göre halifeliğin kaldırılması tam bağımsızlığın sağlanması için gerekli olsa da aynı zamanda Türkiye'nin Orta Doğu'daki yüz yıllık nüfuzundan ve petrol bölgesinden vazgeçişi anlamına gelmektedir:

"... Ankara'nın hilafeti ilgası, şüphesiz muasır bir devlet olmamızı temin ediyor, lakin ne pahasına? Türkiye'nin Ortadoğu üstündeki yüzlerce yıllık nüfuzundan vazgeçilmesi pahasına değil mi? Miralayın saf saf inkılap sandığı tahavvülatın büyük kısmı, hakikat halde, Türkiye'nin Müslüman maziinden, dolayısıyla Araplardan, yani petrol bölgesinden tecrit eden radikal tedbirlerdir." (SP, s. 253)

Ahmet Ziya sözlerinin devamında Millî Şef döneminde başlayan ve daha sonra da devam ettirilen Batılı inkılap anlayışını eleştirir. Batılı emperyalistlerin çıkarları doğrulusunda yapılan inkılaplar, halk tarafından benimsenmemekte ve tepki görmektedir. Millî Şef dönemi yapılan inkılapların, yabancıların çıkarlarına hizmet etmesine karşı olduğunu şu sözleriyle dile getirmektedir:

".... Halka gerici deyip duruyoruz ya, bu gericiliğin izahı dediklerimde saklı. İleri olduğu iddia edilen her adımın, memleketi olduğundan daha berbat hayat şartlarına sevk etmesi, ilerliyoruz dedikçe gerilememiz, onların bu çeşit inkılapçılıklara adeta sevk-i tabiiyle karşı olmasına yol açıyor. Altyapıda, halkın menfaatına tek değişiklik yok, üstyapıda yapılan değişikliklerse yabancıların, bir de onlarla işbirliği edenlerin işine yaramış. Halk, tarihi ve içtimai müdafaa-yı nefs sevk-i tabiisiyle, elbette bunları müdafaa edenlerin karşısına çıkacaktır. Çünkü bizde inkılapçı demek, farkında olarak olmayarak, bir yabancının çıkarını müdafaa eden münevver demektir." (SP, s. 253)

Cumhuriyet dönemi İnkılapları aydın çevrelerin katkısıyla yapılmaktadır. Komprador aydın çevrelerin inkılapçılığı Batıcılık olarak algılamaları nedeniyle inkılaplar halka hizmet etmekten uzaklaşır. Yapılan inkılapların halk ile uyuşmaması

aydın ile halkın arasının git gide açılmasına neden olmaktadır. Ahmet Ziya sözlerinin devamında Batıcı aydınların bu tutumunu eleştirir:

"Türk münevveri, (şimdi aydın diyoruz bunlara öyle mi?) inkılapçı olmak için önce batılı olması icabettiğini sanıyor, o dakikadaysa halkı iki asırdır istismar eden batılının, onun içerdeki uşağı olan kompradorun yanı başında yer alıyor! Bunun pratik sonucu inkılabı yapabilecek istihsal kuvvetleriyle onu idare edecek dimağların birbirinden kopması!" (SP, s. 254)

Ahmet Ziya, halkın gücüne inanır. Aydının halktan uzaklaşması tabandan gelecek örgütlü bir mücadeleye engel olacak ve inkılapların muhafaza edilmesini zorlaştıracaktır.

Roman karakterleri arasında Attilâ İlhan'a en çok benzeyen karakter Ahmet Ziya'dır. Bu nedenle Ahmet Ziya ve Attilâ İlhan'ın fikirleri birçok noktada birebir örtüşür. Ahmet Ziya'nın ağzından anlatılan bu düşünceler Türkiye'nin modernleşme aşamalarına ışık tutar. Attilâ İlhan da çağdaş uygarlık düzeyinin Batı taklitçiliği ve aydının kompradorlaşması anlamına gelen bir olgu olmadığını dile getirmektedir:

"'Kemalizm Ansiklopedisi', Mustafa Kemal'in yeni Türkiye'yi 'Avrupalıların eğitiminden geçirmek' gibi bir düşüncesi olmadığını elbette kaydetmelidir. O, bilimsel yöntemle gerçekleştirilecek, 'ulusal bir kültür sentezi' projeksiyonu yapmıştı; gelecek nesillere görev olarak, o projeksiyonu gerçekleştirmeyi -yalnız gerçekleştirmeyi mi, hayır- aynı zamanda 'çağdaş uygarlık düzeyine yükseltmeyi', görev olarak veriyordu. Türkiye, bu çizgiye sâdık kalmış mıdır; yoksa bir yerden itibaren, 'çağdaşlaşma'yı 'Batılı ülkeleri kopya etmek' sanıp, yeniden Tanzimat dönemi 'alafrangalığına' dönmüş müdür? Bunu saptamak çok da zor olmasa gerek! Sağınıza solunuza dönüp şöyle bir bakınız: bir yanda, boy boy, çeşit çeşit, kozmopolit ve komprador 'sömürge'

aydınları; bir yanda, 'eski devrin hurafelerine' dalmış, 'fıtrî vasıflarımızla hiçbir münasebeti olmayan', feodal/ümmetçi aydınlar!"[64]

Attilâ İlhan, aydınların öncülüğünde gelişmemiş ve endüstri devrimi ile desteklenmemiş inkılapların benimsenmeyeceğini, aksine halk tarafından tepki göreceğini söylemektedir:

"Ulusal Demokratik Devrimler, klasik şemaya uygun geliştiklerinde, 'sanayi inkılâbı' ve 'topraksız reformuyla' birlikte gelirler; Anadolu İhtilâli, onlarsız gelmişti, hakiki bir inkılâp olabilmesi, onların gerçekleştirilmesine bağlıydı; 'Halkevleri' ve 'Köy Enstitüleri', ancak o zaman işe yarayacaktı; yalnız bu ikisi mi, yooo; 'Toprak Reformu' ve 'Sanayi İnkılâbı' yapılmadıkça, kadınların eşitliği de (Medeni Kanun) lâfta ve boşlukta kalırdı; kıyafet değişikliği de (Kıyafet ve Şapka Kanunu), benzer diğer üst/yapısal değişiklikler de!.. Neticede, radikal ve derinlemesine bir 'ulusal çağdaşlığın' somut bileşenleri olamaz; eski tanzimat 'alafrangalığının' adetâ 'dekoratif' unsurlarına yozlaşırdı." [65]

Kurtlar Sofrası romanının kişilerinden Mahmud, Ümid'e yarım bırakılmış bir inkılabın çocukları olduklarını söyler. Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlayan büyük atılımların ve değişimlerin durdurulduğunu söyleyerek bu duruma çözüm bulmak için oluşturduğu Mustafa Kemal Teorisi'ni açıklar:

"...bizi, dedi, hepimizi bunaltan, yarım bırakılmış inkılabın çocukları olmak. Ü! Çocukluğumuzu büyük değişmelerle yaşamaya başlamadık mı biz? Değişmeyi değiştirmeyi, tarihi ve mantıki yolunda geliştirmek gerekirken, sonraları aşağı yukarı dondurulduklarını gördük. Onlar, kendileriyle ve ihanetleriyle mutabık oldukları için, rahat. Fakat biz inkılap nesli, ayakta kaldık. Bu arada sağa ve sola, aşırı hal şekillerine ve hazır bileşimlere gidenlerimiz olmadı mı, olmuyor mu? Oldu ve oluyor!

[64] Attilâ İlhan, *Ufkun Arkasını Görebilmek,* Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 1999, s. 21
[65] Attilâ İlhan, *Ulusal Kültür Savaşı,* Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1998, s. 48.

Onlar da aslında, bir iç egoizmine uyup, kendilerini kurtarmaya çalışıyorlar. Ama derhal memleketin şartlarına aykırı düştüklerinden, büsbütün harcanıyorlar. Ben, boyuma bakmadan ve gücümü hesaplamadan, inkılabı bütün cephelerde nasıl yürütebileceğimizi araştırıyorum. Bu da her şeyden önce, kendimizi ve çıkış noktamızı, sonra da metodumuzu öğrenmeyi gerektiriyor." (KS, s. 300)

Bunun üzerine Ümid, inkılabın başındaki adamı yani Mustafa Kemal'i tanımamalarından ve halka doğru şekilde anlatılmamasından şikâyet eder. İnkılabı başlatan kişi bilinmediği zaman inkılabı doğru sürdürmek zordur. Aynı zamanda Millî Şef döneminden itibaren başlayan ve Attilâ İlhan'ın "vitrin Atatürkçülüğü" diyerek tanımladığı uygulamalar ile inkılapların mahiyeti gözden kaçmaktadır. Bu durumu Ümid şu sözleriyle dile getirmektedir:

"Şu kadar yıl önce geçirdiğimiz sarsıntıya, sosyal anlamı olan bir ihtilal diye, bir inkılap diye hiçbir zaman eğilmedik biz. bilemezdik ki! Bu işi yapanlar da öğretmediler. Hatta yanlış şeyler öğrettiler. Hani, hareketin gerçek mahiyeti kadar, onun götürücüsünü ve şefini de tanımıyoruz dersek, pek yanlış olmaz. Mustafa Kemal'i Saray'a ve onunla işbirliği halinde olan milletlerarası emperyalizme karşı, ümitsiz, kanlı, fakat azimli bir ihtilal hazırlayıp başaran; arkası sıra, milletin sosyal yüzünü kökünden değiştirecek, radikal inkılapları yöneten bir aksiyon adamı, bir inkılap çocuğu, bir halk hareketinin siyasi ve askeri lideri diye almıyoruz da; daha çok törenlerde dalkavukluk edilen, gururlu, kendinden emin, ama klişe haline geldiği için önemini kaybetmiş, bir put halinde alıyoruz. O sanki bizden, bizim içimizden çıkmamış; en eski, en halledilmez nedenlerimize, karışıklıklar aramamış, yollar çizmemiş. Sanki 1919 hareketi doğrudan doğruya bizi, geçmişimizi olduğu kadar geleceğimizi ilgilendiren; esaslı dayanak noktaları veren bir toplum davranışı değil, çocukluğumuzda dinlediğimiz heyecanlı bir masal. Sadece bir masal." (KS, s. 301)

Mahmud'un öldürülmesi ve bu cinayette yer alan "kesik baş" imgesi, inkılapların yarım kaldığına işaret eder. Mahmud'un ölümü üzerine araştırmalara dalan Ümid,

aydınların kendilerini halktan soyutlamaları ve teşkilat eksikliği nedeniyle inkılapların sonuca ulaşamadığını tespit eder:

"...çünkü millet, inkılabın potansiyel gücü olarak kalıyor. Düzene biçim ve yön, başkalarınca verilmekte. Olmadı galiba? Anlatamadım! Başlangıçta '36 yıllarına kadar, millet inkılapçı kadrolar, memleketin ve halkın, hayata ve refaha kavuşması için elele çalışıyorlar, gibi. Sonra inkılapçı teşkilat milletten büsbütün kopuyor. İşçiler, sosyal sınıf olarak yok gibi bir şey. Köylüler dağınık ve cahil. Fakir şehir ahalisi de güçsüz olunca, elbet böyle bir sonuç verecek." (KS, s. 310)

Ümid, demokrasinin tesisi için inkılapların yapıldığını dile getirir. İnkılabın başarısız olması demokrasiyi doğrudan olumsuz etkilemektedir. Ümid'e göre buradaki en büyük hata, metodun belirlenmemesi ve takibinin yapılmamasıdır. Ümid, şu sözleri ile Cumhuriyet dönemi inkılaplarının bir portresini çizer:

"İnkılaptan murat neydi? Evvelemirde, asgari bir demokrasinin, hukuki ve maddi şeraitini, tahlilde, içtimai tekâmülün her safhasına kabil-i tatbik, tarihi ve ilmi bir terakki ve teali metodu edinmek değil mi? Birinci şıkkı, kuvveden fiile, çıkaralım derken, ikinci şıkkı gözden kaybettik. Halihazır şartlara bakılırsa, ne biri oldu, ne öteki. Kusursuz demokrasiyi tesis edemedik." (KS, s. 398-399)

Mahmud'un düşüncelerinde inkılapları ileriye taşımak için öncelikle sosyal demokrasiyi tesis etme fikri vardır. Mahmud işe öncelikle basın ile başlanması gerektiğini, sonra halk için doğrudan inkılaplar yapmak yerine, halka inkılap şuurunun öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ancak bu yolla hedeflenen inkılaplar yapılabilecektir:

"Bence basın hürriyeti, tartışmasını yapacağımız önemli konuların, ortaya konulabilmesi için gerekli imkânları yaratacak. Maksat inkılap şuurunu, halk yığınlarına yayabilmek: İnkılabı kaldığı yerden, ileri konaklarına götürebilmek için." (KS, s. 456)

Mahmud devrimin sürekliliğine inanır. Mustafa Kemal, muasır medeniyet kelimesini ulaşılması gereken bir merhale olarak adlandırır. Yönü ve kaynağı sabit değildir. Mahmud da inkılapların süreklilik arz etmesi gerektiğini düşünmektedir:

"...amacımız, diyordu, Türkiye'yi "muasir medeniyet" seviyesine çıkarmaktır; metodumuz, ilimlerin kılavuzluğu. Muasır medeniyet seviyesi, sabit bir şey değil ki! Yerinde durmuyor ki! Siyasi ve sosyal sahada olsun, teknik sahada olsun, durmaksızın gelişiyor, değişiyor. Şu halde inkılapçıların da, sürekli bir aksiyon üzerine bulunması, şart." (KS, s. 613)

Attilâ ilhan da Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan inkılapların gerekliliğini savunur. Milli Şef dönemiyle birlikte inkılapçılık anlayışının Batıcılığa doğru evirildiğine dikkat çeker. Eserlerinde inkılapçılık adı altında yapılan yanlışları ve başarısız olunmasının nedenlerine yer verir. Aydınların üzerine düşen görevleri açıklar. Roman karakterlerinden Ahmet Ziya ile kendi düşüncelerini, Mahmud ve Ümid üzerinden ise inkılap hareketinin mahiyetini anlatır. Bu amaçla Attilâ İlhan'ın önce metodun belirlenmesi, ardından ulusal bileşime varacak adımların atılması gerektiği sonucuna ulaştığı anlaşılmaktadır.

3.1.1.3. Batılılaşma Düşüncesi

Yüzyıllardır Doğu değerleri ile şekillenen Türk toplumu, Lale Devri'yle başlayan ve Tanzimat'la birlikte resmi olarak kabul edilen bir Batılılaşma dönemine girer. Ardından Cumhuriyet dönemiyle birlikte çağdaşlaşma, devletin genel politikası haline gelir. Bu durum Doğu-Batı değerleri arasında çatışma meydana getirir.

Toplumumuzda sürekli çatışma haliyle beliren Batı değerler sistemi ile birlikte toplumsal hayatta, edebiyatta, sanatta ve siyasette değişimler yaşanır. Batılılaşma, edebiyatımıza yeni türleri getirmesinin yanı sıra züppe tipinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Attilâ İlhan, toplumcu bir yazar ve düşünür olarak bu çatışmayı irdeleyerek eserlerine yansıtır. Romanlarının yanı sıra yazılarında da sosyolojik açıdan Doğu-Batı meselesini ele alır. Attilâ İlhan eserlerinde Batıcılığı değil, çağdaşlaşmayı ve ulusallaşmayı savunur. Doğu ve Batı arasında bir senteze varılarak toplumsal düzenin sağlanabileceğini düşünmektedir.

Kurtlar Sofrası romanının kişilerinden Mahmud, Mustafa Kemal'in muasır medeniyet tanımını benimseyerek çağı yakalamayı hedefler. Muasır medeniyet kavramı yer ve yön belirtmediği gibi, sabit de değildir. Durmaksızın değişip dönüştüğü için inkılapçıların da sürekli aksiyon halinde olması gerektiğini Mahmud şu sözleriyle dile getirir:

"...amacımız, diyordu, Türkiye'yi "muasır medeniyet" seviyesine çıkarmaktır; metodumuz, ilimlerin kılavuzluğu. Muasır medeniyet seviyesi, sabit bir şey değil ki! Yerinde durmuyor ki! Siyasi ve sosyal sahada olsun, teknik sahada olsun, durmaksızın gelişiyor, değişiyor. Şu halde inkılapçıların da, sürekli bir aksiyon üzerinde bulunması, şart." (KS, s. 613)

Kurtlar Sofrası romanının kişilerinden Hüsnü Faik, muasır medeniyet kavramını ekonomi, eğitim ve toplumsal açıdan bir çözüm yolu olarak ele alır. Ona göre aydının yetiştirilmesi ve reformun başarılması ile ülkenin ihtiyacı olan inkılapların gerçekleştirilmesi mümkün olacaktır:

"...Bir yandan milli geliri artıracak, planla bir iktisadi inkişaf programı tanzim edip, tatbikatına geçerken; öbür taraftan bu gelirin, içtimai adalet prensiplerine uygun olarak, dağılmasını temin etmek; hem de hâlâ daha büyük ekseriyeti okuma yazma bilmeyen, geniş işçi ve köylü muhitlerinin aydınlatılmasını gaye edinmiş, esaslı bir eğitim faaliyetini teşkilatlandırıp, tahakkukuna imkân hazırlamak. Bu da bizi dışta barışçı fakat irtica ve istibdata karşı, köylüsünü kentlisini okutmuş, toprak reformunu ve endüstri inkılabını başarmış bir Türkiye'yi götürecektir." (KS, s. 615-616)

Bıçağın Ucu romanın kişilerinden Doğan Bey ise konuyu kültürel açıdan ele alır. Türkiye'nin hedeflerine uymayan skolastik düşünceden kurtulması gerektiğini, aksi takdirde ülkenin bataklığa gömüleceğini söylemektedir:

"...medeni bir ülke olmaya azmettiysek, kültürümüzün temellerini değiştirmek zorundayız. Daha bir yüzyıl Müslüman skolastiği içinde bocalarsak, bu iş biter: Bataklığa gömülüp boğulan fil gibi, kaynayıp gideriz. Ondan sonra, artık ara Türkiye'yi!" (BU, s. 156)

Yaraya Tuz Basmak romanının kişilerinden Yüzbaşı Cevdet, İsmet İnönü ile başlayan Batılılaşma politikası adı altındaki yozlaşmayı eleştirir. Batılılaşma, yabancılaşma ve değerlerimizden uzaklaşma olarak algılanmaktadır. Yüzbaşı Cevdet, Millî Şef döneminde toplumun içinde bulunduğu durumlar göz ardı edilerek uygulanan tepeden inme Batılı politikalara şu sözleri ile değinir:

"Mustafa Kemal'in temennilerini hakikat bellemişizdir: Adam ulaşın demiş, biz muassır medeniyet seviyesine ulaştığımızı sanır, dünyayı hor görürüz. Şu Japonun harpten çıkmış perişan haline bak, bizden kaç gömlek yukarıda, ondan paha biç! Toplu iğne bile ithal edip, radyonda alafranga çalmakla mı bunlardan baskın olacaktın sen, yoksa ahalinin yarısı bitten kırılırken, muhalif gazete kapatıp, ağzını açanı mapusane mapusane süründürerek mi?" (YTB, s. 138)[66]

Endüstrinin göz ardı edilerek toplumun yalnızca köksüz bir kültürel değişime zorlanması, Batılılaşma adı altında değerler sisteminin yozlaştırılmasının artarak devam etmesi anlamına gelmektedir. *Kurtlar Sofrası* romanının kişilerinden İrfan, toplumun değerleri ile uyuşmayan bu sistemin adeta faşizan bir tutumla dayatılmasını şu sözleri ile eleştirir:

[66] Attilâ İlhan, *Yaraya Tuz Basmak,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2002. Çalışmamızda bütün alıntılar bu baskıdan yapılacaktır.

"Biz mahvolmuş bir nesiliz, anlıyor musun, mahvolmuş! Bize batılı olun dediler, olduk; onlar doğulu kaldı! Bize öğrenin dediler, büyük fikirlere heveslendik, kitaplarımızı yasak ettiler, okutmadılar. Şaka maka otuz yıldır faşizm yaşadığımızın farkında mısın sen? Üstelik hiçbir direnme imkânının da bulunmadığının. Onun için şiddete başvuracaksın. O kadar. Göze göz, dişe diş." (KS, s. 630)

Attilâ İlhan'a göre ümmetten Millet aşamasına geçerken kültürel ayrım gözetilmemiştir. Henüz millet bilincine ulaşamamış halka millet değerleri dayatılmıştır. Bu uğurda kimlik kaybı yaşanabileceği gerçeği göz ardı edilmiştir. Halk tabanında ümmet kültürü devam ederken devlet kademesinde millet anlayışı egemen olmaktadır. Sentezin gerçekleşebilmesi için Türkçülük fikrinin iyi yerleşmesi ve geçmişin iyi tanınması gerekmektedir. *Yaraya Tuz Basmak* romanının kişilerinden Ahmet Ziya, bu durumu şu sözleriyle açıklar:

"...ümmetten millet çıkarmak bir terkip meselesidir Binbaşı bey, ümmeti millet yapmaya hamaset edebiyatı kifayet etmediği gibi, başka milletleri taklide tevessül hiç etmez. Milletin evvela iktisadi temelleri tahakkuk ettirilmek lazım gelir, kültür müesseseleri milli bir terkibin müşahhas tezahürleri olarak bilahare bu temellerin üzerinde vücut bulur ve mütekabil tesirlerle inkişaf ederler..." (YTB, s. 379)

Ümmet ve millet kültürleri arasındaki farklılaşma aydının halktan kopmasına ve köksüz bireyler haline gelmesine neden olur. Memleketin ihtiyacından doğmayan uygulamalar halkla aydının arasının açılmasına neden olur. Bu anlayış, Batı'dan yana bir aydın zümresinin oluşmasına yol açar. *O Karanlıkta Biz* romanının kişilerinden Ahmet Ziya bu konuya değinerek aydın kesimi eleştirir:

"... Meşrutiyet münevverinin de Cumhuriyet münevverinin de, temel tercihi 'Garplı olmak'; zira bunu 'müterakki olmak' zannediyor! Sosyalistliğe itibar da, 'Garplılığın' bir çeşidi olmasından mütevellit; memleketin, iktisadi ve içtimai zaruretlerinden doğmuyor; bilakis bu zaruretler, münevverle ahalinin arasını açmakta, münevveri ecnebinin safında yer almaya sevk etmektedir." (OKB, s. 400)

Attilâ İlhan, yalnızca kültürel uygulamalarla ve eğitimle ulusal bir bileşime varılamayacağının bilincindedir. Bu nedenle endüstri devrimin gerçekleştirilmesinin gerekliliği üzerinde önemle durmaktadır. Ona göre endüstri devriminin gerçekleşmediği bir toplumda yapılan tüm uygulamalar altyapının içerisinde biraz huzursuzluk yaratacak ve sonunda kaybolup gidecektir.

Attilâ İlhan bu konuyu *Yaraya Tuz Basmak* romanında dikkatlere sunar. Romanın kişilerinden Binbaşı Demir, endüstri devriminin gerçekleştirilmesini aydının en önemli görevi sayar. Demir, endüstri devrimini gerçekleştirmenin zorluğuna vurgu yaparak Mustafa Kemal'in bile devrimi tam anlamıyla gerçekleştiremediğine ve ondan sonra gelen iktidarların Batıcı uygulamaları benimsemeleri nedeniyle devrimim yarım kaldığına şu sözleriyle değinir:

"...milli iktisadi terkip toprak reformu demek, sanayi inkılâbı demek Binbaşı bey, üzerinize düşen bunu yapmaktır, evvelemirde bunun, Mustafa Kemal dahi üstesinden gelememiştir ama, çare yok, zira milli kültür terkibini getirecek olan budur: İrtica ancak bu takdirde kudretini kaybediyor, neden derseniz, içtimai ve iktisadi istingâhı kalmıyor da onun için, belki bir müddet daha eski bir altyapının mirası olarak debelenir, kaybolur gider!" (YTB, s. 380)

Tüm bu bakış açılarının karşısında İslamcı düşünceye mensup karakterler de romanlarda yer alır. *Bıçağın Ucu* romanının kişilerinden Haluk Bey, İslam birliğine inanır. Tarihe sığınarak eski yaşayışını sürdürmeye çalıştığı görülür:

"En aklın almayacağı kabahatleri bir solukta bağışlayabilir, yalnız Mustafa Kemal'i, hayır! Osmanlı soyunu ülkeden sürüp çıkardığı için, bir; şeriatı, bir yerde Müslümanlığın ana iskeletini kaldırıp atığı için, iki. Ne de olsa İslâm birliğine inanıyor Halûk Bey, padişahın 'bu mülkün sahib-i hakikisi' olduğuna da. Rejim istediği kadar değişsin, görgü görenek başka bir kalıba dökülsün, o ne idiyse o kalıyor, çevresindeki gerçekler huzurunu kaçırdıkça, ne yapsın, kafasına ve zevklerine uygun başka gerçeklere sığınıyor: Tarihe!" (BU, s. 252)

Kurtlar Sofrası romanının kişilerinden Zihni Keleşoğlu, Millî Mücadele döneminde İstanbul Hükümeti'ni desteklemiş bir kişi olarak Cumhuriyet döneminde de bu tavrını sürdürerek Mustafa Kemal karşıtı düşünceleri destekler. Mustafa Kemal'in uygulamalarının İslami ahlakı çiğnediğini ileri sürer:

"Biz Osmanlı mayasıyla yoğrulduk. Aslını inkâr eden, namerttir. Ne demek? Türkün satvetini yapan İslamdı. Türkü İslamlığından soyup laiklik ve mümasili hokkabazlıklarla dinsizliğe sevk ettiler. Ne oldu rica ederim, ne oldu? Bet bereket kaldı mı? Her gün başka bir tebeddül, her an başka bir tahavvul derken, heyet-i içtimaiyemizin istikrarı zail oldu. Üstüne üstlük istikrarsızlığın, medeni ve ruhi anarşinin adına, utanmadan terakki dediler: Evet, İslam ahlakını çiğnediler, terakki dediler, milli ahlakı hiçe saydılar; terakki dediler, kadın haysiyet vekarını kaybetti, ortalarda dolaşan erkek bozması ve gayr-i ulvî bir mahlûk haline geldi." (KS, s. 142-143)

Attilâ İlhan, roman karakterleri aracılığıyla yanlış batılılaşmanın toplum ve birey üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koyar. Aydının bağlı olduğu millî değerlerden koparak komprador bireyler haline gelmesini en büyük felaketlerden sayar. İlhan'a göre muasır medeniyet seviyesine ulaşmanın yolu, Batı ve Doğu değerlerinin ulusal değerler ile sentezlenmesinden geçmektedir. Ancak bu şekilde millî değerlerimizi kaybetmeden çağdaşlaşmak mümkün olacaktır.

3.1.1.4. Sosyalizm

Attilâ İlhan, kendi deyimiyle hızlı sosyalist zamanlarından bu yana sosyalizmle iç içe bir sanatçıdır. Sosyalistliği defalarca içeriye girip çıkmasına, Sansaryan Hanı'nda kalmasına neden olur. Kendisine getirdiği eleştirilerden biri sosyalizmi asıl kaynağından yani sosyalizmin büyüklerinden okumayarak harekete dahil olmasıdır. İlhan'a göre Atatürk devrimlerinin yanlış anlatılması, kendisinin sosyalizme sığınmasına ve sosyalizmi bir çıkış noktası olarak görmesine sebep olur.

Attilâ İlhan'a göre Cumhuriyet döneminde tam anlamıyla bir sosyalizmden söz edilemez. Ancak endüstrileşen Türkiye'de işçi hareketlerinin, sendikaların ve sosyalist düşünürlerin ortaya çıkışıyla birlikte sosyalizmin dinamiklerinin varlığından kısmen de olsa söz edilebilir. Bu nedenle Cumhuriyet meselelerini konu edindiği romanlarını sosyalist konuları ve karakterleri barındıracak şekilde kurgular.

Romanlarında sosyalizmi Millî Mücadele dönemini de kapsayacak şekilde ele alır. Yeni kurulan devletin rejimi sosyalizm olabilir mi sorusu üzerine gerçekleşen tartışmalara romanlarında yer verir. Fikir olarak sosyalizm Millî Mücadele öncesinde de vardır. Osmanlı içerisinde düşünsel düzeyde varlığını sürdürmektedir. Osmanlı aydınları Rusya, Almanya ve Macaristan'daki sosyalist faaliyetleri takip etmekteydi.

Attilâ İlhan Osmanlı'nın sosyalizmle ilk temasına *Dersaadet'te Sabah Ezanları* romanında değinir. Romanda sosyalizm, bir düşünce olarak yeni yeni ülkeye girmektedir. Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın faaliyetlerine başlamaya hazırlandığı görülür.

Reis Paşa romanında Millî Mücadele döneminde sosyalizmle yapılan ilk temasların ele alındığını görüyoruz. İlk temaslar Enver Paşa ve Mustafa Suphi aracılığıyla gerçekleşir. Daha sonra Millî Mücadele döneminde Bolşevik yardımı değerlendirilir. Sosyalistlerin Anadolu hareketinin yanında bulunması *"zaruri ve hayırlı"* görülür. (RP, s. 294)

Millî Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa, komünizmi tam bağımsızlığın sağlanması yolunda bir engel olarak görür. Müdafaa-i Hukuk'u gerçekleştirebilmek amacıyla Rusya'yı ve komünizmi uzak tutmaya çalışır. Bu dönemde Rusya ile ilişkiler, komünizmi İngiltere'ye karşı bir tehdit olarak kullanmak amacıyla kurulur.

O Sarışın Kurt Romanında Meclis'te Mustafa Kemal, kendisine yöneltilen eleştiriler karşısında *"Bolşevik olmak başkadır, Bolşevik'le teşrik-i mesai etmek*

başkadır. Biz ikinci yolu seçtik…" (OSK, s. 17) diyerek Bolşevik olunmayacağını kesin olarak söyler.

Komünizmle ilk temasların yapıldığı sıralarda, toplumda sınıfsal yapı oluşmamıştır. Halk henüz tebaadır kendi kaderini tayin edemez. Ulusal kültür bileşimine ulaşılamamıştır. Hala ümmet kültürü devam etmektedir. Bu sebeple sosyalist devrim yapmak imkansızdır. Ancak Attilâ İlhan, Atatürk devrimlerinin yapıları gereği sosyalizmi içerisinde barındırdığını düşünmektedir.

Reis Paşa'da Bolşevik yardımı meclis tarafından olumlu karşılanır. Hamdullah Suphi *"İmân ediyorum ki, memleketimizdeki hain kuvvetleri tardetmek için, bizim en tabii yardımcılarımız, gelen Bolşevik Kuvvetleri'dir."* (RP, s. 168) sözleriyle Bolşevikleri, Millî Mücadele'nin zafere ulaşmasında önemli bir yardımcı olarak kabul ettiğini açıklar.

Kurtlar Sofrası'nın kişilerinden Mahmud Ersoy, sosyalist bir gazetecidir. Millî kurtuluş hareketini devam ettirmeyi kendisine görev edinmiş şuurlu bir aydındır. Esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolur, daha sonra polisler denizden çıkarılan bir cesedin Mahmud'a ait olduğunu belirler. Mahmud sevgilisi Ümid'in babası Keleşoğlu tarafından, üzerinde çalışmakta olduğu bir yolsuzluk dosyası sebebiyle öldürülür. Ancak çevresi, Mahmud'un sahip olduğu Kuvayımilliye ruhu ve solculuğu sebebiyle öldürüldüğünü düşünmektedir.

Gazeteci Mahmud Ersoy cinayetinin faili hakkındaki tahminler, Mahmud'un Moskova ajanları tarafından ortadan kaldırılmış olabileceği üzerinedir. Mahmud'un solcu çevrelerle husumeti olduğu bilinmektedir. Ülkede faaliyet veren şirket ve bankalara gazetede yazdığı yazıları ile hücum etmekteydi. Öldürülmeden önce bir yolsuzluğu ortaya çıkarmak için çabaladığı bilinmektedir. Mustafa Kemal'in misyonunu yüklenmektedir. Onun Mustafa Kemal'in ilkelerini takip eden bir aydın olduğunu Hüsnü Faik şu sözleriyle dile getirir:

"Mahmud Ersoy bir inkılap çocuğuydu, bir inkılap şehidi oldu. Mahmud Ersoy'un öteki ismi Mustafa Kemal'di. Kuva'yı Milliye'nin bütün hedefleri, Mustafa Kemal'in bütün hedefleri, onun da hedefleri idi. O, Milli Kurtuluş hareketini, aynı hızla ve tarihi ve içtimai mecrası içinde, son neticelerine kadar götürmek çarelerini arayan, şuurlu ve aydınlık münevverlerimizden birisiydi. Zamansız ve hazin ölümü, parmak bastığımız milli davaların ve demokrasi mücadelesinin büyük ehemmiyeti üzerinde ısrarla ve inatla durmayı, bizim için büsbütün vazgeçilmez bir vazife kılıyor." (KS, s. 325)

Kurtlar Sofrası'nda Avukat Sadık ve Ressam Eşfak'ın da aralarında bulunduğu partililerle birlikte Türkiye Sosyalist Partisi'nin Genel Merkezinde bir toplantı yapılır. Mahmud bu toplantıda, Osmanlı sosyalistleri ve Millî Mücadele dönemi sosyalistlerinin amacının Enternasyonal'e katılmak olmadığını, onların ülkeyi kurtarmak ve daha sonra inkılabı gerçekleştirmek amacında olduklarını söyler. Ona göre sosyalizm, millî bir ihtiyaçtan doğduğu zaman gerçekleşecektir:

"...sosyalizm, milli ve ortaklaşa bir ihtiyaç olursa güzel! Yaşadığımız şartların getirdiği tarihi bir zaruret olursa iyi! Daha, klasik bir demokrasi denemesini, tarifine yakışır hale getirmezken, sen tut, klasik demokrasiyi çürütmüş ülkelerin sosyalist teorilerini içimize aktar. Nasibin, tutunmak istediğin halk arasında kayıtsızlık ve ilgisizlik olacaktır, ürküteceğin polis tarafından da, baskın ve tehdit! Bence, İkinci Dünya Savaşı ertesinde şartlarımızın gerektirdiği en doğru sentez, sosyal temelleri sağlam tutulmuş, halkçı ve devrimci bir radikalizm olabilir. Olmalıdır. Siz istediğiniz kadar sosyalizm üzerine hayal kurun, milletçe henüz, hastalıklı bir derebeylik düzeni yaşıyoruz." (KS, s. 354)

Mahmud'un bu sözleri üzerine Avukat Sadık onu onaylar. Sosyalizm şartlarının oluşmamış olduğunu bilemesine rağmen sosyalist bir hareketi gönülden istediğini dile getirmektedir:

"İnsafsızsın fakat doğruların beni rahatsız ediyor. Ben yıllar yılı kendimi, bu yurtta, başka siyasi partiler gibi tıkır tıkır işleyerek, bir sosyalist Partisi hayaline alıştırmışım; gazeteleri, dergileri, mitingleri ve taraftarlarıyla. Bunu istiyorum ben." (KS, s. 354)

Mahmud bu düşünceleri hayal olarak değerlendirmektedir. Ona göre devrimci, gerçeğin bileşimine ulaşmadığı takdirde sosyalist mücadelenin kazanılmasının hiçbir anlamı yoktur. İşçi, köylü, halk, aydın ele ele değilse şuur kazanılamamış demektir. Bu, hayali bir ortamda oynanan entelektüel bir oyundur. Çünkü halk yığınlarını bunların hiçbiri ilgilendirmez. Halk ve aydın gerçeği birbirinden farklıdır, birbirlerinden farklı kaygıları ve düşünceleri vardır. Mahmud bu düşüncelerini *Kurtlar Sofrası*'nda şöyle dile getirir:

"Önce siyasi şuur, sonra siyasi teşkilat mıdır? Tamam! Acaba 1326'dan beri Anadolu'da en genel anlamıyla bir sosyalist şuuru hiç uyanmış mıdır? Düşünülecek şey! Haydi bırakın bunu da, bir sınıf şuuru diyelim. Yahu, klasik anlamıyla, işçi sınıfı yeni yeni teşekkül ediyor Türkiye'de ve sizin kırk yıllık sosyalist geçmişinize rağmen, başka ve kötü bir şuurla teşekkül ediyor. Politikacı olarak da, siz Türkiye'de değilsiniz. Kim ne derse desin, değilsiniz." (KS, s. 354)

Attilâ İlhan'ın da yazılarında ifade ettiği gibi sınıf şuurunun olmaması nedeniyle Mustafa Kemal, Türkiye'de bir sosyalist hareketinin gelişemeyeceğini çok öncesinden fark etmiş ve bu yöndeki çalışmalarını durdurmuştur. Biraz da bu gerçeği bildiğinden Millî Mücadele döneminde Bolşevikler'den yardım almakta sakınca görmemiştir.

Kurtlar Sofrası'nda Mahmud, sınıf bilinci içerisinde gelişmeyen hareketlerin başarıya ulaşamayacağını düşünür. Halktan destek görmeyen hareketlerin hayali olduğunu söylemekte ve bu nedenle içerisinde bulunduğu harekete yabancılaşmaktadır:

"Biz gerçeğin dışındayız. Hayali bir ortamdayız biz. o kadar ki, yaptığımız resim, yazdığımız yazı 'vazifeli makamlar'dan başka hiçbir yerde, hiçbir ilgi uyandırmıyor. Allah da bilir bunu, kul da. İşçiler omuz silkiyor, bırak gerisini. Beş yılda bir şube açabildik mi? halbuki Mahmud, boğazına kadar gerçeğe gömülmüş, istediği yazıdan istediği titreşimi elde ediyor. Tepkisi daima hazır. Fazlasıyla. Gerçekte sürtünme noktaları her gün biraz daha gerçeğin bileşimine varabilmek. İşçilerin grisi ve beyaz. Kedi beyazı. Metin, gayyûr ve sabitkadem olunuz. İyi ama, önce şuur uyanacak, sonra teşkilat. Şuur olmadı mı, bizimkisi bir oyun. Hayali bir ortamda, entelektüel bir oyun. Halk yığınlarını hiç ilgilendirmeyen, 'vazifeli makamları asayiş noktasından' ilgilendiren, üstelik tehlikeli bir oyun. Taze kan kırmızısı ve pis kan siyahı. Hayır ölü vişne rengi. Kimsenin kimseyi azarlamaya hakkı yok. İttihatçı Kâzım da kim oluyor. Esat Adil kim oluyor? Avukat Sadık kim? Ben kimim peki? Refik Nevzat mıyım, Namık Hasan mı? Belki Sadık Süleyman'ım, belki İsmail Faik. Türkiye'de değilmişim. Hiçbir zaman Türkiye'de değilmişim. Peki neredeyim?" (KS, s. 355)

Attilâ İlhan, *Hangi Sol*'da Atatürk devrimlerinin sosyalist düşünceye varabileceği noktasına değinir. Devrimlerin sosyalizmi öngörmediğini ancak çağdaş uygarlık tohumu olarak içerisinde taşıdığını dile getirmektedir:

"(...) çağdaş uygarlık diyalektik bir kavram olduğu için, Atatürk Türk toplumuna değişen ve gelişen bir amaç veriyor, böylelikle kendi içinde bulunduğu aşamada bu amaç bir liberal burjuva düzeni olabildiği gibi, daha ilerideki aşamalarda pekâlâ bir sosyalist düzen olabiliyordu. Başka türlü söylenirse, Mustafa Kemal Paşa'nın diyalektiği, sosyalizmi öngörmüyor, ama içinde bir 'çağdaş uygarlık tohumu' olarak taşıyordu." [67]

Attilâ İlhan bu düşüncelerini *Kurtlar Sofrası* romanında Ümid karakteri aracılığıyla okuyucuya sunar. Ümid, Mahmud'un ölümünün ardından büyük bir üzüntü ile onun

[67] Attilâ İlhan, *Hangi Sol,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2018, s. 205.

odasında bulduğu notları okumaya başlar. Ümid, *"Kapitalizme ve emperyalizme karşı, sây esasına dayanan halkçılık, Mustafa Kemal devrimciliğini, sonunda radikal bir sosyalizme götürmez mi?"* (KS, s. 380) sözleriyle halkçılık ilkesini değerlendirerek Mustafa Kemal devrimciliğinin sosyalizme varabileceğini düşünmektedir.

Kurtlar Sofrası'nda Ümid, Mahmud'un ölümü üzerine yarım kalan Mustafa Kemal'in İnkılap Teorisi adlı çalışmayı araştırmak ve devam ettirmek yönünde karar alır. Bu kararı onu, Müdafaa-i Hukuk öğretilerinin bugün de takip edilmesi zorunlu bir yol olduğu fikrine ulaştırır:

"*Mahmud, farkında olmaksızın, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti karakterinde, bir komita düşünüyordu. Sonraları bu komita, belki siyasi bir parti olacaktı: İnkılapçı, Halkçı, Cumhuriyetçi, fakat hangi şart altında olursa olsun, siyasi kişiliği belirli ve manevra kabiliyeti yüksek bir parti. Mustafa Kemal'in ölümünden sonra kemikleşip kalınlaşarak, bıraktığı Parti'nin yapamadığını yapabilecek. Yani neyi? Köylülerin, işçilerin, dar gelirlilerin ve namuslu aydınların birliğini ve memleketin sosyal düzenini, bu birliğin tarihi ihtiyaçlarına göre düzenlemeyi." (KS, s. 459)*

Bıçağın Ucu romanında Yüzbaşı Demir, Kore Savaşı'nda komünistlerle savaşarak komünist sistemi incelediğini Suat'a söyler. Yüzbaşı Demir'e göre toplumsal çözümler insanlarla ilgili konulmadığı sürece rejimin kapitalist veya komünist olmasının bir önemi yoktur. Onun bu düşüncelerinin Suat üzerindeki etkisi büyük olur. Suat, büyük bir sorgulamaya sürüklenerek, Mahmud gibi, tüm bunların bir hayalcilik olup olmadığını sorgular:

"Toplumsal tabakalaşma, hayatın yükünü çekenlerle tadını çıkaranlar arasındaki fark olduğu gibi kalacaksa, bir devrime kalkışmanın faydası ne? Yerine gelecek olan da o kadar bozuk çıkacaksa, yerleşik bozuk düzeni değiştirmek niye? Yani lokmanın büyüğünü hileci kapacak, kurnaz kazanacak, korku ve dehşet son bulmayacaksa bir hayal düşkünü değil miyiz?" (BU, s. 300-301)

Dönemin solcu aydınlarının, sosyalizmi dogmatik bir ideoloji olarak ele almasına karşın Attilâ İlhan, sosyalizmin özgürlükçü olduğuna inanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki kötü uygulama koşullarının sosyalizmi merkeziyetçi bir demokrasi diktasına çevirdiğini düşünmektedir. Bunun en büyük örneği Rusya'dır. Rusya, kapitalist örnekler üzerine sanayileşmiş bir ülkedir. Böylesi bir sistemi Marks ve Engels yazmamıştır.[68]

O Karanlıkta Biz romanının kişilerinden Şevket'in sosyalizmin vardığı nokta hakkındaki düşünceleri, Attilâ İlhan'ın eleştirileri ile paraleldir. Şevket, Sosyalizm kurallarından uzaklaşarak yozlaşmış ve aynı görüşe sahip oluşumlara bile düşmanlaşmıştır:

"Sultan Galiyef'i sürgün ettiler, öldü mü kaldı mı, bilen yok. Resul Hocayef, kurşuna dizildi. Nâzım Hikmet, Çankırı Hapishanesi'ndedir, yıllarca yatacak: Yirmi sekiz yıl, dile kolay!.. Ben, ticaret burjuvazisine sığınmışım; ne berbat bir kaderdir, bu? Münif'le ikimiz, Bohor Almaleh'in Selânik'teki bodrum matbaasında, gözümüzü sosyalizme açtığımız zaman; böyle facialar vâdisine adım attığımızı, tasavvur edebilir miydik? Toyduk, cesurduk, atılgandık; Kautsky, kapitalizmin çoktan defterini dürmüştü; Lenin, beynelmilel bir cennet vadediyordu; hayrettir, ölüler galerisinin ilk müşterileri, onun 'yoldaşları' oldu…" (OKB, s. 78)

Eski sosyalistler ve Anadolu İhtilali'nden kalan kadrolar Türkiye'deki tek parti ortamında yitip gitmektedir. *O Karanlıkta Biz* romanının kişilerinden Sarı Mustafa, düşmanca tavırlar sergilenmesi nedeniyle sosyalist harekette gruplaşmaların ortaya çıktığını ve birbirlerini Komitern'e gammazladıklarını söyleyerek hareketin içeriden kırılmalar yaşadığını dile getirmektedir:

[68] Attilâ İlhan, *Sosyalizm Asıl Şimdi,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005, s. 78.

"'Harici Büro' Moskova'dan Doktor Şefik Hüsnü Bey'in, 'Parti'nin esas kadrosunu', Komitern'e 'gammazladığını' duyurmuştur. Nâzım Hikmet, 'Elektrikçi' Nuri, Şâmilof, 'Baytar' Salih, Ahmet Ziya, 'Sarı' Mustafa vb. 'Stalin aleyhtarı, polis ajanlarıymışlar', Komitern 'vaziyeti', 'Harici Büro'ya aksettirmiş, 'mezkûr' militanların, kendilerini savunmaları gerekiyor; 'Türkiye'deki hakiki vaziyeti' rapor etmeleri!" (OKB, s. 148)

İlk olarak *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda karşımıza çıkan Ahmet Ziya, Kuvayımilliyeci bir aydındır. 1920'den sonra eşi Doktor Melek ile birlikte KUTV'a katılarak Moskova'da üniversite okur. *O Karanlıkta Biz* romanında Kurbanzade ile yaptığı görüşmede, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında tarafsız kalamaması hakkında bir tartışma yaşanır. Ahmet Ziya, Komitern'in sosyalist hareketin içerisinde oluşan görüş ayrılıklarına müdahale edeceğini umut eder. Ancak hayal kırıklığına uğrar:

"Ne boş hayaller kurmuş! Sanmıştı ki, Türkiye'de Hareket'in derbederliğine bir son vermek maksadıyla, Komitern nihayet araya girip… Hadi be sen de! Ona Komitern değil, Rusya başvuruyordu; üstelik çıkar birliğini hâlâ yürüttüğü Alman ortağının, çevirdiği fırıldakların meydana çıkarılmasında yardımcı olsun diye…" (OKB, s. 157)

Komünist hareket, Enternasyonal ve Komiternlerle etkisini iyiden iyiye arttırarak halk tabanında da karşılığını bulmaktadır. Komünist kitle Rusya ve Dünya'da yaşanan olayları yakından takip etmektedir. *O Karanlıkta Biz*'de Rusya ile kurulan iletişime müdahale edilmesi, komünistlerin tevkifata uğramasına ve yurt dışına kaçmasına neden olur:

"Stalin'in Sovyetler Birliği'ne egemen olduğu oranda, Mustafa Kemal Paşa'nın komünistlere tavrı sertleşti. 1927 Tevkifatının sarsıntısı, kolay atlatılamayacaktır; cezalar hafif tutulsa da, (en ağırı Şefik Hüsnü'ye onsekiz ay) ne çekip çıkanlar, ne

tevkifat dışı kalanlar toparlanabiliyor. Doktor Şefik Bey'in tahliyesini bekleyenler, en başta Ahmet Ziya, Avrupa'ya gitmesine anlam veremedi." (OKB, s. 314)

O Karanlıkta Biz'de Ahmet Ziya'nın Komitern bülteninde okuduklarına göre devletin komünistleri yakalaması ve bunun Moskova tarafından duyulması üzerine komünistliğiyle tanınmış kişiler hareketten uzaklaştırılır:

"Nâzım, Hüsamettin Usta, Şâmilof, 'Sarı' Mustafa, 'Elektrikçi' Nuri, 'Baytar' Salih, Komitern kararıyla Parti'den çıkarılmışlar; teşkiâtla ilişkileri kesilmiş, çünkü 'Kemalist burjuvaziyle onun siyasi polisine hizmet ettikleri' ileri sürülüyor; Parti'nin bu hizipten arındırılması, kaçınılmaz bir zorunluluk!" (OKB, s. 317)

Bilgileri parti içinden birisinin siyasi polise verdiği düşünülmektedir. Ahmet Ziya ise eskiden beri spartakist oluşu ve Komitern ile olan gizli ilişkileri nedeniyle tasfiyesi yapılan troçkistlerden ayrı tutulan bir kişidir.

O Karanlıkta Biz'de komünistler tarafından halka beyannameler dağıtılır. Bu onların durum onların ifşa olmalarına neden olmaktadır. O dönem komünistlerinin aksiyondan anladığı beyanname dağıtmaktır. Polis tarafından yakalanmaları sonucunda Komitern'e haber gidecektir. Böylece faal oldukları Rusya tarafından anlaşılacaktır.

O Karanlıkta Biz romanının kişilerinden Hasan Ali, 1 Mayıs gecesi Tophane ve civarında beyanname dağıtmakla vazifelendirilir. Ahmet Ziya'dan da Hasan Ali'yi Kısm-ı Siyasi'ye ihbar etmesini isterler. Ahmet Ziya bu duruma çok sinirlenir ve beyannamelerin olay çıkarmak için dağıtıldığını anlar:

"Beyannameler okunması maksadıyla değil, parti mevcudiyetinin efkâr-ı umumiyeye duyurulması maksadıyla tevzi ediliyormuş; tevkifatın uyandıracağı büyük akislerin yanında, iki amelenin birkaç yıl hapis yapmasının lâfı mı olurmuş?.." (OKB, s. 320)

O Karanlıkta Biz'de Sosyalist Parti'nin 3. Kongresi Şubat ayının onunda İstanbul'da toplanacaktır. Ancak polisi şaşırtmak amacıyla 6 Şubat'ta gizli bir şekilde toplanma kararı alınır. Ezanın Türkçe okutulmasından Doktor Şefik Hüsnü'nün yurda dönüp genel sekreterliğe geçmesine kadar birçok konu bu toplantıda görüşülür. Toplantıya katılanlar endişelidir. Siyasi polisin baskında bulunmamış olması kafaları karıştırır. Bunun nedeni daha sonra tevkifat dalgasının başlatılmasıyla anlaşılacaktır. Edirne, İzmir, Adana, Aydın ve Bursa'da arka arkaya gözaltılar yapılır. Kıskıvrak yakalanmışlardır. Bu baskı ve karışıklık ortamında Ahmet Ziya, fanusun üstlerine kapanmakta olduğunu dile getirir:

"... biz tavariş Greta, biz neyiz biliyor musunuz; hadi öyleyse, söyleyeyim: Parmak boyuna ufalmış cüceleriz biz, evet cüceler! Bir tasavvur et, meçhul bir güç üstümüze devâsâ bir fânus kapatmayı aklına koymuş, kristal, menekşe moru, ağır bir fânus! Göz kamaştırıcı çakıntılarla, usul usul, üstümüze iniyor; hepimiz pürtelâş, yekdiğerimizi ezerek, yalan yanlış bir yerlere kaçmaya, saklanmaya çabalıyoruz; fakat, beyhude gayret!.." (OKB, s. 323)

Attilâ İlhan, sosyalist hareketin yozlaştırılarak etkisiz hale getirildiğini düşünmektedir. Yapılan yanlışlar neticesinde, hareketin içerisinde yer alan gerçek sosyalistlerin de başı derde girmektedir. Farklı görüşler ve uygulamalar ortaya çıkarılarak hareketin içerisindeki birlik yok edilmektedir.

O Karanlıkta Biz'de sosyalist hareketin önemli yayın organlarından biri olması planlanan Yankı isimli bir mecmuanın açılması kararlaştırılır. Ahmet Ziya, yeğeni Doğan Rumeli'nin bu mecmuanın idaresini üstlenmesini hoş karşılamaz. Çünkü mecmuanın bir sonuç getirmeyeceğini düşünmektedir. Ahmet Ziya, hareketin örgütlenememesinin daha derin meselelerden dolayı meydana geldiğini ifade etmektedir. Ancak Doğan, dayısına itiraz ederek faşizmlere karşı sosyalistlerin desteklenmesi gerektiğini şu sözleriyle dile getir:

"Faşizm dünyayı sarmış, Kızılordu Moskova kapılarında ölüm kalım savaşı veriyor, Türkiye'de Irkçı/Turancılar'ın nüfuzu endişe uyandırıcı bir kesafet peydah etmektedir, acaba Ahmet Ziya Bey, çıkmakta ve çıkacak olan 'kafatasçı mecmuaların' sayısını biliyor mu; 'bilhassa üniversite ve lise talebelerini zehirliyorlar'; Yankı'nın neşriyatı, Parti'nin öngördüğü 'anti/Faşist geniş cephe stratejisine' uyarak, aydın kesimini birleştirmeyi amaçlıyor; böyle bir aksiyonu hafife almak, nereye kadar doğru olur, nereden sonra yanlış?" (OKB, s. 355)

II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan kâğıt yokluğuna rağmen komünist içerikli dergiler yayımlanmaya devam eder. Bunların içerisinde Yankı, Doğan Rumeli'nin faal bir komünist olması, hareketin en eski üyelerinden Ahmet Ziya ile akraba olması ve elde ettiği bağlantılar neticesinde kısa sürede dikkat çekmeyi başarır:

"Doğan Rumeli, 'faal bir komünisttir': İlki, Hükümet ve matbuat muhitlerinden 'nüfuzlu ahbaplar', bunlar sayesinde 'mahrem bilgiler' sağmaya çabalıyor; ikincisi Parti'den, -kimbilir, belki de Ruslardan-, yakını Ahmet Ziya Bey aracılığıyla 'muhim bir meblağ' elde etmiş, 'kızıl' bir mecmua çıkarıyor, Yankı; ayrıca, Edebiyat Fakültesi'nde, hocalık ettiği Özel Aydınlık Lisesi'nde bazı talebelerin aklını çelmiş, mecmuasını, bu arada bazı yasak kitapları dağıttırıp sattırıyor;" (OKB, s. 457)

Attilâ İlhan, harekete yansıyan aksamaların ulusal olmayan bir sosyalist anlayıştan geliştiğini düşünmektedir. Sosyalistler, Türkiye'nin kendi dinamiklerini temel almayarak Rusya'nın emirlerini yerine getirmek için çabalamaktadır. Halbuki Rusya ve Türkiye'yi meydana getiren tarihî, toplumsal ve siyasal gelişmeler farklıdır:

"...ulusal olmayan sosyalizm de, Milliyetçilik de, Müslümanlık da, nihayetinde emperyalist odakların, sömürü sistemlerinde kullandıkları ideolojik manipülasyonların aracı olabilmektir. Sosyalizm'in, enternasyonal kozmopolitizme, Milliyetçiliğin faşizm ve ırkçılığa, Müslümanlığın da gerici şeriatizme kayma

potansiyeli her zaman mevcuttur. Bu sapmaları önleyici tek faktör ise Ulusallık'tır…"[69]

Sömürü ve manipülasyon, milliyetçi ve İslamcı anlayışa da tesir etmektedir. Bu durum sosyalizmin komitacılığa, milliyetçiliğin faşizme, İslamcılığın şeriatizme doğru yol almasına neden olur. Bundan kurtulmanın tek yolu, Attilâ İlhan'ın belirttiği şekilde, topyekûn ulusallaşmadan geçmektedir.

3.1.1.5. İşçi Hareketleri

Attilâ İlhan eserlerinde işçi ve öğrenci hareketlerini birbirini tamamlayıcı iki unsur olarak ele almaktadır. İlhan'a göre asıl güç sahibi kesim işçilerdir. Öğrenciler ise hareketi destekleyici konumdadır. İlhan'a göre işçi hareketinin başarıya ulaşamamasındaki neden, aydının aksiyon adamı olmayışıdır.

Attilâ İlhan, *Faşizmin Ayak Sesleri*'nde *"Sosyalist aydın değil, eksiğimiz sosyalist militant"* [70] demektedir. Sosyalizmin temelinde "hareket" olmasına aldırmadan, sosyalizmi kitaplardan öğrenmiş bir aydın kesim vardır. Bu kesim işi yalnızca teoride götürmektedir. Yabancılaşmasını kitapların ardına gizler ve kendini bağlı bulunduğu halktan soyutlayarak üstün görür. Sosyalist hareketi sağlayacak olan en önemli unsur, aydının sosyalizmi bir dava olarak benimseyip harekete geçmesidir.

Sosyalizmin ikinci sorunu işçi sınıfının sendikalaşmaya önem vermemesinden kaynaklanır. Bu durum hareketin tek merkezde toplanamamasına ve devlet tarafından kolayca dağıtılmasına neden olmaktadır. Bilinçli bir şekilde işçi hareketinin

[69] Attilâ İlhan, *Yıldız, Hilâl ve Kalpak,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005, s. 302.
[70] Attilâ İlhan, *Faşizmin Ayak Sesleri,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005, s. 30.

gerçekleşebilmesi için bir dizi devrimlerin ve dönüşümlerin yapılması gerektiğini Attilâ ilhan şu sözleriyle dile getirir:

"Marksizm, genel hatlarıyla, endüstrileşmiş burjuva toplumlarında, işçi sınıfının endüstri sonrası toplumu için, bir mutluluk tasarımıdır. Bu saptamayı yaptık mı yaptık, hemen şunu söylemiş oluyoruz: çağdaş sosyalizm uygulama ortamı olarak, bir kere sanayileşmiş bir toplumu, ikincisi gelişmiş bir proletaryayı gerektirir. Ancak böyle bir toplumsal ortamda, böyle bir proletarya ile Marksizmin, gelecek toplumlar için öngördüğü koşullar oluşabilir, devrimler ve dönüşümler gerçekleştirilebilir."[71]

Bunların yanı sıra Attilâ İlhan, toplumsal taban sorununa değinir. Sosyalizmin temellerinin kurulamamış olması sosyalizmin halka, işçilere ve köylere yayılmasını engellemektedir:

"Bir kere, Tanzimat'tan bu yana, bütün ilerici çıkışları bu 'ara tabakalar' denemişlerdi de ondan! Bu çıkışların en başarılısı Anadolu Devrimi'nde 'ara tabakalar'dan gelen yönetici kadro, ilerici savlarını pekâlâ halk yığınlarına mal edebilmiş, onu da arkasından sürükleyebilmiştir de ondan!"[72]

Endüstri devrimi bizden çok daha evvel yapıldığı için, işçi hakları Avrupa'da tam anlamıyla yerleşebilmiştir. Attilâ İlhan romanlarında da görüldüğü üzere, Avrupa'da komünistim demek rahat karşılanırken Türkiye'de komünist olarak mimlenen kişilerin başı beladan kurtulmamaktadır. Tutuklamalar, sansürler, yasaklamalar, grev ve eylem hakkının elden alınması gibi yasaklarla karşı karşıya kalınmaktaydı.

[71] Attilâ İlhan, *Sosyalizm Asıl Şimdi,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005, s. 51.
[72] Attilâ İlhan, *Faşizmin Ayak Sesleri,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005, s. 56.

Ülkede işçi haklarının ve öneminin kavranamaması nedeniyle hareket yarım ve sınırlı kalmıştır. *Bıçağın Ucu* romanının kişilerinden Galip, işçi sınıfını kolayca savunduğu haklardan vazgeçerek davayı yarı yolda bıraktığı için eleştirir. Halim bu duruma sinirlenmekte ve hatanın hareketteki sosyalist aydınlardan kaynaklandığını dile getirmektedir:

"Yanlış, tepeden tırnağa yanlış! başarısızlık varsa, sorumlusu biziz: Ne örgütlenmesini becerebildik; ne de, örgütlenebildiğimiz kadarıyla, gücümüzü gereken eyleme yöneltmeyi! Susulacak yerde konuştuk, konuşulacak yerde…" (BU, s. 103)

Aydın Tanzimat'tan beri işçi sınıfını bilinçlendirmeyi, örgütlemeyi başaramamıştır. Endüstri devrimin yarım kalması ve türlü engellemelerle hareket boğulmuştur. Halim bu duruma *Bıçağın Ucu*'nda değinir:

"Başından beri çevremizde, bize karşı bir kalabalık; hep, gerçek dışı bir grup olarak kaldık, toplumsal bir paradoks olarak! Koşullarımıza uymasını bilemedik. En büyük tevkifatta bile, tutuklu sayısı iki yüzü bulabildi mi? Tutuklananlar kimler? Sen, ben, bizim oğlan…" (BU, s. 103)

Attilâ İlhan, Türk işçilerinin üretimden aldığı gücü kullanamamaları nedeniyle grevlerin küçük ve işlevsiz kalışından yakınır. Sendikaların ileri gelenlerinin inisiyatifine kalan hareket, kişisel menfaatler uğruna harcanmaktadır:

"O zaman asıl verici, atılgan, geliştirici olması gereken işçi sınıfı Türkiye'de tam manada ensesine vur, ağzından lokmasını al halindedir. Bir kere bunun değişmesi lâzım. İşçilerin gözlerini açmaları, başlarındaki o sendika ağalarından kurtulmaları

lâzım. Çünkü onların düşündükleri doğrudan doğruya, o gidince yerine ben geçeyim hikâyesi, başka bir şey düşünmüyorlar."[73]

Bıçağın Ucu romanının baş kişisi Halim aktördür ancak uzun zamandır dublaj yapmaktadır. En büyük hayali bir tiyatro açarak aktörlüğe devam etmektir. Anarşistlik yaptığı gerekçesiyle tutuklanır, üniversitede şair Haydar Su'nun şiir kitabından 3 adet sattığı için sorguya alır. Komiser, yeni kurulan aktörler sendikasının partilerle ve siyasetle olan bağlantısını araştırmasını Halim'den istemektedir. Ancak Halim bu duruma sıcak bakmaz.

Halim, daha sonraları sendika kurma isteğiyle sosyalist kişilerle iletişime geçer. Devrimci hareketin başında bulunan kişinin günü gününe olayları bir deftere kaydetmesi ve defterin polisin eline geçmesiyle Halim'in de içinde bulunduğu devrimci hareketle bağlantılı olan herkes açığa çıkar. Galip, bu durum üzerine sosyalistleri kolayca harcanacak dama taşlarına benzetir:

"...yaşadığımız -dedi-, bir ölüm kalım savaşı hazret! Bu dama tahtasının üstünde Halim gibiler, pek pek, sırası gelince harcanıverilecek birer taştırlar, işte o kadar!" (BU, s. 112)

Bu gelişme üzerine Halim'in gözaltına alınması uzun sürmez. Polisler Halim'e böyle köksüz bir hareketin başarıya ulaşabileceğini düşünmek için hayalperest veya deli olunması gerektiğini söyler:

"... sen kimsin efendi? Kendini kim sanıyorsun? Melek mi, şeytan mı? İster melek ol, ister şeytan, şunu bil ki: Bir avuç aklı havada talebeyle yıktırmayız bu düzeni biz! Bu bakımdan ya delinin birisin, ya da hasta hayalperest!" (BU, s. 118)

[73] Attilâ İlhan, *Hangi Batı,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2017, s. 317.

Bu sırada II. Dünya Savaşı devam etmekte, Avrupa'dan Almanya ve Rusya çarpışmalarının haberleri gelmektedir. Halim ilerici gençlere dahil değildir fakat Doğan Bey'in evinde bulunmuş olması üzerine polisler onu Moskova'yı desteklemekle ve Nâzım Hikmet'i okumakla suçlamaktadır:

"Haaa öyle mi? demek tiyatoracı olmak istediğin için kızıl yoldaşların cümbüşüne katılıp, bir ağızdan Volga Volga şarkısını söylüyordun, başka maksadın yoktu: Allaha Peygambere sövüp saymak, Moskofların Almanları yenmesine dua etmek, hele o vatan haini Nâzım Hikmet'in şiirlerini okumak, hep aktör olmak istediğinden! Sen kimi aldatıyorsun be, karşındakini enayi mi sandın? Bu edepsizliklerin, tiyatoracı olmakla ne alâkası var, söyler misin biraz?" (BU, s. 170)

Halim ve Galip bunca çileye, propagandaya rağmen memleketin kaderi üzerinde söz sahibi olamadıkları için hayıflanır. Sonuç alamayacakları halde denemeye devam ederler. Bu konudaki motivasyonları devrimin eninde sonunda gerçekleşeceğine olan inançlarıdır. Fakat devrimin gerçekleşmesi durumunda Galip, insanın çelişkilerinden korkmaktadır:

"Şartlar ne kadar elverişsiz olursa olsun, günün birinde, devrimin gerçekleşeceğine inanıyorum da; iş, devrimden sonraki hayatın, insana gereksindiği mutluluğu verip veremeyeceğine geldi mi, aklım karışıyor. Neden dersen, toplumun ve doğanın çelişkileri üstüne tutmuş koskoca bir sistem ve felsefe koymuşuz da, birey olarak insanın iç çelişkilerini hiç hesaba katmamışız. Senin insan dediğin, kendini doğru ve haklı bir davaya adamış, kalıptan çıkma bir yaratık değil ki!" (BU, s. 292)

Halim ise devrime inansa bile gerçekleşebileceğine inanmamaktadır. Onu umutsuzluğa sürükleyen devrimcilerin tutumlarıdır. Devrimciler kendilerini halktan üstün görerek devrimi kutsayıcı eylemlerde bulunmaktadırlar:

"-... devrimin kaçınılmazlığına inansam bile, gerçekleşmesi uzak görünüyor bana, çok uzak! Yakın görünen, üstelik midemi bulandıran nedir dersen, devrimci

geçinenlerin çalımı: Hem boğazlarına kadar, insanların bütün kusurlarına batmışlar, hem herkese yukardan bakmayı kendilerine hak görür, yeni bir dinin el değmemiş havarileri olduklarını yutturmaya çalışırlar…" (BU, s. 293)

Sosyalizmin mükemmel toplum idealini gerçekleştirebilme durumu meçhuldür. Toplum ve insan aynı kalacaksa düzeni değiştirmenin hiçbir anlamı yoktur. Halim hayalci oldukları ve ihanete uğradıkları değerlendirmesinde bulunur. Bu durum karşısında umutsuzluğa kapılır:

"Soru işaretleri zehirli böcekler gibi duyargalarını oynatıyor. Kıyasıya tartışılmış, yine de doğru dürüst çözüme bağlanamamış soruna, gizlendikleri kuytulardan çıkıyorlar: Toplumsal tabakalaşma, hayatın yükünü çekenlerle tadını çıkaranlar arasındaki fark olduğu gibi kalacaksa, bir devrime kalkışmanın faydası ne? Yerine gelecek olan da o kadar bozuk çıkacaksa, yerleşik bozuk düzeni değiştirmek niye? Lokmanın büyüğünü daima hileci kapacak, kurnaz kazanacak, açıkgöz yolunu bulacaksa, ilk insanın en ilkel yaşamak haklarını isteyenler kodese atılıp da, korku ve dehşet, iki dev tabut gibi şehirlerde gezecekse, biz tehlikeli ve ahmak hayal düşkünleri değil miyiz? Gelmiş geçmiş bütün devrimciler, çoktan ihanete uğramış değiller mi?" (BU, s. 299- 300)

Halim'in karamsarlığına karşın Galip, *Bıçağın Ucu* romanında daima umutlu bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. O, altyapıdan başlayacak bir hareketin zamanla üst yapıyı değiştireceğini düşünür:

"…devrimci eylem -diyor-, başlangıçta ister istemez altyapıyı düzeltecek, altyapıdaki değişmelerin üstyapıya intikali hayli zaman aldığına göre, üstyapı iyileşmesinden umudu kesmemeli, beklemesini bilmeli." (BU, s. 301)

Attilâ İlhan, işçi hareketini Paris'te gözlemleme imkânı yakalamıştır. Paris'te tanık olduğu olaylar ve yaptığı araştırmalar ışığında işçi hareketinin gelişimini romanlarında ortaya koyar. İşçiyi ve aydınları hareketi örgütleyememeleri nedeniyle eleştirir. Bunun

yanı sıra işçi hareketinin gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkabilecek sorunları, roman karakterleri aracılığıyla okuyucuya aktarmaktadır.

3.1.1.6. Öğrenci Hareketleri

Attilâ İlhan'ın *Hangi Sol*'da düşüncelerine yer verdiği Marcuse, işçi sınıfının artık düzeni değiştirmek istemediğini, düzenden pay istediğini dolayısıyla toplumsal düzeni değiştirecek olan tek topluluğun öğrenciler olduğunu düşünmektedir. Öğrencilerin toplumsal düzen içerisinde köksüz olmaları, yabancı kalmaları, gerçek birer devrimci olabilmelerine imkân tanımaktadır. Sahip olduğu güç nedeniyle devrimi gerçekleştirecek sınıf, işçi sınıfıdır.

Attilâ İlhan ise öğrenci hareketlerine şüphe ile yaklaşır. Öğrencilerin tüketici olmaları, üretime katılmamaları, sınıf olamayacak kadar az olmaları ve belli süreler dahilinde öğrenci statüsüne sahip olmaları nedeniyle öğrencileri *"öfkeden doğan bir yan güç"* olarak tanımlar.[74]Attilâ İlhan, baskı düzenini sürdürebilmek için öğrenci hareketlerinin bazı çevrelerce kışkırtıldığını düşünmektedir. Daha sonra bu eylemleri bahane ederek sıkı yönetim ilan edip, grevi yasaklayıp, toplu sözleşmeleri ertelemektedirler.[75]

Öğrenci hareketleri, Attilâ İlhan'ın eserlerinde yer verdiği bir meseledir. Özellikle *Bıçağın Ucu* romanında öğrenci hareketlerinin yoğunlaştığı görülür. Genel grevlerin başladığı, İstanbul ve Ankara'da ilan edilen sıkı yönetimler neticesinde ülkede bir huzursuzluk ortamı oluştuğu görülür. *Bıçağın Ucu* romanının kişilerinden Halim 4 Aralık günü Babıâli'ye kitap aramaya gittiğinde öğrencileri Babıâli'ye baskın yaparken görür. Öğrenciler, Tan basımevini yakıp yıkmaktadırlar. Halim ilk kez bir eyleme tanık olarak gördükleri karşısında şaşırmaktadır:

[74] Attilâ İlhan, *Hangi Sol,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2018, s. 174.
[75] Attilâ İlhan, *age*., s. 178.

"Daktilolar havada uçuşuyor, üst kat pencerelerinden, aşağıda ter ter tepinip avazı çıktığı kadar bağıranların tepelerine dosyalar, iskemleler, yazıhane çekmeceleri yağıyordu." (BU, s. 341)

Halim daha sonra Doğan Bey'den öğrencilerin neden Tan basımevini hedef aldıklarını öğrenir. Solcu yayınlar yapan bütün kitapevlerinin yakılıp yıkılması, sosyalizm karşıtı öğrencilerin de eylemler yapmaya başladığına ve bu kaos ortamının git gide büyüyeceğine işaret etmektedir:

"Bunlar Tan'la birlikte, meğer ABC Kitabevi'ni de darmadağın etmişler! Sonra Beyoğlu'na geçip hem Yeni Dünya'yı yıkıyorlar, hem adı solcuya çıkmış Berrak Kitabevi'ni! Sovyet Konsolosluğu Tünel'de değil mi, polis sadece onu korumakla, oraya giden yolları tutmakla yetinmiş. Böyle olunca, Berrak Kitabevi, bozuk bir ampul gibi tuzla buz ediliyor." (BU, s. 342)

Bıçağın Ucu romanının kişilerinden Yüzbaşı Demir, artan eylemlerden şikayetçidir. Kendisine verilen müdahale emrine, öğrencilerin silahsız olması gerekçesiyle karşı çıkmaktadır:

"İşler çok karıştı. Kışlalar tıklım tıklım öğrenci. Ankara, Üniversite'yi kapatacakmış! Etkileyici, daha kesin tedbirler almamızı istiyorlar, bir çatışma olursa ateş açmamız için sıkıştırıyorlar bizi. Olur mu böyle şey? Çocuklar silâhsız, hem düşman mı bunlar? Elbette istemiyoruz. Çaresiz kalınırsa, bu gece radyoyla son bir uyarma yapılacak." (BU, s. 349)

Bıçağın Ucu romanının kişilerinden biri olan Korkut ise öğrenci gösterilerini dikkate değer bulmaz. Çünkü hareketin içerisinde asıl güç sahibi olan işçi sınıfını görememektedir. Öğrencilere yapılacak olası bir müdahalenin olayları çığırından çıkaracağını düşünmektedir:

"...bir öğrenci gösterisi, alt tarafı bir öğrenci gösterisidir. Kalabalığın içinden bir köylü, bir işçi gösterebilir misin bana, hatta bir küçük burjuva, elbette hayır! Öğrencilerin, sokağı bütünüyle arkalarına takamadıkları, gün gibi meydan da!" (BU, s. 376)

Bıçağın Ucu'nda olayların uzaması sonucu tutuklamalar rutinleşir. Solcularla temas halinde bulunan kişiler Sansaryan Hanı'nda tutulmaktadır. Bunların arasında Halim de vardır. Halim bu kovuşturma sırasında, gözünde büyüttüğü, örnek aldığı sosyalizmin ünlü simaları ile temasa geçerek hayal kırıklığına uğrar:

"Patırtısı büyük oldu. Adı solcuya çıkmış yüz kadar öğrenci ve aydın, bir avuç işçi, birkaç gün içinde derlenip toplandılar. Sansaryan Hanı'ndaki uzun, hırpalayıcı ve tekdüze kovuşturma aylarından sonra; Harbiye askeri Cezaevi'ne götürülünce, Halim, o zamana kadar ağızdan duyup, destanlaştırarak gözünde büyüttüğü adamları yakından tanıdı. Daha doğrusu, yakından tanımak felâketine uğradı. Onun için, asıl dayanılması güç işkence o gün, orda başlamış oldu." (BU, s. 405)

Öğrencilerin yaptığı en büyük hata, şiddetli direnişin eninde sonunda polislerin lehine biteceğini kestirememeleridir. Gereksiz yere mimlenmekten kaçamamaları, birçoklarının yılmasına neden olmaktadır.

Bıçağın Ucu romanının kişilerinden Ali İhsan, Marksizm'i yeren bir dergide "Marksizm'in Kalpazanları" adında bir yazı ile karşılaşır. Bu yazıda Nâzım Hikmet kalpazan olarak adlandırılmaktadır. Doğan Bey bu durum karşısında, büyük adamların kutsanmasının yanlışlığına vurgu yapar. Hareketin kurallarının uygulanmasının önemini dile getirir. Halim'in kovuşturmada sırasında yaşadığı hayal kırıklığı da sosyalizmin temsilcilerinin hareketten büyük görülmesi nedeniyledir. Halim, komünizmin büyükleriyle tanışarak aslında onların harekete gönülden bağlı olmadıklarını fark eder:

"Falan ya da filân önemli kişiyi bırakın, ilkelerin ve yöntemlerin ardından gidin çocuklar, bileşiminizi yapın! Unutmayın ki büyük adamlar, çokluk, insanlığın büyük yanlışlarıdır. Bu bakımdan, bilimden şaşmayın siz, tarihi tarih yapan şeyi, hareketin objektif kanunlarını bulmaya çalışın!" (BU, s. 408)

Halim, sürgün beklediği günlerde çabalarından dolayı sonraki kuşakların onları takdir edeceği düşüncesi içerisindedir. Bu nedenle aksini söyleyen Ali İhsan ile arası bozulur.

*Sırtlan Pay'*ında öğrenci hareketlerinin fazlalaştığı ve Milli Birlik Komitesi'nin göreve başladığı günlerde Suat *"İşçi sınıfı nerede? Neden hareketin başına geçmiyor? Gerçek üretici güç o olduğuna göre, bütün her yanda…"* (SP, s. 221) diyerek öğrencilerin yalnız bırakılmasından yakınmaktadır.

Bıçağın Ucu romanının Kuvayımilliyeci karakteri Binbaşı Ferid, yeğeni Suat'a öğrenci hareketlerinin ordu, muhalefet ve sendikalar tarafından iyi değerlendirilemeyerek ziyan edildiğini söyler. Öğrencilere gereken destek verilmeyince hareket, devlet tarafından kolaylıkla bastırılmıştır:

"… ne demişler kanaryam, ha, demir tavındayken dövülür, soğusun diye beklemek enayiliktir. Her yerde, her zaman muteber bir kaide-i aslidir bu! Talebe hareketleri iyiydi hoştu, kendiliğinden patladığı ve haklı olduğu için demiri tava getirdi, derhal teşebbüse geçecek, dövüp istediğin şekli vereceksin. Hepsi o kadar. Kimse parmağını oynatmadı yahu: Ne muhalefet, ne sendikalar, ne ordu! Bu ne gaflettir, insan aklını ziyan eder, Allah muhafaza! Meydanı senin hanım evlâdına boş bıraktılar; durur mu, istifa mistifa derken, baktı bir şeyin olacağı yok; evvelâ talebeleri güzelce zapt-ü-rapt altına aldı, bilâhara vaziyete tamamen hâkim oldu. Nerdeyse haftası doluyor, ne nümayiş yapıldığı var, ne matbuatta lüzumlu celâdet! Efkâr'ı Umumiye çekingen, Allah bilir yoruldu da…" (BU, s. 428)

Aydınlar, tarih boyunca tek tek yiğitçe yazılar yazmış veya küçüklü büyüklü dergilerde sosyalist bilinç yaratma çabasına girişmişlerdir. Ancak Attilâ İlhan, bu müstakil çabaların yetersiz olduğunu dile getirmektedir. Halkla iletişime geçilemediği ve işçi sınıfı örgütlenemediği için eylemler başarılı olamamaktadır. Etkisiz kalmaları nedeniyle aksiyon adamları, yavaş yavaş hareketten uzaklaşmıştır. Kendi içlerine kapanarak toplumcu hareketten soyutlanmışlardır. Toplumcu tabanın meydana gelmemesi nedeniyle bütün girişimler, çabalar sonuçsuz kalmıştır.[76]

3.1.1.7. Millî Şef Dönemi

Türklerin millîleşme ve demokratikleşme dönemi Anadolu hareketi ile başlar. Devrim hareketleri, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler için dikta ile sonuçlanma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Attilâ İlhan, bu duruma örnek olarak tek parti dönemi diktacılığını göstermektedir.[77]

Millî Şef dönemi olarak adlandırılan İsmet İnönü başkanlığındaki bu dönem, II. Dünya Savaşı sonrası Dünya'da faşizm etkisinin artması nedeniyle Atatürk devrimlerinden ayrı bir politika izler. Devlet eliyle yapılan kültürleme süreci bu dönemin asıl meselesidir.

İsmet İnönü uygulamaları, ilk bakışta Atatürk ilkelerini barındırır gibi görünse de ulusallaşmayı Batılılaşmak olarak alması ve bu uğurda seçkinci bir burjuvazi meydana getirmeyi amaçlaması ile Atatürk politikalarından ayrılmaktadır. Bu dönemde kültür politikaları yön değiştirir. Çeviri faaliyetleri ile Yunan ve Latin klasikleri Türkçeye mal edilir. Yeni kültür politikaları neticesinde bu klasikler liselerde okutulur, halk evleri ve köy enstitüleri aracılığıyla halka yeni kültür dairesi benimsetilmeye çalışılır.

[76] Attilâ İlhan, *Faşizmin Ayak Sesleri,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005, s. 211.
[77] Attilâ İlhan, *Hangi Sol,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2018, s. 151.

Attilâ İlhan bu kültür politikalarına şiddetle karşı çıkmaktadır. İlhan'ın İsmet İnönü'den yaptığı alıntıda, dönemin kültürlendirme faaliyetlerinin amacı açıkça görülmektedir:

"Eski Yunanlılar'dan beri, milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek isteyenlere, en kıymetli vasıtayı hazırlamaktır." [78]

İsmet İnönü, Atatürk'ün ölümünden 5 yıl sonra dilde özleştirme, Yunan ve Latin temelli sanat geliştirme konularını üzerine yoğunlaşır. Oysa bu durum, Atatürk'ün Yunan ve Latin kaynakları ile şark kültürünü sentezleyerek ulusal kültürümüzü yüceltme ve kendi ihtiyaçlarımıza uygun öz sanat ve medeniyetimizi meydana getirme çabalarına taban tabana zıttır. Atatürk, ulusal kültürü canlandırmak adına tarih ve dil kurumlarını kurmuştur. İlhan'a göre dilde sadeleşme, millet aşamasına geçen toplumlar için kaçınılmaz bir durum olan dilin demokratikleşmesi anlamına gelmektedir. İsmet İnönü'de görülen ise özleştirme adı altında dilde yaratılan bir faşizmdir.

Attilâ İlhan, İsmet İnönü uygulamalarını değerlendirirken Atatürk ile karşılaştırmalar yaparak farkları ortaya koyar. Atatürk politikaları sürekli yenilenmeyi, çağa uymayı, senteze ulaşmayı savunurken İnönü politikaları dengede kalmayı ön plana çıkarmaktadır:

"'Denge' politikacılığı, durağan (statique) politikacılık, siyasi ufuk açmaz, hamleci değildir; öyle göründüğü zaman bile, dengeleri kollamayı öne aldığından, çaresiz statükocudur; eğer, değişirse, çokluk bu ya iç ya da dış siyasi ya da iktisadi, baskıların

[78] Attilâ İlhan, *Hangi Küreselleşme,* Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 1997, s. 36.

zoruyla olur: Abdülhamid-i Sâni'yi, 'meşrutiyet'e Avrupa ve İttihat Terakki; İsmet Paşa'yı 'Demokrasi'ye Atlantikçi Güçler zorlamışlardı."[79]

Attilâ İlhan, İsmet İnönü'yü bu tavrı dolayısıyla "ilerici bir Tanzimatçı" olarak nitelendirir. Bu dönemin İlericisi de "tipik bir Jöntürk" ilericisidir. İnönü'nün politikaları, Batılı ve sentezden uzak olması nedeniyle üstyapısal birer devrim olarak kalmış, tabanda karşılık bulamamıştır:

"İnkılâpçılık, anti/emperyalist bir demokratik eylem olmaktan çıkarılıp, 'Batı Kültür modeline' uymak, onu benimseyip uygulamak şekline sokuluyordu; bu 'kültür modeli'ni, 'tabana' yayabilmek amacıyla da, 'Halkevleri' örgütlenmişti. O gün bugün Türkiye'de 'ilericilik', Batı Klâsik Müziği'ni sevmek, Yunan/Lâtin klâsiklerini okuyup, Selçuklu/Osmanlı kültür sentezini vermek; Dil Devrimi'ni, 'özleştirmecilik' diye alıp, Türkçenin anlaşılmaz hale düşmesini savunmak sayılır; o yüzden de, siyasi düzeyde demokrasiye intikal, muhalefetin, hakiki demokrasilerde olduğu gibi ekonomik düzeyde (yâni işçi sınıfı düzeyinde) olmasına imkân verilmemiş, ortaya uyduruk bir üstyapı muhalefeti çıkarılmıştır."[80]

Attilâ İlhan, savaşın şiddetinin arttığı zamanlarda yaşanan zorlukları, II. Dünya Savaşı sırasındaki ortamı ve Millî Şef'in diktaya dönüşen tavrını *Bıçağın Ucu* romanında dikkatlere sunar. Tek parti diktası, darlık, ilaç karaborsası, salgın hastalıklar Halim'in ağzından aktarılır:

"Peki ya savaş? Savaşı iplemiyordum. Aklıma bile gelmiyordu. Ciddi şeylerle başım hoş değildi zaten, anladığım kadarıyla Mustafa Kemal ölmüş, başlangıçta basbayağı ilerici olan partisi, artık Mihverin mi Avrupa'nın altını üstüne getiren olayların mı etkisi altında kalarak, bilmiyorum; diktacı, yarı faşist bir parti haline

[79] Attilâ İlhan, *Yıldız, Hilâl ve Kalpak,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005, s. 40.
[80] Attilâ İlhan, *age*., s. 78.

düşmüştü. Açıkça bir 'tek parti diktası' sürdürülüyor, 'tek parti, tek şef, tek millet' sloganı, en geçerli slogan sayılıyordu. Ötede halk ekmeksizlikten, şekersizlikten kırılıyormuş, kulak asan yoktu buna. İlaç karaborsası almış yürümüştü. Salgın hastalıkların parlayıvermesinden korkuluyor, büyük şehirlerin kenar mahallelerinde başgösteren tifüs, gazetelere geçen ölü sayısı; darlık ve karaborsayla takım takım meydana çıkan yeni zenginlerin, masraflı koruma çarelerine başvurmasına sebep oluyordu." (BU, s. 154)

Bıçağın Ucu romanının kişilerinden Yüzbaşı Demir, Anadolu ihtilalini bizzat gerçekleştirmiş kadroya mensup Binbaşı Ferid'e aydınların çürük çıkmasından, Mustafa Kemal'in açtığı yoldan ilerlenmemesinden ve devrimci ruhun öldürülmesinden yakınmaktadır. Bu durumun nedeni Menderes ve İnönü'nün yanı sıra aydının takındığı tavırdır. Devrim diktaya emanet edilmiştir:

"... asker olarak, yaman bir devrim yapmıştınız Albay'ım, haklı, tarih bakımından gerekli, ama parti olarak ihanet ettiniz bu devrime, ülkülerinizin bütününü gerçekleştirecek yerde, Mustafa Kemal'in ölümünden sonra, işi Tatlısu faşistliğine döktünüz: Gençlerde devrimci ruhu öldüren kim? Aydınları, sanatçıları kısıtlayan? Basının evcilleştirilmesi ne zaman başladı? Menderes'ten çok önce, daha İnönü, sizin parti işin başındayken. Menderes ve takımı, on yıldır iktidardaysalar, neye borçlular bunu? Diktaya, siyasal baskıya karşı, kendilerini özgürlük ve demokrasi şampiyonları olarak yutturmalarına değil mi?" (BU, s. 227)

O Karanlıkta Biz'de Ankara II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'ye yaklaşınca, III. Reich Türkiye ile ilişkilerini dondurma kararı alır. Bunun üzerine romanın kişilerinden Ahmet Ziya, Millî Şef'in savaş politikalarını anlayamadığını ifade etmektedir:

"... ah ah ah, 'Milli Şef' ne yapmak istiyor, acaba? Önceki savaştan 'silâh arkadaşı' değil miyiz? Yine öyle olmamalı mı? son beş yılda ticaretimiz dört katına çıkmıştı: 150 milyar RM, dile kolay! İngiltere'ye nasıl güvenebiliyorlar? Kromunuz da

elinizde kalacak, mahsullerinizde; hayal ettiğiniz silah ve mühimmat yardımını, katiyyen alamayacaksınız…" (OKB, s. 35)

O Karanlıkta Biz'de savaşın Bulgaristan'a ulaştığı sıralarda İsmet İnönü, Türkiye'yi savaştan uzak tutabilmek için elinden geleni yapmaktadır. Avrupa ile gizli görüşmeler yaparak tarafsız kalmaya çalışır. Bu amaç doğrultusunda İnönü, silah isteklerini fazlalaştırarak işi yokuşa sürmekte ve Avrupa'ya savaşa giremeyecek durumda olduğumuzu kabul ettirmeye çalışmaktadır:

"İngiltere Başbakanı Churchill'in Milli Şef'e ulaştırdığı 'mahrem mektubu', daha Şubat'ın ilk günlerinde öğrenmişti: Wehrmacht'ın Bulgaristan'a girişini gerekçe sayıp, Ankara'dan Mihver'e harb ilân ermesini istemiş; ayrıca üç avcı, yedi bombardıman filosu, yüz kadar uçaksavar vermeyi vadediyor; Milli Şef, çok daha fazlasına ihtiyacı olduğunu bildirerek reddetti; el altından, yoksa Almanlarla pazarlıkta mıdır; bir rivayet, red gerekçesini Von Papen yazdırmış…" (OKB, s. 243)

Attilâ İlhan'a göre İsmet İnönü, Millî Mücadele komutanı olarak savaşın ne olduğunu çok iyi bilmektedir. Bu nedenle savaştan uzak durmak için elinden geleni yapar. Attilâ İlhan'ın görüşünü yansıtır şekilde *O Karanlıkta Biz* romanının kişilerinden Sadrettin Celâl, İsmet İnönü'nün savaşa girmemek için verdiği bürokrasi mücadelesini dönemin tek olumlu icraatı olarak görmektedir:

"…İsmet Paşa'nın tasvip ettiğim tek icraatı, harbe iştirakten içtinabıdır; lâkin dikkat ettin mi Ahmet harbetmiyor ama harbi olanca seyyiatıyla yaşıyoruz…" (OKB, s. 294)

O Karanlıkta Biz'de İsmet İnönü savaş politikasının bir gereği olarak matbuatın iyi denetlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Hüsnü Faik onun bu tavrını Abdülhamit devrinde basın hayatına getirilen yasaklamalara benzetmektedir:

"Memleketin selâmeti bahanesi altında, matbuatı cendereye sokmak reva-yı hak mıdır? Ha? Daha o zaman bahse girmiştim, İsmet Paşa idare-i maslahatçıdır, Gazi'ye hayr-ül-halef olamaz diye; ne kadar haklıymışım, ne kadar; elinden gelse, hiçbirimize tek satır yazdırmayacak! Abdülhamit devrini geçti be!" (OKB, s. 467)

Attilâ İlhan, romanlarında ve yazılarında Millî Şef dönemi politikalarını eleştirir. Bu dönemde İlhan, Atatürk ilkeleri adı altında sürdürülen totaliter devlet yönetimime şiddetle karşı çıkar. İsmet İnönü'yü, Atatürk'le karşılaştırır. Bu yolla Türkiye'nin kuruluş hedeflerinden büyük bir uzaklaşma yaşadığını gözler önüne serer:

"Gazi'nin cumhur başkanı olduğu, Türkiye Cumhuriyeti, 'Mazlum Milletler'in savunucusu, anti-emperyalist, dolayısıyla 'tam bağımsız'; ekonomisi ve dış politikası tamamiyle 'ulusal' laik ve 'otoriter' -bir manada, Jakoben- bir cumhuriyet! İnönü Cumhuriyeti, çok farklıdır; hâkimiyet, sözde halkta bırakılmış; iktidar, bürokrasi+burjuvazi denklemi üzerine oturtulmuştur; 'silahlı tarafsızlık' dış politikada lafta kamış, ülke yeniden 'Düvel-i Muazzama' ('sistem') çarkına sokulmuştur: devletçilik, açık bir devlet kapitalistliğine dönüşüyor. II. Dünya Savaşı ertesinde demokrasiye geçiş, iktidarın temel denklemini değiştirmeyecek, ikili bir siyaset tahteravallisi olarak takdim ediliyor. Zurnanın zırt dediği yer neresidir, derseniz; sanırım, bu 'totaliter' devlet ve yönetim idrakinin 'Atatürk İlke ve İnkılapları' olarak ilan edilmesi; Gazi Mustafa Kemal dönemiyle uzaktan yakından ilgisi olmayan bu tutumun, daha da sonra -açıkça Bonapartist- bir darbeciliği benimseyebilmesidir."[81]

Attilâ İlhan'a göre Atatürk, Jakoben idi. Jakoben, 1789 büyük Fransız devriminin radikal bir devrimcisidir. Jakobenler, Fransa'nın her yandan saldırıya uğradığı bir dönemde, devrimci köylüleri ve küçük-orta burjuvaziyi saflaştırarak dış tehditlerin üstesinden gelmiştir. Bu yönüyle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine benzemektedirler.

[81] Attilâ İlhan, *Ufkun Arkasını Görebilmek,* Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 1999, s. 113.

İsmet İnönü'nün inkılap adı altında yaptıkları ise Bonapartist yani diktacı bir düzlemdedir. [82]

Attilâ İlhan'a göre Cumhuriyet'le başlayan ulusal bileşime varma süreci Millî Şef dönemi ile bir daha geri gelmemek üzere ortadan kaldırılmıştır. Bu süreçte aydın, Tanzimat döneminde olduğu gibi kompradorlaşır. Komprador kültürün egemenliğinde Cumhuriyet kazanımlarının yitirilmesi siyasi olaylarla birlikte değişimler yaşayan Türk toplumunun yabancılaşmasını başlatan gelişme olmuştur.

3.1.1.8. II. Dünya Savaşı Yılları

I. Dünya Savaşı'nın ardından galip ve mağlup devletlerin durumu Dünya'da huzursuzluk ortamının yaşanmasına neden olur. Savaştan sonra, galip devletler arasında yer aldığı halde menfaat elde edemeyen İtalya'da faşizmin iktidara gelmesi, Almanya'nın ekonomik bir güç olarak yükselmesi, bunlara ilaveten Uzak Doğu'da Japonya'nın saldırgan tavrı Dünya barışını tehdit etmeye başlar.

Türkiye, yeni bir savaşa doğru giden bu gelişmeleri büyük bir endişeyle takip ederek ittifak arayışlarına girer. Bu süreçte Türkiye, silahsızlanma hareketlerini desteklemiş, Milletler Cemiyeti'ne girmiş, Balkan Antantı ve Sadabat Paktı'nın kurulmasına öncülük etmiştir.

Attilâ İlhan, yakın tarihimizi derinden etkileyen II. Dünya Savaşı gelişmelerine ve Türkiye'nin bu süreçteki durumuna romanlarında yer verir. Cumhuriyet neslinin kimlik bunalımı yaşayan aydınlarını anlatan *Zenciler Birbirine Benzemez* romanının kişilerinden Doktor Herbaute, Paris'te Mehmed Ali ile tanışır. Mehmed Ali Paris'e göçmüş bir Türktür. Herbaute, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na katılmayışını ve Türkiye'den yapılan işçi göçlerini değerlendirir. Doktor'a göre Avrupa'yı baştan

[82] Attilâ İlhan, *Yıldız, Hilâl ve Kalpak,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005, s. 66.

aşağıya sarsan bu savaş, milletler arası politikaya ve sosyal alana yayılarak çatışmalar yaşanmasına neden olmuştur. Çatışmaların Ortadoğu'ya bile sıçramış olması nedeniyle Mehmet Ali gibiler Paris'tedir:

"...sizin, diyor, psikolojik durumunuzu pek güzel anlıyorum. Garibime giden, Türkiye'den bu çeşit kimselerin çıkabilmiş olması. Ben sanırdım ki memleketinizin, gayet yerleşik bir sosyal bünyesi vardır. Müslümanlığın, bu bünyeyi dondurduğunu sanırdım. Avrupa'da, hele iki dünya savaşından sonra, sizin gibi adam çok. Ama Türkiye'de?!" (ZBB, s. 123)

Mehmed Ali, II. Dünya Savaşı yıllarında, kapıya dayanan savaş gerçeği ile birlikte devrimcilik rüyasından uyanır. Bir bilmeceyi çözmekle baş başadır. Bu bilmece savaşın kendisidir. Mehmed Ali, İstanbul'da hâkim olan ve kendisinin Paris'e gitmesine neden havayı *Zenciler Birbirine Benzemez*'de şöyle anlatmaktadır:

"İstanbul o zamanlar, İkinci Dünya Savaşı'nın bunalımını yaşıyor. Yalnız İstanbul mu, bütün dünya, bütün insanlık bir bilmecenin halline girişmiş. Bunun için kan akıtıyor. Bazı geceler, atölyede, Mustafa, ben ve diğer 'partililer', bir radyonun başında toplanmış, cephelerde işlerin nasıl yürüdüğünü, harita üzerinde izlemişizdir. Harb, bizim için, artık bir futbol maçı olmaktan çıkmıştır. Bir düğümün çözülmesi. Bir şiirin bitmesi. Ve iki elektrik kutbunun, beklenmedik bir zamanda, kontakt yapması." (ZBB, s. 138)

Attilâ İlhan, 1940'lı yıllarda Türkiye'de yaşanan olaylara *O Karanlıkta Biz* romanında yer verir. Romanda savaşın gidişatı, Türkiye'nin savaş karşısındaki tutumu, gelişmelerin toplumsal ve siyasi hayata etkileri incelenmektedir. Kitabın adında geçen "karanlık" kelimesi hem dönemin Türk ve Dünya tarihi açısından zorlu bir süreç olmasına hem de karartma uygulamalarına işaret etmektedir.

O Karanlıkta Biz romanının kişilerinden Ahmet Ziya, komitern devrimciliğini bırakarak Keleşoğlu Ticaret A.Ş. adında bir şirkette çalışmaya başlar. Uluslararası

sermaye ile çalışan bu şirketin bağlı olduğu Almanya'daki Türk Ticaret Odası'nın toplantılarına giden Ahmet Ziya, II. Dünya Savaşı'nı yaşayan Avrupa'yı gözlemleme şansı yakalar. Ahmet Ziya'nın Türkiye'ye dönüşünün hemen ardından İtalya'nın Yunan'a saldırdığı haberi duyulur. Elke'nin Türkiye'ye de saldırmaları konusundaki endişelerine cevaben Ahmet Ziya, savaş tehlikesi bulunmadığını, Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini iyi tuttuğunu söyler:

"…bak Elke, şerefimle temin ederim ki, endişeyi mucip bir hal görmedim; Ankara intibalarım fevkalâde müsbet: Hükümet Mihver'e, hususiyle Almanya'ya, yakınlaşmak telâşındadır; ticari münasebetlerin canlandırılması mevzubahis…" (OKB, s. 53)

Savaşın Balkanlar'a sirayet etmesi üzerine Türkiye'nin akıbeti belirsizlik arz etmektedir. *O Karanlıkta Biz* romanının kişilerinden Doğan, savaşın başladığı yılları bir İstanbul görüntüsü içerisinde hatırlamaktadır. Savaş Türkiye sınırına kadar ulaşmıştır. Bir zamanlar Polonya'dan beklenen savaş haberleri şimdilerde Yunanistan'dan beklenmektedir:

"Geçen sonbahar, Avrupa'da harp başlamıştı, yaz bitmek bilmiyor. Yeni Edebiyat çıkarılacak. Küllük kahvesinde, (çay, kahve, cıgara) akşamlara kadar 'tebliğ-i resmi'leri tartışıyorlar, harbin gidişatını: Polonya dayanır mı dayanmaz mı, Moskova/Berlin anlaşmasının mahiyeti nedir, Türkiye'yi hangi akıbet bekliyor?" (OKB, s. 104)

O Karanlıkta Biz'de İstanbul'da karartma uygulanacağı kararı gazetelerde yayımlanır. Tebliğde, hava taarruzlarına karşı ışıkların söndürüleceği haberi yer almaktadır. Bu karar Doğan'ı heyecanlandırır. Karartma ile onun gözünde tüm İstanbul bir filme dönüşecektir. Böylece İstanbul'un daha önce hiç görmediği bir halini görecektir:

"Karartılmış İstanbul ha? Tehlikeye, korkuya, heyecana açılan, büyük bir serüven kapısı! Işıklar söner sönmez, şehirde, kimbilir ne müthiş bir film yaşanacak? Daha

şimdiden o, kendisini, gizli bir mukavemet örgütünün, ele avuca sığmaz militanı olarak görüyor: Dolmabahçe'de ki saat kulesi, gecenin herhangi bir buçuğunu çaldı; ceplerinde işçileri 'düşmana' direnişe çağıran beyannameler; Gümüşsuyu'ndan Beşiktaş'a inmektedirler: Göğüs kafesinde yüreği, kanatlanmış uçacak; korkudan mı, gerilimden mi nedense, aralıksız çişi geliyor." (OKB, s. 112)

O Karanlıkta Biz'de Ahmet Ziya'nın karartma hazırlığına yer verilir. Ahmet Ziya büyük bir titizlikle ampuller ve pencereler için kullanacağı karartma malzemelerini hazırlamaktadır:

"Ahmet Ziya meşgul, halının üzerine yayılmış; elinde makas, önünde cetvel, pergel, yapıştırıcı kavanozu ve laciverdi siyaha dönük karton ruloları: Çıplak ampullere, ışık geçirmez külâh; camlara, raptiyeyle tutturulacak, kör perde yapıyor: Karartma donanımı!" (OKB, s. 121)

Türkiye'de yaşam savaşın gölgesinde geçmektedir. *O Karanlıkta Biz*'de Türkiye ve Almanya arasında kurulan olumlu ilişkilerin sonuç verdiği görülür. Yayımlanan bir gazete haberinde, Almanya'nın Türkiye'ye saldırmayacağı konusunda garanti verdiği yazmaktadır:

"Üçüncü Reich Şansölyesi Adolph Hitler, Hariciye Nâzırı Von Ribbentrop zorunlu saymışlar, Ankara'daki Alman Büyükelçisi Von Papen, onlar adına Türkiye'ye 'resmen' garanti veriyor: İtalya'nın (bir 'Mihver' devletinin) Yunanistan'a tecavüzü dolayısıyla, Türkiye'nin ne egemenliği tehlikeye düşecektir, ne de toprak bütünlüğü; dahası, Mihver devletleri gerektiği takdirde Türkiye'nin, Avrupa'da gerçekleştirilmekte olan 'Yeni Nizam'a katılmasını kolaylaştıracak imkanları sağlayacaklar!" (OKB, s. 180)

Bu gelişme Londra'yı karıştırır. Yunanistan'ın veya Almanya'nın Bulgaristan'a saldırısı halinde, Londra Türkiye'nin Mihver devletlere karşı savaş açmasını

istemektedir. Almanya'nın Anadolu üzerinden Irak ve Suriye'ye yürüyeceği ve Hitler'in hemen durdurulması gerektiği düşünülmektedir.

O Karanlıkta Biz'de savaşın Türkiye sınırlarına kadar ulaşması yoksulluğun artmasına neden olur. Türkiye savaşa girmese bile savaşın etkilerini yaşamaktadır. İşgale yönelik olarak tedbirler alınır. Müzelerdeki değerli eserler Anadolu'ya nakledilmeye başlanır. İstanbul'un tamamen tahliye edilmesi gündemdedir:

"Ne kâbus! Türkiye, girsin girmesin, harbin 'seyyiatını' çekiyordu. İlk iki yıl, şöyle böyle savuşturulan darlıklar gizlenemez olmuş, yokluklar baş göstermişti. Wehrmacht, yırtıcı ve seyyal o uzay ejderi, Meriç'in öbür kıyısında, ateş ve duman solurken; İstanbul'un 'tahliyesi' düşünülüyor: Müthiş ilkbahar, Balmumcu mesiresinde, Levent Çiftliği'nde ağaçlar, tomurcuklarını pat pat patlatıyorlar; eli yüzü aydınlık liseli kız öğrenciler, Boğaziçi gezmelerinden, ellerinde renk renk bahar dallarıyla dönüyor; oysa müzelerdeki 'asar-ı âtika' Anadolu'ya nakledildi; şehri arzusu ile terk edecek emekliler, gidecekleri yere 'meccanen' götürülecekmiş; 'unlu maddeler' yavaş yavaş vitrinlerden çekilmektedir." (OKB, s. 208)

Ülkede yaşanan buğday kıtlığı nedeniyle tek tip ekmek uygulamasına geçilir. Yayımlanan karara göre tarladaki mahsule el konabilecektir. Gazetelere ve dergilere sayfa sınırlaması gelmesi nedeniyle çoğu edebiyat dergisi kapanmaktadır. Attilâ İlhan, bu uygulamaları *O Karanlıkta Biz*'de tüm gerçekliğiyle ele alır:

*"Mahsul kötü, buğday kıt: Yurtta 'tek tip ekmek uygulamasına' geçildi; şekere zam, her şey pahalılaşıyor; neyse ki, Türk/Alman Dostluk Anlaşması, Haziran ortalarında imzalanabildi; Alman orduları, iki gün sonra, Sovyet topraklarına girdiler; 'Barbarossa Harekâtı' başlamıştı! Ankara rahat bir nefes alıyor, Türkiye alabiliyor mu, hayır: Ekmekler daha bozuk, buğdaya arpa ve çavdar karıştırıyorlar; bazı vilâyetlerde 'mülki âmirler' gerektiği takdirde 'tarladaki mahsule' el koya*bilecek*; gazeteler dört sayfa çıkabiliyor, savaşla ilgili haberler 'mecburi' tek sütun; şartlar o kadar zorlaştırıldı ki, gazete dergi yayımlamak imkânsız; Yeni Ses kör topal yürüyor,*

Yeni Edebiyat kapatıldı kapatılacak; yerine yenilerini hazırlamak lâzım, solcu grupları kullanılmayan dergi imtiyazlarını ele geçirmeye çalışıyorlar." (OKB, s. 208)

Türkiye'nin savaş karşısındaki tutumu, denge politikası, Mihver Devletlere karşı savaş açma ikilemi, Rusya'nın boğazları talep etmesi meseleleri *O Karanlıkta Biz* romanının kişilerinden Ahmet Ziya'nın kafasını karıştırmaktadır:

"—...Almanlar mağlup olacak, bunu ruhumun derinliklerinde hissediyorum: Amerika'yla Rusya arasında, sıkışıp kalacağız/ —... sen ne diyorsun, Şevket? Bu takdirde Stalin'i kim durdurabilir ki? Rivayete bakılırsa, İngiliz Hariciye Nâzırı'ndan Boğazlar üzerinde talepte bulunmuş.../ —... bilâkis, Oniki Ada'nın Türkiye'ye verilmesini derpiş ediyor. Propaganda bunlar, Beşinci Kol'un yalanları! Mamafih, şayân-ı itimad bir zat olmadığını, sen de bilirsin, ben de bilirim: Bugün böyle der, yarın Sovyet cumhuriyeti olmamızı isteyebilir. / —... Kurbanzade'yi görüyor musun? Aksini iddia etti, güyâ, Sovyet Türk cumhuriyetlerinin, Ruslardan istirdadı mevzuunda, Ankara'nın Almanlarla mutabakatı olmuş... / —... o da, propaganda! Resmi sıfatıyla müteaddit defa aramış, ben buluşmaktan içtinap ediyorum, sen de etmelisin..." (OKB, s. 368-369)

Türkiye'nin Almanların yanında savaşa girip girmeyeceği belirsizdir. Özellikle Rusya, Türkiye'den gelecek saldırıyı önlemek için sınıra mühimmat yığmaktadır. *O Karanlıkta Biz*'de Ahmet Ziya'nın ninesi, Osmanlı döneminde Almanlarla kurulan iyi ilişkileri düşünerek, Almanların İslam'a saygılı olduklarını ve bu nedenle Türkiye'yi işgal etmediklerini söylemektedir:

"...Almanlar İslâm'a vefalıdır, hörmette kusur etmezler; müteveffa Kayzer'in Kudüs'e cami-i şerif inşa ettirmiş olduğunu, hangi Osmanlı unutabilir? Hitler hazretleri, Avrupa'yı târümâr eyledikten sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nden mi korkacaktı? Bir fiskede hâk ile yeksân etmeye muktedir, lâkin Meriç hududunda zınk diye duruyor, niçin, elbette İslâm'a hörmetinden!.." (OKB, s. 385)

O Karanlıkta Biz romanının Sosyalist karakteri Sarı Mustafa, Türkiye harbin ve faşizmin karanlığından geçerken aydınların ateş böcekleri gibi bir arada durması gerektiğini söylemektedir:

"…dünya ateşler içinde, Türkiye harbin ve faşizmin karanlığından geçiyor; o karanlıkta biz, istikbalin ateş böcekleri, bir arada durmalıyız; halkın yolunu aydınlatabilmeye, gücümüz ancak yeter; lüzumsuz gayretkeşliklere düşüp, böyle sağa sola savrulursak, korkarım…" (OKB, s. 465)

Türkiye savaş süresince tarafsızlığını korumak için büyük bir çaba sarf eder. Savaşın nasıl bir felaket olduğunu bilen İsmet İnönü ve Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Türkiye'yi savaşın dışında tutabilmek için gerekli önlemleri alır. Attilâ İlhan'a göre dönemin tek olumlu olayı, tarafsız kalıp savaşa katılmamamızdır. Türkiye savaşa katılmamasına rağmen savaşın bütün sıkıntılarını yaşamıştır. Her an savaşa girilebileceği endişesiyle Avrupa'da gelişmeler sıkı bir şekilde incelenmiş ve askeri tedbirler arttırılmıştır.[83]

İç politikada savaş ekonomisinin gerektirdiği denetim ortamı hakimdir. "Tek şef tek millet" sloganı, savaş dönemine giren Türkiye'de, seçkinler dışında tüm burjuvaziyi bunaltmaktadır. Bürokrasi diktası etkisini arttırmıştır. Varlık Vergisi alınmaya başlanır, grev ve toplu sözleşme yasaklanır, sendikalaşma ise suç sayılır. Kültürel düzeyde Tanzimat ve Meşrutiyet Batıcılığı yaşanmaktadır. Sosyalist aydınlar tasfiye edilir. Nâzım Hikmet ve Kemal Tahir cezaevinde, A. Kadir sürgündedir. Basın özgürlüğü ise yoktur.[84]

II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra Dünya'da sular durulmamıştır. Sovyetler Birliği ve ABD'nin başı çektiği iki kutuplu bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Türkiye bu iki kutuplu düzen içerisinde "Hür Dünya" ülkeleri arasında yer alır. Türkiye'nin bu

[83] Attilâ İlhan, *Hangi Sol,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2018, s. 221.
[84] Attilâ İlhan, *age*., s. 222.

politikaya dahil olmasında Kuzey'den gelen Sovyet tehdidinin büyük etkisi olmuştur. Truman Doktrini olarak bilinen kongrede, Sovyet tehdidi altındaki ülkelerin desteklenmesi hakkında alınan karar neticesinde Türkiye, askeri ve ekonomik çerçevede yardımlar almıştır.

3.1.1.9. Menderes Dönemi ve 27 Mayıs Darbesi

Demokrat Parti'nin "görülmemiş kalkınma" sloganıyla başladığı iktidar yolculuğunda, Türkiye'nin kısa zamanda dinamizm kazanacağı öngörülmekteydi. Ancak Demokrat Parti'nin Vatan Cephesi ve Tahkikat Komisyonu kurması gibi gelişmeler ordu tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İktidardan yana hoşnutsuzluk 27 Mayıs 1960'ta Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığındaki 38 kişilik bir komitenin yönetime el koymasına neden olur. [85]

Attilâ İlhan'a göre 25 yıl süren bürokrasi diktasının Türkiye'yi bunaltması, halkın Demokrat Parti'ye sarılmasına neden olmuştur. 1950 sonrası yaşananlar, devrimi yapanlarla iktidardan vazgeçmek istemeyen bürokrasi arasındaki çekişmeden meydana gelmektedir. Darbe, seçimle eski hale dönülemeyeceğini hisseden bürokrasinin iktidarı zorla ele geçirmesi anlamına gelmektedir.[86]

Attilâ İlhan romanlarında 27 Mayıs'a neden olan uygulamalar yer almaktadır. *Bıçağın Ucu*'nda Demokrat Parti döneminde Atatürk devrimi ve inkılaplarının yerini eski uygulamaların alması eleştirilir. Kuvayımilliye'de yer almış olan Binbaşı Ferid tarafından bu durum, Mustafa Kemal'in inkılaplarına sünger çekilmesi olarak yorumlanır:

"Seçimlerde mücadelenin Atatürkçü cenahlarda, münhasıran Atatürkçü prensiplerle yapılması icap ederken, ne yaptı bunlar, sorarım, ha ne yaptı: Nerde

[85] Mevlüt Çelebi, *Türk İnkılâp Tarihi,* Özal Matbaası, 1. Baskı, İzmir 2007, s. 206.
[86] Attilâ İlhan, *Hangi Atatürk,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 17. Baskı, İstanbul 2018, s. 142.

mürteci buldularsa teşvik ettiler. Kur'an kursları açtılar, ezanı Arapça okuttular… Uzun sözün kısası, Kemal Paşa'nın inkılâplarına sünger çektiler! Eksik olsun böyle seçim kazanmak! Üst üste üç seçim kazanmak değil bu, muvaffak olmasına ramak kalmış bir inkılâbın üç merhalede fiilen canına okumak!" (BU, s. 53)

Ferid aldığı duyumlar neticesinde, ülkeyi karanlık günlerin beklediğini söylemektedir. Gidişat kötüdür. Hükümet iktidarını sağlamlaştırmak için muhalefetten insanları tutuklamakta ve matbuatı baskı altına almaktadır:

"…karanlık bir şeyler hazırlanıyor kızım, şek şüphe yok. Bir ahbaptan duydum. Ankara'da fevkâlade gergin bir hava esiyormuş, kuşkulanan kuşkulanana diyor. Hükümet, içeri atıp durdukları yetmezmiş gibi, matbuatın dizginlerini iyice eline alabilmek, hürriyetperverânı susturabilmek için, bir kanun lâyihası getirecekmiş…" (BU, s. 54)

Bıçağın Ucu'nda matbuat dünyasına getirilen sansüre yer verilir. *Demokrat İzmir* gazetesine dava açılmış, *Akis* dergisi toplatılmıştır. Menderes uygulamaları hakkında değişik düşünceler ortaya çıkmaya devam etmektedir. Halim 10 yılda 3 seçim kazanan bir iktidarın önünde durabilecek herhangi bir gücün olmadığını düşünmektedir:

"On yılda üç seçim, üç ezici zafer! Bir de tutmuş, Menderes muhalefeti tasfiyeye, basını susturmaya kalkışırken düşünmeli diyorsun, niye düşünsün birader, halk arasında…" (BU, s. 109)

Bıçağın Ucu romanının kişilerinden Binbaşı Ferid, Suat'ın bazı sorunlarını toplumsal eksende cevaplayarak, Menderes'in halkın hassasiyetlerine yönelik hareket ettiğini ve çoğunluğu ele geçirerek iktidarını devam ettirdiğini söylemektedir:

"Sıkıntısı olmayan kaldı mı? Gökten başımıza Menderes diye bir belâ indi, on yıldır çekiyoruz. Herifin işi gücü oynamak: Cahil halka Muhammed'in kartını oynuyor, kazanıyor. Teşkilâta meb'usluk kartını oynuyor, kazanıyor. Meclis'te çoğunluk kartını

oynuyor, kazanıyor. Meclis'e çoğunluk, çoğunluğaysa o hâkim, hem bilâkaydı-ü şart! Duçar olduğumuza bunca felâketin sebeb-i aslisi de bu ya!.." (BU, s. 209)

Attilâ İlhan'a göre Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu partinin zamanla diktacı ve faşist uygulamalara başlaması sonucu Demokrat Parti, Türkiye'nin son umudu olarak belirmiştir. II. Dünya Savaşı'nın sonucunda Almanya'nın yenilmesi faşizmin yenilmesi anlamına geliyordu. Bu durum Türkiye'nin de Millî Şef baskısından kurtulmasını sağlamıştır. Ancak yerine gelen Demokrat Parti zamanla değişen uygulamaları ile toplumsal düzeni bozmuştur. Bu gelişmeler üzerine *Bıçağın Ucu* romanının kişilerinden Binbaşı Ferid, halkın büyük desteği ile iktidara gelen Demokrat Parti'nin ilk yıllarındaki coşkuyu hatırlamaktadır:

"On yıl önce böyle miydi ya! Demokrat Parti, memleketin son umudu, çaldığı son kurtuluş kapısıydı. Kalabalık kasketli mitinglerinde bayrakları dalgalanıyor, afişlerinde kararlı bir el başka bir kötü gidişe dur diyordu: "Artık yeter, söz milletindir." Millet çağrıya kulak vermişti: Köy köy, kasaba kasaba, yerinden oynuyor; şehir stadında mı, Pazar yerinde mi, cumhuriyet alanında mı, artık nerde olursa toplanıp, geleceğini anlatanları dinliyordu. Coşkundu da. Patır patır küfürlerle içini boşaltışı, davulu zurnayı kuyruğuna takıp, alkışların ve çığlıkların kümelendiği açık hava toplantılarında halay çekişi görülmeye değerdi." (BU, s. 209)

Ferid, Millî Şef sonrası ilk dört yılda her şeyin güzel gitmesine kanmaz. Eleştirinin serbestçe yapılmasının özgürlük ortamı yarattığı yanılgısı vardır. Halbuki ona göre bu durum muhaliflerin daha iyi mimlenmesini sağlamaktadır. Kendi gibi inkılapçı kadrolar içerisinde bulunanların asıl tahammül edemedikleri meselenin Mustafa Kemal'in inkılâplarına yapılan müdahale olduğunu dile getirmektedir:

"...Türkiye devrimci ve laik bir ülke olmuştu, halbuki bugün aç radyoyu dinle, iki günde bir ezan, Kur'an ve mevlit! Bu kadarı fazla kaçmıyor mu biraz? Anadolu'da okul yapmayı bıraktılar, cami yapıyorlar. Kuracağız diye övündükleri hürriyet rejimine gelince" (BU, s. 210)

Bıçağın Ucu'nda matbuata uygulanan baskı, dönemin önemli gazetelerinden Gerçek ile özdeşleştirilir. Gerçek hakkında sayısız dava açılır. Barış isteyen dernekler hemen kapatılmakta, ileri gelenlerse komünistlik davasına dahil edilerek tutuklanmaktadır. İktidar nasıl isterse gazeteciler öyle yazmak zorunda bırakılır. Bu ortam içerisinde direnen bireyler hükümet baskılarıyla öz benliğinde çürümeler yaşamaktadır:

"Peki ya basın özgürlüğü, radyo? Radyo çoktan Menderes'in papağanı olmuş. Kendilerini desteklemeyen gazeteleri ola getirmek için, şeytanın aklına gelmeyecek dolambaçlı yollar deniyorlar, kağıt vermemekten resmi ilânlarını kısmaktan başlıyor bu baskı, gizli açık dağıtımın engellenmesine, gazetecilerin ağır cezalara çarptırılıp hapsedilmesine kadar uzanıyor. Hürriyet rejimiymiş! Hürriyet değil, bük sınavlar rejimi: Ya direneyim derken kırılıp dökülüyorsun, ya ortalığı sarmış dehşet havası içinde, sen de başlıyorsun özünden bir şeyler yitirip çürümeye!" (BU, s. 211)

Bıçağın Ucu romanının kişilerinden Yüzbaşı Demir, Menderes'in demokrat değil, Osmanlı faşisti olduğunu düşünmektedir. Devrim tarihî akış içerisinde yerini bulacaksa da bunun hangi yollarla olacağı konusunda bir fikirleri yoktur:

"...vallahi Albay'ım, önce Menderes'in şahıs tahakkümünü önlemek lâzım. Şahıs tahakkümü deyişim lâfın gelişi, yarım buçuk liberalliğine, ağzı kalabalık komünizm düşmanlığına bakıp, ona demokrat diyorlar ya, aslında yaptığı faşizm, hem Osmanlı faşizmi. Bu, önlendi mi önlendi, devrim tarih içindeki gerçek yerine oturtulacak, en ileri sonuçlarına kadar geliştirilecek. Ama nasıl? Kimlerle? Çözülmesi gerekli olan sorun bu. Şimdilik, çözümünü bilmiyoruz ama, kim bilir belki bilenler vardır." (BU, s. 231)

Bıçağın Ucu'nda ekonomik yönden işler aksamaya başladıktan sonra Menderes'in politikalarını değiştirdiği görülür. Aşırı sağcı, gerici bir kanada doğru ilerlemekte ve kendisine muhalefet edenleri komünistlikle suçlamakta, muhalefetsiz bir demokrasi meydana getirmeye çalışmaktadır:

"Siyasal yönden olduğu kadar, ekonomik yönden de işler aksamaya başlayınca, partinin, elebaşıları arasında onun da bulunmakla övündüğü aşırı sağcı kanadı, Menderes için yepyeni bir önem kazanmıştı. Enflasyon, gün geçtikçe ağırlaşan koşullarla bastırdıkça, Menderes gerici kanada doğru eğiliyor, açıktan açığa muhalefetsiz bir demokrasiden yana olduklarını savunanları, kendilerinden yana olmayan herkesi komünistlikle suçlayanları tutuyordu. İsmet İnönü gibi, geçmişi herkesçe bilinen politikacılar bile bu türden suçlamalarla kirletiliyorlardı." (BU, s. 237)

Artan enflasyon, gazetecilerin tutuklanması, öğrencilerin gidişattan rahatsız olmaya başlamaları neticesinde işler git gide hararetlenmektedir. Bu gelişmeler üzerine muhalefet sesini yükseltmeye başlar:

"Ankara Radyosu'ndan, önce Menderes'in çok uzun bir demeci, sonra partilerinden ayrılıp 'Vatan Caddesi'ne yazılanların bitmez tükenmez listesi. İki gazeteci daha tutuklanmış. Pahalılık diz boyu. Şehri saran bahçelerde ağaçlar çiçeklendi: Beyaz, mavi, pembe, yeşil! Toprağın en dip derinliklerine sokulmuş en ince köklerden, özsuyu en yüksekteki dal uçlarına fısıltıyla yükseliyor. Üniversitelerde büyük huzursuzluk: Öğrenciler, gidişi beğenmiyorlarmış. Eski kahvelerin, hâlâ kış ve soğuk tömbeki kokan iç salonlarında, nargilelerinin başına emekli Tanrılar gibi çökmüş bir takım sakallı ihtiyarlar, ellerinde mercan tespih, saklı öfkelerini ateşle besleyerek "Yâ sabır" çekiyorlar." (BU, s. 249)

Menderes'in demeçleri ardı ardına radyolarda yayınlanmaktadır. Tahkikat Komisyonu gibi yeni uygulamalar devreye girmeye başlar. Halk kaygı içerisinde olan biteni seyretmektedir:

"Kahvelerde dedikodunun çeşidi, ürkütücü yalan haberler, kaygı veren tahminler. Akşamları gazeteler çıldırmış başlıklarla çıkıyor. Birinci sahifelerde, adam boyu harfler: "Bozgunculuğa paydos", "Tahkikat Komisyonu işe başladı", "Bazı gazete ve dergilerin yayınına son verilerek, sorumluları tutuklandı." (BU, s. 287)

Matbuat ve muhalefete karşı kurulan Tahkikat Komisyonu önergesinin kabul edilmesi üzerine *Bıçağın Ucu*'nda İsmet İnönü gerçekte de söylediği[87] şu sözü söyler:

"Sizi- diyor-, tarih kürsüsünden seyrediyorum, suçlu insanların telâşı içindesiniz, öyle bir hata işliyorsunuz ki, artık sizi ben bile kurtaramam." (BU, s. 289)

Bıçağın Ucu romanında Demokrat Parti ılımlılarının ve destekçilerinin Menderes ve teşkilat üzerinde hiçbir etkisinin kalmadığı, yani partinin kendi içine kapandığı görülür. Parti eleştiri ve tavsiye kabul etmemektedir. Özellikle öğrencilerin eylemleri bahanesiyle sıkı yönetimler ilan edilmektedir. Bu sırada Menderes'in istifasını isteyen protestolar iyiden iyiye başlar:

"Bu öğrenciler, işi iyice azıttılar! Suat, polis kordonunun ötesinde, çizgileri belirsiz kara kalabalığın, dalga dalga Radyoevi'ne yürüdüğün zar zor seçiyor. Uzaktan, rüzgârlı bir orman gibi uğulduyorlar:

—... Men-de-res is-ti-fa!" (BU, s. 394)

Tüm bu eylemlere karşılık İzmir'de Menderes yanlılarının desteklerini devam ettirdikleri görülmektedir:

"İzmir'de Menderes'i kırk bin kişi karşılamış, bölgenin her tarafından kopup gelmiş kırk bin kişi. Her söylediğine yürekten alkış tutmuşlar. Görüyorsun millet sizin gibi düşünmüyor." (BU, s. 410)

Bu iki gelişme üzerine Halim'in arkadaşı Nubar, Menderes'in istifa etmeyeceğine kanaat getirmektedir. Kitleler hala Menderes'i desteklemeye devam etmektedir:

[87] Mevlüt Çelebi, *Türk İnkılâp Tarihi,* Özal Matbaası, 1. Baskı, İzmir 2007, s. 205.

"...istifa etmeyecek- diye bağladı-, göreceksin: Menderes'in bileğini kimse bükemez. Siz sokakta maskaralık yapıyorsunuz, o size 'Hastir lan'diyor, kırk bin kişi de beraber: Men dakka dukka!" (BU, s. 411)

Bıçağın Ucu romanının kişilerinden Ali ihsan, Halim'le konuşması sırasında, Menderes'in yıprandığını ancak kendisine yöneltilen suçlamaların ve tepkilerin hiçbirini kabul etmeyerek başkalarını suçlamaya devam ettiğini söylemektedir. Ali İhsan'a göre bu durum Menderes'in itibarını zedelemektedir:

"...Menderes'i dinledin mi radyoda? Dinlemediysen, yazık! Bir ibretti, ibret! Çileden çıkmış, yorgun, bakıyorsun sesi kısılıyor, arkasından bir parlama! Kendisi hariç, herkesi suçladı. Duruma gönlünce el koyamamak kudurtuyor herifi, kudurdukça, alçalıyor, alçaldıkça düşüşü hızlanıyor: yıldırım gibi düşecek, yıldırım!" (BU, s. 412)

Bıçağın Ucu'nda gazetelerin kötü gidişatı gizlemek için otosansür uygulamak zorunda kaldığı görülür. Haberler, Menderes'in hoşuna gidecek hale getirilir. Enflasyon görülmemiş kalkınma, muhaliflerin tutuklanması demokrasi, dikta ise millî irade olarak gazete sayfalarında okuyucuya sunulur:

"(...) yukarda patronla adamları haberleri tıraş eder, sivri uçlarını yumuşatır; partinin, daha doğrusu Menderes'in hoşuna gidecek bir biçime sokmaya çabalarlardı. Enflasyon gemi azıya mı almıştı, 'görülmemiş kalkınma'ydı adı; muhaliflerin birer ikişer ayıklanması, 'demokrasinin korunması' demek oluyordu; dalkavuk bir çoğunluğa yaslanarak kişisel diktanın kurulmasıysa, 'milli iradenin tezahürü'." (BU, s. 415)

Yaraya Tuz Basmak'ta bir süredir askeri çevrelerce konuşulmakta olan yönetime müdahale edilmesi kararı 26 Mayıs günü askeriye çalışanlarına bildirilir. Ertesi gün yönetime el konulacağı, başarısız olmaları durumunda deşifre olacaklarından ötürü, başlarına kötü şeylerin gelebileceği hakkında bilgilendirme yapılır. Darbeye

katılacaklardan biri de Kore gazisi Yüzbaşı Demir'dir. Demir yaptığı konuşmada askerlere yapılması gerekenleri anlatmaktadır:

"... sizlerin başarılı olmanız isteniyor. Ölüm askerlerin asıl görevidir. Her an ölebiliriz. Bunu düşünmeyin, aileleriniz için kuşku duymayın, milletimiz onları bağrına basacaktır. Sizleri bir aydır kışlada ve alârmda tutmamızın sebebini şimdi anladınız. Bu andan itibaren şehirle münasebet kesilmiştir, hiç kimse şehre inmeyecek. Bu saatten sonra her türlü engelleme silâhla mukabele görecektir. Harekât başlamış sayılabilir. Geri dönemeyecek kadar ileri gitmiş bulunuyoruz..." (YTB, s. 318)[88]

Harekatın "parolası vatan, işareti namus" olarak belirlenmiştir. Demir, hareketin olumsuzlukları hakkında endişelenmektedir. İç savaş çıkma imkânı onu korkutmaktadır. Kore savaşından yaralı olarak dönmüştür. Orada yaşadıklarının travması altındadır. Demir, ülkenin kaderini belirleyecek olan hareketi kontrol altında tutamamaktan, darbenin dahili bir harbe dönüşmesinden endişe eder:

"Yüzbaşı Demir onları dinledikçe, aylardır bir düş olarak kafalarına geliştirdikleri eylemler sisteminin somutlaştığını; insanların yaşantısını değiştirebilecek bir doğrultuda ivmeye koyulduğunu hissedip ürküyor. Eylemi başlatmak elimizdedir, peki ya durdurmak?" (YTB, s. 323)

Sırtlan Payı'nda Ahmet Ziya 27 Mayıs'ın inkılap olmadığını savunmaktadır. Ona göre bu bir avuç subayın başardığı bir hükümet darbesidir üstelik plansız ve programsız görünmektedir:

"...27 Mayıs, dedi, onların istikametinde bir hareket: nazariyesi olmayan bir aksiyon! Kanaatımı sorarsanız, neticesiz kalmaya mahkûmdur. Matbuatın, son beş yıl

[88] Attilâ İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2002. Çalışmamızda bütün alıntılar bu baskıdan yapılacaktır.

içinde ortaya attığı tezlerle, belki bazı kanun tadilatı yapılabilir ama, ihtilal yapılamaz." (SP, s. 251)

Sırtlan Payı'nda Menderes'in Amerika ile olan ilişkilerinin yanı sıra cuntanın NATO'ya ve CENTO'ya bağlılığı nedeniyle 27 Mayıs'ın Amerikancı bir darbe olabileceğinden şüphe edilmektedir:

"Amerika Doğu Akdeniz'e ayak basalı, bizim buraları oralara dönmedi mi? biliyorsunuz, Menderes düşürülmeseydi, iki ay sonra Rusya'ya gidecekti, blöf yapıyordu belki ama, tehlikeli bir blöf! Onun hükümetini deviren, yani kendi hükümetine başkaldıran cuntanın, ihtilal sabahı Nato'ya ve Cento'ya bağlı olduğunu ilan etmesi nasıl iç bulandırmaz?" (SP, s. 251)

Darbe sonrasında Amerika'nın Menderes'e vermediği parayı cunta hükümetine vermesi ve 1 milyar lira hibe etmesi Amerikancı darbe iddialarını kuvvetlendirmektedir.

Sırtlan Payı romanının kişilerinden Ahmet Ziya, yeni kurulan hükümetten memnun değildir. Halka hizmet etmesi gereken politikaların üstyapıya hizmet ettiğini ve ekonominin dışa bağlılığını güçlendirici adımlar atıldığını söylemektedir:

"...kendimizi aldatmayalım: hareket üstyapıdadır, bunlar bürokrat, başka türlüsünü esasen bilmezler! Menderes tahakkümünün dayandığı halkçı demagojiye irtica diye hücum edecekler, kasaba çarşılarında çarşaflı kadın, bereli ihtiyar kovalayıp, iktidarı dışa bağlı bir iktisadın mutemed adamlarına bırakacaklar. Bırakacaklar da laf mı, şu kurdukları hükümete baksanıza, bıraktılar bile: israf bahanesiyle sınai yatırımların durdurulması, buna mukabil ticaret burjuvazisinin şikâyetlerini önleyecek tavizler verilmesi neden, işte bundan!" (SP, s. 255)

Ahmet Ziya, hareketin başında bulunması gereken aydınların bürokratlarla iş birliği içerisinde olmasından rahatsızlık duyar. Aydınlarının Batıcı olduğu tespitinde bulunarak sözlerine devam eder:

"...halkın, diyor hareketi desteklemediği aşikâr, eğer mukavemete tevessül etmiyorsa, başı çekmesi icabeden aydınların, hep o geleneksel batıcılık numarası dolayısıyla karşı tarafta olmasından, başka şeyden değil!" (SP, s. 255)

Başlayan tasfiyeler "bir taraf diğerini mi temizliyor" düşüncesini akla getirmektedir. Halkın inkılaplara kayıtsız kalmasının toplumsal alanda bir ikiliğe yol açabileceği düşünülmektedir. *Sırtlan Pa*yı romanının kişilerinden Binbaşı Ferid'i ülkenin içinde bulunduğu durum rahatsız etmektedir. 27 Mayıs'a gelen gecelerde defalarda düşlerinde darbeler yapmış, Bayar'ı Menderes'i idam sehpasına çıkarmıştır. Onun bu sıkıntılı hallerinde ülkenin içerisinde bulunduğu durumun bir ifadesi vardır. Ferid'in kalp hastalığını hiçe sayıp darbeyi takip etmesi üzerine Ahmet Ziya, Millî Mücadele nesli hakkında şu önemli tespiti yapar:

"Daha evvel söylememiş miydim, aksiyon neslidir bunlar, mayaları İttihatçıdır; kendilerini belki Nâsırcı zannediyorlar ama, hakikatte Menderes'i deviren subaylar da İttihatçı: münevver bürokrasi, ticaret burjuvazisine zebun olmayı kolay kolay hazmedemiyorlar. Şu var ki, ne kadar koyu bir radikallik taslarlarsa taslasınlar, varacakları konak faşizmdir." (SP, s. 494)

Yaraya Tuz Basmak romanında anayasa taslağının gecikmesi nedeniyle sıkıntılı günler yaşandığı görülür. Silahlı kuvvetlerden sonra üniversitelerde ve gazetelerde önemli tasfiyeler yapılacağının ortaya çıkması üzerine Suat, devrimin tasfiye anlamına gelmediğini, ekonomik olarak ülkenin kalkınması ve hızla normalleşmek için adımlar atılması gerektiğini düşünmektedir. Suat, darbeye neden olan şartlar değişmediği sürece Menderes ve Bayar'ın asılmasının veya nice darbelerin yapılmasının hiçbir anlamı olmadığını, değişim ve normalleşme sağlanamazsa yeni Mendereslerin ülkeye hâkim olmaya devam edeceğini dile getirir:

"Aslolan maddi şartları değiştirebilmek! Çoğunluk tahakkümüne niye sürüklendik, Menderes'in şahsî dikta temayülünden mi, yoksa Bayar'ın yıllanmış komitacılığından mı? hiç sanmam. Bilimsel olmayan iddialar bunlar. Yarı feodal bir toplumsal bünye, az gelişmiş bir ekonomiyle emperyalist düzene katılışımızın kaçınılmaz sonucudur tahakküm. Şartlar değiştirilmezse, bu gitsin, yerine bin Menderes getirirler. İhtilâl dersen, ilk sabahtan beri, düzene bağlılığını ilân edip duruyor." (YTB, s. 360)

Ümid darbeden sonra yaşananları *"İsmet Paşasız İsmet Paşa diktası"* olarak yorumlamaktadır. Demokrasiyi sağlamak amacıyla yönetime el koyanlar, faşizan uygulamalara devam etmektedir:

"...yaptığınız darbe, terkip merkip aramıyor Binbaşı bey, âciz kanaatım odur ki ciddî bir tenakuz da ihtiva etmektedir, güyâ demokrasiyi takviye edecek, irade-i milliye ile gelmiş bir hükümeti ifnâ ediyor, ortada demokrasi mi kalır? Sizinkisi İsmet Paşa'sız bir İsmet Paşa diktası! Böyle bir formül hâlâ itibarlı olsaydı, kırk yılın kurdu İsmet Paşa bırakır da demokrasiyi tatbike temayül eder miydi?.." (YTB, s. 381)

Attilâ İlhan, ordunun politize olmasına karşıdır. Özellikle ordunun anayasayı yok saymasını bir felaket olarak tanımlar. İttihatçılara benzeyen inkılapçıların, devrimcilik adı altında ordunun yönetime karışmasına destek verdiğini şu sözleriyle açıklar:

"Askerin 27 Mayıs'la yeniden politikaya bulaştırılması, askerin politikaya sokulmasına yarar görmüş İttihâtçı tipi yeni yazarları ve politikacıları meydana çıkarmış, giderek Türk solunda darbeci bir devrimcilik almış yürümüştür. Bu hesap ne yanından tutulsa yanlış bir hesaptı: Çeyrek yüzyıldır bütün standartları NATO standartları olan, örgütlenişinden savaş kuramına değin her şeyi bu çerçeve içinde geliştirilen Silâhlı Kuvvetler'in gerçek yol devrimciliğine girebileceğini sanmak, hele

27 Mayıs başarısızlığından sonra, hayallerin en büyüğü; 22 Şubat ve 21 Mayıs'tan sonraysa, en tehlikelisiydi."[89]

Attilâ İlhan'a göre Demokrat Parti hareketi liberal bir burjuva hareketidir. Bürokratik ilericiliği yani Millî Şef'i ortadan kaldırmış, eşrafı da "Müslümanlık" adı altında yanına çekmiştir. Bürokratların bu duruma karşı çıkışı 27 Mayıs'ın yaşanmasına neden olmuştur.

3.1.1.10. Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya Girişi

Demokrat Parti dönemi icraatlarından biri de Türkiye'nin NATO'ya girmesidir. II. Dünya Savaşı ile başlayan kutuplaşmada, Sovyet tehdidi nedeniyle Türkiye'nin ABD'nin yanında yer almak zorunda kalması, Amerikancı askeri ve ekonomik politikaların takip edilmesine neden olmuştur. Türkiye Sovyetlerden gelecek tehditleri bertaraf edebilmek için NATO'ya başvuruda bulunur. Türkiye, Kore Savaşı'na asker yollamasının ardından, 10 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya kabul edilmiştir.[90]

Türk askerinin Kore'ye gidişini Attilâ İlhan bir 'sistem' dayatması olarak değerlendirir. Türkiye NATO'ya katılarak, sistemin istediği şekilde hareket etmiştir. Attilâ İlhan bu meseleye *Bıçağın Ucu* romanında değinir. Yüzbaşı Demir, Kore savaşına katılmış bir askerdir. Suat, evinde kiracı olarak kalmaya başlayan Demir'in eşyaları arasında Kore Savaşı'na ait madalyalar görür:

"Madalyalardan birisi İstiklâl Madalyası, öbürü Amerikalıların Kore savaşlarında yararlılık gösterenlere dağıttıkları, Silver Star. Garip şey, haydi ilki kazanamayacak kadar genç olduğundan, ona babasından kalmış olsun, ikincisi? Bu gereğinden fazla yakışıklı ve konuşkan çocuk, yoksa bir savaş kahramanı mı?" (BU, s. 202)

[89] Attilâ İlhan, *Hangi Sol,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2018, s. 152.
[90] Mevlüt Çelebi, *Türk İnkılâp Tarihi,* Özal Matbaası, 1. Baskı, İzmir 2007, s. 225.

Yüzbaşı Demir Kore Savaşı'nda yaşadıklarını unutmamakta, sık sık cephedeki anlarını hatırlamaktadır. Özellikle faşist ve komünistlerin karşı karşıya geldiği anlarda çok çetin mücadeleler yaşanmıştır. *Bıçağın Ucu*'nda Demir'in hatırladığı saldırıda, Kore'de cepheye ait bir görüntü verilmektedir:

"O ince ve sık, asit gibi yakıcı yağmur, olanca hızıyla yeniden bastırmıştı. Üsteğmen Demir Çukurcalı, kol saatine bir göz attı: 05:15. Sel sularından kuduza dönmüş Hantan Çayı'nın üzerinden donuk bir şafak söküyor. Öylesine donuk ki, koyu külrengine batık görünümü aydınlatacağına karartıyor sanki: Şu kıvrıla büküle giden keçi yolu, ırmağa giden yol; şuraları, dünkü çarpışmalar sırasında Çinlilerden alınan siperler, erat elinden geldiği kadar çekidüzen verip içine mevzilenmiş. Yüz metre kadar ötelerinde pirinç tarlaları başlıyor, onların gerisinde ise, yağmur perdesinden zar zor seçilebilen 306 rakımlı tepe, bugünkü hedef." (BU, s. 260)

Demir'in cepheden arkadaşı Yüzbaşı Cevdet, Kore'ye gönderilmelerini garip karşılamaktadır. *Olacak iş mi yahu -demişti-, savaş bize gelmiyor, ta Türkiye'den kalkıp biz savaşa geliyoruz. Bir terslik yok mu bu işte?"* (BU, s. 261) diyerek Türkiye'ye karşı bir tehdit yokken neden Kore'de olduklarını sorgular.

Savaş nesilleri uzun zaman boyunca etkileyen bir durumdur. *Bıçağın Ucu* romanında Demir, kaybolmuşluk hissi içerisinde, Kore'de gençliğinin yitip gittiğini düşünür. Savaş içerisinde ölüm duygusunun nasıl somutlaştığını ve diğer her şeyin önemsiz gözüktüğünü şu sözleriyle anlatmaktadır:

"Ölüm gerçeği ansızın kafama dank dedi. Gitmeden bilmezdim, kestiremezdim ne olduğunu, soyut bir kavramdı ölüm, sınırları belirsiz, karanlık. Her iyi asker gibi dudak büktüğüm olurdu. Karşılaşınca birden fark ettim ki, kavramaya gücüm yetmiyor. Benimkinden geçtim, kimseninki yetmez: O derece ulu, bizden yukarda, kesin! Onun aynasından baktın mı, paraymış, ünmüş, kudretmiş, yaldızını dakikasında yitiriyor, geçicileşiyor hemen, gülünç bile oluyor. Hastanede yatarken, gençliğimi, patlamış dev bir balon gibi, olanca ağırlığıyla göğsümün üstünde hissettim durdum.

Ne gençlikti oysa, nasıl hırslı, şana şerefe düşkün, kulaktan dolma önyargılarla şişirilmiş!" (BU, s. 296)

Yaraya Tuz Basmak romanında Türkiye'nin, Kore Savaşı'na katılmasının ardından yaşadığı 10 yıl anlatılmaktadır. Romanın baş kişisi Yüzbaşı Demir, Kore'de yanlış bir harbin içerisinde bulunduklarını dile getirmektedir. En son İstiklal Savaşı'nda savaşmış askerlerin şimdi ne için savaştıkları belirsizdir:

"…'Kafadar' Hakkı'yı tanırsın…. Onun yalancısıyım: Seul'de bunları, Amerikan, Sekizinci Ordu Karargahına çağırıyorlar. General Walker'in Kurmay Başkanı, her kimse, Paşa'ya soruyor: 'Muharebeye girdiniz mi hiç?' Paşa diyor ki, 'Türk ordusu İstiklal Savaşı'ndan beri harbetmemiştir.' Doğru laf: Son defa istiklal için savaşılmıştı, ya şimdi? Ya şimdi ne için savaşılıyor?" (YTB, s. 28)

Türkiye'yi savunmak üzere yetişen Demir, Tokyo Amerikan Hastanesi'nde yatarken neden burada, yabancı bir ülkede olduğunu sorgular. Demir, Türk askerinin bir çıkar uğruna, kendine ait olmayan topraklar adına kan dökmekte olduğunu dile getirir:

"İşte ancak haritalarda nokta halinde gördüğü yabancı bir şehirde, yabancıların hastanesinde, canıyla uğraşıyor (…) 'askerlikte hayati ve zaruri olmayan' amaçlar için savaşmak; olmadık ülkelerde, olmadık kimselerle, olmadık belalara bulaşmak var mı?" (YTB, s. 127)

Demir, Kore'de savaşmalarının nedenini Türk askerinin maliyetinin ucuz olmasına karşın, askerlerin başarılı, yiğit ve cesaretli olması olarak açıklamaktadır:

"…bir Amerikan askerinin bakımı yılda 11 bin dolara mal olmaktadır. Dünyanın en iyi savaşçılarından biri olan Türk askerini donatmak için yılda 570 dolar yeter. Türk askerinin cesaret ve yiğitliğini Kore'de gördük." (YTB, s. 158)

Yaraya Tuz Basmak romanında Türkiye'nin NATO'ya katılmasına en büyük tepkiyi Sovyetler'in verdiği görülür. Moskova Radyosu'nda Türkiye'nin Sovyetlere karşı kullanılacağı söylenmektedir:

"…bu şartlar altında şurası gerçektir ki, Atlantik Okyanusu ile hiçbir bağlantısı olmayan Türkiye'nin Atlantik blokuna katılmaya daveti emperyalist devletlerin Sovyet Rusya sınırlarına tecavüzkâr amaçlarla askerî cephenin kurulması için Türk topraklarını kullanmak istediğinden başka bir anlama gelmez…" (YTB, s. 193)

Attilâ İlhan'a göre Kore Savaşı'ndan sonra Türk dış politikası tamamıyla Batı çerçevesi içerinde gelişir. Amerikancı uygulamaların başlaması, Türkiye'nin İslam ülkeleri ile sorunlar yaşamasına neden olmuştur. İlhan'a göre Türkiye'nin NATO'ya ihtiyacı yoktur, NATO'nun Türkiye'ye ihtiyacı vardır. NATO, Türkiye'nin çıkarlarını korumamaktadır. Amerika ve Rusya nükleer savaşa geçtiği anda topyekûn savaş stratejilerini tek etmiştir. Bu görevi NATO adına Türkiye üstlenmektedir.[91]

3.1.1.11. Demirel Dönemi ve 12 Mart Muhtırası

Ülkedeki şiddet olaylarının önlenememesi üzerine Türk Silahlı Kuvvetleri, 12 Mart 1971'de hükümete bir muhtıra verir. Muhtırada anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alarak inkılap kânunlarını uygulayacak bir hükümetin, demokratik kurallar içinde teşekkülü zaruri görülür. Bunun üzerine Nihat Erim başkanlığında yeni bir hükümet kurulur. Erim Hükümeti öncelikle asayişi sağlamak üzere çalışmalar yapmıştır.

Demirel, Amerika'dan ve ortak pazardan yardım göreceğini düşünerek bazı adımlar atmıştır. Ancak Attilâ İlhan'a göre kapitalist sistemin güçlü bir Türkiye'yi

[91] Attilâ İlhan, *Hangi Sağ,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2018, s. 171.

tehdit olarak görmesi nedeniyle girişimlerin tamamı engellenmiştir. Attilâ İlhan Demirel'den 12 Mart'a varan süreci *Hangi Sağ*'da şöyle özetler:

"Kapitalist ittifak sisteminin bize ayırdığı yer, kaba ve hafif sanayileşme, tüketim malları üretimi, biraz turizm, nispeten dengeli bir gelir dağılımı, bizse demir çelik fabrikalarından, makinaları yapan fabrikalardan söz ediyoruz, üstüne üstlük kıçıkırık endüstri ürünlerimizle Arap-İslâm pazarına gitmeye, Doğu Akdeniz'de kendimize yayılma olanakları aramaya kalkışıyoruz. Bağışlar mı adam?"[92]

Attilâ İlhan'ın eserlerinde, yaşanılan her olayın arka planında siyasi ve toplumsal bir dönem yer almaktadır. *Fena Halde Leman* romanında olaylar 12 Mart Muhtırası'nın etkisinde gerçekleşir. Romanın baş kişisi, başarılı iş kadını Leman Korkut, kalantor iş adamları ile salaş bir motelde yemek yemeye gider. Gazetelere göz atarken muhtıra ile ilgili haberleri görür. Muhtıradan sonra kurulan Erim Hükümeti'nin, üretici kesimlerle nasıl bir etkileşim içerisinde olacağı ticaretle uğraşan çevrelerce merakla takip edilmektedir.

Bir tatil beldesinde Leman'la tanışıp ondan etkilenen ve Leman'ın hayatını araştırmaya başlayan kişi, aynı zamanda romanın anlatıcısı konumundaki bir gazetecidir. Bu gazeteci, yazı işlerinin getirdiği yazının altı çizili yerlerini okur. Ona göre asıl önemli olan mesele 12 Mart Muhtırası'nın ortaya konuş amacıyla uygulamaların birbirini tutmayışıdır. Çözüm üretmesi gereken aydınlar ortak bir görüşte birleşememektedir:

"...Türkiye'yi 12 Mart durumuna getiren çeşitli sebepler vardır. Ana sebep milli irade sloganını kendine paravan edinen sandıksal neticelerle, Anayasal organlar ve

[92] Attilâ İlhan, *Hangi Sağ,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2018, s. 197.

elit düşünürlerin Türkiye sorunları ve çözüm yolları üzerinde birleşememeleridir…" (FHL, s. 22)[93]

Gazeteci, yazı işleri müdürüyle muhtıranın 3. maddesini tartışmaktadır. Reformların en kısa sürede yapılmasının istenmesi maddenin işletileceğine işaret etmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri muhtıranın bir uyarı olduğunu, eğer düzen sağlanamazsa yönetime el koyabileceklerinin uyarısını yapmaktadır:

"…bu husus süretle tahakkuk ettirilmediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır…" (FHL, s. 23)

Fena Halde Leman'da muhtıra ile düşen Demirel hükümetinin, Erim hükümetini sıkıştırdığı, adeta ondan intikam almaya çalıştığı görülür. Demokrasi adına istifa ettiğini iddia eden Demirel, Erim'in ve politikalarının demokrasiye uygunluğunu sorgulayarak bir meşruiyet tartışmasını gündeme getirmektedir:

"… 12 Mart Muhtırası verildiği zaman ses çıkarmayıp, demokrasiyi yaşatalım diye vatanseverlik yapıyoruz deyip, arkadan bu kürsüden zamanı gelince onu da eleştiririz demek, bu kürsü dışında, şurada burada, 12 Mart Muhtırası hakkında şöyle veya böyle konuşmalar yapmak, mertlik değilmiş! Başka ne diyebilirdi, hâlâ merak ederim. Ne derse desin, Demirel amacına ulaşmış, 'Muhtıra'yı da, Muhtıra hükümetlerini de, 'meşruiyet' açısından tartışma gündemine getirmişti." (FHL, s. 26)

Erim ve Demirel arasındaki anlaşmazlıklar, hükümetin beklentileri karşılayamaması ve büyük toprak sahiplerinin reform paketine karşı çıkması

[93] Attilâ İlhan, *Fena Halde Leman,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 14. Baskı, İstanbul 2018. Çalışmamızda tüm alıntılar bu baskıdan yapılacaktır.

neticesinde ülkenin gözü kulağı Ankara'dadır. Hükümetin istifası beklenmektedir. İstifa, ordunun yönetime en koyabileceği konusunda endişe yaratmaktadır:

"Başbakan Erim, 'Görevde nasıl kalabilirim?' diye partilere mektup yazarak, 'koşullarını' açıkladı: Kabine üyelerini bildiğince o seçmeli, çıkaracağı yasları partiler -görüşlerine uymasa da- desteklemeliymiş! Demirel yanaşacak mı? Toprak Reformu tasarısında AP'nin kopardığı gürültüye bakılırsa, yanaşmaz. Hükümet düşecek. O zaman, verdikleri sert demeçler, komutanları, 3. Maddeyi uygulamaya götürecek mi, götürmeyecek mi? 12 Mart'ın kaderine oynanıyor. Büyük oyun." (FHL, s. 41)

Kamuoyu, uluslararası mali sermayenin az gelişmiş ülkelerde faşizmleri desteklediğini dolayısıyla Türkiye'de de böyle olacağını düşünmektedir. *Fena Halde Leman*'da Erim Hükümeti'nin akıbetinin belirsizliği üzerine Demirel'in yorumu, otoriter bir iktidara ihtiyaç duyulduğu yönündedir:

"...bu zat itimada şayan bir zat değildir, hatt-ı hareketini tasvibe imkân göremiyoruz, memleketin huzura ihtiyacı büyüktür, kanaatimizce, ancak otoriter bir iktidar bunu tahakkuk ettirebilir, bu itibarla mevcut hükümetin icraatını, biz özel sektör olarak..." (FHL, s. 43)

Tüm çabalara rağmen Erim Hükümeti ile anlaşma sağlanamayacak ve hükümet istifasını verecektir. Bu işleri karıştıracak bir durumdur. Ya cunta yönetime el koyacak ya da Demirel yeniden başbakan olacaktır:

"O gece hiç uyumadım. Namlu karanlığı gece. Sessizliğin ırmağı, sokaklardan uğuldayarak akıyor. Kulağım radyoda, ikide bir açıp bakıyorum: Generaller harekete geçti mi? Erim'in düşürülmesi, cuntaya, yönetime el koymaktan başka seçenek bırakmadı ki! Yeni bir hükümetin olağan yoldan oluşturulması, Demirel'in yeniden başbakan olmasını içeriyor." (FHL, s. 45)

Ancak iki ihtimal de gerçekleşmez. Cumhurbaşkanı Erim'in istifasını reddederek anlaşma yoluna gider. Böylece cuntanın veya Demirel'in tekrar yönetimi ele geçirmesi engellenir:

"İlk anda akla gelmeyen bir önleme başvuruluyor. Başbakan'ın istifasını 'resmen' Cumhurbaşkanı'na verdiği sabah, Çankaya'da Milli Güvenlik Kurulu toplanmıştır. Toplantı sürerken, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nden, TRT aracılığıyla kamuoyuna bir duyuru: 'Cumhurbaşkanı, Başbakan'ın istifasını kabul etmemiş. Hükümetin programını gerçekleştirmek üzere, göreve devamını istemiş' bu ne demek? Demirel'in yenilgiye uğraması, cuntanın bastırması mı? Gazetecilerin çoğu belki böyle yorumlayacak, benim değerlendirişim farklı: ABD Başkan Yardımcısı Agnew'ün gelişi etkisini gösterdi, cunta iktidara el koyamıyor, çoğunluk partisi güç sınamasından kârlı çıkmıştır, 12 Mart'ı fena hırpaladılar: 'Etkili çevreler'in desteği, Erim'i ayakta tutmaya yetmeyecek! Bunu manşet yapabilir miyiz?" (FHL, s. 46)

Attilâ İlhan'a göre 12 Mart sonrası Türkiye'de toplumsal ve ekonomik gelişme, klasik şemaya uymamaktadır. Ulusal burjuvazi gelişerek soyluluğun değerler sistemine karşı, liberalliğin ve sivil toplumun kavgasını vermemiştir. Bu durum *"rejimin elleri üzerinde yürümesi demektir, bu sakıncaları da beraberinde getirmiştir"*[94] Türkiye'de ulusal demokratik devrimi aydın, bürokrat, eşraf koalisyonu meydana getirmiş daha sonra ulusal burjuvaziyi yaratma sürecine geçilmiştir.

3.1.2. Toplumsal Hayatın Değişmesi

Attilâ İlhan, toplumcu bir aydın olarak Türkiye'de yaşanan değişimlere seyirci kalmamıştır. Köklü değişimleri nedenlerini, sonuçlarını ve halkın yaşayışına nasıl

[94] Attilâ İlhan, *Hangi Laiklik,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2017, s. 110.

yansıdığını değerlendirmiştir. Köklü değişimlerin neden olduğu yabancılaşmayı, anlaşmazlıkları ve bunalımları eserlerinde ele alır.

Ümmetten millet aşamasına geçişte ulusal olması gereken burjuvazi kendi kültürünü yaratamadığından, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında zorunlu bir kültür devrimine girişilir. Cumhuriyet'in getirdiği millet anlayışı, ulus bilinci, laik ve liberal düzenlemeler devlet eliyle gerçekleştirilir. Türklük yeni bir tarih ve dil anlayışıyla canlandırılır. Attilâ İlhan, ulusal kültürün oluşturulması için atılan adımları *Ulusal Kültür Savaşı* adlı eserinde şu sözleriyle dile getirir:

"…başarılmış 'ulusal ve demokratik bir kültür bileşimi' olmadığından, yerine koydukları, aynı Selçuk/Osmanlı ümmet sentezinin öteki yarısıdır: Divan musikisine karşı 'halk' musikisi, divan edebiyatına karşı 'halk' edebiyatı, 'halkçılık' etiketi altında gündeme getirilmiştir. Ziya Gökalp ve Mehmet Emin'in 'hece vezni' artık 'ulusal' vezin, 'payıtahtın dışına çıkamamış Osmanlı edebiyatı' ise, tu kaka! Cumhuriyet, ulusallaşma süresinin toplumsal ve ekonomik dalgalanmalarını türlü çelişkiler içinde ele alıp, estetik düzeyde işleyecek bir sanat yerine; Selçuk/Osmanlı tabanına ait ümmet dönemi özellikleri, kırsal bir düzeyde sürdürmeyi yeğlemektedir…"[95]

Millet dönemine geçişte, öncelikle toplumun tanımının ve özelliklerinin değiştiği görülmektedir. Daha sonra bireyin rollerinde ve yaşayışında değişimler meydana gelmiştir. Attilâ İlhan bu meseleyi *Yaraya Tuz Basmak* romanında dikkatlere sunar. Romanın baş kişisi Yüzbaşı Demir, millî terkibin meydana getirilmesinden bahsetmektedir:

"…ümmetten millet çıkarmak bir terkip meselesidir Binbaşı Bey, ümmeti millet yapmaya hamaset edebiyatı kifayet etmediği gibi, başka milletleri taklide tevessül hiç

[95] Attilâ İlhan, *Ulusal Kültür Savaşı,* Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1998, s. 13.

etmez. Milletin evvelâ iktisadî temelleri tahakkuk ettirilmek lâzım gelir, kültür müesseseleri millî bir terkibin müşahhas tezahürleri olarak bilâhare bu temellerin üzerinde vücut bulur ve mütekabil tesirlere inkişaf ederler…" (YTB, s. 399)

Böyle bir geçiş aşaması, ister istemez, toplumun bütün üst yapısal değer yargılarının (hukuk, ahlak, estetik vb.) değişmesine yol açmaktadır. Attilâ İlhan'a göre bu durum, millet ve ümmet toplumları arasındaki farklıkların toplumsal kuralara yansımasıdır. Feodal/ümmet toplumu dinsel değerleri önde tutarken, burjuva/millet toplumu laik, ulusal demokratik devrim, eşitlik, özgürlük ilkelerini ön planda tutmaktadır. Bu durum hukuk ve topluma hükmeden kuralların değişmesi anlamına gelmektedir.[96]

Türkiye'de, yeni hayat biçiminin değerleri topluma adapte edilir. Bu oldukça geniş çapta bir adaptasyondur. Toplumsal alanda akla gelebilecek her yapıyı kapsamaktadır.

Osmanlı Devleti'nde XVIII. Yüzyıldan beri görülen batılılaşma çalışmaları Cumhuriyet döneminde yoğunlaşarak siyaset, eğitim, ekonomi alanlarında ve toplumsal hayatta kendisini göstermeye başlamıştır.

Attilâ İlhan'ın Millî Mücadele'yi konu alan eserlerinde, İstanbul'da çoğunlukla yabancıların yaşadığı Tünel ve Beyoğlu çevresi, tramvay, otomobil gibi Batılı ulaşım araçları, gayrimüslim madam, matmazel ve mösyöler, alafranga giyimli Türkler, yabancı dillerde yazılmış mağaza tabelaları, yabancı bayraklar, pastaneler ve eğlence yerleri dikkat çeker. İstanbul, Batılı şehir görüntüsüyle romanlarda yer alır. (RP, s. 141)

[96] Attilâ İlhan, *age*., s. 36.

Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul'da sosyal hayatta Batılı tarz iyiden iyiye benimsenir. *Kurtlar Sofrası*'nda ışıklı tabelaları, dükkanları ve insanları ile İstanbul, Paris'i andırır bir görüntü içerisindedir:

"Aaaa, Beyoğlu'nda ışıklar yanmış. Vitrinlerde, floresan lambaların çiğ aydınlığına bulanmış, insan etleri, kadın butları. Otomobiller, kıç kıça vermişler, Taksim'den Tünel'e uzanıyorlar. Sinemalar kusmuş. Taranmamış, kirli ve iştahlı kalabalık, enine boyuna açılıyor. Nokta nokta, pastaneleri, meyhaneleri, birahaneleri benekliyor. Fevkalade tıraş olmuş briyantinli serseriler, çirkin çirkin tüküren okul kaçakları, sinema gişelerini tutmuşlar. Bilet karaborsası açılmış. Sokağın başında gözleri kayıp, eldivenleri yırtık, burnu kızarmış müvezzi, çığlık çığlık: — İstanbul Ekspres! Son Saat! Gece!.." (KS, s. 263)

Dersaadet'te Sabah Ezanları'nda Osmanlı mimarisindeki yenileşme dikkati çeker. Osmanlı kültürüne göre yaşadığı görülen Mizrahilerin yalısında yalnızca musiki için ayrılmış özel bir "Mavi oda" bulunmaktadır. Kuyruklu piyano ve duvarları silme kitap dolu bu "frenk" oda bir hayli Batılıdır. Bu oda kültürel anlamda yaşanan değişimin ilk işaretlerindendir. (DSE, s. 33)

Sırtlan Payı'nda anlatılan Cumhuriyet dönemi evleri ise tamamen Batılı görünümdedir. Doktor Sevim'in evinde Amerikan tarzı döşemeler ön plandadır. Batılılaşma sadece bununla da kalmaz, Sevim'in mutfağında geleneksel yemeklerin yerini hamburgerler ve sandviçler almıştır:

"Evini döşemesi gerekince, elinde olmadan bir Hollywood 'living-room'una özenmesi, villasını alçak plastik koltuklar, cart perdeler, cam masalarla donatıp, yoksul ilk gençliği boyunca düşlediği bir dekoru somutlaştırarak istemesi neden, besbelli bundan! Mutfağı bile böyledir, aracı gereci Amerikan pazarlarından, Px'lerden, yemek tarifleri İngilizce dergilerinden derlenmiştir; aşçılığını Hatice'ye emanet etmesi önemli bir şeye, bu kızın daha önce iki yıl Amerikalıların yanında

çalışmasına bağlı: öyle hamburger yapar, öyle sandviç hazırlar ki, Metro-Goldwyn-Mayer'in en debdebeli filmlerinde eşi yoktur." (SP, s. 201-202)

Attilâ İlhan, geleneksel evlerin yanı sıra apartman hayatını da eserlerinde ele almaktadır. Apartman hayatının yoğun olarak yaşandığı bölgeler Beyoğlu, Harbiye, Şişli, Osmanbey ve Nişantaşı gibi genellikle Batılı hayat ile özdeşleşmiş semtlerdir. Attilâ İlhan romanlarında yer alan bu semtler, farklı yaşam tarzları arasındaki karşıtlıkları gözler önüne sermektedir. Alışılagelmiş tarzda konak ve yalı hayatına son veren bu apartman kültürü, alafranga bir yaşayışı yansıtmaktadır. Apartmanda yaşayan insanlar kalburüstü olarak nitelendirilen sanatçı kesimdir:

"Bunlar kadınlı erkekli bir sanatçı grubu, Şair İhsan Raif Hanım'ın Osmanbey'deki apartmanında toparlanmışlar! Eli kalem tutan, kalburüstü, kim varsa, aşağı yukarı hepsi: Şahabettin Süleyman, Selahattin Enis, Halit Fahri, bazı bazı Ruşen Eşref, hatta Ahmet Haşim! İhsan Raif Hanım, ince, soylu bir kadın, onlara likörler ikram edip, piyanosunda insanın ruhuna ilkbahar çiçekleri gibi dağılan Gülzâr Peşrevi'ni çalıyor, herkeste duygusal bir dalgınlık (...)" (SP, s. 141)

Binbaşı Ferid bu durumu özümseyemez, o insanları ve çevreyi frenk kitaplarında sözü edilen yaşamlara benzetir. Bu Batılı yaşama karşın *Bıçağın Ucu* romanının kişilerinden Doğan'ın odasının hem Batılı hem Doğulu dekorasyon detaylarıyla karışık bir şekilde döşendiği görülür:

"Odanın dört köşesine, dört ayrı yığın halinde, sanat dergileri, gazeteler, felsefe ve şiir kitapları yığılmış. Neyin, neden, nerde olduğu anlaşılamıyor. Şurada gayet modern bir ayaklı abajur, orda yan yana iki alaturka divan, dokuz yavruları gibi tombul ve pespembe yer yastıkları, öteden bronz bir Beethoven büstü, beride bir Kur'an rahlesi, iki de bağlama! Yerde halılar, besbelli değerli Isparta ve Sıvas halıları, sürüsüne bereket şişe: Boş, yarı dolu, ağzı açık, mantarlı kâğıt tıkalı, konyak, votka, şarap, ya da... İlâç şişeleri. Duvarlar başlı başına bir âlem, her yerde bir çivi, her çivide bir reprodüksiyon, Picasso, Bracque, Matisse vs." (BU, s. 159)

Görüldüğü gibi Doğan Bey'in odasında divan, yer yastıkları, Kur'an rahlesi, bağlama, Isparta ve Sivas halıları gibi Doğu tarzı dekorasyona ait ayrıntıların yanı sıra Beethoven büstü, ayaklı abajur, içki şişeleri, tablolar ile Batılı yaşam tarzını yansıtan eşyalar göze çarpmaktadır.

Sırtlan Payı'nda İstanbul'un görüntüsünün değiştiği görülür. Müstakil binaların yerini göğe uzanan çok katlı yapılar almaktadır. Gelenekte yaşanan bu değişim yalıların el değiştirmesi ile yerine apartmanların dikildiği şeklinde değerlendirilir. Miralay bu durumun nesil farkı nedeniyle ortaya çıktığını ileri sürmektedir:

"Her neslin İstanbul'u ayrı, dedi, bizimkisi çoktan kayboldu, şimdi kaybolmakta olan, sanırım sizinkisidir. İşin hakçası aranırsa, insanlar zamanlarının şehirleriyle birlikte kaybolmalı: yoksa, her tahavvül başka bir hicran oluyor..." (SP, s. 230)

Attilâ İlhan romanlarında toplumsal değişime ayak uyduramayarak eski alışkanlıklarını ve yaşayışlarını sürdüren karakterlerin yer aldığını görmekteyiz. Bu karakterlerin toplum içerisinde göze batması ve çevre tarafından dışlanması *Kurtlar Sofrası*'nda bir yabancılık duygusu içerisinde anlatılmaktadır. Değişen İstanbul'da hala taşra gelenekleriyle yaşamaya çalışan İş adamı Asım Taga'nın eşi tiksintiyle karışık bir yabancılaşma duygusu içerisinde ele alınır:

"Karısından utanıyordu. Onu, bir taşra kasabasından; sulanmış taşlıkların, fesleğen saksılarının, çamaşır tokaçlarının içinden, köklemiş çıkarmış; Maçka'daki bu koca apartmana, asansörlerin, buzdolaplarının, çamaşır makinelerinin arasına dikmişti. Tutsa tutardı. Tutmuyordu işte. Kadında korkuya benzer, zaman zaman küstahlaşan, hatta saldırgan bir hal alan bir yabancılık duygusu, gittikçe büyüyordu. Bozdolabını bırakıyor, ağzı kozalaklı testiden su içiyor, banyoda takır tukur takunyayla dolaşıyor; pencere içlerinde, dibi delik gaz tenekelerinde fesleğen yetiştiriyor; pek üstüne varıldı mı, gidip kapıcı karılarıyla çene çalıp, dertleşiyordu." (KS, s. 183)

Değişime ayak uyduramayan insanlar, kendilerini yabancı hissederek eski geleneklerine sıkı sıkıya sarılmaktadırlar. Asım Taga ve eşi Maçka'daki apartmanda tüm lükse rağmen huzursuz ve mutsuz bir hayat yaşamaktadır.

Attilâ İlhan romanlarında yer alan şehirli ve eğitimli kadınların Batılı tarzda kıyafetleri giymeyi tercih ettikleri görülür. Gülistan Satvet, Ümid, Doktor Melek gibi karakterler, Fransa veya Almanya'da okudukları için Avrupaî bir giyim tarzını benimserler. Batılı eğitim görmese bile bu kadınlar ile iletişim içerisinde olan insanlar da modern kıyafetler içerisinde görünürler. *Reis Paşa* romanının kişilerinden Gülistan Satvet, Paris modasına uygun kıyafetinin yanı sıra Avrupa kesimi kısa saçları ve kendinden emin tavırlarıyla dikkat çeker:

"Muâyede Salonu'na, limon küfü ve canfes kızılı, bir kraliçe gibi girmişti: yüksek topuklu, lame iskarpinlerinin üzerinde; Paris modası şahâne bir 'dekolte'ye, fıstık yeşili sarıp sarmaladığı o sımsıkı Osmanlı tombulluğu; yürek biçimi boyanmış, ufacık ağzını kapatınca dahi dışarda kalan, ünlü iki ön dişi; Avrupa kesimi, abanoz siyahı kısa saçlarıyla; öyle kendinden emin, hâttâ mütehakkim bir salınış vardı (...)" (RP, s. 224)

Reis Paşa'da Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'nın eşinden Fransızca ve piyano eğitimi almış olan Fikriye *"çarşaf yerine omzunda pelerini, peçe yerine gözlerini örten seyrek bir tül; eflâtuna çalar, sarmaşık moru, 'Avrupa' giyinmiş!.."* (RP, s. 343) olarak karşımıza çıkar. Bu alafranga giyim tarzıyla Fikriye, insana Osmanlı kızından çok, Avrupalı kızları hatırlatmaktadır.

Gazi Paşa'da Lâtife Hanım, Uşakîzadelerin köşkünde verdiği kabulde, Batılı giyim modasına uygun ve oldukça şık kıyafetiyle bütün dikkatleri üzerinde toplar. Makyajı, tavırları ve Paris'te diktirdiği kıyafetleri ile yabancı bir kadın izlenimi vermektedir:

"(...) merdivenin başında, gerçek bir Fransız şıklığı içindeki Lâtife Hanım belirlemişti: başına siyah bir tül sarmış, yakası volanlı, dantel manşetli iplik bluz; uzun siyah, arkası godeli ipek bir eteklik ve yüksek topuklu beyaz iskarpinler." (GP, s. 368)

Reis Paşa romanının kişilerinden Doktor Melek'in, Almanya'da öğrenim görmüş olmasından ve Rus soylusu Prens Bragin'le olan yakınlığından dolayı Avrupa modasının yanı sıra Rus modasına da önem verdiği görülür:

"Giyimi, kuşamı, büsbütün başka; tıknaz vücudunu, daha da kalın gösteren, dallı güllü, 'Paris modası', marquisette roplar! Ensesi tıraşlı 'Avrupa' saçlarını, Rus 'muhacirleri' gibi bir tüle sarıyor; buna 'Rus başı' diyorlarmış." (RP, s. 295)

Yaraya Tuz Basmak romanının kişilerinden, Beş yıl Paris'te yaşamış olan Ümid, kısa saçları ve siyah ebonit ağızlığıyla dikkat çekmektedir. Ayrıca Avrupa'da pantolon giyme alışkanlığı edinmiştir. Parisli gibi Fransızca konuşması, görünüşü ve davranışıyla bir yabancıdan farksızdır. (YTB, s. 374)

Kadın karakterlerin yanı sıra erkeklerin de kıyafetlerinde ve tavırlarında Batı etkisine rastlanır. *Fena Halde Leman* romanının kişilerinden Muhlis Cıvan, giydiği kıyafetten, üstüne sürdüğü kokuya kadar Batılı bir şıklık içindedir:

"Yaşına göre, aşırı şık bir adam: Bej ipek gömlek, tarçın rengi ipek kravat, kemik rengi takım elbise, çorapları, kravatı ve mendiliyle aynı renkten pabuçları İtalyan mokaseni. İçeri girmesiyle acı bir çam kokusu ortalığı sarıyor. Pino Sylvestre kolonyasını neden sonra tanıyorum." (FHL, s. 42)

O Karanlıkta Biz romanında Ahmet Ziya *"koyu lâcivert 'reglan' pardösüsü, mavi yün kaşkolu, Tyroll tüylü fötr şapkasıyla"* Batılı bir centilmen görüntüsündedir. Ahmet Ziya'nın yeğeni Doğan Rumeli'nin de Batılı giyim tarzına önem vermesinin başlıca sebebi, dayısına olan hayranlığıdır:

"(...) aklı başına erer ermez, çocuk dayısına özeniyor: Giyimine kuşamına, davranışlarına; tabii solculuğuna da! O yıllar Ahmet Ziya, 'kırmızı boyun atkısı rüzgârda', lâcivert basque beresini kulağına indirmiş; 'süed' eldivenli elleri, pantolon ceplerinde mi dolaşıyor; Doğan, iki eli kızıl kanda olsa Yüksekkaldırım'a düşüp, çenebaz Yahudi şapkacılarda bere aranacaktır: Kırmızı boyun atkısı kolay, 'süed' eldiven kolay; Ahmet Ziya'nın Avrupa'dan getirdiği basque bere bulunamıyor! Sağlığına muzır olduğunu bile bile, pipoya alışması da, özdeşleşme hevesinden (...)" (OKB, s. 116)

Misyonerlik faaliyetleri, yabancı okullarla birlikte ortaya çıkan önemli bir sorundur. Tanzimat'la başlayan Batılı tarzda eğitim, bilimsel metotları beraberinde getirmiş, geleneksel eğitimin yerini Batılı tarzda eğitim almıştır.

Eğitim alanındaki yenilikler, çağdaşlaşma yolunda ve zihniyet değişiminde büyük rol oynamıştır. Eğitim sisteminin batılılaşması, Batılı kültürün Türk toplumuna yerleşmesini sağlamıştır. Batılı eğitim alan kişiler, çoğu zaman yabancı ülkelerin çıkar ve kültür değerlerini savunmuştur. Attilâ İlhan, bu tarz eğitimleri tehlikeli görerek Tevhid-i Tedrisat ile yapılan değişiklikleri savunmaktadır.

Attilâ İlhan'ın romanlarında yabancı dilde eğitim yapan çok sayıda okul karşımıza çıkmaktadır. Batılı okullarda verilen eğitimin olumsuz tarafına yönelik bir eleştiri, *Dersaadet'te Sabah Ezanları'nda* Rosa'nın hal ve hareketleri üzerinden yapılmaktadır. Rosa'nın aşırı davranışları tepki toplamaktadır. Yabancı bir okulda okuduğu için bu davranışları sergilediği düşünülür:

"Rosa, dengesiz davranışlarıyla, zaten Barzilayları ürkütmektedir. Notre Dame de Sion'da okutmakla, kötü mi ettiler acaba? Osmanlı kızı olmaktan çıktı, fazla Fransız, 'ziyadesiyle' serbest. Koca da beğendiremiyorlar, o sünepe, bu çirkin, öteki savoir vivre cahili, beriki meteliksiz. Bu gidişle, evde kalacak." (DSE, s. 173)

Sırtlan Payı'nda Notre Dame de Sion gibi Batılı okulların yetiştirdiği kadınların görünüşlerinin ve tavırlarının Avrupa kültürüne uygunluğu şöyle anlatılır:

"(...) olağanüstü 'mondaine' bir kadındı: Tanzimat-ı Hayriye'den bu yana, Dersaadet'teki Fransız okullarının düzinelerce yetiştirip, varlıklı Hıristiyan ve Musevi tüccarlarına eş olarak dağıttıklarından, hani: piyanoya oturdu mu az buçuk Debussy, Fauret tıngırdatır, edebiyattan açıldı mı Musset'den, Baudelaire'den bir-iki mısra okur, ya da Colette'in son kitabındaki filan tipe benzemeye özenir (...)" (SP, s. 309-310)

Batı dilleriyle yapılan eğitimin gittikçe önem kazanması ve yaygınlaşması, Türk toplumunda, Batı ülkelerinin kültür değerlerini benimsemiş bir kesimin oluşmasına neden olur. Roman karakterlerinden Mizrahiler, Abdi Bey ve Ziya Bey'in yaşayışlarında bu durumun yansımaları görülmektedir. Bu karakterler konuşmalarında yabancı kelimelere sık sık yer vermektedir.

Rosa Mizrahi, Colette'in, Rachilde'in, Proust'un romanlarını; Baudelaire'in Rimbaud'nun, Renée Vivien'in şiirlerini okuyabilecek kadar iyi derecede Fransızca bilmektedir.

Dersaadet'te Sabah Ezanlarında Gülistan Satvet de Paris modasına uygun giyimi ve konuşmasıyla Fransız kadınlarına benzemektedir. Konuşması sırasında Fransızca kelimelere yer vermektedir:

"... bu zevatın muhalefeti, chose curieuse, Yıldız'dan ziyade, yekdiğerinedir: Suret-i mutlakada geçiremiyorlar, par exemple, (...) Prens Sabahaddin Bey hariç, quel charmant type, je l'adore..." (DSE, s. 181)

Bıçağın Ucu romanının kişilerinden Abdi Bey, Matmazel Raşel'le Fransızca konuşurken Suat'la karşılaşır. Abdi Bey, Fransızca konuşmaktan vazgeçememektedir.

Fransızca konuşmanın ona ayrı bir statü kazandırdığını düşünmektedir. Fransızca konuşmak, üstünlük göstergesi olarak kabul edilir:

"Ham'fendi, bendeniz, tarihe karışmış bir mazinin gayr-ı kaabil-i teselli bir enkazıyım. Bizim zamanımızda Beyoğlu'nda Fransızca tekellüm edilirdi. O müthiş tahavvülât-ı içtimâiyye tekevvün ederken, itiyatlarından vazgeçemeyecek kadar yaşlanmıştım zaten, kaldı ki âlî tahsilini Fransa'da ikmâl etmek mazhariyetine ermiş bir neslin evladıyız, elli-altmış sene evvel Paris'i bir görseydiniz, bütün beşeriyetin..." (BU, s. 323)

O Karanlıkta Biz romanının kişilerinden Zihni Keleşoğlu'na göre Ahmet Ziya'nın Almanca bilmesi problemleri kolaylıkla çözmesine ve insanları etkisi altına almasına yardımcı olmaktadır. Ahmet Ziya, kişiliği ve eğitiminin yanı sıra Almancası ile hayranlık uyandıran bir insandır:

"'Mühendis Bey'in 'milleti' yola getirmesindeki en esaslı 'âmil', 'mâhut' dergideki yazıyı Almanca okuması olmuştu; bunu 'bilhassa' yaptığından emin: Yabancı dilleri mükemmel konuşanların, etrafındakileri ('bahusus' taşralıları) ne kadar etkilediğini, 'şahsından' biliyor: Almanlarla bir arada bulundular mı, Ahmet Ziya'nın 'suhûletle' sohbete başlamasını, gizli haset, açık hayret, ciddi bir hayranlıkla izlemiştir, hep" (OKB, s. 66)

Tanzimat'la başlayan süreçte Batılı tarzda eğlence anlayışları ortaya çıkar. Düzenlenen balolara gayrimüslimlerle beraber Türklerin de katıldıkları görülmektedir. Bu eğlenceler statü kazanma ve sosyete içerisinde yer edinmek için önemli etkinliklerdir.

Attilâ İlhan romanlarında Batılı eğlence anlayışlarına yer verir. *Dersaadet'e Sabah Ezanları*'nda Mizrahilerin yalısında oldukça gösterişli bir yılbaşı balosu verildiği görülür. Kadınlar ve erkekler baloya uygun olarak giyinmiş, süslenmiştir. Büyük bir özenle hazırlanan bu eğlencede Türk kültürüne ait hiçbir unsura rastlanmamaktadır:

"Boy aynalarından, gökkuşağı renkleriyle yansıyan erimiş metal aydınlığı büfe çevresinde, bakara masasında, ya da ocağın başında öbeklenmiş misafirlerin, tutuşmuş toz magneyzum gibi üstüne yağıyor. Kimler, kimler, kimler! İnanılmaz 'hotozları', evlere şenlik giyimleri, korkunç mücevher hevenkleriyle, kat kat gerdanlarını titreten 'vardakosta' madamlar: Kavukçuyan'ın 'refikası', Diamandis'in 'hemşiresi', Muzenidis'in hem 'refikası', hem baldızı. Yer yer, meşale gibi parlayan, buğday sarışını 'beyaz Rus yosmaları'. Teni ipek, gözleri kadife, kaşları samur, edasından yanına varılmaz, biri Yahudi, öteki Fransız iki 'matmazel' ki, birisi sigortacı Eskenazilerin ortanca kızıdır, öbürü galiba Notre Dame de Lorette'de 'muallime'." (DSE, s. 398)

*Dersaadet'te Sabah Ezanları'*nda daha geleneksel yaşayan Arapların bile yılbaşı kutluyor olması, roman karakterleri tarafından şaşkınlıkla karşılanır. Neveser duyduğu darbuka sesleri üzerine *"Aman yarabbi! Faruk Bey el Mabruk da yılbaşını mı tes'id ediyor? Ne günlere kaldık!"* demektedir. Bu durum Batılı hayat tarzının Doğu dünyasına da tamamen yerleştiğini göstermektedir. (DSE, s. 430)

Reis Paşa'da Hagop Bakırcıyan, kızı Varsenik Bakıcıyan'ın doğum gününü kutlamak için yalısında bir parti verir. Bu partide, Batılı eğlence anlayışına ait unsurlar göze çarpmaktadır. Şık matmazellerin katıldığı partide Vals yapılmakta ve havai fişekler patlatılmaktadır:

"Salondaki yaylı çalgılar orkestrası, hemen hiç susmuyordu; birbirine usturupla eklediği Viyana valslerinin, dantel zarafetine; kalabalığın uğultusu; havai fişeklerin, renk renk infilâkleri karışıyor; her patlayış, en çok da o zarif, son derece şık ve seçkin 'matmazeller'in, küçük ve sevimli hayret çığlıklarına sebep oluyor." (RP, s. 221)

Attilâ İlhan'ın romanlarında, gerçekte olduğu gibi, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eğlence mekanlarının arttığı görülmektedir. Kahveler, pastaneler, barlar, birahaneler açılır. Evlerde yapılan partilerin yerini eğlence mekanları alır. Özellikle

İstanbul'da Beyoğlu ve çevresi, İzmir'de ise Kordonboyu'nda eğlence mekanlarının sıklaştığı görülmektedir.

Sırtlan Payı'nda Petrograd Pastahanesi ve Tepebaşı Pastanesi, Rusların ve Balkan mültecilerin gittiği mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır:

"Petrograd Pastahanesi, boru sesli arşidüklerin, artık geçmez olmuş binlik Romanof Rublelerini saya saya eskidikleri, créme caramel ve erimiş çikolata kokan çok camlı, az garsonlu bir Tepebaşı pastahanesi: günün her saatinde, gireni çıkanı belirsiz: İtibarlı masalarda, zıvanalı Rus cıgaraları içen, iri kalçalı, beyaz sarışın birtakım yoğun kadınlar, Dağıstanlı beyzade, işgal zabiti ya da Düyun-u Umumiye memuru kılıklı birtakım gevşek erkekleri çevrelerine toplamış, hüzünlü gözlerinde görünmez gözyaşlarıyla, inanılmaz 'ihtilal' serüvenlerini anlatıyorlar." (SP, s. 308)

Romanlarda yer alan bu mekanlar insanların sosyalleştiği alanlardır. *Yaraya Tuz Basmak* romanının baş kişisi Yüzbaşı Demir'in Kore Savaşı sonrası yaşadığı bunalımı unutmak için gittiği bar, gece hayatının genel bir görüntüsünü gözler önüne sermektedir:

"... cinayet yeşili bir loşluğun, dağıldığı salona sığamayan bir gitar tınlamasının derinliğine indiler: Işık az ve yabancılaştırıcıydı, gitar çok ve kalabalık! Amerikan barda, memeleri dizlerine düşmüş bir kadın barmen, iskemlelere tünemiş sarmaş dolaş bir çiftin bardaklarına içki dolduruyor. Duvar diplerindeki alçak masalarda, müziğin darmadağın ettiği gece insanları, yalnızlığı yoğun bir hüzne sarkmışlar." (YTB, s. 215-216)

O Karanlıkta Biz'de Attilâ İlhan, Beyoğlu'ndaki eğlence hayatının renkli bir görüntüsü dikkatlere sunar. Özenli kıyafetleri ile Beyoğlu'nda İstanbul'un her kesiminden insanları görmek mümkündür. Bu durum eğlence anlayışının topluma tamamen yerleştiğini göstermektedir:

"Bıyıkları ayağa kalkmış, yeleği altın köstekli, lâcivert 'hacı ağa'; fötr şapka, yakası kürklü pardösü, ipek kaşkol ve taşgözlük, 'karaborsacı' tüccar; salyalı tebessümü kaygan, rezil elleri yumuşak, 'muhabbet telâlı'; gerçekten var olup olmadıklarını, sık sık, el aynalarına davranıp kaygıyla 197 araştıran fahişeler (...) Herkes yaşadığı ânı, başkasıyla yaşamak üzere olduğunu, en pahalıya pazarlamak derdine düşmüş; kimsenin gazete haberlerine aldırdığı yok, Beyoğlu her geceki ihtişam ve sefaletini yaşıyor." (OKB, s. 111)

Attilâ İlhan'ın romanlarında sinema, bir eğlence aracı olmaktan çok Batı dünyasına açılan bir pencere konumundadır. Roman karakterlerinden Doktor Sevim, Güner, Akın ve arkadaşları sinema filmlerinden Batı'ya dair fikir edinmektedirler.

Sırtlan Payı romanının kişilerinden Doktor Sevim, modern görünüşe sahip olmayı mahalle sinemalarında gördüğü Amerikan filmlerinden öğrenir. Bu sayede olmak istediği kadın haline dönüşür:

"Sevim'in olduğuyla olmak istediği kadın arasındaki farkı, yaratan da kapatan da sinema olmuştur denebilir: davranışlarıyla Joan Crawford, alımıyla Ava Garner, sporculuğuyla Esther Williams olacaktı o. Oldu da: bilerek bilmeyerek davranışlarına Joan Crawford kesinliğini ve keskinliğini nasıl yedirdiyse, burnunun Ava Garner burnu olmasını Viyana'daki estetik ameliyatlarıyla öyle sağladı. Doktor Sevim'in kurt köpeği, Jaguar arabası, Bandit kokusu ile ulaştığı etkileyici kişilik ortaokuldan bu yana seyredilmiş yüzlerce filmden içisıra oluşturduğu, sonra gerçekleştirdiği bir bileşim: bütün öğeleri, uzak ve yakın toplumsal çevresinden değil, sinemadan geliyor." (SP, s. 201)

Kurtlar Sofrası romanında Güner de tıpkı Doktor Sevim gibi, sinema filmlerinde gördüğü kadınların yerine kendini koyar ve onları taklit etmeye çalışır:

"Saçlarının platin tozunu sağına döküyor, olmuyor; soluna döküyor, olmuyor; kendisini, alnında incecik gerilmiş kalem çizgisi kaşları, tek tek ayrılmış lacivert

rimelli kirpikleriyle; hangi hayal kurma anında, Freddy Mills'in karısı yerine koysa, yerleşeceği bütün Amerikan evlerinin, renkli Amerikan filmlerinde kullanılmış olduğunu görüp şaşırıyor." (KS, s. 638)

Attilâ İlhan romanlarında karşımıza çıkan geleneksel yaşayış zamanla yerini Batı taklidine bırakmaktadır. Ulusal bileşime varamayıp özenti duygusu içinde hareket eden karakterlerin millî değerlere yabancılaştığı görülmektedir. Bu yabancılaşma toplumsal sorunlara duyarsız bir kesimin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Attilâ İlhan toplumun bu durumuna çözüm olarak ulusal bileşime varmayı önermektedir.

3.1.3. Aydın Sorunları

Cumhuriyet'in ilanının ardından Cumhuriyet değerlerine bağlı aydınlar yetiştirmek Türkiye'nin önemli hedeflerinden biri haline gelmiştir. Attilâ İlhan romanlarında ve fikri yazılarında Türk toplumunun temel sorunlarından biri olan aydın meselesine yer verir.

Tanzimat dönemiyle başlayan alafranga ve alaturka aydın tipleri Cumhuriyet'in ilanı ile ulusal bir temele oturtulmak istenir. Ancak Türk aydınının 200 yıldır süren talihsizliği ve yanlış batılılaşma algısı, aydınların kompradorlaşmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte yaşananlar, aydınların büyük bir bunalımın içerisine sürüklenmesine neden olur.

Tanzimat'la kapılarını Avrupa'ya açan Osmanlı'da aydınlar, Batı'nın gelişmişliği karşısında hissettikleri şaşkınlığı hayranlığa dönüştürmüştür. Ancak yönteme dikkat etmemeleri ve sistem içerisinde kendilerine düşen vazifenin bilincine varamamaları aydınların kimlik bunalımı yaşamasına neden olmuştur. Bunun sonucunda aydınlar, git gide toplumdan koparak yabancılaşma duygusunu yaşarlar.

Batılılara benzersek onlardan biri olabiliriz düşüncesi nedeniyle Osmanlı'da aydınlar Batılı düşünceleri savunmaktaydı. Aydınlar bu şekilde üzerlerine düşen vazifeyi yerine getirdiklerini düşünmekteydi. Halbuki Attilâ İlhan'a göre en büyük yabancılaşma da bu tavır nedeniyle ortaya çıkıyordu. İlhan'a göre yapılması gereken öncelikle bu bakış açısından kurtulmaktır:

"Ne Osmanlı tam sömürge olmuştur, ne Osmanlı aydını tam sömürge aydını, ama, itiraf edelim ki Tanzimat'tan bu yana aydınlarımız, sorunu, üç aşağı beş yukarı bu düzeyde tartışmaktadırlar. Artık bu açmazdan kurtulmalıyız. Bağımsız çözüm ülkenin elbette çağdaşlaşması, ama bunu altyapısından başlayarak yapmasıdır. şu halde amaç her bakımdan gelişmiş -yani ağır sanayileşmiş- bağımsız, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki ulusal çıkarlarına sahip, yüz milyonluk bir Türkiye'dir; ilericiyle gerici, sağcıyla solcu, liberalle sosyalist vs. arasındaki tartışma amaç üzerinde olamaz, araçlar yani yöntemler üzerinde olmalıdır."[97]

Attilâ İlhan'a göre aydınların komprador olmakla övünen bir topluluk olması, 200 yıldır 'seçkin' ama 'mutsuz' bir azınlık olarak kalmalarına neden olur. Müdafaa-i Hukuk'la başlayan süreçten itibaren asıl mesele, aydının ulusallaşması ve millet egemenliği için çalışmasını sağlamaktır. Bunun için Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda ulusal burjuvazinin gelişmesine yönelik adımlar atılır:

"Anadolu İhtilali'ni aydınların, bürokrasinin, eşraf ve halkın oluşturduğu, tarihsel bir blok' gerçekleştirmiştir. Klasik şemaya uymuyor. Çünkü Osmanlı'da burjuvazi 'ulusal' oluşmamış, 'komprador' oluşmuş; hal böyle olunca, çıkarları onu 'Müdafaa-i Hukuk'tan yana değil, Saray'dan yana kılıyor. Cumhuriyet'in ilanı, iktidarı padişahtan 'kayıtsız şartsız' millete aktarsa da, burjuvazi ulusal olmadığı için, Cumhuriyet'in ulusal kültür değerlerini yaratamamış. O zaman, feodal/ümmet döneminin değerler sistemini yıkmak görevi, devrimci kadronun yadalar çıkarmasına

[97] Attilâ İlhan, *Ulusal Kültür Savaşı,* Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1998, s. 25.

bağlanır. Cumhuriyet'in, (yani burjuva/millet toplumunun) değerler sistemi, yasaların desteğindeki bir kültür devrimiyle gerçekleştirilir."[98]

Attilâ İlhan'a göre Türkiye'nin aydınları, sorumluluk kavramını kazandıklarında ve bu sorumluluğu yurt, insanlık, medeniyet göreviyle bütünleştirdiklerinde gerçekten aydın olacaktır. Ulusallaşma sürecinin gecikmesi ve 20. yüzyıl başlarına sarkması, aydınları altyapısal dönüşümleri istemekten alı koymaktadır. Türk aydınları, ulusal çözüme ulaşmak için yabancı ülkelerin çözüm yollarını kullanma yanlışına devam etmektedir:

"20.yüzyıldan çıkıyoruz, hâlâ daha, sağcısı olsun solcusu olsun, Türk aydınları ulusal çözüm diye, başka ülkelerin kendi koşullarına göre ürettikleri çözüm reçetelerini savunmak 'gaflet ve dalaleti' içindedirler. Bunun sebebi de, başlangıçtaki yanlış tutum olmasın?"[99]

Kompradorluğun bir gelenek haline gelmesinde, Tanzimat aydınlarının tavırları ve İttihatçıların tutumları önemli rol oynamaktadır. İlhan'a göre ulusal bir burjuvazimiz hiçbir zaman olmamıştır. Ulusal demokratik devrim, bürokratların, aydınların, eşraf ve halkın oluşturduğu tarihsel blokla gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu nedenle gösterilen çabalardan sonuç alınamamıştır.

Türk aydının örnek tipi Mustafa Kemal Atatürk'tür. Düzgün karakteri, duyarlı kişiliği, milliyetçiliği, Türkçe hassasiyeti, tarih bilinci, çalışkanlığı, ileri görüşlülüğü ile aydının ulaşması gereken bir seviyedir. Ancak bu yolda hem Osmanlı dönemi aydınlarının hem de Cumhuriyet aydınlarının düştüğü bazı yanlışlar vardır. Attilâ İlhan bu yanlışların neler olduğunu tespit eder ve eserlerinde yer alan karakterler ile okuyucuya aktarır.

---

[98] Attilâ İlhan, *age*., s. 36.
[99] Attilâ İlhan, *age*., s. 18.

Sokaktaki Adam romanı Türk aydınının yabancılaşması üzerine kurulmuştur. Romanın kişilerinden Hasan, Cumhuriyet'in yetiştirdiği ilk aydın neslini temsil etmektedir. Kötümser bir aydındır. Hasan'a göre Kurtuluş Savaşı'nın ardından hiçbir şey iyi gitmemiştir. Toplumsal dönüşümün sağlanamaması neticesinde halk ve aydınlar ruhlarını, benliklerini kaybetmiştir:

"Sana bir şey söyleyeyim mi? diyor, apaçık bir şey: bu harbden kimse sağ dönmedi. Onlar canlarını kaybettiler, ama ruhları sağ, aramızda dolaşıyor, yaşıyorlar. Ya biz? Bin beteri; biz ruhlarımızı kaybettik. Milyonlarca ceset." (SA, s. 174)[100]

Hasan, bir kaçakçılık olayına karışarak öldürülür. Hasan'ın içinde yaşadığı bu boşluk durumu, dünyadan göçüp gitmesi ile son bulur. Onun kaçakçılık yapması aynı zamanda toplumsal kuralları deldiğini göstermektedir. Hasan toplumun karşısında yer alan bir karakterdir. Romanın adından da anlaşılacağı üzere sokaktaki yalnız adam odur.

Zenciler Birbirine Benzemez romanı, ötekileşme olgusundan yola çıkarak topluma ve aydına yönelik bir bakış açısı geliştirmektedir. Romanın adında yer alan zencilerin birbirine benzemediği vurgusu, aydınların Türk toplumunu oluşturan bireylerden farklı olduğuna işaret etmektedir. Bireylerin bir arada bulundukları nokta millî kültür ve millî bilinçtir. Ancak bu değerlere yabancılaşan aydın, toplumdan uzaklaşma ve ötekileşme hissi ile karşı karşıya kalmaktadır.

Zenciler Birbirine Benzemez romanında Mehmet Ali'nin Paris'e gitmesinin ardından yaşadığı iç hesaplaşma anlatılmaktadır. Mehmet Ali, Hasan'ın biraz daha yol kat etmiş hali gibidir. Aydın sorunu onda biraz daha yoğunlaşmaktadır. Attilâ İlhan bu romanıyla aydının yabancılaşmasına çözüm bulunmaya çalışmaktadır.

[100] Attilâ İlhan, *Sokaktaki Adam,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2017. Çalışmamızda alıntılar bu baskıdan yapılacaktır.

Zenciler Birbirine Benzemez romanının kişilerinden Mustafa, arkadaşı Mehmet Ali'yi "toplumun tükürdüğü adam" olarak tanımlar. Mehmet Ali, büyük iddialar peşinde koşmasına rağmen hedeflerini gerçekleştiremediği için bunalmış bir aydındır:

"...sen, her bakımdan, aşırı bir adamsın. Hayalini hareket plânına iten, bu. Toplumun tükürdüğü bir adam, eğer kafası işliyorsa, ister istemez büyük iddiaların adamıdır. Koyu softalığını, onu peşisıra gelen, kıpkızıl zındıklığını düşün! Ha? Hattâ denebilir ki sen, iddialarının büyüklüğünden yorulmuşsun. Dünyayı, dünyanın sorunlarını kavramak, büyük iş. Üstelik bizim takatımızı aşıyor. Seni, ne olduğu belirsiz bir mutluluk hayali peşinde koşturan, iddialarını açıklayamamanın ümitsizliği ve çaresizliği..." (ZBB, s. 126)

Bıçağın Ucu romanında sosyalist bir aydın olarak karşımıza Halim çıkar. Halim bir aksiyon adamıdır, devrime inanır. Onun bu inancı, mücadelesini sürdürmesine ve toplumda kendisine bir yer belirleyebilmesine yardımcı olmaktadır.

Halim, *Bıçağın Ucu*'nda köyden kente göçen bir aileye rastlar ve onlara yol tarif eder. Aileyle olan sohbetinde, yerinden yurdundan olan bu insanlar için üzüntü duyar. Bu olay üzerine bir aydın olarak kendini toplumsal olaylara mesafeli yaklaşmakla ve halktan kopuk olmakla suçlar:

"Bu rezil geceyi hiç yaşamamış gibiydi. Yalnız o içindeki müthiş acı. Bir de durup durup gözlerinin önüne çizilen resim: Kızgın bir köylü kalabalığı, onu dört yanından çepeçevre kuşatmışlar, ellerini kollarını sallayıp bağırarak, ihanet ve ilgisizlikle suçluyorlar. Bütün iddialarına, bütün çabalarına rağmen, onlardan olmadığını; olamayacağını fark ediyor. Onların da kendinden olmadığını; olamayacağını! Ne kadar uğraşırsa uğraşsın, hep uzak ve yabancı kalıyor: umutları kıracak kadar uzak, bir o kadar da yabancı." (BU, s. 114)

Bir aydın olarak Attilâ İlhan, toplumdan kendini soyutlamayarak halkın sorunları ile yakından ilgilenmiştir. Özellikle okuyucu ile sık sık iletişim haline geçmeye özen

göstermiştir. Hangi serisi içerisindeki kitaplarda, okuyucularıyla yaptığı telefon görüşmelerine ve mektuplara yer verir. Bunu toplumcu bir aydın refleksi ile yapar.

Attilâ İlhan'a göre aydınlar, Anadolu ihtilali ile başlayan sürecin ulusallaşma yolunda bir geçiş dönemi olduğunu kavrayamamıştır. Ulusallaşma adı altında köycülük ve Anadoluculuk fikrine tutulmuşlardır. Ağırlık verilmesi gereken alanların endüstrileşme, burjuvalaşma, işçi hakları ve şehirleşme olgusu olduğu gözden kaçmaktadır:

"Ümmet sentezine koşullanmış Türk aydını için ulusal sanat, 'Anadolu kokan' bir sanattır ki, gerçekte bunun, devrini doldurmuş feodal/ümmet üstyapısının, savunulması demek olduğu meydandadır. Komprador alafrangalığına koşullanmış olanların hali, büsbütün yürekler acısı: Kafaları, kalpleri, hayatları, 'yabancı' kültürlere ayar edilmiş; uluslaşma sürecinin hızlanması ve yoğunlaşmasıyla birlikte, ayakları yerden kesiliyor: hem halktan kopuyorlar, hem halka 'yabancılaşıyorlar!'"[101]

Kendi ile hesaplaşan bu aydın tipi, *Kurtlar Sofrası* romanında adım adım tarihsel bir misyon yüklenerek köklerini arayan aydına dönüşür. 1950-1960 senelerini içine alan roman, ekonomiden eğlence sektörüne kadar uzanan geniş bir çerçevede toplumsal sorunları ele alır.

Kurtlar Sofrası romanının kişilerinden Ümid, kaybolmuş bir aydındır. Mahmud ise dürüst gazeteciliği ve inandığı değerlerle "kurtlar sofrası"nda mücadelesini sürdüremeyerek öldürülmüş bir karakterdir. Komprodor burjuvazisine Kemalist bir gazeteci olarak kafa tutan Mahmud'un mücadelesini ölümünün ardından sevgilisi Ümid devralır.

[101] Attilâ İlhan, *Ulusal Kültür Savaşı,* Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1998, s. 14.

Mahmud, öldürülmeden önce tam bağımsız bir Türkiye hedefi ile "Mustafa Kemal'in İnkılap Teorisi" adında bir çalışma hazırlamaktadır. Mahmud'un bu teorisinde Atatürk ve Cumhuriyet ilkeleri, bugün de toplum tarafından takip edilmesi gereken bir öğreti olarak ele alınır. Hüsnü Faik, Mahmud hakkında yaptığı değerlendirmede, onun öteki adının Mustafa Kemal olduğunu ve bir inkılap şehidi olduğunu söylemektedir:

"... Mahmud Ersoy bir inkılap çocuğuydu, bir inkılap şehidi oldu. Mahmud Ersoy'un öteki ismi Mustafa Kemal'di. Kuva'yı Milliye'nin bütün hedefleri, Mustafa Kemal'in bütün hedefleri, onun da hedefleri idi. O, Milli Kurtuluş hareketini, aynı hızla ve tarihi ve içtimai mecrası içinde, son neticelerine kadar götürmek çarelerini arayan, şuurlu ve aydınlık münevverlerimizden birisiydi. Zamansız ve hazin ölümü, parmak bastığımız milli davaların ve demokrasi mücadelesinin büyük ehemmiyeti üzerinde ısrarla ve inatla durmayı, bizim için büsbütün vazgeçilmez bir vazife kılıyor. Resmi makamların, bu karanlık cinayeti örten esrarı dağıtacağına, kafalarda beliren istifhamları teker teker sileceğine inanmak isteriz..." (KS, s. 235)

Kurtlar Sofrası'nda sık sık yapılan geriye dönüşler ile Kurtuluş Savaşı yılları, Ferid anıları üzerinden gösterilerek aydına kurtuluş yolunun nasıl olması gerektiği işaret edilmektedir. Attilâ İlhan'ın bu çabası, aydının yaşadığı ikilemi önlemeye yöneliktir. Romanda yarı sömürge durumuna düşmüş halkın oluşturduğu tam bağımsız Cumhuriyet, Demokrat Parti döneminde demokrasi ve bağımsızlıktan uzaklaştırılarak kişisel hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı bir ortama evrilmektedir.

Sosyalist bir aydın olan Ahmet Ziya, ilk olarak *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda karşımıza çıkar. Almanya'da eğitim görmüş ve sosyalizmi orada öğrenmiş bir kişidir. Daha sonra Kurtuluş Savaşı'na katılır ve 1940lı yıllardan itibaren sosyalist hareketten çekilerek iş hayatına atılır.

Ahmet Ziya, Attilâ İlhan'ın düşünce yazılarında tasvir ettiği aydın tipine en yakın karakterdir. Aynı zamanda görüşleri ve mücadelesi ile Attilâ İlhan'a benzeyen bir

karakterdir. Hem batılı değerleri hem de millî değerleri bünyesinde barındırır. Sosyalist değerlerle yetişmesine rağmen yerel değerleri muhafaza etmesiyle bir nevi senteze ulaşmıştır. 1940'lı yıllarda iş adamlığına atılmasının arka planında güçlü ekonominin önemini kavramış olması bulunmaktadır. Uzun bir zaman dilimi içerisinde karşımıza çıkan Ahmet Ziya'nın dönüşümünü tamamladığı görülmektedir.

Sırtlan Payı'nda Ahmet Ziya, aydının Batı özentisi olmasını eleştirir. Aydın Batıcı olarak halkın karşısında yer almaktadır. Böylece inkılabın başında yer alması gereken aydın, inkılabın yapılacağı kesimden uzaklaşmaktadır:

"Türk münevveri, (şimdi aydın diyoruz bunlara öyle mi?) inkılapçı olmak için önce batılı olması icabettiğini sanıyor, o dakikadaysa halkı iki asırdır istismar eden batılının, onun içerdeki uşağı olan kompradorun yanı başında yer alıyor! Bunun pratik sonucu inkılabı yapabilecek istihsal kuvvetleriyle onu idare edecek dimağların birbirinden kopması! Ondan sonra sen, istediğin kadar 'batılı' istikamette emperyalizme de, kapitalizme de at tut, gayretin-hiçbir vakit elle tutulur hale gelemeyecek- mücerret bir fikir spekülasyonundan ibaret kalır, halbuki onlar iktisadi istikamette hem ülkeyi kullanmakta devam ederler, hem de iğdiş ettikleri münevverler halkla irtibat kuramadığı için temelden gelebilecek bir infilaki, yani patlamayı önlemiş olurlar." (SP, s. 254)

Ahmet Ziya, solcu aydınların müstahsil ve amele ile birleşmediği sürece hakiki inkılabı gerçekleştirmesinin mümkün olamayacağını düşünmektedir. Ne baştan başlamanın ne de devam etmenin mevcut çıkmaza bir faydası olmadığı kanısındadır. Onun bu düşünceleri, Attilâ İlhan'ın aydın, Batı ve inkılapçılık hakkındaki görüşlerini yansıtır.

Sırtlan Payı'nda Ahmet Ziya'nın *"bu ülkeyi iki yüz senedir aydınlar batırır, halk, canını süngüsüne takıp kurtarır"* diyerek sözlerini tamamlamasının ardından Suat, onun bu sözlerini dehşetli bir şekilde yadırgamaktadır. Ancak üzerinde düşünüp somutlaştırdıkça mantıklı bulmaya başlamaktadır. Suat halka yabancı olduğunu ve bir

aydın olarak üzerine düşen görevi yerine getirmediğini düşünmeye başlar. Kendi çevresine baktığında Batılı insanlarla görüştüğünü, halk kesiminden kadınlar ile anlaşamadığını fark eder:

"O ilerici aydından sayılmaz mı, sayılır elbet, öyleyse Gümrükçü'nün karısıyla, Hayriye Teyze'yle, Sabahat'la değil de, Doktor Sevim'le daha kolay anlaşması neden? Sözde öncekilerin çıkarlarını savunuyor, onların mutluluğundan yana, bu yüzden sonrakini davranışları ve sözleriyle düpedüz burjuva hatta faşist sayıyor ama, gündelik yaşantının akışı içersinde öncekilere değil, sonrakine daha yakın: yan yana geldiler mi, konuşabilecek daha çok 'ortaklaşa' konu bulabiliyorlar, 'dalga uzunlukları' daha çok birbirine uyuyor. Biçim olarak birbirlerine benzemeleri, cabası!" (SP, s. 255)

Attilâ İlhan'a göre ümmet toplumu olağan gelişmesini sürdürdüğünde kendi burjuvazisini yaratacaktır. Ancak Osmanlı'da bu durum komprador aydınların yetişmesi ve azınlıkların toplum içerisinde bir hayli fazla olması nedeniyle emperyalizme elverişli bir ortamın yaratılmasına sebep olmaktaydı. Osmanlı'da oluşan bu burjuvazi dışarıya bağımlı ve Batı özentisidir. En etkili aydın topluluğu İttihat ve Terakki, mütareke döneminde İstanbul Hükümeti'ne kısa süre de olsa destek vermiştir. Bu, Mustafa Kemal Atatürk'ün kaçındığı burjuvazidir. Atatürk, emperyalist kültür yabancılığını aşarak ulusal kültüre ulaşmayı hedeflemiştir.[102]

Türkiye, ulusal kültür sentezini gerçekleştiremediği için Anadolu'da ümmet kültürünün izleri güçlü bir şekilde sürmeye devam etmektedir. Çıkış yolu ise ulusal kültür bileşimine varmaktan geçmektedir:

[102] Attilâ İlhan, *Hangi Batı,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2017, s. 220.

"Uluslaşmak ne demek? Sınırları belli bir iç pazar çerçevesinde liberal, laik ve demokratik bir toplumun oluşturulması! Bunun yolu nedir! Ulusal demokratik bir devrim! Bu, neyi gerektiriyor, ulusal bir kültür bileşiminin başarılmasını!"[103]

Attilâ İlhan'a göre Türkiye'nin şanssızlığı, ulusallaşma sürecini, sömürgeleşme ile iç içe yaşamasıdır. Millî kültür oluşturma sürecini komprador aydınlar ve gayrimüslim bir burjuvazi ile yürütüyor olmasıdır. Ümmet kültürüne karşı Tanzimat alafrangalığı icat edilmiştir. Türk İslam sentezi aynen sürdürülemez çünkü altyapı kaybolmuştur. Orta Asya'ya dönüşle veya komprador kültürden hareketle orijinal bir ulusal kültür yetiştirilemez.[104]

Millî Şef politikaları ile başlayan sürecin ardından 1960'ta komprador aydınlar, bir kez daha gündüzüne çıkar. Bu durum toplumda iki farklı insan tipinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

"Türkiye'de şimdi iki tür insan var; aynen 1919-1920'de olduğu gibi. Bağımsız ve özgür Türkiye'den yana olanlarla tam tersine Batı'nın yarı sömürgesi halindeki onların uydusu bir Türkiye'den yana olanlar. Yâni İstanbul Hükümeti ile Ankara hükümeti. Şimdi bu defa İstanbul Hükümeti Ankara'da. Bütün yapılacak şey; bu kişilerin heyeti umumiyesinin bir platormda bir araya gelmesi. O platform da Müdafaa-i hukuk platformudur."[105]

Bu insan tipinin ilki bağımsız Türkiye'den yana olanlardır. İkincisi ise Tanzimat dönemi sonrasında görülen aydın tipidir. Attilâ İlhan'a göre bu durumdan kurtulmanın tek yolu Misakı Milli ve Müdafaa-i Hukuk öğretilerine geri dönmektir. Bu iki öğreti ışığında toplumun yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

---

[103] Attilâ İlhan, *Ulusal Kültür Savaşı,* Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1998, s. 167.
[104] Attilâ İlhan, *age*., s. 167.
[105] Attilâ İlhan, *Hangi Batı,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2017, s. 308.

SONUÇ

Attilâ İlhan'ın Eserlerinde Millî Mücadele ve Cumhuriyet isimli çalışmamız boyunca ulaşılan bulgu ve sonuçları şöyle ifade edebiliriz:

Attilâ İlhan'ın ailesi ve yetiştiği çevrenin onun düşüncelerini ve sanatını büyük oranda etkilediğini görmekteyiz. Soy olarak ulema bir aileden gelen Attilâ İlhan, bir yandan yerel değerlerle yetişirken diğer yandan Meşrutiyet ve Cumhuriyet kazanımlarını aile ortamında içselleştirmiştir.

Attilâ İlhan'ın çocukluğunun direnişin yoğun olarak yaşandığı İzmir'de geçmiş olması ve küçük yaşlarda büyük dedesinin İzmir'in işgali hakkındaki anılarını dinlemesi Millî Mücadele'ye dair ilk fikirlerinin oluşmasında etkili olur. Daha sonraları babasının işi nedeniyle Anadolu'nun çeşitli yerlerini dolaşması Anadolu'yu ve Türk insanını tanımasına yardımcı olur. İzlenimleri ve dinlediği hikâyeler romanlarına ve aynı zamanda ödüllü şiiri *Cebbar Oğlu Mehemmed*'e kaynaklık eder.

Lise yıllarında şiirleri ile tanıştığı Nâzım Hikmet, İlhan'ın düşünce dünyasını ve sanatını etkileyen önemli kişilerden biridir. Nâzım Hikmet'i okuduktan sonra onun tarzında şiirler yazmaya ve sol düşünceye ilgi duymaya başlar. Nâzım Hikmet'e olan hayranlığının onun hayatını şekillendirdiğini görmekteyiz.

Türkiye'nin 40 karanlığı olarak adlandırdığı döneme girdiği sıralarda çok sevdiği Nâzım Hikmet'i kurtarmak için Paris'e giderek Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komitesi'ne katılması Avrupa'yı tanımasına fırsat sağlar. Paris'te sol yayınları okur ve Avrupa medeniyeti hakkında fikirler edinir. Bu fikirlerini Türkiye'ye geldiğinde yazılarında ele alır. Ayrıca Türk milletine ve tarihine dair okumalarını yine Paris'teyken yapar.

Toplumsal değişimleri diyalektik içerisinde anlatarak toplumculuğun bütün imkânlarını kullanan Attilâ İlhan'da Marksizm'den gelen tarihsel perspektif anlayışı geniş yer tutmaktadır. Tarihsel diyalektik doğrultusunda eserlerinin arka planına sosyal, siyasi ve kültürel unsurları yerleştirir. Bunu yaparken kurgu karakterlerin yanı sıra tarihin gerçek şahsiyetlerini de karakter olarak seçmeyi ve tarihî vesikaları bölüm aralarına koymayı ihmal etmez.

Tarihsel perspektif içerisine oturmayan eserlerin toplumsal olamayacağını düşünen İlhan, ilk iki romanı *Sokaktaki Adam* ve *Zenciler Birbirine Benzemez*'den sonra tarihî konuları işlemeye ağırlık verir. Aynanın İçindekiler serisinde Türkiye tarihini II. Meşrutiyet yıllarından başlayarak 1960'lı yıllara kadar anlatmayı sürdürür. Bu süreç içerisinde tarihî, siyasi olayların yanı sıra aydın sorunu, Batılılaşma, yabancılaşma, kompradorluk, kültürel bileşim, sermaye gibi toplumsal konuları da ele alarak bugünkü Türk milletini oluşturan değerlerin arka planını gözler önüne sermeyi amaçlar.

Türk milletinin vatan savunmasında verdiği mücadele, Attilâ İlhan romanlarının temel konusunu oluşturmaktadır. Cumhuriyet dönemini ele aldığı kısımlarda dahi Millî Mücadele ile bağlantı kurduğu göze çarpmaktadır. İlhan, Millî Mücadele'yi konu edindiği romanlarında işgal öncesi ve sonrası hâliyle bir Anadolu portresi çizer. Bizzat Millî Mücadele dönemine tanık olmamasına rağmen Menemen'de dinlediği anılar, okuduğu tarihî kitaplar ve vesikalardan yararlanarak olayları gerçeğe yakın bir şekilde eserlerine yansıttığı görülür.

Mekân ve çevre anlatımlarında Attilâ İlhan'ın roman tekniği dikkat çekmektedir. Sinemaya olan ilgisi nedeniyle göstermeye dayalı bir anlatım kullanır. Attilâ İlhan'ın, Millî Mücadele'yi konu edindiği eserlerinde mekân olarak üç şehrin ön plana çıktığı görülür. Bu şehirler İstanbul, Ankara ve İzmir'dir. Bu üç şehir Attilâ İlhan romanlarında farklı özellikleri ile Millî Mücadele sürecinde birer simge durumundadır.

Attilâ İlhan, Millî Mücadele sürecini bir umut öğretisi olarak ele almaktadır. Bu, tarihinde Millî Mücadele gibi şanlı ve önemli bir olayı yaşamış halkın bilmesi gereken bir öğretidir. Bu nedenle Attilâ İlhan, okuyucuya kendisinde barınan ruhu göstermeyi amaçlar. Cumhuriyet kazanımlarının yitip gitmesini önlemek için Türk halkının ve aydının üzerine düşen görevin neler olduğunu anlatır.

Attilâ İlhan, tarihî olayları ve şahsiyetleri Millî Mücadele sürecinde yer aldığı şekliyle olay örgüsüne dâhil eder. İlhan'ın böyle bir yol izlemesinin nedeni Türk halkının her bir ferdinin "Müdafaa-i Hukuk" adını verdiği öğretileri öğrenmesini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda tarihî kitaplardan okuduklarını roman tekniği ile kurgulayarak anlatmayı tercih eder.

Attilâ İlhan romanlarında halkın işgallere ve Millî Mücadele'ye verdiği tepkinin iki farklı şekilde olduğu görülür. Halkın bir bölümü destek olur ve doğrudan Kuvayımilliye'ye katılır. Bir kısmı ise mücadeleye karşı mesafelidir ya da doğrudan işgal kuvvetlerini destekler. Attilâ İlhan, halkın gücüne ve yapabileceklerine inanır. Halkın durumunu araştırmalarında gördüğü şekliyle gerçeğe en yakın biçimiyle anlatır. Romanlarında yer alan halk yoksuldur, yorgundur fakat aciz değildir. Halkı bu duruma düşürenin aydınların ve Osmanlı'nın suçu olduğunu bilir; halkı hiçbir zaman eleştirmez. Romanlarında yer alan halkın, Mustafa Kemal Paşa'ya sonsuz bir inançla bağlı ve Millî Mücadele'nin itici gücü konumunda olduğu görülür.

Attilâ İlhan romanlarında cephede mücadele eden oluşumlar arasında Kuvayımilliye ve çeteler yer alır. Bu oluşumlar Anadolu'da sıcak çatışmaların içerisinde bulunmuş, işgalin ilerlemesini durdurmuş ve asayişin sağlanması için faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Daha sonra düzenli orduya katılan bu birlikler cephede düşmana karşı savaşlar verir ve Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında önemli rol oynar. Romanlarda Kuvayımilliye tasvirleri çok güçlü ve kahramanca olduğu görülür. İlhan'a göre Kuvayımilliye sadece direniş gösteren bir hareket değildir. Cumhuriyet sonrası olaylarda dahi kendisini gösteren bir ruhtur. II. Dünya Savaşı sonrası farklı olaylarda ve şahsiyetlerin bünyesinde de kendisini göstermeye devam etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemine damga vurmasının yanı sıra Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in kuruluşunda önemli rol üstlenen İttihatçılar Attilâ İlhan'a göre komprador aydınlardır. Attilâ İlhan'ın romanlarında ittihatçıların faaliyetlerini hem olumlu hem olumsuz yanlarıyla ele aldığı görülür. Bu aydınlar halktan uzaktır ve yapılacak olan her eylemde kendi menfaatlerini ön planda tutmaktadır.

Attilâ İlhan, manda ve himayenin kabul edilmesi durumunda Türkiye'nin Afrika gibi sömürüleceğini ön gördüğü için eserlerinde millî egemenliği ve direnişi örgütleyen kongreler üzerinde önemle durur. Kongreler, halkın yalnızca silahlı örgütlenmesini içermez. Halkın tam bağımsızlığı kavraması için önemli bir adımdır. Kongreler halkı bilinçlendirerek yabancıların Türkiye ile ilgili kurduğu planları bozmaktadır.

Attilâ İlhan, Millî Mücadele dönemini tarihî gerçekliklere ve zaman akışına uyarak kurgular. Dolayısıyla eserlerinin karakterlerini doğrudan Millî Mücadele'nin gerçek kahramanları arasından seçer. Karakter kadrosunu olabildiğince geniş tutarak eserlerinin inandırıcılığını arttırdığı kadar tarihe uygunluğu da sağladığı görülür.

Millî Mücadele'nin önderi Mustafa Kemal Atatürk, Attilâ İlhan'ın görüşlerini benimsediği tarihî bir şahsiyet olarak romanlarında ön planda yer alan karakterdir. Mustafa Kemal Paşa'yı başarılı bir komutan, bir askerî deha olmasının yanı sıra tüm insani yönleri ile anlatmaya çalışır. Attilâ İlhan, Mustafa Kemal Paşa'nın Kuvayımilliyeci ruhunu her zaman ön planda tutar. Millî Mücadeleyi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarını ele aldığı romanlarında Mustafa Kemal Paşa'nın bireysel hiçbir amaç gütmeden var gücüyle milleti için çalıştığını vurgular.

Zararlı oluşumlardan biri olan Rum çeteleri Attilâ İlhan'ın eserlerinde halka karşıt bir güç olarak yer alır. Rum çeteleri ve Yunan askerleri doğrudan işgal devletleri etkisi altındadır. Yabancıların faaliyetleri Anadolu'da Millî Mücadele'yi olumsuz etkiler. Ayrıca İstanbul ve İzmir'de kendi yaşayış biçimlerini hâkim kılmaya çalışarak egemen olmak isterler.

Millî Mücadele sürecinde değişen bakış açıları, mücadelenin seyrini doğrudan etkilemiştir. Millî Mücadele içerisinde yer alan her bir fert kendi görüşleri çerçevesinde belirli oluşumlara dâhil olmuştur. Attilâ İlhan, farklı bakış açılarına eserlerinde yer vererek halkın ve yabancıların takındığı tavrın nedenlerini gözler önüne serer.

Tanzimat'tan beri süregelen Batılılaşma politikalarının bir yansıması olarak Attilâ İlhan, sanatçı, aydın ve küçük aydın çevrelerin kendilerini Batılı kabul ettiklerini, Doğulu olmayı aşağıladıklarını ve Batı'ya özendiklerini söylemektedir. İlhan, hayatı boyunca ülkedeki Batı algısını değiştirmek için çalışmış, hayatının bir dönemini Fransa'da geçirmiş biri olarak Batı'nın gerçeklerini anlatmıştır. Batılı yani medeni olurken ulusal kalmaya çabalayan nesiller yetişmesini istemiştir. Bu nedenle romanlarında manda ve himaye konusu üzerinde önemle durduğu ve manda ve himayeyi savunan ve karşı olan karakterleri eserlerinin kurgusuna dâhil ettiği görülür.

Yapılan mitingler ve Millî Mücadele'nin iyiden iyiye örgütlenmesinin sonucunda ilk başarıların alınmasının halk üzerinde etkileri olumlu olur. Romanlarda gerçekte olduğu gibi halkın ve çoğunlukla da Batı yanlısı kişilerin birer birer bu düşüncelerinden vazgeçerek umutlarını Anadolu'ya bağladığı görülür. Bundan sonra olumlu Batı ve manda etrafında şekillenen algı değişerek yerini tepki alır.

Attilâ İlhan'a göre yabancıların Millî Mücadele döneminde ve daha sonrasındaki süreçte en büyük yanılgıları Türkiye'yi bir kabile devleti olarak değerlendirmeleridir. Türklerin Afrika'daki kabileler gibi kolayca işgal edilip himaye altına alınabileceğini düşünmektedirler. Ancak Millî Mücadele ve kazanılan zaferler sonucu bu hayalleri son bulur.

Cumhuriyet'in ilanı ile yepyeni bir kültür dairesi içerisine giren Türkiye'de, yönetim şeklinin gerektirdiği toplumsal ve siyasi değişimler büyük bir hızla yaşanır. Yakın tarihimizdeki en köklü değişimlere sahne olan bu dönemde yaşanan olaylar ve

toplum üzerindeki etkileri, Attilâ İlhan'ın eserlerinde yer alan önemli meselelerin başında gelmektedir.

Attilâ İlhan, ümmetten millete geçiş aşamasında yaşanan değişimleri *Aynanın İçindekiler* roman serisinde ele almaktadır. Herhangi bir kitabından okunmaya başlanabilecek özellikte yazılan bu serinin içerisinde, Cumhuriyetle gelen değişimlerin, inkılapların ve siyasi olayların topluma yansıması başta olmak üzere, iktidarların uyguladığı siyasi politikalara eleştirel bir gözle bakılmaktadır.

Attilâ İlhan romanlarındaki karakterlerin siyasi ve sosyal hayatta yaşanan olumsuzluklar nedeniyle Cumhuriyet idaresine sığındığı görülür. Karakterler Cumhuriyetçi olmakla ve Cumhuriyet'in halkçı, inkılapçı, devletçi yapısını benimsemekle övünmektedirler. Kurtuluş mücadelesini başarıya ulaştıran Millî Mücadele kadrolarını örnek gösterirler. Müdafaa-i Hukuk öğretilerine geri dönerek Cumhuriyet'i muhafaza etmeyi amaçlamaktadırlar.

Attilâ İlhan, Cumhuriyet inkılaplarını sabit bir olgu olarak ele alan kesimi eleştirir. Sürekli ileriye doğru atılımlar gerçekleştirmeyen uygulamaları başarısız bulur ve Batı taklitçiliği yaparak ulusallaşamayan aydın kesimi köksüz bireyler olmakla suçlar.

Romanlarda yer alan karakterler içerisinde Attilâ İlhan'a en çok benzeyen karakterin Ahmet Ziya olduğu görülür. Ahmet Ziya ve Attilâ İlhan'ın fikirleri birçok noktada birebir örtüşmektedir. Bu benzerlikten hareketle Attilâ İlhan'ın kendi düşüncelerini kurguya katmak ve okuyucu ile paylaşabilmek için Ahmet Ziya karakterini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Attilâ İlhan, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan inkılapların ardından gelen Millî Şef dönemiyle birlikte inkılapçılık anlayışının Batıcılığa doğru evirildiğine dikkat çeker. Eserlerinde inkılapçılık adı altında yapılan yanlışlara ve inkılapların başarısız olmasının nedenlerine yer verir. Aydınların yanlışlarını belirler ve yapılması gerekenleri gözler önüne serer. İnkılapların başarıya ulaşması için önce metodun

belirlenmesi, ardından ulusal bileşime varacak adımların atılması gerektiğini tespit eder.

Attilâ İlhan eserlerinde Batıcılığı değil, çağdaşlaşmayı ve ulusallaşmayı savunur. Doğu ve Batı arasında bir senteze varılarak toplumsal düzenin sağlanabileceğini düşünmektedir. Sentezin gerçekleşebilmesi için Türkçülük fikrinin yerleşmesi ve geçmişin tanınması gerekmektedir. Yalnızca kültürel uygulamalarla ve eğitimle bir bileşime varılamayacağının bilincindedir. Kalkınmanın sağlanabilmesi için endüstri devrimin gerçekleştirilmesinin gerekliliği üzerinde ısrarla durur. Bu durumu fikri yazılarının yanı sıra Cumhuriyet'i konu edindiği romanlarında yer alan karakterler aracılığı ile ifade eder.

Attilâ İlhan'a göre Cumhuriyet döneminde tam anlamıyla bir sosyalizmden söz edilemese de endüstrileşen ülke ile birlikte ortaya çıkan işçi hareketleri, işçi hakları, sendikalar ve sosyalist düşünürlerin de ortaya çıkışıyla birlikte eski dönemlere nazaran sosyalizmin varlığından söz edilebileceği bir dönemdir. Bu sebeple Cumhuriyet meselelerini konu edindiği romanlarını sosyalist konuları ve karakterleri barındıracak şekilde kurgular. Atatürk devrimlerinin sosyalist düşünceye varabileceği noktasına değinerek devrimlerin sosyalizmi öngörmediğini ama içerisinde bulundurduğunu dile getirir.

Attilâ İlhan eserlerinde işçi ve öğrenci hareketlerini birbirlerini tamamlayıcı iki unsur olarak ele almaktadır. İlhan'a göre asıl güç sahibi kesim işçilerdir. Öğrenciler ise hareketi destekleyici konumdadır. İlhan'a göre işçi hareketlerinin başarıya ulaşamamasının ve yarım kalmasının en önemli sebebi aydının aksiyon adamı olmamasıdır.

Attilâ İlhan'a göre sahip olduğu güç nedeniyle devrimi gerçekleştirecek sınıf, işçi sınıfıdır. İlhan, öğrenci hareketlerine şüphe ile yaklaşır. Öğrencilerin tüketici olmaları, üretime katılmamaları, sınıf olamayacak kadar az olmaları ve belli süreler dâhilinde öğrenci statüsüne sahip olmaları nedeniyle öğrencileri *"öfkeden doğan bir yan güç"*

olarak tanımlar. Romanlarında öğrencilerin eylemlerine ve halkın öğrenciler hakkındaki düşüncelerine yer verir.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında yaşadığı sıkıntıları, siyasi ve toplumsal gelişmeleri romanlarında ele alır. Savaş dönemi çekilen sıkıntılar roman karakterlerinin düşünceleri aracılığıyla okuyucuya aktarılır. Attilâ İlhan, İsmet İnönü'yü Batıcı politikaları nedeniyle "ilerici bir Tanzimatçı" olarak nitelendirmektedir. Bu dönemin ilericisini de "tipik bir Jöntürk" ilericisi olarak tanımlar.

Attilâ İlhan'a göre 1950 sonrası, devrimi yapanlarla iktidardan vazgeçmek istemeyen bürokrasi arasındaki çekişmedir. Halkın Demokrat Parti'ye sarılması 25 yıldır süren bürokrasi diktasının baskısı nedeniyledir. Attilâ İlhan'a göre Demokrat Parti hareketi liberal bir burjuva hareketidir. Bürokratik ilericilik Millî Şef'i ortadan kaldırmış, eşrafı da "Müslümanlık" adı altında yanına çekmiştir. Bürokratların bu duruma karşı çıkışı 27 Mayıs'ın yaşanmasına neden olmuştur. Attila İlhan gerçeğe uygun olarak bu gelişmelere eserlerinde yer verir. Roman karakterlerinin döneme hâkim olan uygulamalardan ve gidişattan rahatsız oldukları görülür.

Attilâ İlhan'ın toplumcu bir aydın olarak ülkede yaşanan köklü değişimlerin neden olduğu yabancılaşmayı, anlaşmazlıkları ve bunalımları eserlerinde ele aldığı görülür. Roman karakterlerini değişimin neden olduğu bunalımı yaşayan kişiler olarak kurgular.

Ümmetten millet aşamasına geçerken ulusal olması gereken burjuvazi ulusal kültürünü yaratamadığından, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında zorunlu bir kültür devrimine girişilmiştir. Attilâ İlhan bu değişimleri giyim kuşam, mimari, eğlence, eğitim, dil, sinema konuları üzerinden romanlarında ele alır. Başta Doğu ve Batı değerleri bir arada yaşanırken zamanla ulusal sentezden uzaklaşılarak Batı taklitçiliği yapıldığına dikkat çeker.

Attilâ İlhan bir aydın olarak aydın sorunları ve aydında bulunması gereken özellikleri fikri yazılarında sıklıkla dile getirir. Eserlerine dâhil ettiği aydın yapıdaki karakterler üzerinden düşüncelerini okuyucuya anlatır. Aydının Batıcı olmasını eleştirir. Aydının Batıcı olarak halkın karşısına geçtiğini ve halka yabancılaştığını ifade eder.

Türk aydının örnek tipi Mustafa Kemal Atatürk'tür. Düzgün karakteri, duyarlı kişiliği, milliyetçiliği, Türkçe hassasiyeti, tarih bilinci, çalışkanlığı, ileri görüşlülüğü ile aydının ulaşması gereken bir merhaledir. Ancak bu yolda hem Osmanlı dönemi aydınlarının hem de cumhuriyet aydınlarının düştüğü yanlışlar vardır. Attilâ İlhan bu yanlışların neler olduğunu tespit etmiş ve eserlerinde yer alan karakterler üzerinden okuyucuya aktarmıştır.

KAYNAKÇA

1. İncelenen Eserler

İlhan, Attilâ, *Abbas Yolcu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2004.

……., *Allah'ın Süngüleri 'Reis Paşa',* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2019.

……., *Aydınlar Savaşı,* Bebekus'un Kitapları, 1. Baskı, İstanbul 1991.

……., *Batı'nın Deli Gömleği,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005.

……., *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2018

……., *Bir Millet Uyanıyor,* Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2005.

……., *Cumhuriyet Söyleşileri: " Bir Sap Kırmızı Karanfil"*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 1998.

……., *Dersaadet'te Sabah Ezanları,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2015.

……., *Dönek Bereketi,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005.

……. *Duvar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005.

……., *Faşizmin Ayak Sesleri,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005.

……., *Fena Halde Leman,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 14. Baskı, İstanbul 2018.

……., *Gâzi Paşa,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2017.

……., *Gerçekçilik Savaşı,* Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 2000.

……., *Haco Hanım Vay,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005.

……., *Hangi Atatürk,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 17. Baskı, İstanbul 2018.

……., *Hangi Batı,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2017.

……., *Hangi Edebiyat,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2015.

……., *Hangi Küreselleşme,* Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 1997.

……., *Hangi Laiklik,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2017.

……., *Hangi Sağ,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2018.

……., *Hangi Sol,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2018.

……., *Korkunun Krallığı,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 14. Baskı, İstanbul 2018.

……., *Kurtlar Sofrası,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 15. Baskı, İstanbul 2017.

……., *O Karanlıkta Biz,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2015.

……., *O Sarışın Kurt,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 20. Baskı, İstanbul 2017.

……., *Sağım Solum Sobe,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005.

……., *Sırtlan Payı,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2016.

……., *Sokaktaki Adam,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2017.

……., *Sosyalizm Asıl Şimdi,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005.

……., *Ufkun Arkasını Görebilmek,* Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 1999.

……., *Ulusal Kültür Savaşı,* Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1998.

……., *Yaraya Tuz Basmak,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2002.

……., *Yengecin Kıskacı,* Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1999.

……., *Yıldız, Hilâl ve Kalpak,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2005.

……., *Zenciler Birbirine Benzemez,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003.

2. Yararlanılan Diğer Eserler

2.1. Kitaplar

Aliye, Zeynep, *Mavi Adam Attila İlhan'la Söyleşiler*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2001.

Ankara, Zeynep, *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1996.

Aybars, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I,* Ankara Üniversitesi Basımevi, 3.Baskı, Ankara 1994.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam, Cilt I*, Remzi Kitabevi, 9. Baskı, İstanbul 2001.

Çelebi, Mevlüt, *Türk İnkılâp Tarihi,* Özal Matbaası, 1. Baskı, İzmir 2007

Çelik, Yakup, *Attila İlhan*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Durmuş, Gökay, *1960-1980 Dönemi Türk Romanında Tarihsel Algı ve Türk Tarihinin Önemli Aşamaları,* Ekin Yayınevi, 1. Baskı, Bursa 2017

İleri, Selim, *Nâm-ı Diğer Kaptan "Attilâ İlhan'ı dinledim",* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2002.

İnan, Afet, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara 1998.

Manisalı, Erol, *Attilâ İlhan'la Akıp Giden Düşünceler,* Derin Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005.

Manisalı, Erol, *Attilâ İlhan'la Hayatın İçinden,* Tarihçi Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2012.

Ortaylı, İlber, *Türkiye'nin Yakın Tarihi,* Timaş Yayınları, 28. Baskı, İzmir 2018.

Ortaylı, İlber- Erol, Şadi Erdinç, *İttihat ve Terakki,* İnkılap Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul 2016.

Özher, Sema, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009.

Reyhan, Hakan, *Attilâ İlhan'ın Siyasal Düşüncesi,* Phoenix Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2012.

Sarmaşık, Belgin, *Attilâ İlhan: "Açtırma Kutuyu!.." Röportajlar-1 (1946-1983),* Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2004.

……., *Attilâ İlhan: "Söyletme Kötüyü!.." Röportajlar-2 (1983-1987),* Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2005.

Sevük, İsmail Habib, *Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılar ve Anadolu Rumları Üzerine Makaleler,* Atatürk Araştırma Merkezi, 1. Baskı, Ankara 1999.

Sonyel, Salâhi, *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, I. Cilt, Ankara 2008.

2.2. Süreli Yayınlar

Çomak, İhsan, "Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi ve Burada Okuyan Türk Öğrenciler Hakkında Bir Rapor", *Bilig Dergisi,* Sayı: 76, Kış 2016

İlhan, Attilâ, "Toplumcu Roman Tarihi Perspektifle Yazılabilir", *Hürriyet Gösteri*, Sayı: 197-198, Nisan-Mayıs 1997.

Şenler, Yaşar, "Attilâ İlhan'ın Tarihi Romanlarında İşgal ve Millî Mücadele Yılları İstanbul'u", *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu (03-05 Nisan 2008) Bildirileri*, Beşir Kitabevi, İstanbul 2009.

Türkislamoğlu, Elif, "Aynanın İçindekiler Dizisindeki Romanlar Üzerinden Attila İlhan'ın Toplumsal ve Siyasi Konulara İlişkin Yaklaşımının Tahlilini Yapmak Konusunda Bir Deneme" *Yeni Türk Araştırmaları*, İstanbul, Temmuz- Aralık 2018.

2.3. Tezler

Argunşah, Hülya Eraydın, *Türk Edebiyatında Tarihî Roman (Türk Tarihiyle İlgili)*, (Marmara Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1990.

Arseven, Tülin, *Attila İlhan'ın Romancılığı*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2004.

Erdem, Arif, *Attilâ İlhan Düşüncesinde Ulusalcılık*, (Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2013.

Esen, Esra Bal, *Attila İlhan'a Göre Kültür, Dil ve Eğitim*, (Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2015.

Göger, Görkem Murat, *Nesirlerine Göre Attilâ İlhan'ın Düşünce Dünyası*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2019

Hüseyinoğlu, Aşkın, *Attilâ İlhan'ın Türkiye'de Aydın Sorununa Yaklaşımı,* (Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sivas 2001.

Işık, Serhat, *Attilâ İlhan ve Batı,* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2006.

Kırılmış, İlknur Tatar, T*ürk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi ile İlgili, 1961-1965)*, (İstanbul Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.

Öner, Bekir Ozan, *Attilâ İlhan'ın Romanlarında Kuva-yı Milliye Düşüncesi*, (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2018.

Salman, Cemal, *Attila İlhan'da Doğu Batı Sorunu ve 'Ulusal Kültür Bileşimi': 'Gazi' ve 'Milli Şef' Dönemlerine Karşılaştırmalı Yaklaşım*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.

Turan, Kutbettin, *Attila İlhan'ın Romanlarında Yakın Tarih*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2011.